

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

СТУДИЈЕ ПРИ УНИВЕРЗИТЕТУ
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНЕ ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

Ђорђе Љ. Стефановић

**ФИЛОЗОФСКО И ТЕХНИЧКО ЗНАЊЕ
АНТИЧКЕ ГРЧКЕ У КОНТЕКСТУ
РАЗВОЈА КУЛТУРЕ СПОРТА**

Докторска дисертација

Београд, 2025.

UNIVERSITY OF BELGRADE
STUDIES AT THE UNIVERSITY
MULTIDISCIPLINARY POSTGRADUATE STUDIES

Djordje Lj. Stefanovic

**THE PHILOSOPHICAL AND TECHNICAL
KNOWLEDGE OF ANCIENT GREECE
IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT
OF SPORTS CULTURE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2025.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

Проф. др Александар Петровић, ментор;
Филолошки факултет, Универзитет у Београду
(историја науке, наука и култура, културна антропологија)

Проф. др Владимир Илић, ментор;
Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду
(физиологија, спортска медицина)

Проф. др Јасмина Ковачевић, члан;
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитет у Београду
(сурдологија)

Проф. др Ивица Радовановић (у пензији), члан;
Учитељски факултет, Универзитет у Београду
(педагогија, педагогија спорта)

Проф. др. Милан Матић, члан;
Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду
(теорија и технологија атлетике, музика и покрет)

Датум одбране дисертације:
2025. године

Сажетак

Рад представља прилог проучавању филозофског и техничког знања античке Грчке у контексту развоја културе спорта. Истраживање је било условљено анализом зависних развојних аспеката у научним или техничко-технолошким дисциплинама, проблемима, или достигнућима, који су имали додирних тачака са спортом античке Грчке. У античкој Грчкој спорт је представљао саставни део вредности културе. Та вредност се везује за људски активизам у коме је незаобилазан био динамизам ривалства. У суштини *агона* открива суштину надметања са једнаким изгледима, у једнаким условима, где се остварује равноправност атлета. У неизвесности активизма и антагонизма, *агона* на стадиону пружа могућност да атлета проживи обрачун са противником, али и собом, како би могао на основу стеченог искуства навестити и неке промене у смеру бољитка свога живота. Прекорачење достигнуте границе означава жељену промену код атлете, али и потврду слободне воље. Циљ рада је да укаже на откривање релевантних фактора у испитивању научно-технолошке сарадње која је постојала између кључних научних области у античкој Грчкој, које су имале и међусобни утицај на сферу спорта. Рад се означава као мултидисциплинарно истраживање у коме су се користиле: историјско критичка метода, компаративна метода, квалитативна анализа, синтеза, индукција, дедукција, аналогија и таксономија. Укрштање наведених научних метода омогућило је пут ка откривању научне истине у повезивању различитих видова знања из више научних дисциплина који су омогућили обухватније разумевање културе спорта античке Грчке. Рад представља теоријску синтезу резултата истраживања у оквиру којих је установљена веза између више научних дисциплина и спорта у античкој Грчкој. То указује да су знања из филозофије, медицине, теологије, математике, музике, педагогије, историје, уметности и других научних дисциплина, била у контексту развоја културе спорта. У основи, рад је заснован на представљању и анализирању значајних оригиналних текстова. Резултати истраживања су указали да је спорт заузимао значајно место у животу људи античке Грчке. Забележено је да су се значајни филозофи, попут Талеса, Ферекида, Питагоре, Сократа, Платона, Аристотела и других налазили у видокругу спорта, као такмичари, учитељи атлета или посматрачи. Хипократ и Гален су остварили такође јаку везу са спортом кроз битна начела за здравље атлета. Слично се може рећи за Мирона, Пракситела, Фидију и др. Спорт није био само телесна вежба у античкој Грчкој, већ се и као духовно-телесна делатност развијао унутар филозофије живота и разумевања односа човека и света. У раду је утврђено да постоји узајамно прожимање филозофије, технике и спорта, који нису били одвојене делатности, већ је у њиховој интеракцији друштво постизало виши ниво демократичности, а култура попримала високе облике цивилизованости. Такође је утврђено да су доприноси знања из периода античке Грчке имали снажну и непрекидну везу са данашњом науком о спорту и да су сагласни са новим технологијама у спорту. Филозофи античке Грчке су заступали становиште да физичке активности и вежбање, само у оптималној мери, могу бити корисни за здрав начин живота. Сматрали су да здрав разум (*bon sens*), представља основни aksiom за развој телесно и духовно здраве личности. Анализирани филозофи и лекари, који су имали додирних тачака са спортом (N=15), доживели су дубоку старост. Научни допринос се огледа у остварењу нових сазнања и разумевања улоге и значаја спорта у развоју културе и друштва античке Грчке.

Кључне речи: филозофија, знање, култура, спорт, атлета, технологија, телесно вежбање, тело и здравље.

Summary

The paper is a contribution to the study of philosophical and technical knowledge of ancient Greece in the context of the development of sports culture. The research was conditioned by the analysis of dependent development aspects in scientific or technical and technological disciplines, problems or achievements which were in correlation with the sport of ancient Greece. In ancient Greece, sport was an integral part of cultural values. These values are linked to human activism in which the dynamism of rivalry was inevitable. Essentially, *agona* discovers the essence of competing with equal chances, under equal conditions, where the equality of athletes is achieved. In the uncertainty of activism and antagonism, *agona* on a stadium provides the opportunity for an athlete to experience a confrontation with the opponent, but also with themselves, in order to enable, based on gained experience, heralding of certain changes in the direction of improving their life. Exceeding the achieved limit signifies the desired change in the athlete, but also the confirmation of free will. The aim of the paper is to highlight the discovery of relevant factors in examining scientific and technological cooperation that existed between the key scientific areas in ancient Greece which also had mutual influence on the field of sports. The paper is characterized as multidisciplinary research where the following methods were used: historical critical method, comparative method, qualitative analysis, synthesis, induction, deduction, analogy and taxonomy. Combination of the listed scientific methods enabled the way to discovering scientific truth in linking different forms of knowledge from several scientific disciplines which enabled more comprehensive understanding of the culture of the sports of ancient Greece. The paper represents a theoretical synthesis of the results of research within which a link was established between several scientific disciplines and sport in ancient Greece. This indicates that knowledge coming from philosophy, medicine, theology, mathematics, music, pedagogy, history, art and other scientific disciplines was in the context of the development of the culture of sports. In essence, the paper is based on presenting and analysing significant original texts. The research results indicated that sport played an important role in the lives of the people of ancient Greece. It was recorded that significant philosophers such as Thales, Pherecydes, Pythagoras, Socrates, Plato, Aristotle and others were involved in sports, as competitors, teachers of the athletes or observers. Hippocrates and Galen also formed a strong link to sport through principles important for the health of athletes. Similar can be stated for Myron, Praxiteles, Phidias and others. Sport was not only physical exercise in ancient Greece, it was developing as a spiritual and physical activity within the philosophy of life and understanding of the relationship between man and the world. The paper determines the existence of mutual permeation of philosophy, technique and sport, which were not separate activities, instead in their interaction the society achieved a higher level of democracy and culture acquired high forms of civilization. It was also determined that the contributions of the knowledge from the period of ancient Greece had strong and continuous link with contemporary science on sport and that they are in conformity with new technologies in sports. Ancient Greek philosophers advocated the position that physical activities and exercise, only to the optimum extent, can be beneficial for a healthy life style. It was considered that common sense (*bon sens*), represents basic axiom for the development of physically and spiritually healthy person. The analysed philosophers and physicians who were in contact with sports (N=15) lived to ripe old age. Scientific contribution is reflected in the achievement of new cognitions and understanding of the role and significance of sport in the development of culture and society of ancient Greece.

Key terms: philosophy, knowledge, culture, sport, athlete, technology, physical exercise, body and health.

САДРЖАЈ

ПРВИ ДЕО

УВОД	1
ТЕМА РАДА	3
СТАЊЕ ИСТРАЖИВАЊА	6
ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА	12
ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	13
ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	13
ПОЛАЗНЕ ХИПОТЕЗЕ	13
МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА	13
МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНОСТ ТЕМЕ	14
НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА И ЗНАЧАЈ ЗА ПРАКСУ	14

ДРУГИ ДЕО

ПРАКТИЧНА КОРИСНОСТ ЗНАЊА АНТИЧКЕ ГРЧКЕ ИЗ РАЗЛИЧИТИХ НАУЧНИХ ДИСЦИПЛИНА У РАЗВОЈУ СПОРТСКЕ КУЛТУРЕ	15
---	----

1. ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ, ОД ЗДРАВОРАЗУМСКЕ СУШТИНЕ ДО АНТИЧКОГ ПРОБЛЕМАТИЗОВАЊА, ОДРЕЂЕЊА, ТУМАЧЕЊА И УСМЕРАВАЊА	17
1.1. Природа физичке активности и теловежба	17
1.2. Здрав разум и теловежба	20
1.3. Физичка активност и теловежба у систему палеовежбања и палеонауке	23
1.4. Од синкретизма филозофије и медицине до смисла палеовежбе	24
1.5. Учитељ телесних вежби у палеоспорту – путник ка знању	29
1.6. „Вежбај тело да има здравље“	34
1.7. Животни век филозофа и лекара античке Грчке	39
2. ЗНАЧАЈНИ МИСЛИОЦИ АНТИЧКЕ ГРЧКЕ У ПРОСТОРУ ПАЛЕОСПОРТА	47
2.1. Талес из Милета	47
2.1.1. Талес – жеља ка знању	48
2.1.2. Талес у палеоспорту	49
2.1.2.1. Стадиони на Пелопонезу	50

2.1.2.2. Стадиони у Малој Азији	54
2.2. Ферекид са острва Сирос	60
2.3. Питагора са острва Самос	63
2.3.1. Питагорејска школа у Кротону	65
2.3.2. Побожност Питагоре	68
2.3.3. Питагорејци и здравље	70
2.3.4. Питагора - победник у песницењу на Свечаним играма у Олимпији	78
2.3.5. Критички осврт на годину рођења Питагоре	80
2.3.6. Морфолошка грађа Питагоре	82
2.4. Зенон из Елеје	85
2.4.1. Парадокси у пракси спорта	87
2.5. Сократ из Атине	89
2.5.1. Сократ у хоризонту спорта	90
2.5.2. Сократово филозофско рвање	91
2.5.3. Агон код Сократа	93
2.5.4. Победник – губитник	99
2.6. Диоген из Синопе	101
2.7. Платон из Атине	105
2.7.1. О знању	105
2.8. Зенон из Китиона (Кипар)	108
3. РЕЛИГИЈА И ПАЛЕОСПОРТ	109
3.1. Однос религије и палеоспорта	109
3.2. Митологија и палеоспорт	111
3.2.1. Митолошка бића	111
3.2.2. Култ јунака	113
3.3. Религијске свечаности у античкој Грчкој	119
3.3.1. Прескакање бикова	119
3.3.2. Игре код Хомера	120
3.3.3. Свечане игре у Олимпији	123
3.3.4. Игре у Коринту	126
3.3.5. Штафетне трке са упаљеним бакљама	126
3.3.6. Штафетне трке са упаљеним бакљама на коњима	129
4. УТИЦАЈ МУЗИКЕ НА УСПЕХ У АГОНАЛНИМ	
НАДМЕТАЊИМА АНТИЧКЕ ГРЧКЕ	131
4.1. Музичко васпитање у систему образовања омладине античке Грчке	131
4.2. Музичка теорија и пракса у Питагориној школи	132
4.3. Платон о значају музичког васпитања	137
4.4. Музичка такмичења	139
4.4.1. Значај ритма у кретним активностима	140
4.4.2. Стимулативни утицај звука на атлете	145
4.4.3. Такмичење за гласнике и трубаче	146
4.4.3.1. <i>Трем Ехо у Олимпији</i>	147

4.4.3.2. Теоријски аспекти акустике	149
5. ТЕЛО АТЛЕТЕ У ВАЈАРСТВУ АНТИЧКЕ ГРЧКЕ У	
ФУНКЦИЈИ ПРЕНОШЕЊА И КУЛТИВИСАЊА НАСЛЕЂЕНОГ	152
5.1. Филозофија вајарске уметности	152
5.2. Вајарска уметност античке Грчке у простору палеоспорта	156
5.3. Теорије људског тела у античкој Грчкој	159
5.4. Наго тело атлете	168
5.5. „Чисто тело“	172
5.6. Скулптуре и портрети победника	176
5.6.1. Ефим из Локра	176
5.6.2. Сатирос из Елиде	178
5.6.3. Возач победничке кочије – Делфи	179
5.7. Вајарско ремек-дело атлете из античке Грчке	181
5.8. Тело атлете у дигиталном окружењу и спортском маркетингу	189
6. ПОЛОЖАЈ ОСОБА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И	
ИНВАЛИДИТЕТОМ У АНТИЧКОЈ ГРЧКОЈ	195
6.1. Увод	195
6.2. Сведочења из Асклепиона у Епидеурусу и других регија	195
6.3. Платон и Аристотел о особама са сметњама у развоју	199
6.4. Параолимпијске игре	201
7. ОБРИСИ МАТЕМАТИКЕ У ПРОСТОРУ	
АГОНАЛНИХ ДОГАЂАЈА АНТИЧКЕ ГРЧКЕ	204
7.1. Математичари у простору палеоспорта	204
7.2. Стартни механизам на античким стадионима – допринос	
древној грчкој технологији	212
7.2.1. Свечане игре у Олимпији	212
7.2.2. Игре у Истмији	215
7.2.3. Игре у Немеји	216
7.3. Математика - геометријски облици и фигуре у палеоспорту	219
7.3.1. Линија	219
7.3.2. Квадрат	223
7.3.3. Правоугаоник	223
7.3.4. Круг	227
7.3.5. Елипса	228
7.3.6. Лопта	229
7.3.6.1. Филозофски погледи на лопту као геометријско тело	229
7.3.6.2. Дизање камених лопти (терета)	231
7.3.6.3. „Загревање“ кроз игру са малом лоптом	231
7.3.6.4. Бацање округлог камена	233
7.3.6.5. Осцилаторно кретање лопте	236
7.3.7. Квадар	238
7.3.8. Тространа призма	239
7.3.9. Ваљак и купа	240
7.3.9.1. Копље	240

7.3.9.2. <i>Стуб за окрет у трчању</i>	241
7.4. Мера и мерење	242
7.4.1. Појам мера	242
7.4.2. Мерење на агоналним такмичењима	244
7.4.2.1. <i>Бацање диска</i>	244
7.4.2.2. <i>Примена закона механике код бацања диска</i>	246
7.4.2.2.1. <i>Брзина избачаја</i>	247
7.4.2.2.2. <i>Мишићна сила</i>	247
7.4.2.2.3. <i>Аеродинамичка својства диска</i>	247
7.4.2.2.4. <i>Угао избачаја диска</i>	249
7.4.2.3. <i>Бацање копља</i>	249
7.4.2.4. <i>Тркачи са тешком (ратном) опремом</i>	252
8. ЗАКЉУЧАК	254
ЛИТЕРАТУРА	258

ПРВИ ДЕО

УВОД

ТЕМА РАДА

Наука има темељни задатак ширења знања кроз рационално откривање истине и трагање за законима у природним и душтвеним појавама. Органска повезаност филозофског знања може се уочити, не само кроз везу са другим научним дисциплинама, попут медицине, теологије, математике, уметности и др., већ и са палеоспортом Грчке.

Неоспорна је чињеница да се исходиште културе античке Грчке налазило у *полисима* (антгрч. πόλις [πόλις] – градовима-државама хеленског света). У њима је постојао начин живота са присутним интеракцијама међу својим члановима, заједно са високим нивоом ангажовања грађана у војним, политичким, верским и културним питањима¹.

Симпосион (συμπόσιον) - конференција, дискусија уз конзумирање хране², је био део културе античких Грка. Та иста култура нашла је свој други смисао кроз *гимнасион* (γυμνάσιον) - вежбалиште³. Грчко друштво је било прво које је схватило значај спорта за општу културу. Календар међународних свечаности на којима су се врхунске атлете такмичиле (Олимпијске игре су само најпознатије међу њима) установљен је у VI веку пре Хр.⁴.

У својој књизи *Стадиони и такмичења од Олимпије до Антиохије* Стефоси је описала и анализирао тридесет и девет стадиона на којима су се одржавала спортска такмичења, који су постојали у *полисима* античке Грчке⁵. То указује да су они били врло посвећени *агони*, која је иначе била примарна у рату.

Филозофија античке Грчке до данашњих дана успела је да задржи посебан ореол духовне узвишености, учености и моралног дигнитета⁶. Она је била у некаквом романтичном кључу резервисана за род ретко снажних индивидуа које су обдарене великом снагом ума, а при том су још и (руко)вођене судбинском снагом божанске воље⁷.

Култура и привреда, уз религију чинили темељ менталитета старих Грка, и одлучујуће

утицали да они свој живот организују кроз безбројне независне политичке јединице – *полисе*. А идеал сваког полиса била је његова самодовољност (*autarhia*)⁸. Испуњавање дужности у полису значило је морално вођење живота – изврсни живот, или „живот у врлини“. Постојање полиса означило је историјску промоцију нових вредности које су смениле старе (предхомеровске) вредности (*arete*). Уместо тих првобитних грчких врлина тела и духа (здравље, снага и мудрост увиђања, које су имале само један циљ – обезбедити вечну славу јунака, сада се врлина везује уз егзистенцију *полиса* и одговарајуће етичке вредности у којима целина увек стоји изнад посебности мноштва или снажних индивидуа. Сократ ће доцније *arete* везати уз апстрактну идеју Доброг која у себи носи све појединачне врлине: од храбрости и одлучности до мудрости, праведности и умерености (*sofrosina*)⁹.

¹ <https://www.britannica.com/topic/polis>

² Гианаки, 2000, 149.

³ Гианаки, 2000, 44.

⁴ Miller, 2004. 12-13.

⁵ Στέφωση, 2004. Видети Табелу 2 и 3 у овом раду.

⁶ Цветковић, 2000, 19.

⁷ Цветковић, 2000, 27.

⁸ Цветковић, 2000, 42.

⁹ Цветковић, 2000, 46.

Најранији филозофски напори били су концентрисани око проблема који до данас слове као „типично филозофски“ и односе се на (раз)откривање првобитних принципа, корена или начела свих ствари (*arche*, грч. ἀρχή)¹⁰.

Правилности у човековом свету биле су им много ближе него правилности свеукупног бића, и управо је зато појам праведности (*dike*) доминирао, или макар био стално присутан, и у космолошким расправама где је указивао на поштовање равнотеже у свету или пак показивао о прекорачивању једне стране бића над другим(а) – *adikia*.¹¹ Управо су међусобни ратови, у прво време међу *полисима*, а касније ширег, освајачког карактера, показали да није постојала правда, већ неправда. Она се неретко испољавала и на спортским такмичења у облику непоштовања правила (прим. аутора).

Тежња (идеја) истраживача овога рада била је да кроз догађаје и доказе, који имају везу са палеоспортом, укаже на изворни културни идентитет. Он је генерацијски постојао током дванаест векова у античкој Грчкој. То значи да није била присутна појава слабих наследника. Жеља за *агону*, *арете* и *калокагатију* утицали су на стварање генерацијске самобитности која је оставила трага у култури античких Грка.

Тематика рада се односи на поглед и тренд тадашње грчке културе која је имала значајан утицај и на спортску културу. Јасно се може уочити из писаних докумената, који се односе на простор палеоспорта, да представљају вредну баштину античке Грчке и пружају могућност за научни приступ попут интердисциплинарна и мултидисциплинарна истраживања.

На основу посматрања и размишљања свега што се односи на простор палеоспорта, многи истраживачи покушали су да дају своја тумачења, анализе или разјашњења. Трагање за истином детерминисано је логичким разматрањима у коме наука тежи да се постигне систематска повезаност чињеница. Зато је ширина и слојевитост тематике овога рада била усмерена ка утврђивању истинитости судова. Она је утицала тако да су се могли добити нови погледи из хоризонта сазнања и значаја, не само *спортске културе*, већ и *опште културе* током процеса развоја античких Грка.

Постоји потреба да се кроз краћи осврт размотри шира слика данашњег тумачења синтагме *спортска култура*. За античког и данашњег космополитског човека култура је изузетно значајна, јер представља везу са његовим коренима, помаже му да схвати и прилагоди се свету који га окружује, представља наслеђе за будуће генерације - једном речју, култура је есенција друштвеног живота¹².

Спорт је значајан сегмент у свакодневном животу и представља део укупне културе једног народа. Он спаја свет и високо је интегрисан у све референтне друштвене токове, вршећи снажан утицај на остале елементе друштвеног система. Његова имплементација огледа се, пре свега, у дубокој повезаности са свим сферама људских делатности, чинећи животе људи племенитијим, богатијим, и надасве – хуманијим. Спорт, као вишедимензионалан и сложен феномен, поред такмичења, обухвата: социјалне, психолошке, економске, политичке, педагошке, научне, медицинске, филозофске,

¹⁰ Hornblower, Spawforth, 1999, 145.

¹¹ Цветковић, 2000, 55.

δίκη (*дики*) – правда, праведност (Hornblower, Spawforth, 1999, 334); *ἀδίκη* (*адики*) - неправда Hornblower, Spawforth, 1999, 21.

¹² Стефановић, 2011, 17.

религиозне, културне, правне и друге вредности. Он је друштвена појава, са специфичним социјалним функцијама и представља израз одређених друштвених потреба¹³.

Чињеница је да у данашње време постоји утемељеност спорта у све виталне сегменте друштвене структуре, и да је више него очигледна, јер као неотуђиви део свих етничких заједница, добија значајну националну и међународну вредност. Сагласно томе појавила се и спортска култура¹⁴.

Својим значајем и вредностима античке Олимпијске игре су утицале на њихово обнављање и стварање данашњег Олимпијског покрета. Он се манифестовао у облику *олимпизма* који представља филозофију живота, која слави и комбинује све квалитете које поседују тело, воља и дух. Уједињујући *спорт са културом и образовањем*, олимпизам тежи да створи начин живота који се заснива на задовољству које се проналази и у телесном напору, на образовној вредности доброг примера и на поштовању основних моралних принципа, што је било присутно и у античка времена. Циљ олимпизма је да се спорт свуда постави тако да служи хармонијском развоју човека, у смислу да подстакне успостављање мирног друштва које води бригу о заштити људског достојанства¹⁵.

Уколико се изврши компарација античких и данашњих олимпијских вредности може се уочити да је постоји аналогија у појединим аспектима: образовање и култура, здрав стил живота и толеранција, фер-плеј, родна равноправност, поштовање правила и конкуренције, заштита и очување животне средине, борба против допинга и хуманост¹⁶.

Оквир еволутивне генезе (протоисторијска фаза) уобличио је спознају и вредности *агоне* на многобројним стадионима античке Грчке, тако да је палеоспорт постао темељ филозофског промишљања у правцу обликовања „здрог и виталног човека“. То потврђују и речи Хипократа: „Спорт је чувар здравља“.¹⁷

Из перспективе научне радозналости немало докумената из античке Грчке нуде увид у реално време настанка, садржаја и слично, али са друге стране и на критичко мишљење које захтева даље проучавање. Разматрани и анализирани различити документи и артефакти, који су имали додирних тачака са палеоспортом, пружили су информације о томе како су људи из периода античке Грчке живели у прошлости, о њиховим културама и знањима које су имали. Човек античке Грчке је у оквиру сопственог опсега принципа, аксиома и анализе, акумулирао знање, што је утицало да се могао остварити напредак и у домену спорта.

Могуће је упоредити палеоспорт античке Грчке и данашњи спорт у смислу налажења сличности и веза између наизглед одвојених истраживачких поља. Наиме, на овај начин појављује се „ново знање“, дубље јединство, потреба да се види шира слика спорта, где нова парадигма постаје још темељнија. Анализа палеоспорта и данашњег спорта показује да постоји јединство одвојених ентитета које повезује традиција и концепт времена и простора.

Ово истраживање се односи на више аспеката реалне ситуације из простора палеоспорта и бави се конкретним историјским документима, што представља основу за закључивања резултата истраживања.

¹³ Стефановић, 2011, 17.

¹⁴ Cashmore, 2003, vii-xii.

¹⁵ Стефановић, 2011, 66.

¹⁶ Стефановић, 2011, 68.

¹⁷ Hipokrat o glavnim Uzročnicima Bolesti! | Zaboravljeno Znanje! <https://www.youtube.com/watch?v=7B11tvIvJ68>

На основу синкретизма, као и интердисциплинарног оквира, примењеног на неколико различитих научних дисциплина, могуће је било да се конкретизује теоријски оквир тако да се могла утврдити корисност за науку, што би заузврат требало да подстакне и покрене будућа истраживања. Дакле, тема овога рада односи се на осветљавање оквира и спознаје филозофског и техничког знања античке Грчке који су довели до успостављања развоја културе палеоспорта.

СТАЊЕ ИСТРАЖИВАЊА

Опис резултата истраживачког рада, са приказом прегледане литературе, која се односи на проучавање и повезивање актуелних научно-филозофских проблема, или достигнућа, је битан део за проучавање претходно наведене теме истраживања. Указаће се на неке заједничке, или зависне историјске, филозофске и остале специфичне развојне аспекта присутне у одређеним научним или техничко-технолошким дисциплинама, проблемима, или достигнућима, који су имали додирних тачака са спортом античке Грчке.

Тако однос између *филозофије* и *медицине* није био случајан, спољашњи, или тек пуко термилошки. Још од времена првих рефлексивних напора људског ума, док је нови облик мудрости крчио путеве кроз митове и космогоније, прагматска *tehné* (вештина, умеће) медицине наметнула се као нека врста узора за исправно мисаоно делање. Филозофија је преузела од медицине извесне методе (утврђивање односа узрока и последица; класификација постојећег знања, дијагноза и терапије...), као и саме норме којих се ваља придржавати (нпр. тежња ка умерености, општа природа примењена на појединачну итд.), све у циљу чувања и одржавања здравља појединачног и општег (друштвеног) организма, а вреди и обратно¹⁸. У сагласју са претходним ставом може се рећи да је сличан однос постојао и у *палеоспорту* Грчке (потврђују многобројни писани документи), који указује да се припрема, као и сама *агона* нису одржавали без присуства филозофа и лекара. То значи, да су постојећа знања филозофа и лекара била у функцији развоја културе палеоспорта, али и супротно.

Кристесен наводи да је Хипија из Елиде (грч. *Ἰππίας*, био грчки софиста, рођен половином V века пре Хр.) познат био по спису *Потис олимпијских победника*. Каже да је за израчунавање почетка првих Олимпијских игара у античкој Грчкој могао имати један од више приступа. За Хипија каже да је можда саставио најпотпунији могући списак олимпијских победника и завршио са листом коју је започео 776-те године пре Христа. Претпоставља да је можда писао уназад од најранијих писаних записа до 776 користећи усмене традиције или нумерологију¹⁹. Каже да постоји могућност да је Хипија после велике реформе програма Олимпијских игара (576-476) почео да формира године уназад до 776. користећи усмене традиције и нумерологију. Наводи да је можда ускладио прву Олимпијаду са избијањем Првог рата у Месени, користећи листу спартанских краљева²⁰.

Може се запазити да недовољност изворног текста, који се односи на годину почетка првих Олимпијских игара вероватно је представљала изазов за Хипија да пронађе што приближније решење постојеће загонетке. Претпоставка је да су га разноврсни подаци усмеравали ка покушају да пронађе пут ка нити која ће, из немало хетерогених

¹⁸ Цветковић, 2000, 25-26.

¹⁹ Познато је да се нумерологија од давнина третира и као својеврсна вештина, тј. аналитичка метода коришћења бројева приликом предвиђања важних животних догађаја. <https://www.astrolook.com/numerologija>

²⁰ Christesen, 2007, 146.

укрштања постојећих чињеница и догађаја, омогућити да се определи за 776. годину пре Христа као почетак првих Олимпијских игара. Зато Кристесен нема неки чврст став о томе како је Хипија дошао до те 776. године, већ нуди више могућности, што је и логично. То управо ставља пред неке будуће истраживаче изазов проналажења истинитијег одговора.

Пре него што се уђе у суштину критичког осврта, који се првенствено односи на историчаре, добро би било упознати се са мишљењем Буре. Он наводи да је први задатак код историчара античке Грчке (Херодот, око 484-425. пре Хр. и Тукидид, око 460-396. пре Хр.) био да се запишу значајни догађаји који се памте, а који још нису били забележени. Сматра да је проблем био што су већина тих догађаја, који су досезали век-два уназад, већ били мит или легенда, без везивања за неки систем датирања. Тако наводи да је Тукидид пишући ремек дело хеленске прозе *Историја пелопонеског рата*, морао да успостави неку врсту временског следа. У његово време, тј. у време сукоба Спарте и Атине (431-404. пре Хр.), који је окончан поразом Атине и сломом њене империје, година се обично означавала по имену неког учесника. Даје пример како се у Атини година означавала по имену првог арнаута (поглавара), а у Спарти по имену првог ефора (највише звање власти за пет лица које је народ бирао сваке године). Каже да је Тукидид на основу овога утврдио почетак рата, а догађаје који су следили датирао је према годинама које су од тада протекле²¹. Из претходног примера, као и објашњења многобројних аутора да се већина догађаја не може тачно одредити када су се догодили, већ само приближно, може се закључити да тачно бележење историјских догађаја у периоду античке Грчке није био нимало лак задатак.

Корени *палеоспорта* у античкој Грчкој могу се наћи код Хомера, где су наведена надметања углавном имала политичку улогу, служила да покажу божанску наклоност и престиж лидера. *Илијада* и *Одисеја* представљају фундаментална дела у више аспеката. Приче о атлетским подвизима²² годинама су нудиле подстицаје да се разумеју јуначке вредности. Тако Хомер описује ситуације које су сличне на такмичењу у Олимпији, где је резултат *агоне* неизвестан до краја, јер постоји ризик од пораза (суштински део спортског надметања – прим. аутора), где се победник одлучује на праведан начин. Олимпијски спорт је показао да се извршност (*arete*) може тренирати и да не зависи само од рођења. Из ових корена произашао и феномен демократије, чије вредности остају укоренење и у спорту. Филозофија, демократија и Олимпијске игре обично се убрајају у дарове античке Грчке савременом свету, у којима се вредности спорта могу наћи у свакој од њих²³.

Хомер описује атлетику мање-више онаквом каква је била у његово време, око осмог века пре Христа. Такмичења о којима приповеда Хомер имају много заједничког са атлетским вежбама претходних цивилизација, као што су Месопотамци, Египћани, Минојци и др. Већ у трећем миленијуму пре Христа атлетске способности древних вођа сматране доказом божанске наклоности или, бар делимично, божанског статуса. У грчкој митологији, смртници са божанским прецима као што је Херкул називани су јунацима. Херкул, као и сви јунаци, био је познат по својим невероватним подвизима снаге и интелигенције који су, стављајући се у службу заједнице, довели га до победе над чудовиштима и тиранинима. Атлета јунак представља концептуални модел за разумевање

²¹ Bura, 2002, 22.

²² Данас су то светски рекорди или олимпијски шампиони (прим. аутора).

²³ Reid, 2022, 23.

спортиста и атлетике. Спорт је рођен у античкој Грчкој и атлете представљају опонашање античких јунака²⁴.

У почетку, опонашање оваквих „подвига“ није било признато као вид спорта, јер се јављао као верски ритуал, створен да манифестује дух јунака и буде инструмент политичке пропаганде (слично је и данас у спорту где лидери изгледају као јунаци у очима својих сународника – прим. аутора). Тек у време Хомеровог епа налазе се атлетска такмичења која садрже суштински аспект спорта: (релативно) отворен позив на добровољно учешће, заједничко разумевање правила, заједничка стартна линија, присуство фигурираних судија, решавање спорова у циљу постизања правичне конкуренције, избор победника и додела награда. У овом контексту, спорт почиње да личи, у извесној мери, на облик истраживања, а не на пропагандно оруђе, и тако показује своју природу трагања за знањем - фундаменталну вредност за истину²⁵.

Диоген Лаертије (III век) доксографски историчар филозофије написао је дело *Животи и мишљења истакнутих филозофа*, које представља важан извор, јер замењује многе изгубљене текстове из периода античке Грчке. Његово дело остаје пример тадашњег интерпретирања филозофије, а по сачуваној документацији је битан у изучавање античке мисли. На основу Диогенових извода могу се упознати поједина филозофска учења, а тиме и идеју филозофије, како је тада била схваћена. За разлику од многих других древних секундарних извора, Диоген Лаертије генерално извештава о филозофским учењима без покушаја да их реинтерпретира или прошири, што значи да су његови извештаји често ближи примарним изворима. Због губитка толиког броја примарних извора на које се Диоген ослањао, његово дело је постало најважнији преживели извор у историји грчке филозофије²⁶.

Филозоф и мистагог Јамблих (*Iamblichus*, грчк. *Ἰάμβλιχος*, 245-325) био је сиријски неоплатонски филозоф и биограф грчког мистика, филозофа и математичара Питагоре²⁷. Тасић у Поговору дела *Јамблих – Питагорин живот* пише:

„Јамблих је на размеђу III и IV века сачинио о Питагори панегирик према обрасцу писања тих литералних творевина у антици: да ови проговоре најпре о нечијем пореклу, породици и образовању, а потом донесу саме његове речи и дела (*ἔργα καὶ λόγοι*) – више-мање, уокруг четири (платонистичке врлине): мудрости, праведности, умерености и храбрости“²⁸.

Еусебије из Цезареје (Палестина) постао је епископ око 313. године. Био је егзегет, полемичар, историчар и хронограф²⁹. Његово дело *Хроника грчких Олимпијада* (engl. *Chronicle The Greek Olympiads*) написано је око 325. године и представља историографски рад у којем су догађаји изложени по хронолошким редоследу збивања. Извршио је таксономију грчких олимпијада, од прве до 247-ме, годину одржавања, име победника и дисциплину у којој се такмичио³⁰.

²⁴ Reid, 2022, 24.

²⁵ Reid, 2022, 25-26.

²⁶ Вошњак, 1979, Предговор VIII.

²⁷ <https://plato.stanford.edu/entries/iamblichus/>

²⁸ Tasić, 2012, 155-156.

²⁹ <https://www.britannica.com/biography/Eusebius-of-Caesarea>

³⁰ <http://attalus.org/translate/eusebius.html>

Еусебије напомиње да сви они који буду читали његово дело имају у виду да непостоји потпуна тачност у погледу хронологије. Каже: „Прво, немојте се заваравати да верујете, као што то чине и други, да се хронологија [увек] може прецизно одредити. Друго, упркос томе, у мери у којој је то могуће, користите јасност да бисте препознали природу истраживања која се суочава са вама, а затим наставите одлучно“. Даље се пита: „Зашто бих ја, ко пре свега поштује истину, толико детаљно расправљао о овој врсти материјала? И зашто бих истакао на одговарајућим местима, где сам пронашао недоследности [у њиховим извештајима]? Учинио сам то да оповргнем хвалисање испразних хронографа“.³¹

Предскократовци је дело Дилса које представља извештаје о њима који су живели у раздобљу VII-IV века пре Хр. Иако је одабрао само релевантне податке, то није умањило вредност дела, које се немало цитира. Дилс је био филолог и преводио фрагменте уместо да их је коментарисао. Може се запазити да му је намера била да што пре читаоца уведе у разумевања текста и то у оној мери у којој се то њему самоме отворило³².

Платон, Аристотел, Ксенофон, Лукијан, Паусанија, Хипократ, Гален, Фидија, Поликет и др. били су значајни, не само за културни развој античке Грчке, већ су утицали и на културу палеоспорта.

Наука о данашњим телесним активностима (вежбању) своје исходиште имала је у античкој Грчкој. Традиција такмичења на многобројим стадионима широм античке Грчке утицала је на настанак и развој знања науке спорта. Припрема за такмичење, жеља да се постане *никитис* су створили и науку о спорту, која је познавала више начела, од којих се и данас нека користе: принцип коришћења променљивих и ефикасних оптерећења (рада) и одмора (паузе између понављања вежби), принципе загревања и „хлађења“ организма (увођења у процес вежбања и опоравка после тога), принцип свестране припреме³³; принцип вежбања у отежаним условима, принцип вежбања прогресивног повећања интензитета и обима оптерећења, и принцип вежбања целог тела за брзину и снагу³⁴.

Учитељи телесног вежбања из периода античке Грчке, нису имали могућност коришћења информацијских система, за разлику од данашњих, али су користили стечено искуство и знање које су преносили са колена на колена. Иако су телесне вежбе тога доба имале релативно једноставну форму извођења кретне активности, оне су ипак утицале на филозофију тадашњег, а једним делом и данашњег система, управљања процесом спортске припреме за такмичење.

Циљ физичког васпитања у Атени, као и у Спарти, био је стварање снажног, издржљивог, одлучног, храброг и морално јаког војника који ће бити способан да брани своју државу од спољних непријатеља или од побуне робова. Лукијан у делу *Анахарсид* кроз дијалог Солона и Анахарсида, објашњава главни циљ васпитања грађана античке Грчке који је, поред припреме за рат, у суштини представљао и основу припрема одабраних атлета за такмичење у Олимпији:

³¹ <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>

³² Girardi-Karšulin, 1984, 212.

³³ Комирудис наводи да су тренери користили принцип свестране припреме и да су филозофи и педагози сматрали да су врло важне биле вежбе које имају свестрани утицај на тело – хвалили су те вежбе. Каже да су се називале геникес аскисис (грч. γενικές ασκήσεις) - (Κομητούδης, 2004, 123).

³⁴ Platon, 1971, Књига VIII, 833 А, 321; Φιλοστράτος, 1992, 123; Λουκιανός, 1992а, 27, 65.

„20 Солон

Пре свега хоћу да те укратко упознам са нашим мишљењем о граду и његовим грађанима. Под градом не подразумевамо само зграде, зидове, храмове и бродоградилшта – све то додуше узимамо као једно јако и непокретно тело које служи за прихватање и безбедност становника – већ суштину града видимо у самим грађанима. Они су ти који испуњавају град, све у њему уређују, извршавају и чувају. Они су као душа у човеку. Са тог гледишта, ми се бринемо, као што видиш, и о телу града тиме што га украшавамо да буде по могућности што лепши. Унутра га украшавамо зградама, а споља га учвршћујемо бедемима ради безбедности. А главни циљ нашег васпитања је да грађани буду духовно врли и телесно снажни. Јер ће се, по нашем мишљењу, само тако васпитани грађани одликовати корисним радом за заједницу у миру, а у рату спасти државу и сачувати је као слободну и срећну. Њихово прво васпитање поверавамо мајкама, дадиљама и педагозима, у циљу да их воде и негују васпитним методама, достојним слободног човека, када већ схвате шта је лепо и племенито у њима се развија пристојност, стидљивост, скромност и тежња за добрим, а и њихово тело очврсне, ојача и оспособи се за подношење напора, онда њихово васпитање узимамо у своје руке. Њихов дух образујемо наставом и вежбама, а њихово тело навикавамо на подношење напора. Ми сматрамо да није довољно да се сваки појединац развија по својим природним склоностима, већ осећамо потребу да га и васпитавамо и поучавамо, јер се само на тај начин могу добре склоности подићи на виши степен, а рђаве преобразити у добре. За узор нам служе земљорадници. Они биљке, док су мале и нежне штите да им ветар не би штетио ограђују, али кад већ ојача младица, окрешу њене многобројне изданке и пуне да је ветар покреће и савија, јер мисле да тако могу увећати њену плодност“.³⁵

Припрема младих за наступ на немалом броју такмичења започињала је у палестри и гимназији, где су само најбољи имали част да наступе на Свечаним играма у Олимпији³⁶.

Јоанидис и сар. су спровели истраживање, које не представља само тежњу за обогаћивањем историје спорта кроз научно теоријску анализу улоге гимназије за спортско такмичење, већ буђење истраживачког потенцијала кроз нова сазнања о томе какав је био смисао живота младог атлете у том простору, разматрање и испитивање значења античке гимназије за наступ на Свечаним играма у Олимпији. Гимназије у античкој Грчкој су имале образовни и култни карактер које су неговале културу тела и духа. Младићи су велики део дана боравили у гимназији где су вежбали, проводили време у разговору или у различитим радним активностима. Постојање простора за вежбање створило је услове да се појаве први утемељивачи науке спорта који су својим промишљањима, остварењима и записима перманентно инспиративно деловали на оне које су желели да прошире и пренесу знање на друге. Иако су историчари детаљно описали живот античких Грка и њихов напредан културни живот, још увек постоји нешто што није довољно објашњено из простора који се односи на актуелност феномена гимназије у припреми младих за такмичење на античким Олимпијским играма. Аутори су дошли до следећих сазнања:

³⁵ Λουκιανός, 1992а, 51, 53, 55.

³⁶ Αλμπανίδης, 2004, 213.

- просторни услови за телесно вежбање су били функционални и изузетно добро осмишљени у гимназији;
- знање учитеља телесног вежбања је било на врло високом нивоу;
- постојао је научни систем телесног вежбања у гимназији;
- постојао је онтолошки приступ развоја младих који се огледао у хармонији духа и тела;
- сви су учествовали у радним активностима – задацима;
- гимназија је имала, поред васпитно-образовног и култни карактер, и
- гимназија је била једна од кључних установа на којима је почивала грчка култура³⁷.

На основу писане литературе утврђено је да су антички Грци, у оквиру науке о телесном вежбању, познавали *периодизацију припреме атлета*. Тако су знали за:

- велики припремни период – вишегодишњи период система припреме за младиће свих узраста,
- припремни период – период од десет месеци пре Олимпијских игара,
- такмичарски период – период припреме/агоне у Олимпији – један месец пре и за време Олимпијских игара, и
- мали период (микроциклус) – период телесног вежбања од четири дана (тзв. *тетрас*).

Комитудис је у свом истраживању утврдио да је у античкој Грчкој постојао вишегодишњи период система припреме спортиста за младиће свих узраста, који се називао *велики припремни период* (грч. *μεγάλη προπαρασκευαστική περίοδος*, мегали пропараскевастики периодос), или макроциклус припремног периода (грч. *μακροπρόπονησις*, макропропонисис)³⁸. Како су се Олимпијске игре одржавале сваке четврте године (макроциклус), то су и данас остале да се одржавају у истом циклусу од четири године (прим. аутора).

Припремни период (грч. *προπαρασκευαστική περίοδος*, пропараскевастики периодос) од *десет месеци* пре одржавања Олимпијских игара био је предвиђен за учитеља и одабраног (селектираног) атлету да спроводе специфичне и захтевне задатке током телесног вежбања. Филострат је записао да су учесници античких Олимпијских игара били обавезни да десет месеци тренирају у својим градовима³⁹. У овом периоду атлета је требао добро да се припреми на пољу кондицијске припреме, усаврши технику своје дисциплине и да се упозна с правилима на такмичењу у Олимпији⁴⁰.

Сви они који су желели да се такмиче на Свечаним играма у Олимпији долазили су у Елиду (место Илија – близу Олимпије) *месец дана* раније. Филострат је тај период назвао – *такмичарски период* (грч. *ἀγωνιστική περίοδος*, агонистики периодес) који је обухватао период припреме/агоне у Илији и Олимпији. Атлете су вежбали и међусобно се надметали под надзором *хеленодика* (судија) који су одабирали најбоље за агону на

³⁷ Ioannidis, T., Stefanović, Đ., Kariotu, M., Šiljak, V. and S. Mijatović, (2008). The role and significance of gymnasium in preparation of the young for competitions in the ancient Greece Olympic games. *Fizička kultura*, Vol. 62 No 1-2, 66-83.

³⁸ Κομητούδης, 2004, 117.

³⁹ Φιλοστράτος, 1992, 205.

⁴⁰ Κομητούδης, 2004, 117.

Свечаним играма у Олимпији. Они су одређивали интензитет оптерећења при телесном вежбању, како би проверили могућности и припремљеност такмичара. Атлете су вежбали под контролом својих учитеља, али су и једни и други били дужни да поштују упутства *хеленодика* који су, по Филостратовом сведочењу, били потпуно слободни у својим одлукама. Филострат је сматрао да је тренинг који се спроводио у Елиди месец дана пре такмичења у Олимпији био тежи него само такмичење у Олимпији⁴¹.

Филострат, који је живео у II веку после Христа, говори о једном новом *малом периоду телесног вежбања* од четири дана (микроциклус), који се називао тетрас (грч. *τετράδες*, *тетрадес*). Каже да је тај систем трајао 500 година и да се користио до краја трајања античких Олимпијских игара. То значи да је почео да се користи од II века пре Хр. па до 393.⁴²

Према Филострату наука о телесном вежбању је измишљала и развијала програм такмичења на Олимпијским играма, а паралелно са тиме и усавршавала принципе, методе и средства телесног вежбања код атлета (прим. аутора). Он је први написао књигу *О науци телесног вежбања* (*Γυμναστικός*, *Гимнастикос*) у којој је приказао сва дотадашња знања и искуства учитеља телесног вежбања античке Грчке⁴³. То значи да је постојала наука у спорту већ у V веку пре Хр. Учители телесног вежбања су познавали основе начела припреме атлета за *агону*. Учитељ и одабрани атлета нису вежбали како хоће, већ су имали системе и програме за спровођење спортске активности.

ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

У истраживању се разматрала феноменологија настанка, развоја и нестанка спортске културе античке Грчке. Анализирао се креативни рад човека античке Грчке који је утицао да се филозофско и техничко знање стално проширивало, укључујући и знање из културе спорта. Ово истраживање не представља само опис досадашњих теоријских и емпиријских истраживања, већ је резултат и ауторових оригиналних проучавања и погледа на природне и друштвене науке које имају додирних тачака са темом дисертације. До сада се проблематика феномена спорта у античкој Грчкој углавном парцијално посматрала. Међутим, у овом истраживању покушало се утврдити у којој мери је постојао утицај спорта на друштво античке Грчке.

Прегледом доступне литературе добио се увид у еволуцију развоја научних дисциплина античке Грчке које су утицале на спорт, али и обратно. На тај начин добиле су се јасније слике њиховог синкретизма, као и функције које су имале у процесу међусобног трансфера знања. У суштини, кроз идентификацију релевантних различитих нивоа активности и иновациону динамику у постојећим институцијама античке Грчке, требало је утврдити у чему се огледао интегративни и мултидисциплинарни приступ сложености и утицаја знања из сфере спорта на развој културе и друштва античке Грчке. Не може се испустити из вида чињеница да је филозофско и техничко знање античке Грчке дало посебан контекст развоју спорта и да је он имао повратно дејство на развој културе.

Друштво античке Грчке је било усмерено ка иновационим технологијама, стварању културног амбијента и стваралачког образовања (кроз, палестре, гимназије, лицеје, академије и друге врста школа) са циљем очувања цивилизацијске баштине и националног

⁴¹ Φίλοστράτος, 1992, 205.

⁴² Φίλοστράτος, 1992, 91, 93.

⁴³ Φίλοστράτος, 1992.

идентитета. На тај начин античка Грчка се није препознала само по врло развијеном друштву и култури, већ и по свом утицају на суседне популације људи, а касније и на европску цивилизацију. У прилог претходног става навешће се еклатантан пример – постоји врло значајан утицај античких Олимпијских игара на данашњи највећи планетарни спортски догађај, који траје већ 2.800 година. Зато је у овом истраживању постојала тежња да се постављени проблеми мултидисциплинарног карактера размотре на такав начин да омогућавају иновативно решавање проблема који данас постоје у друштвеној димензији спорта.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања дефинисан је кроз анализу и синтезу испитиваних различитих релевантних фактора који су утицали на практичну корисност знања у процесу развоја културе и друштва античке Грчке кроз спорт. Акцент истраживања је усмерен на разумевање постојеће еволуције и сарадње више научних дисциплина из тога периода. Чињеница је да су разматране научне дисциплине кроз интеракцију и размену знања утицале на идентификацију релевантних фактора који су значајни за успостављање међусобне сарадње и представљају веома важан корак у циљу добијања увида у достигнућа тадашње науке. Кроз овај приступ може се добити јаснија слика о томе колико су развојни концепти спорта античке Грчке имали утицај и на данашњи развојни концепт спорта, као и савремену културу у целини.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања се огледа у откривању релевантних фактора при испитивању научно-технолошке сарадње која је постојала између кључних научних области у античкој Грчкој, а које су имале и међусобни утицај на сферу спорта.

ПОЛАЗНЕ ХИПОТЕЗЕ

На основу темељних аспеката филозофског и техничког знања античке Грчке општа хипотеза је да спорт није био само телесна вежба, већ се као духовно-телесна делатност развија унутар филозофије живота и разумевања односа човека и света.

Постоји узајамно прожимање филозофије, технике и спорта који нису одвојене делатности, већ у њиховој интеракцији друштво постиже виши ниво демократичности, а култура поприма високе облике цивилизованости.

Знање из периода античке Грчке има снажну, непрекидну везу са двадесетпетовековним системима учења што је присутно и у данашњој науци о спорту. Доприноси које је остварила античка Грчка кореспондирају са новим технологијама у спорту, као и највишим облицима савремених спортских окупљања.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Развој појединих наука и научноистраживачког рада утицали су на стварање научне синтезе и обједињавања научних приступа који поред развоја појединих научних дисциплина доводе и до стварања нових интегративних научних области и

научноистраживачког рада, тј. до мултидисциплинарних истраживања које је присутно и у овом раду. У истраживању су се користиле следеће методе: историјско критичка метода, компаративна метода, квалитативна анализа, синтеза, индукција, дедукција, аналогија, и таксономија. Наведене научне методе најчешће су се јављале у различитим преплитањима, тако да међу њима неретко и нису постојала јасна разграничења. Оне су се користиле да би се остварило јасније усмеравање и потпунија транспарентност истраживачке методологије. Њихов синкретизам обезбедио је олакшани рад на откривању научне истине о постојећим повезаностима различитих сфера знања и научних дисциплина који омогућавају продубљеније историјско разумевање културе спорта.

МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНОСТ ТЕМЕ

Кроз уочавање релевантних различитих нивоа активности и иновациону динамику у постојећим институцијама античке Грчке утврђено је у чему се огледао интегративни и мултидисциплинарни приступ разумевању утицаја знања на сферу спорта и на развој културе и друштва античке Грчке. Постоји низ записа и докумената који информишу на који начин се очувало и развијало знање о смислу спорта, чије разумевање тражи разматрање постављеног проблема из перспективе низа научних дисциплина. Кроз мултидисциплинарни приступ покушало се утврдити како је уз помоћ културе спорта дошло до одређеног нивоа стварања целовитог знања, које је имало утицај на античку Грчку да постане лучоноша и узор за стварање нових идеја у процесу развоја европске цивилизације. Дакле, у овом истраживању постојала је тежња да се постављени проблеми мултидисциплинарног карактера размотре на такав начин који ће омогућити боље сагледавање проблема и дати нове увиде у неке од битних аспеката античке културе.

НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА И ЗНАЧАЈ ЗА ПРАКСУ

У дисертацији су разматрани научни изрази, научни искази и научни аргументи, који су омогућили детаљније упознавање са научним објашњењима спорта у античкој Грчкој. То је обезбедило да се остварио очекивани научни допринос који се огледао у остварењу нових сазнања и разумевања улоге и значаја спорта у развоју културе и друштва античке Грчке, што је од битног значаја и за разумевање друштвеног контекста савременог спорта.

Значајан научни допринос дисертације огледа се и у сагледавању утицаја друштвене корисности спорта и знања о њему. При томе се нарочита пажња усмерила ка важним факторима ослоњеним на достигнућа античке филозофије као што су: логички истинити искази, јасност/разумљивост појмова, судова и дефиниција (темељ сигурности суда), објективност у тумачењу неке чињенице, или исказа (утемељени на стварном стању, да су реални, исправни, истинити и да нису подложни субјективним чиниоцима), најпоузданији извори информација, тачност у исказима и да су значајни за науку. С обзиром да истраживање представља синтезу различитих тема из природних и друштвених наука, и да обухвата велику ширину разних погледа на многа питања сматра се да ће наука о спорту добити једну нову димензију и поглед на историју и филозофију који су до сада у доброј мери недостајали.

ДРУГИ ДЕО

ПРАКТИЧНА КОРИСНОСТ ЗНАЊА АНТИЧКЕ ГРЧКЕ ИЗ РАЗЛИЧИТИХ НАУЧНИХ ДИСЦИПЛИНА У РАЗВОЈУ СПОРТСКЕ КУЛТУРЕ

1. ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ, ОД ЗДРАВОРАЗУМСКЕ СУШТИНЕ ДО АНТИЧКОГ ПРОБЛЕМАТИЗОВАЊА, ОДРЕЂЕЊА, ТУМАЧЕЊА И УСМЕРАВАЊА

1.1. Природа физичке активности и теловежба

Еволуцијска хипотеза и чињенице испуњене доказима о томе како је код *истрајног трчања* на велике удаљености покрет одиграо пресудну улогу у обликовању анатомских структура и у развоју функција људског мозга. Кретање је толико битно за мозак да редовна физичка активност представља императив за правилно функционисање. Многобројне студије су показале како *вежбе аеробног карактера* повећавају пролиферацију неурона, синтезу неуротрофних фактора, глиогенезу, синаптогенезу, регулишу системе неуротрансмисије и неуромодулације и смањују системску упалу. Сви ови ефекти имају значајан утицај на *побољшање менталног здравља*, смањење опадања сиве масе повезаног са годинама и побољшање когнитивних функција⁴⁴.

Људи су осмишљени тако да буду у покрету, да комуницирају са својом околином кроз кретање и да је физичка активност кључни фактор који доприноси здравој функцији мозга. Неуролошки утицај покрета на мозак може се разумети са три аспекта: повећана васкуларизација – кисеоник и глукоза у мозак – повећање мождане активности; ослобађање неуротрансмитера и неуротрофичног фактора из мозга (BDNF) који фаворизују неурогенезу, памћење, пажњу и мотивацију; и развој сложених неуронских кола повезаних са кретањем и њихова међусобна повезаност са извршним функцијама мозга. Ова холистичка концепција људског бића није нова, јер су још и антички Грци имали јасну представу о међусобној повезаности мозга, емоција и тела⁴⁵.

Дакле може се сматрати да су еволутивне хипотезе и чињенице, испуњене доказима о томе како је истрајно трчање имало круцијалну улогу у обликовању анатомских структура и развоју функција мозга, као и да су те промене биле узроковане тријадом *лов и трагање за храном - игра – развој способности*⁴⁶. За тематику овога рада значајни су *игра* и *развој способности* за даље разматрање.

На питање – На који начин физичко кретање фаворизује спознају? Дохерти и Миравалес нуде одговор - „кроз повећан проток крви до мозга (васкуларизацију), ослобађање неурохемикалија (трансмитера у нервним ћелијама) и *неуронске мреже*“.⁴⁷ Мојовић објашњава да су код човека неке од неуронских структура настале рођењем, док су друге успостављене искуством. Каже да се учење (у које спада и учење спортских кретних активности - прим. аутора) посматра као успостављане нових веза и модификација старих⁴⁸. Како је човек са околином у интеракцији посредством чула, преко којих непрекидно добија информације у различитој форми, које се даље претварају у нервне импулсе, то значи да *неуронске мреже* служе као посредник између соматосензорног и моторичког система организма у оба смера.

⁴⁴ Vorkapic-Ferreira et al. 2017, 495.

⁴⁵ Doherty, Miravalles, 2019, 148.

⁴⁶ Stefanović, 2023, 77(2): 114.

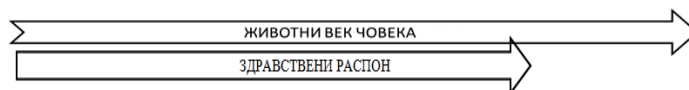
⁴⁷ Doherty, Miravalles, 2019, 150.

⁴⁸ Moјović, 2016, 2.

Физичка активност човека се дефинише као било који телесни покрет и/или кретње ангажованим скелетним мишићима које прати утрошак енергије. Физичко, и/или телесно вежбање, са друге стране је добровољна, планирана, понављајућа физичка активност усмерена на одржавање, и/или побољшању, тренираности и здравља⁴⁹. Физичка активност и вежбање човека, у смислу ове дискусије, посматрају се као *conditio humana* (оно што човека разликује од других живих облика, нису ни душа, ни свест, ни језик, већ његова моћ да делује) одрживости и опстанка, уједно су средство стицања животног искуства и самосвести, развоја способности, учења вештина, усвајања вредности у складу са социјалним ефектима кретне природе човека (*vita activa*). Вежбање је било и остало средставо природе човека у изградњи, личном и друштвеном прихватању принципа различитих таксона животне и еволутивне доктрине⁵⁰.

Човек је кроз физичку активност научио многобројне вештине, развио способности, стекао искуство и навике значајне за спознају себе и свог окружења. У једном тренутку свог развоја, он је свој кретни свет обогатио интенционим кретањима – телесним вежбањем која су, на нов, али и методичко-дидактички целисходан начин, подстакла његову биологију, увела га у учење, али и даљи развој и детерминацију вештине и способности за свакодневни живот (рад, игра, веровања, спорт, ...), опстанак (здравље, војне вештине и способности...)⁵¹.

У сагласју са тиме, да би се суштински разумео утицај физичке активности и телесног вежбања на развој човека, независно од периода човекове еволуције, потребно је сагледати три простора у којима су се одвијали, и то: (1) здворазумски (учење егзистенцијалних вештина и развој способности појединца и врсте), (2) методичко-дидактички, са импликацијама на културну еволуцију (вежбања као интенциона активност - теловежба, од античког до данашњег спорта, извођачка уметност...), (3) адаптације и коадаптације, унутар простора био-физичког, психо-социјалног, интелектуалног, афективног усавршавања⁵²... Исходи тога се у данашњем свету огледају као стремљење ка дуговечности заснованом на продужетак здравственог распона (период живота до неког здравственог поремећаја или болести) и животног века човека (сл. 1).

Сл.1 Животни век и здравствени распон човека као компоненте дуговечности (модификовано према: Attia, 2023)⁵³

⁴⁹ Lieberman, 2021, Audiobook. Лиеберман је професор људске еволуционе биологије на Универзитету Харвард и пионирски истраживач еволуције физичке активности код људи, сматра да никада нисмо еволуирали да вежбамо – да користимо добровољну *физичку активност зарад здравља*.

⁵⁰ Радојевић, Јевтић, 2011, 27.

⁵¹ Stefanović, 2023, 77(2): 114.

⁵² Stefanović, 2023, 77(2): 114

⁵³ Attia, 2023, 6.

Простор изучавања еволутивног капацитета, као и утицаја физичке активности и теловежбе припадају физичкој, културној и лингвистичког антропологији. Уколико је циљ да се ближе одреди стимулус физичке активности и теловежбе на еволутивни ток и развој човека, а тиме и до доласка до вишег нивоа антрополошке генерализације, могуће је остварити кроз: (а) разумевање *натуре* тог процеса, који се одвија по законима и принципима природе; одосно (б) кроз препознавање *нуртуре*, пре свега ефеката учења и пратеће промене које се одвијају кроз вежбање ради задовољства и/или потребе⁵⁴.

Данашња екстензивна научна продукција проблема телесног вежбања, може се описати доминантним корелационим правцем сазнања *нуртуре* човека, док су мање присутна каузална истраживања његове *натуре*⁵⁵. Другим речима, о суштини и бити физичке активности и теловежбе, као и пратећим ефектима, до релевантних закључака се стиже кроз ретка каузална истраживања. У вези с тим на Слици 2 приказан је еволутивни континуум унутар кога се препознају три бића физичке активности и теловежбе: (1) здраворазумско, (2) палео-теловежбовно, и (3) савремено, доминантно испуњено комерцијализованим вежбањем дела друштвених слојева⁵⁶.

Сл. 2 Физичка активност и вежбање: (а) на еволуционом континууму, (б) преко палео периода и (в) до здраворазумске маргинализације

Напомена: а) потреба - здрав разум = физичка активност за живот; б) палео и данашње доба са физичком активношћу и теловежбом усмереном према очувању здравља и повећању здравственог распона и в) маргинализација здраворазумске бити физичке активности и теловежбе - асиметричност здравственог распона.

Савремено одређење, тумачење и усмеравање физичке активности и теловежбе, није директни предмет сазнања у овом раду, између осталог и због тога што је данашњи период испуњен многобројним закуљчцима, препорукама, доктринама... упитног значаја, карактера и праваца утицаја на животни и здравствени распон човека. У њима се сустичу: (а) закључци доминантно научно-истраживачког подручја тзв „западног света“, који су, са мало обухватности укупне популације, нерепрезентативни за закључивање по питањима *нуртуре* човека; (б) вулгарни сциентизам; (в) институционализација, пре свега кроз „форсирану“ организованост физичке активности и теловежбе деце и омадине; (г) екстензивна комерцијализација; али и евидентно (д) маргинализовање друштвене и хуманистичке природе физичке активности и вежбања. Висока комерцијализација овог простора води ка занемаривању њеног одвијања у свакодневном животу, у породици, дворишту..., али и њен значај у процесу образовања, васпитања, здравља, свеукупног развоја (одгоја)... који треба да се одвијају, како унутар, али тако и изван институција. Стиче се утисак као да се човек одриче (одрекао) здраво-разумског бића физичке активности и теловежбе, да је у току процес негације природе и еволуције врсте кроз физичку активност и вежбање. У суштини као да је еволуција људског рода изгубила у „трци“ са културном еволуцијом (сл. 3)⁵⁷.

⁵⁴ Stefanović, 2023, 77(2): 115.

⁵⁵ Lieberman, 2021, Audiobook.

⁵⁶ Stefanović, 2023, 77(2): 115.

⁵⁷ Stefanović, 2023, 77(2): 115.

1.2. Здрав разум и теловежба

Теловежба је била и остала средство у учењу вештина, стицању и афирмисању животних навика, међу многима и оних које су усмерене ка очувању здравља. Потреба *здрог начина живота*⁵⁸ као парадигма појединца, постојала је и пре развоја медицине, физиологије, генетике, неуронаука, спортских и наука о вежбању..., пратила је, или боље рећи, њено извориште било је здраворазумско промишљање човека да живот уреди онако како осећа и мисли да треба. Античка филозофија *здрав разум*, види као основи аксиом за развој „практичне науке“ којом су се разумевали, решавали и усмеравали проблеми живота појединца, друштва и природе⁵⁹.

Тако Аристотел „здрав разум“, описује као способност просуђивања кроз обрађивање сензорне перцепције, меморије и маште⁶⁰. Каже: „Постоји такође извесна [појмовна] граница за сваки случај праве средине, која се, по нашим речима, налази између сувише и премало и која је израз здругога разума“.⁶¹ „Непостоји одлука без разума и разумног расуђивања“.⁶² Здравом разуму је у периоду античке Грчке, припадало и нешто што би се данас могло именовати емпатијом за појединца и друштво⁶³.

Није само теловежба била и остала средство у учењу вештина, стицању и афирмисању животних навика усмерена ка очувању здравља, већ и спорт пружа могућности да се побољша разумевање онога *шта тело ради*, бацајући ново светло на еволуциону путању, способности прилагођавања и основне биолошке механизме. Лонгман, Велс и Шток, кажу да је на нивоу врсте, анализа биомеханике доњих и горњих екстремитета и енергије у погледу *ходања, трчања и бацања* довела је до значајног напретка у разумевању људских адаптација у односу на друге хоминине⁶⁴. Наводе да из интериндивидуалне перспективе, истраживање образаца физичке активности и карактеристике трчања издржљивости пружају боље разумевање еволуираних ограничења потрошње енергије, терморегулаторне енергије, теорије сигнализације и морфолошких варијација. Закључују да људска *атлетска палеобиологија (Human athletic paleobiology)* - испитивање спортиста као учесника у студији и коришћење данашњег спорта као модела за проучавање теорије еволуције - представљају велики потенцијал за разумевање адаптације у еволуцији човека⁶⁵. Фокус се налази на примерима из литературе који пружају преглед како употреба синкретизма филозофије, медицине и палеоспорта може да побољша разумевање људске еволуцијске адаптације⁶⁶.

⁵⁸ Аристотел објашњава: „Шта је за њега добро и корисно, и то не у неком специјалном погледу, на пример у погледу здравља или *телесне снаге*, него уопште о свему што води *правилном начину живљења*“ (Aristotel, 2012, Knjiga VI, V, 1, 1 19).

⁵⁹ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

⁶⁰ Аристотел сматра да постоје материјалне и вечне душе у космосу, које управљају свим животним појавама. Разликује и три споредне смртне душе у човеку: *разумну душу* у мозгу, *сензибилну душу* у срцу и *вегетативну душу* у трбуху. (Glesinger, 1978, 50; Nenadović, 2007, 127).

⁶¹ Aristotel, 2012, Knjiga VI, I, 1, 117.

⁶² Aristotel, 2012, Knjiga VI, II, 4, 118.

⁶³ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

⁶⁴ Хоминини примат таксономског племена (Хоминини), које обухвата оне врсте које се сматрају људима, директно прецима људима или веома блиском сродству са људима. (Hominins a primate of a taxonomic tribe [Hominini], which comprises those species regarded as human, directly ancestral to humans, or very closely related to humans). <https://www.britannica.com/topic/hominin>

⁶⁵ Longman, Wells, Stock, 2020, 42.

⁶⁶ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

Лиеберман из свог угла објашњава како је *људско тело* еволуирало кроз еоне. Каже да настаје све већи раскорак између адаптација у нашим телима из каменог доба и напретка у савременом свету који за последицу има парадокс: дужи животни век, али повећана хронична болест. Такође, објашњава како се културна еволуција разликује од биолошке еволуције и како су наша тела додатно трансформисана током пољопривредне и индустријске револуције. И на крају заговара употребу еволутивних информација како би нас гурнули, а понекад чак и приморали да створимо *здравије окружење*⁶⁷.

Тај еволутивни континуум човека, који траје скоро 200.000 година, високо је инспиративан сазнајни простор развоја човека, нарочито у прва два периода (сл. 2). У трећем - данашњем периоду, као да се постепено губи разумевање здраворазумског бића и значаја физичке активности. То се овај период, и поред екстензивног јавног дискурса здравствене усмерености на физичку активност, ипак може окарактерисати као период индивидуалне и друштвене маргинализације здраворазумског бића физичке активности са консеквенцама у деградирању здравља појединца са последицама на друштво⁶⁸.

Поставља се питање да ли је одустајање од физичке активности нека нова „здраворазумска суштина“ деловања према еволуцији човека непознатих исхода? У одговору на ово питање, требало би се вратити на почетак човекове еволуције кроз физичку активност, чиме би се могао утврдити смисао данашњег размишљања и поступања. Другим речима, потреба за физичком активношћу и вежбањем је здраворазумски аксиом еволуције, проблематизован античким промишљањима који данас, у савременом и технолошки напредном окружењу, на дневном нивоу добија научне верификације. Истини за вољу, обимна истраживања и научно аргументовање може да се разуме и као истраживачко порицање утврђене здраворазумске истинитости о природи човекове физичке активности, али и као начин да се резултатима истраживања подстакне даља комерцијализација и институционализација. Често су та истраживања ларпурлатизтичке суштине⁶⁹, обликована као технолошка и виртуална (не)истина. Како год, да ли кроз ефикасне системе спорта-образовања-здравља и многобројне стратегије њиховог развоја, научне институте, универзитетску мрежу, медије, вештачку интелигенцију..., порука је иста: физичка активност је *conditio sine qua non* еволуције човека, његовог здравља културног и социјалног развоја⁷⁰.

Један од начина доласка до сазнања о потреби, природи и значају физичке активности могућ је анализом семантике израза и гносеолошким закључцима античког света. Са циљем појашњења циљева и усмерености човекове физичке активности палеоспорта, издвојене су чињенице из живота, цитати филозофа, лекара и учитеља телесних вежби античке Грчке... Оне, саме по себи, садрже историјске чињенице о месту физичке активности у одржавању здравља кроз кретање и вежбање. Писани извори, али и слике, скулптуре, споменици... ресурси су за примену метода анализе садржаја у овом раду, док су индукција и дедукција, коришћени у формирању закључака у правцу

⁶⁷ Lieberman, 2013, Random House Audio.

⁶⁸ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

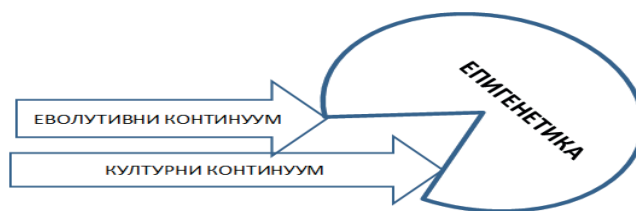
⁶⁹ Ларпурлатизам (од француског *l'art pour l'art* - уметност ради уметности) је естетска теорија која држи да уметност нема никакву друштвену или моралну функцију, и да је једини циљ уметничког дела да буде лепо. Ова теорија оспорава дидактичка и утилитаристичка гледишта на уметност, присутна још од античких времена, у Хорацијевом учењу о лепом и корисном. (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Larpurlartizam>).

⁷⁰ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

утврђивање аналогије између обележја античког ентитета у односу на данашња стремљења у физичкој активности човека⁷¹.

Филозофи, лекари и учитељи телесних вежби палео-периода били су значајни заговорници и преносиоци идеја усмерених ка здрављу тадашњег човека/атлете. Синкретизам филозофа, тренера, лекара и учитеља телесних вежби античке Грчке има утицај на размишљања и праксу данашњег човека, односно поставља се питање, да ли ми и данас промишљамо здраворазумски? Да ли су потребе човека за физичком активношћу остале непромењене, како у њеној еволутивној битности, тако и њеној утилитарности? И док су чињенице о здравственим ефектима физичке активности из периода античке Грчке резултат дедукције филозофа кроз генерализацију ефеката вежбања на способности, вештине, знања, навике... по мери умног човека⁷², то, као да су савремена тврђења успостављена само око екстензивних научних верификације усмерених на *ex-post-fakto* истраживања негативних ефеката културне еволуције⁷³, односно негације природе човекове еволуције кроз физичку активност. Ипак, изгледа као да има аналогије два анализирана периода, односно, како у време палеофилозофа, тако и у ово данашње време - заједничка је *физичка активност* у складу са *начином/стилом живота*, чиме је како тада, тако и данас, дискриминисан велики, доминантан број оних који одричу њене здраворазумске основе⁷⁴.

Јевтић из свог угла посматра еволутивни и културни континуум и правац епигенетичких адаптација савременог човека, који је графички приказао на Слици 3.

Сл. 3 Еволутивни и културни континуум и правац епигенетичких адаптација савременог човека⁷⁵

Може се запазити да се у овом данашњем сагледавању природе физичке активности и вежбања одступило од Аристотелових тврдњи (кога су сматрали поливалентним умом античког света, чије је учење послужило даљем развоју медицине, и то првенствено захваљујући њему као оснивачу биологије и ембриологије)⁷⁶ да детерминисани фактори (телесне и наследне особине, као и здравље) само у оптималној мери, тј. „мери здраворазумске средине“ могу да имају благотворно, корисно дејство на здрав живот човека⁷⁷.

⁷¹ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

⁷² Stefanović, 2023, 77(2): 116.

⁷³ Lieberman, 2021, 12.

⁷⁴ Stefanović, 2023, 77(2): 116.

⁷⁵ Јевтић, 2024, Светска изложба ЕХРО 2027.

⁷⁶ Аристотел се бавио *анатомијом, терапијом* и *стоматологијом* (описао инструменте за екстракцију зуба) - (Nenadović, 2007, 127). Тврдио је да срце представља средиште душе и крвотока, да је оно најважнији орган у телу које због своје улоге не може и не сме да оболи. Управо овако учење представљало је разлог зашто се кардиологија вековима није развијала. Аристотел је познавао од крвих судова велику вену (*arteria pulmonalis*) и аорту. Бавио се и проблемима патологије и терапије, а у свом делу *Problemata* говори о грозницама, лековима, сврабу, преносивости куге и сл. (Tušak, 2019, 25).

⁷⁷ Stefanović, 2023, 77(2): 117.

1.3. Физичка активност и теловежба у систему палеовежбања и палеонауке

У раду се говори о *палеоспорту*, неологизму који представља мешавину домаћег и страног творбеног елемента. Опис значења речи *палео* (грч. *παλιό*) је први део сложенице настале од временског придева грчког порекла, који се односи на *давну прошлост*, са значењем: *стари, древни*⁷⁸ и домаће именице *спорт*. С тога *палеоспорт*, новонастала реч од придева *стари, древни* и именице *спорт*, има значење стари, древни спорт. С обзиром да се извориште спорта налазило у античкој Грчкој, као и да постоје више научних дисциплина које се односе на давну прошлост⁷⁹, то је природно да се и спорт као *sui generis* у историји древне Грчке, може именовати са неологизмом – *палеоспорт* (древни спорт), јер садржи све релевантне елементе лингвистичких и научних начела.

Аналогно неологизму *палеоспорт*, у раду се користи и реч *палео-древна телесна (физичка) активност – телесна вежба*. Она је усмерена на разумевање развоја атлете античког времена, не само у телесном, антропомоторичком простору, већ и на когнитиви, социјални, валеолошки и други развој, тако да представља трајну цивилизацијску баштину сачувану до данашњих дана⁸⁰.

Филозофи-научници, лекари-апотекари и учитељи телесног вежбања античке Грчке представљали су део система друштва који је имао утицај и значај да се кроз телесне и тадашње „агоналне активности“ остваре претпоставке за здрав начин живота. У чему се огледала аналогија филозофа, лекара и атлета? Као што се атлета, који је тежио да буде *арете*, трудио да победи своје слабости како би постао *никитис* у *агони*, тако су се филозофи и лекари трудили да „победе радозналост и загонетке“ путем откривања смисла и суштине природних и друштвених појава, чији је циљ био стицање нових знања путем закључивања која су била првенствено каузална. У центру сазнајних напора била је физичка вежба која је препозната да може доводити до надилажења себе у телесном и духовног простору. У суштини, телесно вежбање се највећим делом обављало кроз палео образовни систем⁸¹.

За медицинске и школе филозофије, постоје недвосмислене чињенице у поставци темеља савремене науке и кроз утилитарност телесног вежбања које је у функцији здравља. Познате су биле: филозофска школа у Милету, Питагорина школа у Кротону, у Атини Платонова школа (Академија) и Аристотелова школа у Ликеју (гимназија посвећена Аполону Ликеју) и др. (Jamblih, 2012; Laertije, 1979). Прве медицинске школе биле су при храмовима (тзв. Асклепије) у којима су школовани млади лекари (Milovanović, 1992). У VI веку пре Хр. медицина у античкој Грчкој добија обележја праве науке када су настале медицинске школе у Кирени, Книду и на острвима Родосу и Косу (Сekić, Ђ. i В., 2002; Marić, 2005). Исте и сличне медицинске школе, нешто касније су основане на Сицилији (Glesinger, 1978), у Александрији итд. (Nenadović, (2007).

Истраживања, чија је тема била утврђивање синкретизма филозофије, медицине и палеоспорта, показала су да је у VI веку пре Христа дошло до преокрета у историји

⁷⁸ Вујаклија (1992, 634); Клајн, Шипка, (2006, 875).

⁷⁹ Палеоантропологија, палеобиологија, палеоботаника, палеогеографија, палеографија, палеоетнологија, палеозоологија, палеоклиматологија, палеологија, палеонтологија, палеопатологија, палеопсихологија, палеофитологија, и сл. (Стевановић и сар. 1971, 310).

⁸⁰ Stefanović, 2023, 77(2): 117.

⁸¹ Stefanović, 2023, 77(2): 117.

медицине, када се са митолошке прешло у развојни период филозофије о природи и човеку. Природни приступ је сматрао да човек треба да има дневни програм активности које ће подједнако да обједињује и физичко (телесно) и интелектуално уздизање⁸². Другим речима, у анализираном периоду утврђено је оно што савремена културна и физичка антропологија и биологија физичке активности човека тврде да се човеково уздизање, како унутар његовог генотипа, тако и епигентски, одвија кроз духовни и физички простор (телесно у смислу исхода). То је нешто што се интензивно изучава, и о чему нас на дневном нивоу информисе велики број извора различитог информационог нивоа о „продорима“ науке у простору синкретизма између физичке активности у односу на биолошку и културну еволуцију човека У суштини то је давно формирано као теоријски и практични сазнајни оквир испуњен хармонијом духовног, интелектуалног и физичког у постизању изврсног човековог стања (*conditio humana*), тј. здравља⁸³.

Питагора је говорио да правичност има снагу заклетве, да је врлина хармонија, а то су и *здравље*, и све добро, и Бог сам; због тога кажу да је *све састављено по законима хармоније*. Пријатељство је хармонична једнакост, [...] да се очишћење постиже окајањем и купањем, [...] и да бело представља природу добра, а црно природу зла⁸⁴.

Ксенофон пише како је Сократ саветовао Епигена да изађе и вежба; „... (ту) нема никакве борбе, осим рата (са самим собом – прим. аутора), и нема подухвата у којем ће вам бити горе ако *одржите своје тело у бољем стању*“.⁸⁵ Овде је нагласак на *физичкој кондицији и здрављу* који се постижу снажним вежбањем - веома значајна тема у Ксенофоновим делима. Сократ је доказ да „надмоћно здравље“ представља плодно тле за развој (његовог) духа“.⁸⁶ Синтагма „надмоћно здравље“ упућује на претпоставку да је Сократ био *здрава личност*.

1.4. Од синкретизма филозофије и медицине до смисла палеовежбе

Анализа чињеница из живота античких филозофа, лекара, учитеља телесног вежбања и атлета усмерена је ка функцији утилитарности, сагледавању и афирмацији идеја усмерених ка вежбању у анализираном периоду палеонауке.

С обзиром да је Питагора (580-497) својим промишљањем и делом показао велико *знање из више научних дисциплина* (филозофије, математике, физике, астрологије, медицине, теологије, педагогије...), то се може рећи да је био и плодан научник. *Увео је доказе у науку, дедуктивне поступке, дефиниције*, а упућује и на *хипотезе* и *аксиоме* као, у првом случају, на оно што треба доказати, а у другом – чиме учинити то. Према подацима Хераклида, Лаертије⁸⁷ сматра да је Питагори било *осамдесет година* када је умро, што се слаже с његовим сопственим описом човековог начина живота.

Анаксагора (500-428) је имао значајан допринос филозофији и развоју медицине. Своју филозофију изложио је у једном једином спису, названом *О природи (Περὶ φύσεως)*. Први је у филозофији увео начело: „Ум је оно што је 'најтање', он је 'најчишћи' од свих

⁸² Fairs, 1968, 32.

⁸³ Stefanović, 2023, 77(2): 118.

⁸⁴ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 33, 275.

⁸⁵ Xenophon, 1994, *Memorabilia* III, xii, 5.

⁸⁶ Šušnjić, 2003, 16.

⁸⁷ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 44, 278.

ствари“.⁸⁸ Вршио је сецирање на животињама и открио мождане вентрикуле. Између осталог, веровао је да је узрок акутне болести црна, или жута, жуч која продире у крв и органе⁸⁹.

За Демокрита, филозофа из Абдере (око 460. – око 370.) кажу да је сигурно доживео врло дубоку старост са *деведесет година живота*⁹⁰. Он је сматрао да се срећа налази у човековој жељи за спознајом и у *хармонијском животу*, који се постиже умереношћу. Највише добро јесте блаженство (*εὐδαιμονία*), које Демокрит назива још и благим кретањем, спокојством, хармонијом, равнотежом (*ἰσομετρία*) и непометеношћу (*ἀταραξία*)⁹¹. Имао је важну улогу и у медицини – проучавао је пулс, чула, беснило, епидемије и др.⁹²

Аристотел је био син лекара, најсвестранији и најученији грчки филозоф. Године 335. пре Хр. створио је сопствену школу у Атини (Ликеј). На темељу анатомских, ботаничких и зоолошких истраживања указао је на повезаност природе, како живе, тако и неживе. Бавећи се разним гранама природних наука написао је велики број дела⁹³. Медицински значај Аристотела налази се у његовим *анатомским и физиолошким истраживањима*. Сматра се поливалентним умом античког света. Како је био и у медицини уважен, то је његово учење послужило даљем развоју медицине, и то првенствено захваљујући њему као *оснивачу биологије и ембриологије*⁹⁴.

У *Држави* Сократ критикује „уметност медицине“ као превише утемељену у епистемологији појединачних болести, са лекарима који лече само „тело у телу“ на штету „душе у телу“, а не целину⁹⁵:

„ - А кад се Херодик, који је био учитељ борења, разболео, он је спајајући гимнастичку са лекарском, мучио најпре и највише самога себе, а онда и многе друге људе.

- Како то?

- Тако што је одлагао своју смрт. Он је, додуше, пратио своју болест, која је, мислим, била смртоносна, али није био способан да се излечи. Тако је свој век проводио лечећи се и не радећи никакав други посао, патио је чим би макар мало одступио од своје уобичајене дијете и доживео је старост зато што се његово знање противило смрти“.⁹⁶

„ - Кад се разболи тесар – рекох ја – онда он тражи од лекара лек који ће пити како би болест избљубао, или се исчистио, а понекад хоће да се ослободи болести горењем или резањем. Ако му лекар одреди дугу дијету, ако му каже да стави на

⁸⁸ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Anaxagora>.

⁸⁹ Tušak, 2019, 9.

⁹⁰ Diels, 1983, II, 86.

⁹¹ <https://sr.wikipedia.org/wiki/Демокрит>

⁹² Tušak, 2019, 10.

⁹³ Nenadović, 2007, 127.

⁹⁴ Tušak, 2019, 25.

⁹⁵ Platon, 2002b, Књига трећа, XIV, 406a, 89; XVI, 408d, 92,

⁹⁶ Platon, 2002b, Књига трећа, XIV, 406a,b, 89.

На крају Платонове књиге *Држава* (2002) Павловић у сегменту *Коментари и објашњења* (стр. 350) каже: „У дијалогу *Протагора* (316d,e), Протагора каже да је софистика стара вештина и међу чувене старе софисте убраја и Херодика, учитеља гимнастике. У Прологу *Федра* (227d) помиње се Херодик као необичан човек, који предузима дуга и заморна пешачења. Овде, у *Држави*, Херодик се приказује као *лекар* који мисли да се болести најбоље спречавају и лече *гимнастиком* (телесним вежбањем прим. аутора), тј. вештином која тело снажи и чини га отпорним“.

главу шешир или нешто слично томе, онда му болесник одговара како нема времена да болује и како му такав живот, у којем мора водити рачуна о болести, а занемарити предстојећи посао, није ни од какве користи. Затим каже таквом лекару збогом, врати се своје уобичајеном начину живота, оздрави и живи радећи свој посао. А ако тело није способно да то поднесе, онда тесар умире и решава се свих брига“.⁹⁷

Кроз дијалог Сократа и Глаукона Платон објашњава како се постаје изврстан лекар:

„ - Исправно је то што кажеш. Али, шта велиш на ово, Сократе? Треба ли у нашој држави да буде добрих лекара? Претпостављам да би у највећој мери били такви управо они кроз чије руке су пролазили и здрави и болесни, и то у највећем броју. А слично томе, добре судије били би они који су долазили у додир с људима најразличитијих природа.

– Без сумње, добри су и једни и други. [...]

– Најбољи лекари би постали они који би од детињства почели да уче своју вештину, који би упознали највећи број тела у најгорем могућем стању, и који би сами пропатили све те болести и по природи не би били потпуно здравог тела. Јер, мислим да се тело не брине за тело, иначе, само не би било нити би постало лоше. О телу брине душа, која се не може ни о чему бринути ако допусти да постане, или ако јесте, и сама рђава“.⁹⁸

Из ових дијалога уочљива је веза филозофије са медицином, јер су филозофи били знатно упућени у простор медицине.

Платон је говорио о смислу и значају *ситуационих везби (кретањима)* код античких Грка које су користили за време припрема током симулирања „малог рата“:

„*Атињанин*: Зар не бисмо улагали велике напоре у подражавању свему ономе што ће нам бити неопходно кад се будемо борили за победу?... у жељи да се што више приближимо правој борби, уместо каишева око руку везали лопте, да бисмо се што је могуће боље увежбали у задавању, односно избегавању удараца! Па ако би се

⁹⁷ Platon, 2002b, Knjiga treća, XV, 406d,e, 90.

⁹⁸ Platon, 2002b, Knjiga treća, XVI, 406d,e, 92.

Бранко Павловић, у сегменту *Коментари* (Platon, 2002b, Knjiga treća, XVI, 406d,e, 92, стр. 350) даје следеће објашњење:

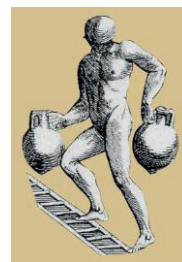
„Први део горњег става залаже се за непосредно искуство у стицању лекарске вештине, за оно што се данас назива лекарском праксом. Тврдња да будући лекари треба да пропате све болести и да не буду потпуно здравог тела вероватно се заснива на запажању да у многим прележаним болестима тело стиче имунитет и тешко може оболети од тих истих болести. Ако би тело лекара било потпуно здраво, он не би могао да негује болеснике без опасности од инфекције, која би у таквим случајевима могла бити смртоносна по лекара. Најзад, такав захтев могао би значити и то да будући лекар треба на сопственом телу да упозна што већи број болести, како би на тај начин могао по најбоље да овлада својом вештином и да по најбоље разуме природе болести својих будућих пацијената. Последња тврдња „тело се не брине за тело“ сугерише идеју да болести, у крајњој линији, происходе из тога што душа не обавља своју управљачку функцију над телом онако како треба, па се тело, препуштено само себи, квари, постаје лоше, или не достиже оно стање које би под одговарајућом бригом душе могло постићи. На крају пасуса је Платонова теза о потпуном здрављу душе будућих лекара. Ова теза има двоструко значење: (I) односи се на начин неокрњено ментално здравље лекара и, (II) на потпуно морално здравље, при чему се и једно и друго узима као императив лекарског позива“.

догодило да немамо противника с којим бисмо се могли увежбавати, зар бисмо се, из страха да ће нам се свет смејати, устручавали да обесимо једну неживу лутку и да се вежбамо на њој? [...]"⁹⁹ (сл. 4).

„Атињанин: Хоће ли законодавац, у страху да ће његове вежбе можда некима изгледати смешне, пропустити да законом регулишу питање војног рока, и да по могућности одреди одржавање свакодневне лакше **вежбе без оружја**, подешавајући према томе **хорске игре** и **целокупну гимнастику**? Он ће донети такође уредбу да се најмање једанпут месечно одржавају веће и мање вежбе у борби. У тим борбама грађани ће освајати утврђења, постављати заседе, у потпуности имитирати прави рат...“¹⁰⁰

Сл. 4 Цак за ударање у боксу¹⁰¹

Сл. 5 Ситуациона вежба у рату - пењање уз мердевине са оптерећењем у рукама (камеја)¹⁰²

На Слици 5 приказана је сцена младића како вежба без оружја пењање уз мердевине (имитација освајања утврђења, ситуациона вежба – прим. аутора) са две керамичке посуде у рукама у којима се налази вода. Познато је из историје ратовања да су се разна утврђења освајала уз помоћ мердевина. У суштини младић се учио вештини пењања уз мердевине с оптерећењем без помоћи руку, где је до изражаја долазила способност равнотеже у отежаним условима пењања. Дакле, филозоф Платон је препознао и објаснио смисао и значај релевантних ситуационих телесних вежби за извођење кретних активности у рату. У ствари, може се уочити снажна веза између филозофије и палео-вежбе.

Интересантно је Галеново мишљење по питању *покрета* (*кретања*) онога који вежба своје тело:

„Није тешко видети да те игра лоптом вежба у највећим покретима које закони града поверавају његовим генералима: да нападнеш у правом тренутку и да не будеш примећен, и да уочиш прилику да нешто урадиш, и да присвојиш оно што припада непријатељима или јуришајући на њих или изненађујуће, и да задржиш плен који си већ заузео“.¹⁰³

⁹⁹ Platon, 1971, Књига VIII, 830 В, 316-317.

¹⁰⁰ Platon, 1971, Књига VIII, 830 D, 317.

¹⁰¹ Κομητούδης, Δ. Α., 2004, 103.

¹⁰² D' Hancarville, 2004, 299. (III. – P. 195 RIGHT. *Cameos*. Formerly Naples Hamilton Collection).

¹⁰³ „Δεν είναι δύσκολο να καταλάβεις ότι το παιχνίδι με την μπάλα σε ασκεί στις σπουδαιότερες κινήσεις τις οποίες εμπιστεύονται οι νόμοι της πόλης στους στρατηγούς της: στο να επιτίθεται την κατάλληλη στιγμή και να μη γίνεσαι αντιληπτός και να αντιλαμβάνεσαι την ευκαιρία για να κάνεις κάτι, και να οικειοποιείσαι αυτά που ανήκουν στους εχθρούς είτε πέφτοντας πάνω τους με ορμή είτε απροσδόκητα, και να κρατάς τα λάφυρα που έχεις ήδη πάρει“.
(Γαληνός, 1975, 3).

Сл. 6 Вежбање са лоптом у античкој Грчкој приказано на рељефу¹⁰⁴

Вероватно је Гален желео да каже како се лако може учити да је „игра лоптом вежба“, средство које омогућава најбољу имитацију сличних (важних) покрета који се изводе у ситуацијама ратних дејстава, о којима иначе говори „закон из града“ – мисли се на Платоново дело *Закони*, које је заживело у пракси. Када каже „да нападнеш у правом тренутку и да не будеш примећен“ – аналогно је ситуацији када мачка лови плен. Дакле, може се разумети (објаснити) да вежба са лоптом највише користи развоју: антиципације (брзо мишљење у простору предвиђања), координације кретања тела (окретност и прецизност) и брзине извођења покрета. Зато се може сматрати да играње са лоптом није нимало слабија („лакша“) од других вежби (има свестрану примену).

Аристотел поставља питање:

„Можда би се могло помислити да оно чиме се деца озбиљно баве (мисли на младиће у палестрама и гимназијама – прим. аутора) може да им буде игра када постану људи и достигну пуну зрелост. Али, ако је то тако, зашто не би, као што су код персијских и медијских краљева, други то радили, а они сами црпили уживање и знање? Јер они који су од музике створили свој позив и своју уметност нужно су бољи извођачи но они који музици посвећују само толико времена колико захтева учење“.¹⁰⁵

У суштини Аристотел сматра да млади треба да се посвете телесном *вежбању* озбиљно и професионално, и то не само зато што се њени задаци испољавају интегрално – на онтолошки простор, на *стицање знања* из те области, на храброст која је потребна у миру и рату и друго, већ и зато што ће у евентуалном рату успешније испољити *кретне вештине* које су неопходне у непосредној борби са противником. Из претходног разматрања може се закључити да су Платон и Аристотел имали сличан став према значају телесних вежби код младих у вези стварања свог позива - ратника.

Платон је објашњавао значење речи *музика* и *гимнастика*:

„А други део који се односи на покрете тела слаже се, додуше, у ритму с кретањем гласа, али се у покретима тела управља према неком нарочитом закону, исто тако као и што се мелодија односи на кретање гласа. [...] Оно што припада гласу, а односи се на васпитање (образовање душе) за врлину, назвасмо на неки начин *музиком*. [...] Што се тиче тела, његове смо покрете, уколико се они врше са лакоћом, прозвали игром. Ако се дотични покрети односе у пуној мери на постизање изврсног стања тела, треба да их називамо *гимнастиком*“.¹⁰⁶

¹⁰⁴ „Relief scene of a youth demonstrating his skill with a ball; Athens, National Archaeological Museum“ (Christopoulos, Bastias, 1976, 255).

¹⁰⁵ Aristotel, 1984, knjiga VIII, glava IV, 1339a, 5, 207.

¹⁰⁶ Platon, 1971, Knjiga II, 673 A, 79.

1.5. Учитель телесних вежби у палеоспорту – путник ка знању

Плод „здраве радозналости“ не спречава истраживача да постави питање о природи међусобних веза између античких фиозофа, учитеља телесних вежби и атлета. У духу са том загонетком, могло би се рећи да је време палеоспорта било „огледало са два лица“, обострано корисно, и за наведене филозофе и за атлете и њихове учитеље. За прве, да инспирише у промишљајућем надилажењу себе, тј. да своја мишљења и напредне идеје једним делом усмере и на корист праксе телесног вежбања. А за друге, да боље разумеју суштину бављења вежбањем, смисао појединаче и скупа вежби..., а како би, и учитељ, и атлета, могли успешно развити своје умне и телесне способности (хармонија духа и тела) – у суштини имати здраво тело¹⁰⁷.

Препознатљив је велики утицај Платона на палеоспорт. Он говори о значају знања које треба да поседују учитељи телесних вежби и лекари, како би атлете биле здраве личности, што никако није искључивало и бригу за остатак популације античке Грчке. Истиче да телесна вежба и вежбање имају значај за будућа ратна дејства. Посебан значај даје музичком васпитању, јер сматра да тада тело, крећући у хармонији са музиком, постаје вештије и у кретањима која су аналогна борби у рату¹⁰⁸. Као такмичар у рвању стекао је велико искуство, тако да је могао корисно говорити о значају телесног васпитања код омладине у циљу развоја врлина¹⁰⁹.

У реализацији телесног вежбања кључну улогу су имали палео-учитељи. Муратидис за њих каже:

„Од античких аутора се зна да је *педотриб* (*παιδοτρίβη*) имао научна сазнања о покретима људског тела и врсти вежби, које су биле погодне за различите узрасте деце. Код Платона и Аристотела *педотриб* се често спомиње заједно са *лекарима*, са којима је сарађивао на превенцији и лечењу разних болести“.¹¹⁰

Муратидис објашњава: „*Гимнастис* (*γυμναστής*) је био, како бисмо рекли данас, учитељ професионалних атлета, или оних који су настојали да победе на великим спортским сусретима и да постигну панхеленско признање“.¹¹¹ За *педотриба* Филострат каже: „Зато су за победе исто заслужни, и атлете, и *гимнастиси*“.¹¹²

Платон је истицао да добро тело има више кретних способности и зато код трчања и рвања треба користити принцип тренирања целог тела (холистички приступ) за брзину и снагу:

¹⁰⁷ Stefanović, 2023, 77(2): 119.

¹⁰⁸ Platon, 1971, VII, 796, A, B, 264-265.

¹⁰⁹ Stefanović, 2023, 77(2): 119.

¹¹⁰ „Από τους αρχαίους συγγραφείς γίνεται γνωστό ότι ο παιδοτρίβης είχε γνώσεις επιστημονικές σχετικά με τις κινήσεις του ανθρώπινου σώματος και το είδος των ασκήσεων, οι οποίες ήταν κατάλληλες για τις διάφορες ηλικίες των παιδιών. Στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη, συχνά, ο παιδοτρίβης αναφέρεται μαζί με τους γιατρούς, με τους οποίους συνεργαζόταν για την πρόληψη και θεραπεία διαφόρων ασθενειών“ (Μουρατίδης, 1992, 106).

¹¹¹ „Ο γυμναστής ήταν, όπως θα λέγαμε σήμερα, ο προπονητής των επαγγελματιών αθλητών ή αυτών, οι οποίοι επιδίωκαν να νικήσουν σε μεγάλες αθλητικές συναντήσεις και να πετύχουν πανελλήνια αναγνώριση“ (Μουρατίδης, 1992, 107).

¹¹² „Γι' αυτό και οι ίδιες οι νίκες των αθλητών οφείλονται τόσο στους ίδιους όσο και στους γυμναστές“ (Φίλοστράτος, 1992, 14, 47).

„У рату највише од свега вреди телесна окретност како ногу тако и руку. Окретност и брзина ногу могу служити и за бежање и за гоњење, док у борби изблица служи окретност и спретност руку, а у сукобу између појединаца где су, поред тога, потребни још и снага и јачина“.¹¹³

У делу *Закони* Платон говори о врло битном феномену – начину преношења знања. Каже да учитељ треба све знање да да ученику, а он да га прихвати са великом захвалом: „Штавише, ми у овој ствари морамо и ученицима и будућим учитељима наређивати – кад у нашим законима дођемо до тога – и то једнима да своје учење пропрате љубављу, а другим да их са захвалношћу примају“.¹¹⁴

Платон у делу *Менон* наводи да само *школовани (учени) лекари* могу да преносе знање и да се баве лечењем, док остали не могу - они који сматрају да имају неке способности у лечењу људи:

„*Сократ*: (Обраћа се Аниту) Схвати добро оно што је смисао мога питања: ако желимо да овај Менон овде буде добар лекар, коме учитељу треба да га пошаљемо? Претпостављам да га треба послати лекарима... Нисмо ли овим речима хтели казати да би за нас било паметно да га пошаљемо оним људима који се баве том науком, пре него онима који се њоме не баве и који такође траже награду за такво учење и сами себе проглашавају учитељима и то свакоме ко дође до њих са намером да га уче“?¹¹⁵

И у дијалогу *Атињанина* и *Клеинија* Платон заступа исти став да само *школовани (учени) лекари* и *учитељи гимнастике (педотриби или гимнастиси)* могу да преносе знање: и да се баве лечењем, односно тренирањем, док остали не могу:

„*Атињанин*: Било да су ови последњи људи или робови, они ипак своје знање стичу само према упутствима својих господара, по ономе што виде, и најзад по свом сопственом искуству, али не на основу саме суштине ствари, онако како су то слободни лекари заиста сами стекли своје знање па га онда предају даље својим ученицима. Да ли би ти тако поделио оне људе које зовемо лекарима?

Клеинија: Свакако!

Атињанин: Без сумње ти је познато да у државама болују и робови и слободни људи, да робове, по правилу, лече робови који трче по граду и дочекују оболеле у болницама, и да ниједан од тих лекара нити даје нити прима какво поближе обавештење о било којој болести неког роба, него му пропише оно што му се према његовом искуству учини погодним, као да је његово знање поуздано. Као неки велики моћник или тиранин он после тога отрчи неком другом болесном робу и тако олакшава своме господару бригу око лечења. Слободан *лекар*, напротив највише се бави лечењем и надзором болести слободних људи, он истражује узроке болести у њиховој суштини, испитујући при том о болести самог болесника и његове пријатеље. На тај начин и сам много што шта сазна од болесника, и колико му је могуће, поучава и самога болесника и не прописује му лек пре него што га је до неке извесне мере и сам придобио за своје схватање; затим покушава да убеђивањем болесника смири и тако настоји да га, враћајући му здравље, потпуно излечи. Који од ових лекара, или такође од *учитеља гимнастике* је бољи? Да ли

¹¹³ Platon, 1971, Knjiga VIII, 833 A, 321.

¹¹⁴ Platon, 1971, Knjiga VII, 796, A, B, 264-265.

¹¹⁵ Platon, 1997, XXVII 90, B, C, D.

онај који поступа на овај начин, или онај који ради на други начин? Да ли онај који на два начина обавља једну делатност, или онај који поступа на један од ова два начина, и то на гори и суровији начин?

Клеинија: Онај двоструки начин поступања, драги пријатељу, свакако је много бољи“.¹¹⁶

Насупрот Платону, „Аристотел није желео да свет поправља, али је желео да сазна све што може да буде предмет знања...“.¹¹⁷ Аристотел у делу *Политика* говори о знању које је неопходно, и лекарима, и учитељима телесног вежбања атлета. Сматра да знање око решавања неког проблема треба да прикажу више меродавних особа, како би се усагласили и дошли до средњег, односно најбољег решења:

„Штавише, лекари када се разболе, зову себи друге лекаре (да их лече) и учитељи гимнастике вежбају пред другим учитељима гимнастике, јер нису у стању да правилно суде, зато што су у питању они сами односно зато што су узбуђени. Према томе, јасно је да они који траже правду траже у ствари средину, а закон је средина“.¹¹⁸

Аристотел поставља питање:

„Можда би се могло помислити да оно чиме се деца озбиљно баве може да им буде игра када постану људи и достигну пуну зрелост. Али, ако је то тако, зашто не би, као што су код персијских и медијских краљева, други то радили, а они сами црпили уживање и *знање*? Јер они који су од музике створили свој позив и своју уметност нужно су бољи извођачи но они који музици посвећују само толико времена колико захтева учење“.¹¹⁹

У суштини Аристотел сматра да деца треба да се посвете *телесном вежбању* озбиљно и професионално, и то не само зато што се њени задаци испољавају интегрално – на онтолошки простор, на *стицање знања* из те области, на храброст која је потребна у миру и рату и друго, већ и зато што ће у евентуалном рату успешније испољити *кретне вештине* које су неопходне у непосредној борби са противником.

Лекар Гален је разликовао две врсте телесног вежбања, и то:

- Групно телесно вежбање, усмерено ка *очувању здравља*. Они који су га упражњавали користили су најчешће ходање, купање и масажу.
- Групно и индивидуално телесно вежбање усмерено ка постизању *такмичарских резултата*. Користили су га они који су се „професионално“ бавили спортом - садржало је промишљања о променљивим компонентама оптерећења током телесног вежбања¹²⁰.

Сматрао је да онај који је желео да вежба посебно, унутар *гимнастирија*, морао је да користи телесне вежбе по деловима из којих се састојала једна целина, јер, како истиче,

¹¹⁶ Platon, 1971, IV, 720 B, C, D, E, 152-153.

¹¹⁷ Aristotel, 1984, Đurić - Predgovor 1, V.

¹¹⁸ Aristotel, 1984, knjiga III, glava XI, 1287 b, 83.

¹¹⁹ Aristotel, 1984, knjiga VIII, glava IV, 1339a, 5, 207.

¹²⁰ Γαληνός, 1965, Υγιεινών Λόγοι Α', Β', Γ' 5, 245, 25–27.

оптерећење је зависило од стања телесне припреме, а трајало је у зависности од пратећих промена „боје коже“ појединих делов тела, прекидао се када се спортиста уморио - „падао на колена“.¹²¹

Из претходног може се уочити да је групно телесно вежбање било усмерено ка очувању здравља и знатно лакше, у односу на другу врсту вежбања, тј. ка *постизању резултата на такмичењу*, била усмерена ка тзв. „хабању здравља“, јер, вежбање до крајних физичких граница, не може да има профилактичко дејство на атлете. Може се запазити да је постојала јака веза између лекара и оптерећења телесне активности током вежбања. Једна врста телесне активности била је у функцији здравље, док друга за постизање спортских резултата. Дакле, јасно се види да је постојала веза медицине и палеоспорта.

Гијацис објашњава: „Један од најважнијих аспеката вежбања, по мишљењу Галена и Филострата, је информација о *дијети* и информација о *паузи* атлете“.¹²²

Тако Комитудис наводи да је Гален разликовао више врста кретања у односу на промену брзине. Сматрао је да је најбоље оно које се види на основу промене дисања. Тако је разликовао вежбе које се користе без паузе (интензитет оптерећења је већи – прим. аутора) и оне које имају паузу (интензитет оптерећења је мањи – прим. аутора). Вежбе које су имале паузу биле су подељене у две групе:

- прва група – вежбе које су имале тачну (програмирану) паузу - звале су се *метагмени* (грч. *τεταγμένη*) и
- друга група – вежбе које су имале паузу по слободној процени, звале су се *атактос* (грч. *ἄτακτος*).

Даље, Комитудис објашњава да је успех атлете зависио од издржљивости и упорности на тренингу. Наводи да су током трчања препознавали оптималну границу могућности према спољним манифестацијама на атлети - црвенило коже лица и тако дозирали оптерећење, док је жута боја лица и падање атлете био знак за прекид тренинга¹²³.

Дакле, Гален је уочио да су код коришћења различитих телесних вежби, у односу на промену брзине кретања, постојале две врсте пауза - оне које су биле у условима високог интензитета оптерећења и оне са мањим интензитетом оптерећења. Претпоставља се да је Гален своје искуство и знање из простора дисања преносио и на учитеље телесних вежби којих је било немало у античкој Грчкој. То указује на јаку везу медицине и спорта, односно лекара и учитеља телесних вежби.

Гален¹²⁴ и Филострат¹²⁵ су сматрали да телесно вежбање треба скицирати за сваки дан, јер се морало узимати у обзир више фактора: место, објекат за вежбање, врста телесних вежби, разна мерења, као и телесно и психичко стање атлете. Може се приметити да сличан приступ имају и данашњи тренери. Иако су данас неупоредиво бољи услови за спровођење тренинга, тренери су у обавези да имају већи број информација пре почетка самог тренинга – од спољашњих услова до психо-физичког статуса спортисте.

¹²¹ Γαληνός, 1965, Υγιεινών Λόγοι Α', Β', Γ'2, 243, 19–21.

¹²² Γιάτσης, 2000, 85.

¹²³ Κομητούδης, 2004, 96.

¹²⁴ Γαληνός, 1965, 3, 14–15, 253.

¹²⁵ Φιλοστράτος, 1992, 25, 26; 28, 29; 47, 61, 63, 91.

План телесног вежбања био је детаљно програмиран и трајао је готово цео дан. Гален је описао из којих делове се састојао један час телесног вежбања:

- Први део – припрема и загревање (*προπαρασκευή, пропараскеви*),
- Други део – уводни део телесног вежбања (*μερίσμός, мерисмос*),
- Трећи део – главни део телесног вежбања (*κατασκευή, катаскеви*) и
- Четврти део – опоравак (*αποθεραπεία, апотерапија*) у облику релаксације¹²⁶.

Слична структура појединачног часа телесног вежбања присутна је и у данашње време (прим. аутора).

Гијацис цитира Галена који каже:

„Интензитет оптерећења треба постепено да се повећава, да би на крају био највећи. Ово посебно треба да узмемо у обзир да не би дошло до повреде такмичара... Када је атлета повређен тада здрави делови тела треба да се вежбају, а болесни путем терапијских вежби да се опорављају користећи постепено повећање интензитета оптерећења. [...] Користили су исту вежбу која је на почетку имала мањи интензитет, док у средини тренинга већи интензитет оптерећења“.¹²⁷

Значи, Гален је као лекар, добро разумео проблематику функционалне физиологије. Наиме, о њој је могао да говори само образовани лекар која је имао знање да препозна шта се дешава када се на часу телесног вежбања користе одговарајуће прогресивне промене интензитета оптерећења. Али, са друге стране, није му било тешко да да и добар савет терапијских вежби. Гален је познавао и дидактичке принципе који се односе на постепено повећање интензитета оптерећења на часу телесног вежбања. То говори да су се на природан, рационалан начин успешно могле развијати функционалне способности атлете.

Хипократ је дао корисно упутство (постало је и начело): „Трчање на дуже дистанце треба почети спорије, да би се боље трошила енергија, јер ако нагло потрчи, човек се брзо пресече“.¹²⁸ Овог начела нису се придржавали само учитељи телесног вежбања из античке Грчке, већ га и данашњи тренери користе. То говори да је Хипократ био изузетно добар познавалац људског тела и у простору спорта.

За вежбе опоравка Хипократ је рекао: „[...] ко хода после вежбања имаће одморније и јаче тело тада, [...] ходање представља природну вежбу и сви они који ходају ујутру изгубе килограме“.¹²⁹ Дакле, Хипократ је, без данашњих мерних инструмената, препознао значај ходања у циљу бржег опоравка човека. Сматрао је да ходање има и свестрани утицај на правилан развој тела, у смислу да се губитком вишка килограма тело доводи у складан морфолошки изглед.

У гимназији је постојала специјална соба за купање после телесног вежбања која се звала *лутра*. После скинутог зноја, уља и прашине путем *стеглиде*, ефеби су користили сунђере и специјалне каде са водом да би још боље очистили тело. Антички Грци су знали да је хигијена важна да би имали добру *кондицију* и *здравље*¹³⁰.

¹²⁶ Γαληνός, 1965, 3, 14–15, 245.

¹²⁷ Γιάτσης, 2000, 84.

¹²⁸ Ιπποκράτης, 1992а, 63.

¹²⁹ Ιπποκράτης, 1992а, 62.

¹³⁰ Γουόφ, 2000, 7.

1.6. „Вежбај тело да има здравље“

Талес (624-546) је доживео дубоку старост - *око осамдесет година*, јер је имао позитиван став према здрављу. Када су Талеса упитали: А ко је срећан? — одговорио је: „Онај који има *здрaво тело*, окретан дух и приступачну природу“.¹³¹

Питагора је у својој школи пропагирао *духовно и телесно здравље* кроз *аскетски начин живота* у коме је *здравље* значило одржавање облика, а *болест* његово уништење¹³². Говорио је да правичност има снагу заклетве, да је врлина хармонија, а то су и *здравље*, и све добро, и Бог сам; због тога кажу да је *све састављено по законима хармоније*. Пријатељство је хармонична једнакост..., да се очишћење постиже окајањем и *купањем*... и да бело представља природу добра, а црно природу зла¹³³.

Питагора је говорио да треба *избегавати претерану угојеност*¹³⁴. *Пијанство* је називао штетним и осуђивао свако претеривање, јер је сматрао да човек не треба да пређе праву меру ни у јелу, ни у пићу¹³⁵. Забрањивао је да се једе месо животиња, које као и ми имају душу. Лаертије је сматрао да је то био само изговор, јер је забрањивао месо животиња само зато што је хтео људе да навикне на умереност у исхрани и на такав начин живота, како би могли без потешкоћа да набављају храну, износећи на сто само некувану храну и пијући само чисту воду, а то је, наиме, био *пут ка добром телесном здрављу и бистрини духа*¹³⁶, које се постиже између осталог и кроз вежбање памћења¹³⁷.

Јамблих наводи да је Питагора сматрао да *музика* благотворно утиче на човеково *здравље*, буде ли се он бавио њоме на одговарајући начин, а које је називао „*лечење музиком*“. Бирао је композиције за различита душевна стања. Неке од њих биле су делотворне против туге, друге против раздражљивости, љутње, као и сваког помућења разгневане душе, а постојао је и род музичког стваралаштва намењен уздржавању од жеља¹³⁸. Док су одлазили на спавање, чистили би ум од дневне збрке и шума путем песама нарочитог вида, обезбеђујући тако миран сан с многим и пријатним сновиђењима¹³⁹. Јамблих на крају каже: „Ето тако се прича да је он *открио музичко умеће*, и изложивши га систематски, предао ученицима ради најлепших циљева“.¹⁴⁰

Лаертије је записао: „Епихарм (550-460) је био Питагорин ученик. Оставио је за собом успомене са *физиолошким, гномолошким (етичким) и медицинским расправама*“.¹⁴¹ Био је драматург и филозоф. Познате су његове мудре мисли: „За човека је најбоља ствар бити *здрав*, тако се бар мени чини“, и „*Вежба* даје више, но добар дан“.¹⁴² Вероватно да је наведене мисли користио и у пракси, јер је доживео дубоку старост - умро је у деведесетој години (прим. аутора).

¹³¹ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 1, 37.

¹³² Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 1, 35, 276.

¹³³ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 1, 33, 34, 275.

¹³⁴ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 1, 23, 273.

¹³⁵ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 1, 9, 269.

¹³⁶ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 1, 13, 270.

¹³⁷ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 1, 23, 273.

¹³⁸ Jamblih, 2012, glava XXV, 70.

¹³⁹ Jamblih, 2012, glava XXV, 71-72.

¹⁴⁰ Jamblih, 2012, glava XXVI, 77.

¹⁴¹ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava 3, 78, 288;

<https://www.britannica.com/biography/Epicharmus-Greek-poet>

¹⁴² <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%95%D0%BF%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%BC>

Платон је сматрао да телесне вежбе значајно могу да утичу на душевне врлине код деце: „*Вежбање у кретању примењено код сасвим мале деце представља једно од средстава које много помаже да можемо постићи један део душевне врлине*“.¹⁴³

Кроз круцијалне теме за античке Грке, Платон шаље поуке за живот у добру:

„*Сократ*: А та добра о којима говориш, јесу ли, на пример, *здравље и богатство*?

Менон: Тако је.

Сократ: Да ли ћеш томе додати још речи 'На поштен и праведан начин'?... Стицање мора бити праћено праведношћу, умереношћу, побожношћу или неким другим делом врлине...“.¹⁴⁴

Сократ: Хајде да сад редом погледамо корисне ствари, једну за другом: то су, кажемо *здравље, снага, лепота*, а да не заборавимо и *богатство*... А, сад, хајде да размислимо о стварима које се тичу душе. За тебе свакако нешто значи умереност, праведност и храброст, способност учења, памћења, племенитост и тако даље“.¹⁴⁵

Дијалог Сократа и Менона говори о томе да су филозофи били упућени у размишљања о *врлини* која се (не)стиче *науком* или (*телесним*) *вежбањем*¹⁴⁶. Из овог дијалога проистичу кључне речи које ближе описују исходе смисла палео-вежбања, као што су: *врлина, наука, вежба, вежбање, вештина, мудрост, првак и здравље*. Оне усмеравају постојећу везу мудраца са суштином наведеног простора њихових интересовања. С обзиром да се палеоспорт препознавао кроз „*прваке*“, тј. победнике на такмичењима, кроз „*вежбу, вежбање*“ атлета у палестрама и гимназијама, и „*вештину јахања*“ (једна од најважнијих вештина у рату – прим. аутора), то се може говорити да је постојала снажна веза између филозофа и спорта. Из текста се види да су мудраци расправљали и о *здрављу* грчког народа које се стиче и одржава једним делом и путем *телесног вежбања*¹⁴⁷.

Улога телесног вежбања у правилном васпитању душе открива се у дијалогу Сократа¹⁴⁸ и Глаукона:

„*Сократ*: Радећи *телесне вежбе* и излажући се другим напорима, свакако ће првенствено имати у виду вољу и више ће се трудити да пробуде њу него телесну снагу, а и неће радити као остали рвачи, који једу ради снаге и напрежу се.

Глауком: Сасвим тачно.

Сократ: Значи, да они који наређују да се васпитава и помоћу музике и помоћу гимнастике, не мисле тиме, као што се то често сматра, да једна има да служи васпитању тела, а друга васпитању душе...

Глауком: Запазио сам да они који се баве само гимнастиком постају суровији него што је то потребно, а они који се баве само музиком постају мекши него што је то за њих само добро.

¹⁴³ Platon, 1971, Knjiga VII, 791 C, 256-257.

¹⁴⁴ Platon, 1997, XI, 78, C, E, 375.

¹⁴⁵ Platon, 1997, XXIV, 88, A, 398.

¹⁴⁶ Platon, 1997, I, 70, A, 359.

¹⁴⁷ Стефановић, 2023, 77(2): 120.

¹⁴⁸ Кораћ, у предговору *Државе* упућује читаоца на чињеницу да Платон у својим дијалозима уводи у расправљање Сократа и друге особе, па се не може увек тачно знати која од њих говори у име Платоново, иако је извесно да главне његове мисли казује Сократ (Кораћ, Предговор у *Platonovoj Državi*, XIV).

Сократ: У тој суровости је она природна жестина која се, ако добије исправно васпитање, показује као храброст; али, ако је прекомерна и усмерена на оно што не треба, по свој прилици, постати окрутна и зла.

Глауком: То је и моје мишљење.

Сократ: А шта ћемо са благошћу? Није ли она по својој прилици пријатељица мудрости? Но ако је већа него што треба, она прелази у мекуштво; ако је пак подвргнемо ваљаном васпитању, начинићемо од оног што је по природи дато нешто истовремено благо и сређено.

Глауком: Тако је.

Сократ: Па онда морамо рећи да наши чувари треба да имају обе природе ... Онај код кога су њих две доведене у склад, има мудру и храбру душу. А душа онога код кога нису у складу, бојажљива је и груба¹⁴⁹.

Платон сматра да се *гимнастиком* (телесним вежбањем) више развијају *телесне вештине*, док *музиком* више васпитава *душа*. Ипак, заступа став да обе природе треба довести у склад. У овом дијалогу говори се о васпитању телесним вежбама, телесној снази, о рвачима, о васпитању музиком, ... који указују на природну потребу присутности равнотеже (хармоније) између ума и тела код „чувара“ (мисли се на васпитање младића у образовним установама античке Грчке ради одбране земље – прим. аутора). Дакле када је присутна равнотежа између ума и тела код оних који су подвргнути правилном васпитању тела и ума, то подразумева да постоји и *здрава личност* „чувара“ античке Грчке¹⁵⁰. То Платон потврђује речима: „А кад овако душевно одгојен човек, истовремено и на исти начин прима и телесно образовање, онда ће свакако моћи да постигне да му лекарска вештина не буде потребна, осим у изузетном случају“.¹⁵¹

Диоген из Синопе (404-323) био је антички грчки филозоф, познати следбеник киника. Лаертије приписује да је он износио доказе да се *кроз вежбање лако долази до врлине*:

„*Вежбање* је двоструко — једно је душевно, а друго телесно; и кад се оно упражњава без прекида, ствара се начин мишљења који отвара пут делима врлине. Једно је непотпуно без другог, јер добро осећање и снага спадају подједнако међу захтеве како душе тако и тела“.¹⁵²

Лаертије за Диогена каже: „Говорио је да се ништа у животу не може постићи без вежбања и да је вежбање у стању да победи сваку животну препреку“.¹⁵³

Херофил (335-280) је био александријски лекар и често се назива оцем анатомије¹⁵⁴. Веровао је да су *вежбање и здрава исхрана* саставни део *телесног здравља* појединца. Једном је рекао: „Када је здравље одсутно, мудрост се не може открити,

¹⁴⁹ Platon, 2002b, XVII, 410, b,c,d,e; 411, a, 93-95.

¹⁵⁰ Stefanović, 2023, 77(2): 113-123.

¹⁵¹ Platon, 2002b, XVII, 410, b, 93.

¹⁵² Laertije, 1979, Knjiga VI, Glava 2, 70, 190.

¹⁵³ Laertije, 1979, Knjiga VI, Glava 2, 71, 190.

¹⁵⁴ <https://www.britannica.com/biography/Herophilus>

уметност не може постати манифестна, снага се не може напрезати, богатство је бескорисно, а разум немоћан“.¹⁵⁵

У свом делу *Подстицај филозофији (Protrepticus)*, код одломка из говора лика 'Хераклида', Аристотел каже: „Човек мора, или да се бави филозофијом, или да се опрости од живота и оде одавде, јер се све остало на неки начин чини да је пуно смећа и глупости“.¹⁵⁶ Вероватно је желео да истакне како је велико умеће остварити *филозофију здравог начина живота*. Након анализе једног дела текста *Protrepticusa*, у сегменту *Уредничке напомене*, Јамблих констатује да се он окреће новој идеји по којој *филозофи* уживају у *побољшаној виталности* као људи¹⁵⁷, односно да онај ко правилно размишља и говори истину *живеће дуже*, а то је онај који је интелигентан и усмерен ка *знању* како би живео савршено. Аристотел из свог угла објашњава шта је здравље и из чега се састоји:

„Здравље је телесна одлика која се састоји у безбедном коришћењу својим телом; многи се, наиме, према здрављу односе тако, као што се по предању односио Херодик¹⁵⁸, да им на њему не би нико позавидео, јер се морају одрицати свих, или већине, људских задовољстава.¹⁵⁹ [...] А телесна одлика у погледу такмичења састоји се у стаситости (телесној висини), снази и брзини (јер је брз човек истовремено и снажан)“.¹⁶⁰

Када говори о телесном здрављу, Аристотел првенствено мисли да се може одржавати кроз „безбедно коришћење свога тела“. Поручује да телесна напрезања треба да су оптималног карактера, а да би се то остварило неопходна су одрицања од многих људских задовољстава. Аристотел сматра да је за такмичење битна „телесна одлика“ која се састоји од телесне висине, снаге и брзине. Може се запазити да је имао одлично запажање, јер се и данашњи спортисти одликују сличном морфолошком грађом тела. Наиме, за успешно такмичење у многим спортским дисциплинама неопходна је брзина (покрета, кретања), снага и висина тела.

¹⁵⁵ <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BB>

¹⁵⁶ „So one must either do philosophy or say goodbye to living and go away from here, since everything else at least seems in a way to be lots of trash and nonsense“. (Aristotle, 2017, VIII, 48.21, p. 42).

Аристотел (Aristotle, 2017) је тврдио да бити интелигентан и разумети, само по себи драгоцено је за људе и „без њих није могуће живети као човек“ (VI, 41.7-8, p. 33), ... јер људи су, као и све животиње, рођени „по природи и према природи“ ради нечега доброг (IX, 50.12-51.6, pp. 46-47). Испоставило се да су то интелигенција и мудрост, које настају након сазревања тела и других аспеката душе, пред крај живота (IX, 51.16-52.8, pp. 48-49). На крају се долази до закључка да су филозофи „живљи“ и „највише живе“, на основу анализе семантичког опсега појма „живети“. Ова огромна мрежа међусобно повезаних аргумената о томе да се живи, живи добро и живи до највишег степена, изречена је гласом самог 'Аристотела' (XI, 56.15-58.10, pp. 55, 56-57).

¹⁵⁷ „Овде се одломак дотиче две централне теме *Protrepticus*-а: прво, вредност богатства, имовине и поседа; друго, *степен виталности* (тј. само живљење наспрам доброг живљења)“. (The passage is remarkably dense and touches on two of the central themes of the *Protrepticus*: first, the value of wealth, property, and possessions; second, degrees of vitality (i.e. mere living vs. living well). (Aristotle, 2017, 46.8-10). „У вези са темом *степен виталности*, већ се тврдило да би 'било ропски тежити да живимо, а не да живимо добро'“. (Aristotle, 2017, VI, 40.7, p. 22).

¹⁵⁸ Вишић у *коментару* каже да Аристотел алудира на Херодика, родом из Селембрије у Тракији (око 420) оснивача *хигијенске гимнастике*. Прича се да је са следбеницима своје школе шетао од Атине до Мегаре и назад, због чега су му се подсмевали Платон, и наводно, његов најстарији ученик Хипократ, говорећи да таквим начином лечења упропашћује људе (Aristotel, 2000, Glava peta, 10, 54).

¹⁵⁹ Aristotle, 2000, Glava peta, 10, 54-55.

¹⁶⁰ Aristotel, 2000, Glava peta, 14, 55.

Аристотел указује да је корисно за грађане да имају „добре телесне особине“, здравље и наследне особине уколико се не излажу једнострано претераним напорима као атлете:

„За добре телесне особине, какве грађани треба да имају, као и за здравље, и рађање деце није корисна атлетска конструкција, као ни она која захтева одвећ велику бригу, или она која је одвећ слаба, већ нека на средини између ових двеју. Тело треба да је прекаљено, али не претераним напорима и не само у једном правцу као тело атлете, већ за све послове који спадају у делокруг слободних људи“.¹⁶¹

Може се запазити да је Аристотел желео објаснити како детерминисани фактори (телесне и наследне особине, као и здравље) само у оптималној мери, тј. „мери средине“ могу да имају благотворно, корисно дејство на здрав живот човека¹⁶².

Аристотел објашњава да је улога тренера у избору вежби, слична улози лекара у одабиру најбоље терапије:

„У свим *вештинама* и *наукама* које не обухватају само поједине делове, већ једну потпуну област [ипак има један део] чији се задатак састоји у томе да испита шта одговара сваком поједином објекту [те вештине, односно науке]. На пример, *гимнастика* треба да испита какво вежбање користи каквом телу, које је вежбање најбоље, јер телу које је природа обдарила и учинила најлепшим мора да одговара најбоља врста вежбања и, најзад, која врста вежбања одговара свима. И то је, наиме, задатак гимнастике. А ако неко не жели да има лепо грађено тело и правилно држање и ако не жели да зна правила гимнастике, тиме се нимало не смањује дужност тренера и атлете да раде на развијању тих њихових способности [особина]. Ми видимо да се то исто догађа и у *медицини*... и у свакој другој вештини“.¹⁶³

Објашњава да *тренер* треба да има *знање* да препознаје два приступа за вежбање тела: први, да се најбољи одабир вежби изврши на основу морфолошке грађе тела атлета у циљу развоја физичких способности неопходних за различита спортска такмичења и други, да се изабере вежбање које одговарају свима (односи се на остале - оне који се припремају за кретне вештине у рату и вежбања ради здравља – прим. аутора).

Из наведеног цитата могуће је уочити смисао поимања и ставове о здрављу кроз вежбање (палео вежбање). Аристотел се окреће и тренеру, за кога каже да треба да је образован и поседује обимно знање из простора спорта. У суштини антички тренер прво сагледава тело и опредељује „које је вежбање најбоље“, тј. које врсте вежбања одговарају којем телу атлете. Другим речима, прво се атлета морао осмотрити, анализирати да би се затим извршио одабир оптималних вежби и оптерећења. У том смислу, прави паралелу корака које чини лекар, за кога каже да, после сагледавања проблема пацијента, треба да одабере најбољу терапију. Како се у овим наводима о тренеру и лекару налази и синтагма „добро телесно стање“, то упућује на *здравље као смисао делања оба вештачења* (тренерског и лекарског), у суштини Аристотел као да каже: „Вежбај тело да има здравље“.¹⁶⁴

¹⁶¹ Aristotel, 1984, Glava četrnaesta, 1335b, 198.

¹⁶² Stefanović, 2023, 77(2): 121.

¹⁶³ Aristotel, 1984, knjiga IV, glava I, 1288 b. 87.

¹⁶⁴ Stefanović, 2023, 77(2): 122.

1.7. Животни век филозофа и лекара античке Грчке

Хипократово филозофско промишљање у току вршења лекарске вештине - *лекар је мислилац раван боговима и добар лекар исто тако треба да буде и добар филозоф*, може се перципирати кроз следећи цитат, који је веома илустративан и инструктиван за све здравствене раднике свих епоха:

*„Лекар је као филозоф, раван боговима, а медицина је као филозофија. Све што има у једној има и у другој, између њих нема никакве разлике. Несебичност, уздржавање, срамежљивост, скромно одевање, размишљање, расуђивање, спокојство, чврстина при општењу са људима. [...] Лекар мора, при вршењу своје дужности, да показује учтивост, јер грубост одбија и здраве и болесне људе. Он треба да се стара ревностно о томе да само мало открива делове свога тела и да не разговара много са страним светом о вештини, али да му каже најпотребније. При доласку код болесника треба пазити на начин седења, на одевање, на озбиљност, на кратак разговор, на хладнокрвност која се не да збунити, на одговор, на примедбе, на присебност при забунама које се дешавају, на строгост при стишавању немира. [...] Све треба радити мирно, окретно, кријући од болесника већину ствари док се ради, давати му ведро и весело охрабрења, која су умесна; час га треба укорити снажно и озбиљно, а час утешити пажљиво и добре воље; не треба му дати да примети нешто што ће се десити, ни шта прети, јер многи болесници због тога западају у крајност. Ја саветујем да се не иде далеко у лакомости и да се не грамзи за срећом и новцем; чак понекад треба да пружите своју помоћ и бесплатно, подсећајући се успоменом на обавезу. Тамо где је љубав према људима, тамо је и љубав према медицинској вештини. [...]“*¹⁶⁵

Наведене Хипократове речи говоре да је постојала снажна веза између медицине и филозофије у античкој Грчкој, која се може огледати и кроз праксу – остваривање дубоке старости.

У Табели 1 приказани су значајни филозофи и лекари античке Грчке који су имали додирних тачака са палеоспортом и спровођења у праксу здравог начина живота. Девет њих доживели су *дубоку старост* (преко 80 година живота), док су шест остварили старост између 60 и 80 година живота. Претпоставка је да би и Сократ дуже живео да није имао пристрасно суђење.

Уколико се у разматрање узму чињенице да су и лекари античке Грчке, који су имали везу са палеоспортом, попут Демокрита (око 90 година), Галена (око 87 година) и Хипократа (око 85 година) зашли у *девету деценију живота*, то наводи на закључак да су знања из профилаксе здравља и филозофије здравог начина живота вероватно имали утицај на животни век.

Може се поставити круцијално питање – да ли је тадашњи, природни начин живота, био „здравији“ од данашњег, који нуди савремена технологија? Уколико је одговор афирмативан, онда се треба усмерити ка утврђивању релевантних фактора који су утицали да се пре скоро два и по миленијума могла остварити значајна дуговечност познатих филозофа и лекара. Они су живели у здравијој *природној средини* од данашње.

¹⁶⁵ Marić, 2005, 152.

Табела 1 Животни век филозофа и лекара античке Грчке (реконструкција према аутору)

Филозофи и лекари	Године живота	Остала интересовања
Клеант из Асоса	Око 100	Боксер ¹⁶⁶
Зенон из Китиона	Око 98	Телесна издржљивост
Питагора са Самоса	Око 90	Боксер на играма у Олимпији
Демокрит из Абдере	Око 90	Важна улога и у медицини
Диоген из Синопје	Око 89	Посматрач на играма у Олимпији и Делфима
Гален из Пергама	Око 87	Развој медицине; савети за тренинг атлета
Хипократ са Коса	Око 85	„Отац грчке медицине“; савети за трчање, вежбе опоравка после тренинга и др.
Талес из Милета	Око 80	Посматрач на играма у Истмији и Делфима
Платон из Атине	Око 80	Рвач на Играма у Истмији
Хризип из Солија	Око 76	Тркач на дуге дистанце ¹⁶⁷
Анаксагора из Клазомени	Око 72	Имао значајну улогу и у развоју медицине
Сократ из Атине	Око 71	Рвач на такмичењима у гимназији; посматрач на Панатенејским играма
Зенон из Елеје	Око 65	Посматрач на Панатенејским играма
Аристотел из Стагире	Око 62	„Знање неопходно, и лекарима, и тренерима атлета“; утицао на развој медицине.
Ферекид са Сироса	Око 60	Посматрач на играма у Олимпији

Хипократ је писао о значају здравог природног окружења, исхрани и телесном вежбању. У делу *Античка медицина (Περὶ ἀρχαίας ἰατρικῆς)* даје нека основна начела његовог научног приступа:

- *Веровање у снагу природе* - то значи да за исти организам здравље зависи од климатских услова, али и унутрашњих услова.
- *Велико знање из области исхране* и
- *Основе науке о тренингу* - они који вежбају друге треба да имају знање и треба да знају који је циљ коришћења вежбања¹⁶⁸.

Познат је његов афоризам: „природа – исцељујућа сила“. Биолошку основу чини природа; у ствари, *лекар лечи, а природа исцељује*¹⁶⁹. У делу под називом *Хипократов зборник (Corpus Hippocraticum)*, које обухвата готово сва подручја теоријске и практичне медицине, налази се и изворно дело *О врстама ваздуха, воде и места* (настао у IV веку пре Хр.) посвећен је различитим аспектима медицине¹⁷⁰. Структура списка указује да се Хипократ у почетном делу (I-II) бавио следећим темама: годишња доба, ветрови, воде,

¹⁶⁶ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava V, 168, 253. Клеант (грч. Κλεανθης), око 330. – око 230. из Асоса, био је грчки стоички филозоф и боксер.

<https://medium.com/stoicism-philosophy-as-a-way-of-life/the-fighting-philosophy-of-cleanthes-of-assos-8a399416337d>

¹⁶⁷ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava VII, 179, 257. „Рођен око 282. — умро око 206 пре Хр., главни систематизатор стоичке филозофије. У младости је био *тркач на дуге стазе*“.

¹⁶⁸ Ιπποκράτης, 1992а, 28.

¹⁶⁹ Marić, 2005, 152.

¹⁷⁰ Glesinger, 1978, 42.

тло, начин живота становника са објашњењима зашто је битно да се познају сва наведена проблематика. У наредном сегменту (III-VI) разматрају се различити положаји градова у односу на ветрове и на сунце, затим прелази на својства различитих вода (VII-IX) и на крају на утицај годишњих доба на здравље становника града (IX-XI).

Спис је намењен лекару, и то оном лекару који често мења места свога рада, тако да му је Хипократ дао најбитније савете за брзо сналажење у новој средини. Прва реченица списа јасно ставља до знања коме се аутор обраћа:

„I. 1) Онај ко жели да се на *исправан начин бави медицином*, треба да чини следеће: *најпре да размотри годишње доба*, оно што свако од њих може да узрокује...2) Потом треба имати на уму *топле и хладне ветрове*, посебно оне који су заједнички свим људима, а онда и оне који се јављају само у појединим крајевима. Треба водити рачуна и о *својствима вода*: као што се оне разликују по укусу и тежини, тако су и својства сваке поједине воде различита. 3) Тако, пошто лекар стигне у град који му је непознат, он треба пажљиво да размотри његов положај, како лежи у односу на ветрове и на излазак сунца... 4) Ове ствари треба врло пажљиво размотрити, а исто важи и за воде: како са њима стоји ствар, да ли се становници служе мочварном и меком водом, или тврдом водом, која долази с висина и из стена, или пак сланом и сировом. 5) Треба *размотрити и тло*, да ли је голо и безводно, или шумовито и богато водом, да ли је у котлини, или је на великој надморској висини и хладно, а такође и начин живота становника, у чему уживају, да ли су склони пићу, једу само једном дневно и слабо подносе напоре, или су ревносни у телесним вежбама, трудољубиви, јешни и клоне се пића¹⁷¹.

Сматрао је да су навике и окружење у којем је особа живела имали утицај на болест од које је оболела. Тако је за *воду* говорио:

„II. 2. Наиме, *вода у великој мери придонеси здрављу*. Она вода која је мочварна, стајаћа и барска, лети мора бити (је) топла, густа и непријатног мириса, пошто не тече. А како се у њу стално улива с вежа кишница и сунце је пали, та је вода неизбежно лоше боје, тешка и изазива стварање жучи. Зими мора бити (је) залеђена и хладна, замућена од снега и леда, тако да узрокује стварање флегме и промуклотост. 3. Онима које је пију слезина је стално увећана и тврда, а стомаци тврди мршави и врући; рамена, кључне кости и лица су им измршала и испошћена. Месо им се претапа у слезину, зато су тако слаби. Такви људи *пуно једу, а пуно и пију*, и горњи и доњи стомак им је врло сув, тако да су им потребни јачи лекови. Ова болест је уобичајена за њих и зими и лети. [...] 10. *Најбоља вода је она која дотиче из високих предела и земљаних брда*. Она је, наиме, слатка и бистра, таква да се може мешати са врло мало вина. У току зиме је топла, а у току лета хладна. Вода може бити таква, ако су јој извори веома дубоко“¹⁷².

Управо такав пример представља вода за пиће коју су користили такмичари и гледаоци на Свечаним играма у Олимпји. Наиме, умни људи тога времена успели су да доведу најздравију, дубинску воду из високих шумовитих планина централног дела

¹⁷¹ Hipokrat, 2007, 35, 37, 39.

¹⁷² Hipokrat, 2007, VII, 2-3, 61, 63; 10, 67.

Пелопонеза на стадион за велики број учесника (преко 40.000 гледалаца, атлета, судија, тренера, организатора и др.)¹⁷³.

Сл. 7 Фонтана (Нимфеон) у Олимпији из које се пила најчистија вода (реконструкција)¹⁷⁴

На Слици 7 приказана је реконструкција Нимфеона изграђеног у II веку. То је била украсна фонтана која је сакупљала воде великог аквадукта пореклом из оближњих планина, који се састојао од правоугаоног базена и већег полукружног базена, чији је закривљени зид садржао равномерно распоређене стубове и нише са статуама чланова римске царске династије Антонина и из породице Херодес Атикус¹⁷⁵.

Хипократ, такође говори о повезаности *сунца и водене течности* у човековом организму:

„Чак и из самих људи сунце извлачи најфинији и најлакши део течности. Ево највећег доказа: Кад се човек шета по сунци, или седи на сунцу са хаљином на себи. Они делови коже које сунце обајсја, неће се ознојити, јер оно извлачи зној чим се укаже (на површини коже). Онај део коже који је заштићен хаљином, или чим другим, озноји се. Дакле, зној се излучује и на силу издваја под дејством сунца, а одећом се чува, тако да не исчезава под његовим утицајем. Но када човек дође у хлад, цело тело се подједнако зноји, јер га сунце више не обасјава“.¹⁷⁶

У спису *О дијети* Хипократ наводи како је најважније за одређивање дијете познавати људски организам. Приликом анализе овог списка добија се слика о терапији путем исхране у античкој Грчкој, која се темељила на пољопривредним производима (јечам, зоб, бундева и празилук), а који су се користили у фармаколошким облицима инфузије, супе и лековитих напитака¹⁷⁷.

На примеру археолошког налазишта спортисте из Тарента (Јужна Италија) може се уочити да су више научника из различитих научних дисциплина (археолози, историчари, форензичари, анатоми, биомеханичари, сликари, скулптори, *нутриционисти* и компјутерски програмери) имали допринос у реконструкцији спортске активности олимпијског такмичара из античке Грчке. Када се Гаспари Бађери, *форензичар* из Италије, чија је специјалност проучавање древних људских остатака, сусрео са спортистом

¹⁷³ Претпоставка је да су користили поуке Хипократа за здрав живот, односно у овом случају најчистију, изворску у воду са планина за пиће. Дакле, са ове фонтане воду су пили сви који су били учесници, или посетиоци, а вода која је одлазила из фонтане сливала се у мали канал који је окруживао раван део стадиона у коме су могли да освеже ноге (прим. аутора).

¹⁷⁴ <https://www.visionpubl.com/en/cities/olympia/nymphaeum-herodes-atticus/>.

¹⁷⁵ <https://www.visionpubl.com/en/cities/olympia/nymphaeum-herodes-atticus/>.

¹⁷⁶ Hipokrat, 2007, VIII, 4, 73.

¹⁷⁷ Cacciafoco, 2012, 19.

пронађеним у Таренту. Изазов откривања тајни костура, за њега је постао неодољив. Прво је опазио да је реч о човеку који је заиста водио рачуна о себи. Каже:

„Ово је костур стар две и по хиљаде година који је и данас савршено очуван. Изузетна структура костију указује на изврсно здравље. Он је, за живота, водио рачуна о свом телу попут правога фанатика. Прави показатељ здравља човека представљају његови *зуби*. Били су савршено здрави. У то доба, већина људи се хранила зрневљем и поврћем које им је крунило и оштећивало зубе, али *Тарантски спортиста* је био другачији. Анализом минерала апсорбованих у његовим костима, било је могуће установити какву је храну конзумирао. Необично висок ниво арсеника и стронцијума указују на посебну исхрану богату *морским плодовима и месом*, и храну богату *беланчевинама*, савршену за спортисте“.¹⁷⁸

Фергусон пише:

„Питагора се определио 'за ону врсту *хране* која га је правила витким и била лака за варење', да би његов сан био кратак, његова 'душа будна и чиста', а тело у стању '*савршеног и непроменљивог здравља*'.“¹⁷⁹

Храна која се користила у античко време била је природна, свежа (риба, месо, млеко, сир, јаја, орашasti плодови, маслине и др.), није била прерађена и са хемијским додацима да би дуже трајала. Риба и месо нису се куповали из данашњих рибњака и товилишта, који користе разне препарате за брзо добијање телесне масе. Тадашња технологија није познавала чување хране у хладњацима.

Може се запазити да се месо користило од оних животиња која су се слободно кретала у природи, попут дивљачи, говеда и др., за разлику од данашњих фарми где стоје „везани у кавезима“ и добијају „вештачку храну“.

Данас, еклатантан пример добијања тзв. „стајаћег меса“, од животиња која се не крећу, је путем примене *генетског инжењеринга*. Он представља најзначајнији део биотехнологије који је овладао најсложенијим методима и средствима манипулације наследних особина. Постоји бојазан да ће медицина добити нову моћ, да ће доћи до опасних етичких проблема, злоупотреба, комерцијализације и слично. Таква могућност злоупотребе моћи људског знања отвара и питање ко ће и како контролисати те моћи. Све то говори о томе да је генетски инжењеринг, као знање коришћења генетске шифре која се налази у ланцима ДНК, несумњиво најмоћније од свих знања које је до сада човек освојио, због чега има смисла поново и опет да се постави прастаро филозофско питање о смислу човекове интелектуалне радозналости, истраживања и уопште сваког праксиса. Зато, више него икад раније, има смисла поставити питање - какву технологију неко жели, може, треба, па чак и сме да развија?¹⁸⁰

У сагласности са тим неопходно је поставити питање људске креативности, која се може „одметнути“ у нежељеном правцу, као што и сви досадашњи цивилизацијски домети могу доћи у питање? На тај начин се знање и технологија потврђују као најмоћније полуге свеукупног развоја човекове врсте, дакле развоја, свих познатих, а у будућности све више и оних још неоткривених могућности човека, као мере свега постојећег, свега досадашњег,

¹⁷⁸ The First Olympian, 2004; Documentary film - <https://www.filmaffinity.com/us/film945372.html>

¹⁷⁹ Ferguson, 2010, Chapter, 1, p. 4.

¹⁸⁰ Стефановић, 2011, 133.

али и будућег. Због тога, и сам појам развоја заслужује стално редефинисање свог значења и садржаја¹⁸¹.

Интересантан за разматрање је данашњи случај из праксе – коришћење *генетског допинга*:

„Људска душа је немирна. Уверени смо да је све што замислимо могуће остварити. Али, на том путу, бар за почетак, потребно је да се крене на време остварења наше замисли. Зато верујемо искључиво у космос (универзум) над нама и морални закон у нама. А, да ли има сличних међу нама? Претпоставка је да има, али пример појаве допинга, а нарочито генетског допинга управо негира морални закон у нама. Генетска терапија за обнављање мишићне масе, изгубљене током старења или болести, је припремљена и за коришћење на клиникама, али су на њу „бацили око“ и елитни спортисти. Да ли ће генетски допинг ускоро изменити природу спорта? Да ли је на помолу нова технологија спортског тренинга? Све су то неизбежна питања данашње спортске стварности. Механизам смањења мишићне масе и опадања њене ефикасности услед старења, сличан је механизму мишићне болести – дистрофије, само што се одвија много спорије. Уколико у мишићима недостаје беланчевина по имену дистрофин, која спроводи силу насталу контракцијом мишићних влакана ван ћелије, мишиће оштећује сам њихов рад! Оно што се убрзано дешава код дистрофије, дешава се споро у процесу старења – поправка мишића одвија се спорије од њиховог оштећења“.¹⁸²

При трагању за начином опоравка мишићи код дистрофије, научници су до детаља проучили процес рада и природне обнове мишића. Значајно је било запажање - кад се мишићно влакно „поправи“, захваљујући деловању ћелија сателита и стварању нових мишићних влакана, које активира протеин звани „фактор раста налик на инсулин,“ или IGF-I, ткиво постаје *дебље и снажније*. Идеја је била да се вештачким, генетским путем активира IGF-I и тако изазове процес „поправке“ мишића, и то оних који нису акутно оштећени, да би се повећала њихова маса¹⁸³.

Постоји и други начин, када се генетским путем инхибира фактор заустављања раста мишића (*миостатин*), што доводи до исте последице. Једна природна мутација је већ довела до тога код расе бикова зване „белгијски плави бик“ (сл. 8), тако да ове животиње имају огромну и скоро дупло наглашену мишићну масу, а уз то веома мало масног ткива¹⁸⁴. Последице овог открића су веома велике. Питање је времена када ће спортисти посегнути за овим „чаробним штапићем“ за постизање бољих резултата, јер су генетска истраживања, на неким веома успешним спортистима, показала да је код њих већ било мутација ове врсте, али сасвим природних¹⁸⁵.

¹⁸¹ Стефановић, 2011, 134.

¹⁸² Стефановић, 2011, 134.

¹⁸³ Стефановић, 2011, 134.

¹⁸⁴ Стефановић, 2011, 134; https://en.wikipedia.org/wiki/Belgian_Blu

¹⁸⁵ Стефановић, 2011, 134.

Сл. 8 „Белгијски плави бик“¹⁸⁶

С обзиром да је ова „вештачка“ генетска интервенција релативно лака – поуздано доводи до промене на мишићима и не доводи до стварања никаквих хемикалија, или трагова, у крви које би је могле окарактерисати као допинг, јер се све одвија „природним“ путем – она покреће низ практичних и етичких питања: где је граница злоупотребе и шта се више може сматрати природним, а шта вештачким! Кад генетска терапија једном уђе у широку употребу у медицини, било каква контрола и спречавање њене другачије употребе (или злоупотребе) постаће веома тешка¹⁸⁷.

Развијање мишића код спортиста, подешавање њиховог састава и повећање издржљивости теоријски су могући помоћу генетске терапије. Коришћење синтетичког (вештачког) гена да подстакне сигнал за повреду, форсира процес поправке који обављају ћелије основе, чинећи тако мишићна влакна већим и јачим. То се објашњава активирањем неког неактивног гена, или додавањем неког новог, што може променити врсту мишићних влакана. За разлику од системских лекова, генетска терапија омогућава да се „нациљају“ главне мишићне (под)групе на којима се заснива биомеханика неког специфичног спорта/дисциплине (нпр. циљање мишића који су одговорни за скок скакача увис – кинетички ланац мишића опружача ногу)¹⁸⁸.

Све се то, догађа у XXI веку, за кога многи мисле да је то нова „зора човечанства“. Стефановић сматра да „нисмо стручњаци, експерти за биомедицински инжењеринг у спорту, за биохемију спорта, за електростимулацију у спорту, за генетски допинг и слично, али све нешто сумњамо – уз уверење како у тој сумњи нећемо остати усамљени – да виши степен стабилности на једној страни (успех/резултат) изазива додатну нестабилност на другој страни (хабање организма)“. Упрошћено - долази до даљег нарушавања природне равнотеже. Ако то мало значи онима у трци за успехом, који живе у уверењу да неће баш они бити страдалници, за утеху је сазнање да је човек једино живо биће обдарено разумом. Његово је да схвати напредак у космосу – да ли му помаже, или одмаже?¹⁸⁹

Постоје чињенице које указују да је омладина античке Грчке била целодневно ангажована у погледу *телесног вежбања* у палестрама и гимназијама. У данашње време у образовном систему школовања младих то се дешава у траговима. Дакле, некадашње целодневно телесно вежбање и бављење спортом, у односу на данашња присутна

¹⁸⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Belgian_Blu

¹⁸⁷ Стефановић, 2011, 135.

¹⁸⁸ Стефановић, 2011, 135.

¹⁸⁹ Стефановић, 2011, 135.

минимална телесна кретања (седентарним начином живота)¹⁹⁰, могу једним делом да објасне феномен виталности античких филозофа и лекара у достизању дубоке старости. Наиме, може се рећи да су, у младости направили „базу“ путем свакодневног телесног вежбања, а касније путем умереног вежбања створили филозофију здравог начина живота, која је утицала на животни век.

Дакле, закључак је да су *знање, здраво природно окружење, исхрана и телесно вежбање* били доминантни фактори који су утицали на животни век филозофа и лекара античке Грчке.

¹⁹⁰ Недавно истраживање спроведено у 8 европских земаља (Немачка, Холандија, Енглеска, Француска, Италија, Португалија, Шпанија и Финска) показало је да у Европи људи у просеку седе и по 7 и по сати дневно. Само 30% људи је свесно у којој је мери седење штетно по здравље. Наиме, седентаран начин живота повећава ризик од кардиоваскуларних болести, дијабетеса, депресије, анксиозности, гојазности и карцинома. У свим поменутих земаљама, показало се да су млади (особе од 18 до 35 година) мање активне него старије одрасле особе. Они у просеку седе 8 сати и 19 минута током дана, што је знатно више од утврђеног просека за особе од 50 година (6 сати и 53 минута дневно). Седентарни начин живота у младости може да има последице на ваше здравље у каснијим добима живота. Одлично је ако се редовно бавите спортом или вежбате. (<https://www.doktor.rs/txt/5866/zasto-je-sedenje-toliko-lose-po-zdravlje>).

2. ЗНАЧАЈНИ МИСЛИОЦИ АНТИЧКЕ ГРЧКЕ У ПРОСТОРУ ПАЛЕОСПОРТА

Кроз упоредну анализу постојећих чињеница из живота филозофа античке Грчке проучене су, између мноштва, и оне које су усмерене ка телесном вежбању и *агони*. Постојали су изазови да се поједине загонетке објасне на нови, потпунији начин, како би се у могућој мери могла обухватити довољна ширина теме овога рада. На тај начин добијала се целовита слика о актуелној теми. За разумевање процеса генезе научне мисли у друштву античке Грчке, као и свих догађаја који су се односили на спортске активности, неопходно је било да се из одабраних примера постојећих биографских података филозофа издвоје релевантне чињенице које су могле да укажу на постојећу везу са феноменом палеоспорта. Користила се таксономија, у којој је процес груписања информација у облику чињеница био остварен на основу сличности, тако да су добијени подаци могли да се јасније анализирају и разумеју. Одабир релевантних чињеница, које су се односиле на живот и постигнућа филозофа, омогућили су да се простор телесног вежбања и надметања атлета у античкој Грчкој, као и њихово тумачење, могу боље схватити, јер служе да се из једног новог угла може перципирати афирмација античких идеја (вредности) које су имале значајан утицај на културу и развој тадашњег друштва.

2.1. Талес из Милета

Талес (624/620-548/545) је био познати грчки филозоф, математичар и научник. Досадашња проучавања значајних догађаја из његовог живота и рада, показала су да је био врло образована личност из више области. У *Енциклопедији Британика* наводи се да је сврставање Талесовог имена у канон легендарних *седам мудраца* довело до његове идеализације, а приписивали су му се бројни поступци и изреке, од којих су многи без сумње лажни, као што су „Спознај самог себе“ и „Ништа прекомерно“. Иако се сматра да откриће пет геометријских теорема припада Талесу, тешко је проценити његова математичка достигнућа због древне праксе да се одређена открића приписују људима са општом репутацијом мудрости¹⁹¹. И на крају се закључује да Талесов значај лежи мање у његовом избору воде као суштинске супстанце, него у покушају да природу објасни поједностављивањем појава и у његовој потрази за узроцима у самој природи, а не у хировима антропоморфних богова. Наводи се да је попут његових наследника, филозофа Анаксимандра (610–546/545. пре Хр.) и Анаксимена из Милета (доживео процват око 545. пре Хр.), Талес био важан у премошћивању светова мита и разума¹⁹².

¹⁹¹ Сачувани записи не омогућавају увек да се може створити јасна представа о делима аутора којима су некада припадала (прим. аутора).

¹⁹² <https://www.britannica.com/biography/Thales-of-Miletus>

2.1.1. Талес – жеља ка знању

Платон у *Епиномису* (987 E) објашњава како су Грци имали могућност да славе чињеницу и уживају у географском окружењу које је било „изузетно повољно за постизање изврности“.¹⁹³ То значи да је постојало упознавање радозналих умова људи са различитим историјама и културама света. Стари Грци нису само користили разноврсна знања од странаца, већ су се трудили да их и усаврше/надограде (прим. аутора).

Лаертије је записао да Талес није имао учитеља, да је посетио Египат и да се дружио са тамошњим свештеницима¹⁹⁴. Наводи Памфилу која је рекла да је Талес код Египћана учио геометрију¹⁹⁵. Тај податак говори да је путовао у Египат. Лаертије тврди да се Талесу приписије писмо упућено Ферекиду:

„Свакако Атињанин Солон и ја не бисмо били паметни кад смо отпловили на Крит да бисмо тамо наставили своја истраживања, и у Египат да бисмо тамо расправљали са свештеницима и астрономима... Али, тако се надам, прилегни на један једини посао: на писање. А ми, *који никад ништа не пишемо*¹⁹⁶, обилазимо путујући и Хеладу и Азију“.¹⁹⁷

Из писма се може уочити да су Талес и Солон посетили Крит и друга места Хеладе, а удаљеније Египат и Блиског Исток где су имали размену мишљења са свештеницима и астрономима. Дакле, може се рећи да је Талес путујући по Медитерану сакупљао *знање*. Питагора је упознао Талеса, вероватно као младић, који му је препоручио путовање у Египат. Чини се извесним да је много свог *знања* стекао од Египћана, као и Талес пре њега¹⁹⁸.

Утврђивање могућих Талесових путовања омогућава да се добије увид у информације које је могао да прими при сусрету са умним људима. Талес се доста ангажовао да прикупи вековна *знања* из различитих области природних и друштвених наука. Начин прикупљања различитих информација, које су биле значајне за проширивање опуса његовог знања, било је могуће остварити једино кроз путовања и контакте са оним људима који су били у фокусу његовог интересовања¹⁹⁹.

Чињеница је да су постојале могућности за Талесова далека путовања у Египат, по Блиском истоку, као и Хелади на којима је тежио да прошири своја знања кроз добијање корисних информација. Дакле, на основу претходно наведених историјских докумената, неоспорна је констатација да је Талес остварио немало *путовања по знатно удаљеним*

¹⁹³ „But there is one point which every Greek should bear in mind — that of all Greeks we have a situation which is about the most favorable to human excellence“. <https://web.archive.org/web/20071227160355/http://www.ac-nice.fr/philo/textes/Plato-Works/29-Epinomis.htm>

¹⁹⁴ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 27, 8.

¹⁹⁵ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 24, 8.

¹⁹⁶ Забележено је да *ниједан Талесов спис није сачуван* и да је услед тога тешко проценити његова достигнућа.

<https://www.britannica.com/biography/Thales-of-Miletus>

¹⁹⁷ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 42-43, 13.

¹⁹⁸ „He met Thales, likely as a young man, who recommended he travel to Egypt. It seems certain that he gained much of his knowledge from the Egyptians, as had Thales before him“.

<https://www.scribd.com/document/94959352/Allen-Donald-The-Origin-of-Greek-Mathematics>.

¹⁹⁹ Данашња технологија информационих система омогућава да се релевантни подаци из простора науке могу добити без путовања по свету у врло кратком временском интервалу (прим. аутора).

местима од његовог рођења и живљења. Претпоставка је, да услови Талесових заморних путовања, најчешће по простору Медитерана, нису стварали оптималне могућности за писање. Али, са друге стране, можда је као умни човек желео да своје мисли и идеје сачува код себе и да их у одговарајућем тренутку реализује у пракси (прим. аутора).

Претпоставка је да Талесу, поред тих дуготрајних путовања по Медитерану и Блиском истоку, није било тешко да оствари и путовања до Пелопонеза на Панхеленске игре. Жеља да се сазна - *да ли је Талес био бар једанпут на Панхеленским играма*, усмерава истраживача ка анализама постојећих сведочанстава.

2.1.2. Талес у палеоспорту

Претпоставља се да је сваки поступак Талеса имао значај за грчко друштво. У сагласју са том претпоставком може се поставити питање – да ли је филозоф Талес био и у простору палеоспорта? Ако јесте, поставља се следеће питање, зашто је био? Плод „здраве радозналости“ истраживача ништа не спречава да постави и питање – каква је била природа међусобних веза односа Талеса према тадашњем спорту и искуству које је стекао током живота? Дакле, циљ није да се улази дубље у простор живота и рада Талеса, којим су се иначе бавили многобројни истраживачи, већ да се сазна на који начин је остваривао везу са тадашњим спортом. Трагање за тим довело је најпре до записа да је *умро на стадиону* где су се одржавала спортска такмичења²⁰⁰.

Намера је да се немили догађај, смрт Талеса на стадиону, анализира путем покушаја могуће реконструкције његовог, вероватно последњег, пута од Милета до Истмије. Из доступне литературе хроничара античке Грчке може се запазити да су Хелени најчешће веће раздаљине остваривали кроз путовање бродовима. Уколико се посматра мапа античке Грчке може се уочити да је ближе и лакше било путовати морским путем од Милета до Коринта, него друмским, знатно дужим, заобилазним путем. Чињеница је да се на броду Талес осећао знатно удобније, него да је путовао преко 1.000 km колским запрегама или на коњу. Дакле, да би стигао од Милета до Коринта, морао је да се искрца са брода у Истмији, где је вероватно присуствовао Играма у Истмији²⁰¹.

Данас би се могло спровести истраживање под истим/сличним условима, које је имао Талес, током пута од Милета до Истмије. Потребно би било да се одабере популација људи из поднебља у коме је живео Талес, сличне старости. На том путу пратио би се њухов здравствени статус од стране лекара. Претпоставка је да би се на тај начин могло доћи до веродостојније реконструкције немилог догађаја на стадиону.

Да би се имао јаснији увид у наведену проблематику постављеног питања – *на ком стадиону* се Талес могао упокојити? Услед тога неопходно је да се прво размотре временски периоди *настанка стадиона* на Пелопонезу и у Малој Азији.

²⁰⁰ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 39, 12.

²⁰¹ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 41, 13.

У табели 2 приказани су временски периоди настанка *стадиона 1, 2 и 3 у Олимпији* - Стефоси²²³. У литератури не постоје подаци како је изгледао стадион у Олимпији у најранијем периоду такмичења од 1. до 55. Олимпијаде (776-560. пре Хр.). Претпоставка је да су се такмичења одржавала у природним (примитивним) условима (прим. аутора).

Сл. 9 Стадиони 1, 2 и 3 у Олимпији²²⁴

Валаванис сматра да су стално растући престиж и углед Олимпије у тадашњем свету довели у V веку пре Хр. до великог повећања броја ходочасника и гледалаца на играма. Објашњава да су након проширења програма такмичења трајале пет дана, док је радикално редизајнирање стадиона резултирало побољшаном организацијом и садржајима за гледаоце. Наводи да би се ослободио простор за потребе светилишта и омогућило стварање већих насипа за гледаоце, стадион је померен за 75 m на исток и 12 m на север, како би заузео данашњу позицију (сл. 9). Каже да је дотадашња земљана тркачка стаза добила свој коначни облик - њена дужина била је 212 m, а раздаљина коју су тркачи требали да претрче између дрвених стубова постављених на каменим стартним плочама и циља износила је 600 *олимпијских стопа*, односно 192,28 m²²⁵. Милер наводи да је дужина стопала незнатно варијала: у Олимпији је износила 32,05 cm, док у Немеји 29,65 cm²²⁶.

Сл. 10 Данашњи антички стадион у Олимпији (архива аутора)

²²³ Στέφωση, 2004, 36.

²²⁴ Στέφωση, 2004, 36.

²²⁵ Valavanis, 2004, 100.

²²⁶ Miller, 2004, 198.

У склопу *грађевине стадион* (унутар стадиона) одвијала се *трка стадион* на тркачкој стази дужине *један стадион* - дефинисана са 600 грчких стопа (*пous*), али пошто ова јединица мере није стандардизована, *стадион* је могао да варира у дужини до 150 стопа. Мерења на археолошким налазиштима варирају од *Делфа* у дужини од 177 m - 581 стопа до *Афродизије* 225 m - 738 стопа²²⁷.

Почетак Пителијских игара у Делфима везује се за 586. пре Хр. ("Delphi - where the Pythian Games took place in 586. BC")²²⁸. Награде су додељиване на првим играма 586. пре Хр. биле ратни плен. Ловоров венац је постао награда 582. пре Хр., тако да су ту годину стари Грци сматрали за прави почетак панхеленске свечаности Пителије²²⁹. Године 582. пре Хр. Амфикионски савез је установио Пителијске игре у част Аполона у Делфима²³⁰. Сматра се да су Пителијске игре настале 582. пре Хр.²³¹

Из претходно наведених података следи закључак: атлете античке Грчке први пут су се појавили на такмичењу у трци *један стадион* на стадиону у Делфима 586. године пре Хр., што указује да је већ тада био изграђен, а не 582. пре Хр. како наводи Стефоси²³² – (прим. аутора).

Како Дјурант наводи - 582. г. пре Хр. у Коринту су покренуте *Истамске игре* у част Посејдона, а шест година касније уведене су *Немејске игре* у славу Немејског Зевса²³³, то значи да су Немејске игре настале 576. године (прим. аутора). Ова година се разликује од става који износи Стефоси - *стадион 1* направљен је 573. године пре Хр.²³⁴

У **Немеји** дужина стазе за трчање износила је 600 стопа – 178 m²³⁵. Милерово мерење тркачких стаза која су се ширила на средини стадиона имала су минималне разлике у односу на друге ауторе – од 23,52 m до 26,93 m²³⁶. Тако неки од аутора наводе да се стаза за трчање на средини стадиона ширила, од 23,63 m до 26,91 m, стварајући приметну избочину као на другим античким стазама на стадионима²³⁷.

Сматра се да је вероватно постојао стадион од самог оснивања града **Родоса** крајем V века Хр., али је обновљен у хеленистичком периоду како су се игре шириле²³⁸.

Стефоси наводи да Пиндар спомиње такмичења нагих учесника у **Епидaurusу** још почетком V века пре Хр. Каже да је у почетној фази изградње - V век пре Хр., стадион био изграђен на природној површини земље. Имао је земљане косине и облик 'потковице' - IV

²²⁷ „The stadion took place on a racetrack within the stadium. The length of track was defined as 600 Greek feet (pous), though since this unit was not standardized, the stadion could vary in distance by up to 150 feet. Measurements at archaeological sites vary in length from 177 m (581 feet) in length at Delphi to 225 m (738 feet) at Aphrodisias“. (<https://healthandfitnesshistory.com/ancient-sports/greek-stadion-race/>)

²²⁸ Miller, 2004, 12.

²²⁹ „The prizes awarded at the first games in 586 BC were the spoils of war, and 582 BC, the year in which the laurel wreath became established as the prize, was regarded by the ancient Greeks as the true beginning of the panhellenic festival of the Pythia“. (Valavanis, 2004, 188).

²³⁰ Дјурант, 1996, 234.

²³¹ Στέφωση, 2004, 45.

²³² Στέφωση, 2004, 48.

²³³ Дјурант, 1996, 234.

²³⁴ Στέφωση, 2004, 73.

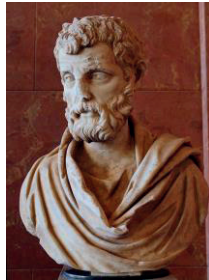
²³⁵ Miller, 2004, 199.

²³⁶ Miller, 2004, 208.

²³⁷ <https://nemeangames.org/en/track/>

²³⁸ „There was probably a stadion from the very foundation of the city of Rhodes in the late 5th c. BC, but it was renovated in the Hellenistic period as the games expanded“. (Valavanis, 2004, 398).

век пре Хр.²³⁹ У литератури се наводи да првобитна конструкција стадиона датира из епиграфских налаза у III веку. На пример, у годинама Паусанија (друга половина II века) још увек је сачувао елементе своје архитектонске форме из хеленистичког времена, као и своју скулптуралну декорацију²⁴⁰. Стаза за трчање била је дуга 180,13 m и широка 21,51 m, што је нормална дужина стазе за трчање током хеленистичког периода²⁴¹.

Сл. 11 Ирод Атик - из књиге *Велики добротвори Грчке* (*Οι Μεγάλοι Ευεργέτες της Ελλάδας /The Great Benefactors of Greece*)²⁴²

У IV веку пре Хр. у **Атини** је на иницијативу атинског државника Ликурга (Λυκούργος) саграђен стадион у облику потковице дужине 850 стопа (260 m) и ширине 110 стопа (34 m). Око тркачке стазе постављени су слојеви камених клупа. Стаза за трчање имала је дужину од 669 стопа (204 m)²⁴³. Ирод Атик (*Ηρώδης Αττικός*), рођен 101. године у Маратону, био је *φιλόσοφ* (трудио се да одржи везу између реторике и софизма) и један од најпознатијих *σοφιστα* и *беседника* свог времена (описиван је као „краљ речи“). Постао је доживотни члан Врховног суда и сенатор римског цара. Године 140. изабран је за архонта у граду Атини и *организатора Панхеленских игара*. Познат је као велики добротвор грчког народа. Већи део свог богатства посветио је *изградњи храмова и зграда* (у Маратону, наткривено позориште у Коринту, Зевсове фонтане у Олимпији, као и обнови Аполоновог стадиона у Делфима, стадиона Панатинаикос у Атини...) и *организовању игара*. Богатство које не доприноси ничему и остаје заробљено среброљубљу називао је „мртвим богатством“, а ризнице у које неки скупљају свој новац „затвором богатства“. У року од четири године (140. – 144.) извршио је обимну обнову *стадиона Панатинаикос* у Атини, као и повећање његовог капацитета на 50.000

²³⁹ „Тέλεση γυμνικών αγώνων στην Επίδαυρο αναφέρει ο Πίνδαρος ήδη από του πρώτου 5^{ου} αι. π.Χ. Στην αρχική του οικοδομική φάση - 5^{ου} αι. π.Χ. το Στάδιο, κατασκευασμένο σε φυσικό κοίλωμα του εδάφους, είχε χωμάτινα πρανή, τα οποία χρειάστηκε να διαμορφωθούν κατάλληλα, ώστε να αποκτήσει το τελικό του σχήμα με την προσθήκη ορθογώνιας σφενδόνης (4^{ου} αι. π.Χ.)“. (Στέφωση, 2004, 87).

²⁴⁰ „Η αρχική κατασκευή του Σταδίου χρονολογείται από επιγραφικά ευρήματα στον 3ο αι. π.Χ. Στα χρόνια του Παυσανία (β' μισό του 2ου αι. μ.Χ.) διατηρούσε ακόμη στοιχεία της αρχιτεκτονικής μορφής του των Ελληνιστικών χρόνων, καθώς και τον γλυπτικό του διάκοσμο“.

(https://www.pronews.gr/istoria/264660_ta-arhaia-stadia-tis-ellados-eikones/)

²⁴¹ „The running track was 180.13 m long by 21.51 m wide, a normal length for a track during the Hellenistic period“.

(<https://www.google.com/search?q=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&aq=chrome.69i57j69i59.1768j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>)

²⁴² <https://www.facebook.com/426107141242298/photos/a.485932231926455/777771822742493/?type=3&theater>

²⁴³ Στέφωση, 2004, 129;

https://en.wikipedia.org/wiki/Panathenaic_Stadium.

гледалаца. Стадион је имао стазу дужине 204,07 m и ширине 33,35 m у облику потковице²⁴⁴.

У **Сикиону** на каменим блоковима валвиса две у низу очуване рупе за стубове, са првобитним размаком од 1,525 m, наводе на закључак да је вероватно било око 12 стаза за атлете. Интервал је скоро идентичан оном на хеленистичком стадиону у Истмији, за који се зна да је широк 5 стопа. Исто резонување довело је до израчунавања локалне мерне јединице, сикионске стопе, која је још увек нејасна. Овде се предлаже да је једнака 0,3051 m, што значи да је процењена дужина тркачке стазе од 600 стопа износила око 183,06 m, што одговара георадарским мерењима према закопаном крају стазе²⁴⁵.

Стадион у **Додони** направљен је у III в. пре Хр. за атлетске догађаје током Наиа игара²⁴⁶.

Када се упореде временски периоди настанка стадиона на Пелопонезу и временски период у коме је живео Талес из Милета (рођен око 624–620. пре Хр. — умро око 548–545. пре Хр.)²⁴⁷, може се закључити - Талес је могао бити присутан само на следећа четири стадиона: у Олимпији, у Делфима, у Истмији и у Немеји. Дакле, није се могао налазити на осталим стадионима који су настали после његове смрти: Родос, Епидаурос, Атина, Сикион, Дилос, Додони, Месина и Никополис.

2.1.2.2. Стадиони у Малој Азији

У полису **Тлос** у подножју брда налазио се стадион капацитета 2.500 људи. Датира из хеленистичког периода са додацима и корекцијом из римског периода²⁴⁸.

Стадион **Афродизије**, на северној страни полиса, *најбоље је очуван стадион у Малој Азији*. Готово да је нетакнут. Димензија је 262 x 52 m, са капацитетом од 30.000 седишта²⁴⁹.

²⁴⁴ <https://sciencearchives.wordpress.com/2017/07/27/%CE%B7%CF%81%CF%8E%CE%B4%CE%B7%CF%82-%CE%BF-%CE%B1%CF%84%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CF%8C%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%AD%CE%B3%CE%B1%CF%82-%CE%B5/>;
<https://www.facebook.com/426107141242298/photos/a.485932231926455/777771822742493/?type=3&theater>.

²⁴⁵ „On the stone blocks of the valvis two preserved postholes in a row, with an original interval of 1.525 m, lead to the conclusion that there were probably about 12 lanes for athletes. The interval is almost identical with that in the Hellenistic stadium of Isthmia, which is known to be 5 feet wide. The same reasoning has lead to the calculation of the local measuring unit, the Sicyonian foot, which is still obscure. It is proposed here being equal to 0.3051m meaning that the estimated length of the 600 foot racetrack is about 183.06 m, which responds to the georadar inds towards the buried end of the track“.

(file:///D:/Users/Djordje/Downloads/Bartzis_Dimitrios_Sicyon_Stadium_2015.pdf.

²⁴⁶ „The Dodona stadium was created in the 3d century BCE for the athletic events during the Naia games“ (https://ancient-greece.org/archaeology/dodona.html)

²⁴⁷ <https://www.britannica.com/biography/Thales-of-Miletus>.

²⁴⁸ „Στους πρόποδες του λόφου βρίσκεται ένα στάδιο χωρητικότητας 2.500 ατόμων. Χρονολογείται στην ελληνιστική περίοδο με προσθήκες και μετατροπές από τη ρωμαϊκή περίοδο“.

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BB%CF%89%CF%82).

²⁴⁹ „The stadium of Aphrodisias, on the north side of the city, is the best-preserved stadium in Asia Minor. It is almost intact. It is 262 x 52 m in dimensions, with a seating capacity of 30,000“ people“.

(http://www2.egeonet.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaId=7698);

Видети: Katherine Welch, The Stadium at Aphrodisias. *American Journal of Archaeology* Vol. 102, No. 3, Jul., 1998, pp. 547-569).

Табела 3 Временски периоди настанка стадиона у Малој Азији (према аутору, Ђ. Стефановићу)

Место	Време настанка стадиона	Димензије стадиона (m)	Дужина стазе за трчање (m)
Пергам (Πέργαμος) ²⁵⁰	II в.	250 x 60	-
Ефес (Εφέσος) ²⁵¹	Око 100. пре Хр.	229 x 28	180
Прини (Πριήνη) ²⁵²	IV в. пре Хр. 130. пре Хр.	170 x 20 (грчка епоха) 190 x 20 (римска епоха)	-
Дидима (Δίδιμα) ²⁵³	II в. пре Хр.	203-207 x 15	-
Милет (Μίλητος) ²⁵⁴	II в. пре Хр.	192,27 x 29,56	-
Каданда (Καδύανδα) ²⁵⁵	II в. пре Хр.	125 x 10	-
Кивира (Κιβύρα) ²⁵⁶	25. г.	197 x 25	-
Тлос (Τλως)	Хеленистичка и римска епоха	-	-
Ариканда (Αρύκανδα) ²⁵⁷	I-II в.	80-100 x 16	-
Афродизија (Αφροδισιάς)	I в. ²⁵⁸	262 x 59 ²⁵⁹ ; 262 x 52	738 стопа (225 m) ²⁶⁰
Сард (Σάρδεις) ²⁶¹	17. г.	-	194
Лаодикија (Λαοδίκεια) ²⁶²	79 г.	350 x 60	-
Азан (Αιζανοί)	160-180. г.	213,6 x 44(29)	719,66 стопа (212,3m)
Селги (Σέλγη) ²⁶³	II в.	216 x 40	-
Силион (Σύλλιον) ²⁶⁴	II-III в.	200 x 35	178
Перги (Πέργη) ²⁶⁵	II в.	234 x 34	-
Аспендос (Ἀσπενδος)	-	215 x 30 ²⁶⁶	-
Лаертис (Λαέρτης)	III в.	мањи за 1/3 дужине стандардних стадиона у античко време ²⁶⁷	-
Аназарвос (Ανάζαρβος)	-	410 x 64	-
Антиохија (Αντιόχεια)	43-44. г.	190 x 30 ²⁶⁸	-
Хијераполь Фригијски (Ιεράπολη της Φρυγίας)	I век	-	-
Селеукија (Σελεύκεια)	18. г. ²⁶⁹	457 x 95 ²⁷⁰	-
Ламос (Λαμος)	-	-	-

²⁵⁰ Στέφωση, 2004, 157.²⁵¹ Στέφωση, 2004, 160.²⁵² Στέφωση, 2004, 163.²⁵³ Στέφωση, 2004, 166.²⁵⁴ Στέφωση, 2004, 170.²⁵⁵ Στέφωση, 2004, 177.²⁵⁶ Στέφωση, 2004, 182.²⁵⁷ Στέφωση, 2004, 192.²⁵⁸ Στέφωση, 2004, 197.²⁵⁹ Στέφωση, 2004, 197.²⁶⁰ <https://healthandfitnesshistory.com/ancient-sports/greek-stadion-race/>²⁶¹ Στέφωση, 2004, 211.²⁶² Στέφωση, 2004, 219.²⁶³ Στέφωση, 2004, 232.²⁶⁴ Στέφωση, 2004, 236.²⁶⁵ Στέφωση, 2004, 242.²⁶⁶ Στέφωση, 2004, 250.²⁶⁷ Στέφωση, 2004, 252.²⁶⁸ <https://www.facebook.com/groups/kokkinia1/posts/3182458165309859/> Stavros Kaplanoglou May 24, 2022.²⁶⁹ Στέφωση, 2004, 271.²⁷⁰ Στέφωση, 2004, 271.

Ираполис – Каставала (Ιεράπολις – Καστάβαλα)	римски период	-	-
Мопсуестиа (Μοψουεστία)	римски период	-	-
Лимира (Λίμυρα)	141. г.	-	-
Лавранда (Λάβρανδα)	50-40. пре Хр. ²⁷¹	176	-

У полису **Азан** ширина стадиона износи 44 m у средини и само 29 m на крајевима дугих страна. Укупна дужина стадиона је 213,6 m, а дужина стазе је 212,3 m, односно дужина стазе је 719,66 стопа (0,295 m)²⁷².

Полис **Лаертис** може се препознати као родни град Диогена Лаертија, епикурејског граматичара и биографа који је живео у III веку. Иако се Диоген није одликовао својим списатељским умећем и конструктивним духом, вредна је његова најстарија историја филозофије из периода античке Грчке у десет томова *Живот и мишљења истакнутих филозофа* у коме се помиње и *епиграм у вези смрти Талеса из Милета*²⁷³.

Стадион у **Аназарвосу** је могао да прими 35.000 гледалаца²⁷⁴.

У **Антиохији** су 43-44. године основане *Антиохијске олимпијске игре*. Фестивал игара у Антиохији био је „копија“ античких олимпијских игара²⁷⁵.

У полису **Хијерапољ Фригијски** стадион Хијераполис није идентификован до данашњих дана, иако је његово постојање посведочено у I веку²⁷⁶.

Стадион у **Ламосу** налази се на око 600 m од источног брда, на пољопривредним пољима и не представља потпуну (оригиналну) дужину стадиона²⁷⁷.

У полису **Ираполис – Каставала** сачувано је само неколико трагова стадиона међу пољопривредним културама, налази на равној површини на јужној падини акропоља, одмах источно од позоришта²⁷⁸.

Стадион у месту **Мопсуестиа**, који датира из римског доба, налази се одмах изван североисточне стране зидина, где је тркачка стаза прекривена усевима, док је од трибина остало врло мало трагова²⁷⁹.

²⁷¹ Στέφωση, 2004, 273.

²⁷² „Еτσι, το πλάτος του Σταδίου είναι στο μέσον 44 μ και στις άκρες των μακρών πλευρών μόνο 29 μ. Το συνολικό μήκος του Σταδίου είναι 213,6 μ και του στίβου 212,3 μ., δηλ. το μήκος του στίβου είναι 719,66 πόδες - 0,295 μ“.
(Στέφωση, 2004, 224).

²⁷³ „Тон γνωρίζομε περισσότερο ως πατρίδα του Διογένη του Λαέρτιου, του επικούρειου γραμματικού και βιογράφου που έζησε του 3^ο αι. μ.Χ. Αν και ο Διογένης δεν διακρινόνταν για τη συγγραφική δεξιότητα και το κτιτικό του πνεύμα, του οφείλουμε την παλαιότερη ιστορία της φιλοσοφίας που έχουμε από την αρχαιότητα, το δεκάτομο έργο 'Βίοι και γνώμαι των έν φιλοσοφία εύδοκιμησάντων', όπου αναφέρεται και το επίγραμμα σχετικά με та θάνατο του Θαλή Μιλήσιου“.
(Στέφωση, 2004, 252).

²⁷⁴ Στέφωση, 2004, 258.

²⁷⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Greek_Olympic_festivals

²⁷⁶ „Μέχρι σήμερα δεν έχει εντοπισθεί το Στάδιο της Ιεράπολις, η ύπαρξη του όμως μαρτυρείται σε του 1^{ου} μ.Χ.“.
(Στέφωση, 2004, 270).

²⁷⁷ „Το Στάδιο βρίσκεται σε απόσταση 600 μ καλλιέργειες περίπου από τον ανατολικό λόφο, μέσα σε αγροτικές καλλιέργειες. Δεν έχει το πλήρες μήκος του ενός σταδίου“.
(Στέφωση, 2004, 271).

²⁷⁸ „Το Στάδιο, από το οποίο διατηρούνται ελάχιστα ίχνη μέσα σε αγροτικές καλλιέργειες βρίσκεται σε ισόπεδη έκταση στη νότια πλαγιά της ακρόπολης, αμέσως ανατολικά του θεάτρου“.
(Στέφωση, 2004, 272).

²⁷⁹ „Το Στάδιο, που χρονολογείται στη ρωμαϊκή εποχή, βρίσκεται λίγο έξω από την βορειανατολική πλευρά των τειχών. Ο στίβος καλύπτεται από καλλιέργειες και αλάχιστα ίχνη σώζονται από τις κερκίδες“.
(Στέφωση, 2004, 272).

Стадион у **Лимири** још није откопан, а налази се на јужној падини акропоља, на простору испред градског позоришта које је обновљено о трошку ликанца Опрамое, после 141. г.²⁸⁰.

Откриће сунданских археолога стадиона, на удаљености од око 200 m југозападно од храма, потврђује античке ауторе који помињу да су у **Лавранди** током годишњих петодневних празника у част Зевса одржаване уличне штафетне трке са упаљеним бакљама. Стадион је био дугачак 176 m и са једне стране га је подупирао јак парапетни зид²⁸¹.

Када се упореде времена настанка стадиона у Малој Азији и временски период у коме је Талес из Милета живео (рођен око 624–620. пре Хр. — умро око 548–545. пре Хр.)²⁸², може се закључити - Талес није могао бити присутан ни на једном од двадесет и седам стадиона који су настали после његове смрти. Зато постоји могућност да се доведу у сумњу тврдње појединих аутора који имају другачије мишљење, попут Алена који каже: „Умро је око 546. пре Хр. у Милету“.²⁸³ Дакле, дискутабилан је овај податак места смрти, јер у то време *нису постојали стадиони у данашњој Малој Азији*²⁸⁴. Том чињеницом се негирају аутори који наводе да је Талес умро док је посматрао атлетско такмичење на стадиону. Дилс наводи:

„CHRON. pasch. 214, 20 Bekk. за време Хискије J.5 [Ol. 10, 3 = 738]²⁸⁵, те године умре на Тенеду²⁸⁶ филозоф Талес Милетанин. PLUT. Sol. 12 A нешто слично (као пророчанство *Eumenida o Munihiji*, cf. 3 A 4) говоре да је наслутио и Талес. Наредио је, наиме, да га кад умре покопају на неком неугледном и запуштеном месту милетске земље проричући да ће то место једном бити милетски трг“.²⁸⁷

²⁸⁰ „Το Στάδιο της Λιμύρας, δεν έχει ακόμη ανασκαφεί. Τοποθετείται στη νότια πλαγιά της ακρόπολης, στην περιοχή μπροστά από το θέατρο της πόλης που ξαναχτίστηκε με δαπάνη του „λυκιάρχη“ Οπραμόα, μετά το 141 μ.Χ.“. (Στέφωση, 2004, 273).

²⁸¹ „Η ανακάλυψη από συνδούς αρχαιολόγους του Στάδιου, σε απόσταση 200 μ περ. Δυοτικά του ναού, επβεβαιώνει τους αρχαίους συγγραφείς που αναφέρουν ότι στα Λάβρανδα κατά τις ετήσιες πενθήμερες εορτές προς τιμήν του Διός διεξάγονταν αγώνες δρόμου και νυκτερινές λαμπαδηδρομίες. Το Στάδιο είχε μήκος 176 μ και στη μία πλευρά του στηρίζεται από ισχυρό αναλημματικό τοίχο“.

²⁸² <https://www.britannica.com/biography/Thales-of-Miletus>.

²⁸³ <https://www.math.tamu.edu/~dallen/masters/Greek/thales.pdf>.

²⁸⁴ Видети Табелу 3.

²⁸⁵ Хронолози су записали да се Хискије у литератури означава као Езекија (Језекија или Хезекија) и да је био тринаести по реду краљ Јудеје. По Вилиаму Ф. Албрихту (William F. Albright) владао је у периоду 715-687. године пре Хр. (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Ezekija>).

²⁸⁶ Према митологији „Филонома се заљубила у свог пасторка Тенеда, али је он одбио њену љубав. Зато га је оклеветала да је он наводи на прељубу. Кикно јој је поверовао и затворио је сина и кћерку Хемитеју у ковчег и бацио у море. Таласи су их однели на *острво Леукофрис*, касније названо *Тенед*. Кикно је касније открио да га је супруга лагала и живу ју је закопао. Ипак, опроштај од сина није добио“ (Сегмановић-Kuzмановић i Sreјковић, 1992, 521).

Бозцада (Bozcaada) је треће највеће острво у Турској, смештено на северу Егејског мора, недалеко од античког града Троје, 20 km јужно од мореуза Дарданели. Током своје дуге историје, *острво Тенедос* (Τένεδος), како гласи његов назив на грчком језику, припадало је најпре Феничанима (Талесови родитељи су били Феничани), затим Грцима, Персијанцима, Византијцима, Ђеновљанима, било је у саставу Млетачке републике, као и Отоманске империје. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Tenedos>).

²⁸⁷ Diels, 1983, 70.

И овде је присутно критичко мишљење – на Тенеду и Милету нису постојали стадиони када је Талес живео (видети Табелу 3). Та чињеница искључује могућност да је Талес умро на стадиону у Тенеду, или Милету, док је посматрао атлетско такмичење.

Дакле, на основу релативно краће анализе података из доступне, релевантне литературе, може се закључити да поједини аутори нису имали у виду значајне историјске чињенице, попут места смрти Талеса.

Сада се намеће простор за даља испитивања – где је Талес могао бити присутан на стадионима као посматрач спортског догађаја? У чему се огледала Талесова активност у периоду одржавања Панхеленских свечаности? Ово питање захтева слојевити приступ анализи наведеног питања. Тако је Лаертије записао: „Неки кажу да су се Крез и Талес састали на *Панионској свечаности*²⁸⁸ у Коринту и у Делфима“.²⁸⁹ Ако је ова идентификација тачна, то би се могло претпоставити да је постојала Талесова активност везана за спорт у периоду одржавања Панхеленских свечаности.

Дјурант објашњава да је 582. г. пре Хр. Амфиктионски савез установио Питијске игре у част Аполона у Делфима; исте године у Коринту су покренуте Истамске игре у част Посејдона; шест година касније уведене су Немејске игре у славу Немејског Зевса; и да су све три постале *Панхеленске свечаности*. Каже да су заједно са Олимпијским играма формирале *periodos*, или *циклус*, и велика амбиција грчког атлетичара била је да освоји победнички венац на свим играма²⁹⁰.

С обзиром да Талес и Крез нису могли бити заједно 546. године пре Хр. (Крез је те године имао невоље у својој земљи - тада је убијен). То значи да су били пре тога заједно, што пружа претпоставку да је Талес био бар два пута у Истмији.

У табели 4 приказани су примери постојећих хронологија одржавања спортских такмичења на Панхеленским свечаностима у античкој Грчкој.

Табела 4 Циклуси одржавања Панхеленских игара (Miller, 2004. 12-13)

Назив Игара	Месец одржавања Игара	Година одржавања Игара (г. пре Хр.)
Олимпијске игре	јули/август	480.
Немејске игре	јули/август	479.
Истмијске игре	април/мај	478.
Питијске игре	јули/август	478.
Немејске игре	јули/август	477.
Истмијске игре	април/мај	476.
Олимпијске игре	јули/август	476.

Олимпијске и Питијске игре имале су већи значај од Немејских и Истмијских игара, где су су Истмијске игре биле нека врста „загревања“ за Олимпијске и Питијске

²⁸⁸ Пелопонески савез, или лига, је савез полиса на Пелопонезу у VI и V веку пре Хр.

(https://sh.wikipedia.org/wiki/Peloponeski_savez)

Пелопонеска лига је скоро две стотине година(560-380) на Пелопонеском полуострву одржала мир.

(<https://www.scribd.com/doc/207426473/Vil-Djurant-Zivot-Grcke#>)

²⁸⁹ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 41, 13.

²⁹⁰ Дјурант, 1996, 234.

игре²⁹¹. На основу примера циклуса одржавања Панхеленских игара, који је дао Милер (Табела 4), приказан је сличан реалан, односно у реалитету модел уобличених хронолошки, стварних догађаја на основу литературе која наводи приближну годину Талесове смрти и претпоставити годину његовог могућег присуства на Панхеленским играма у Истмији (Табела 5).

Табела 5 Модел хронолошких циклуса Панхеленских игара у периоду 548-544. г. пре Хр. (према аутору, Ђ. Стефановићу)

Назив Игара	Месец одржавања Игара	Година одржавања Игара (г. пре Хр.)
Олимпијске игре	јули/август	548. ²⁹²
Немејске игре	јули/август	547.
Истмијске игре	април/мај	546.
Питијске игре	јули/август	546.
Немејске игре	јули/август	545.
Истмијске игре	април/мај	544.
Олимпијске игре	јули/август	544. ²⁹³

Из претходно наведених података може се закључити – непорецива је истина да су спортски догађаји постојали и били записани у документима када су се одржавале Панхеленские свечаности у Олимпији, Делфима, Истмији и Немеји. Са друге стране, опште је познато да су филозофи желели да буду присутни на спортским манифестацијама/фестивалима²⁹⁴, било као *гледаоци* (Талес у Истмији²⁹⁵), или *учесници* (Платон у Истмији²⁹⁶, Питагора у Олимпији²⁹⁷). Када се путем укрштања појединих чињеница прикажу мишљења меродавних хронолога и године одржавања спортских такмичења на стадионима античке Грчке, онда се долази до могуће „тачке истине“, или „хармоније мишљења тј. до хармоније различитости.

У многобројној литератури постоје записи да је *Талес умро на стадиону од сунчанице*, док је посматрао спортско такмичење?²⁹⁸ Овде се анализа односи на неке могуће околности које су можда имале додатни утицај на узрок Талесове смрти на стадиону. Навешће се само неке темељне чињенице које могу да помогну да се изврши реконструкција немилог догађаја на стадиону – Талесова смрт.

²⁹¹ „Although the Isthmian Games were in the same years as the Olympic and Pythian Games by our time reckoning, and could be considered as 'warm up' for the latter two games, for the ancient Greeks the Isthmian Games fell in the same year as the Nemean Games“. (Miller, 2004, 12-13).

²⁹² 58. Олимпијаде, 548. г. пре Хр. Диоген из Кротона победио је у *трци стадион*. („58th [548 B.C.] Diogenetus of Croton, stadion race“), Eusebius' Chronicle The Greek Olympiads; <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>

²⁹³ 59. Олимпијаде, 544. г. пре Хр. Архилохус са Крфа победио је у *трци стадион* („59th [544 B.C.] Archilochus of Corcyra, stadion race). “, (Eusebius' Chronicle The Greek Olympiads;

<http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>)

²⁹⁴ <https://morningside.academia.edu/HeatherReid>

²⁹⁵ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 41, 13.

²⁹⁶ „Неки чак тврде да се Платон борио на Истмијским играма као, на пример, Дикеарх у првој књизи дела *Животопис*“ (Laertije, 1979, Knjiga III, glava 1, 5, 88).

²⁹⁷ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 49, 280; <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>.

²⁹⁸ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 39, 12.

Да ли су околности: *физички замор* (услед претходног путовања од Милета до Истмије и дуготрајног седења за време посматрања такмичења на стадиону), *сунчаница*²⁹⁹ (седење на сунцу током такмичења које се одржавало 476. г. пре Хр.³⁰⁰ – *топли месеци* (у години са високим дневним температурама ваздуха) и *старост* (преко 80 година) могли у синергији имати утицај на његову смрт на стадиону? Друго је питање - у каквом здравственом статусу се тада налазио? (прим. аутора). Постоји мишљење да му је још, као старијем човеку, циркулација крви у телу била слабија, да му је пријало да буде гологлав на сунцу, као и да је постојала могућност недовољног уношења течности (воде).

Релевантни аспекти Талесовог стваралаштва огледају се кроз трагање за знањем, развој научног метода, усвајање и развијање практичних метода у опште принципе, његову радозналост и приступ питањима природних феномена кроз предикцију. Ипак, не могу се запоставити чињенице да је имао и однос према истомишљеницима по питању спорта, *аггоне* и атлетама. Тако је:

- Филозоф Ферекид поштовао критичко мишљење Талеса у вези његовог стваралачког рада – познавали су се.
- Ферекид био први учитељ атлети и филозофу Питагори (победнику у боксу на Играма у Олимпији), да би касније Талес давао мудре савете Питагори.
- Ферекид присуствовао на Играма у Олимпији, док је Талес присуствовао на Играма у Истмији.
- Талес умро на стадиону док је посматрао спортски догађај.

Дале, Талес је преко Ферекида и Питагоре (а вероватно и преко више незнатних људи, који нису записани у документима – прим- аутора) остварио одређени однос и са палеоспортом. Треба истаћи да није био само у теорији, већ и у пракси, што потврђује његово присуство као посматрача на спортском догађају Игара у Истмији.

2.2. Ферекид са острва Сирос

Ферекид (580-520) је био старогрчки митограф и протофилозоф из VI века пре Хр. Мало се зна о његовом животу и смрти. Забележено је да рођен око 550. г. пре Хр. на кикладском острву Сирос³⁰¹ или око 580³⁰² и да је умро 520. г. пре Хр.³⁰³ Лаертије само

²⁹⁹ У данашњој литератури пише да високе температуре, током летњих месеци, могу неповољно утицати на здравље, посебно *старије популације* и хроничних болесника. Објашњава се да *сунчаница* настаје *излагањем главе*, а посебно *потилка*, *високој температури*, односно утицају сунчеве топлоте. Уколико се глава несмотрено излаже утицају сунца, температура ће се у глави знатно повећати. Наводи се како ће тада тело покушати да расхлади мозак на тај начин што ће више хладне крви упућивати у главу. Услед тога долазиће до проширења крвних судова мозга и до наглог повећања његове запремине, што ће да услови појаву симптома који су јако слични потресу мозга и нису нимало безазлени.

(<https://www.lekarinfo.com/pulmologija/poremeaj-funkcije-plua-u-celini/>;

<https://www.medigroup.rs/strucni-tekstovi/suncanica-toplotni-udar>)

³⁰⁰ Истмијске игре су се одржавале у априлу/мају месецу (Miller, 2004, 13).

³⁰¹ <https://www.britannica.com/biography/Pherecydes-of-Syros>

³⁰² https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Pherecydes_of_Syros

³⁰³

пише: „Ферекид око 540. пре Хр.“,³⁰⁴ или „Живео је у педесет деветој олимпијади“.³⁰⁵ Лаертије наводи да је Аристоксен у књизи *О Питагори* и његовој школи тврдио да се Ферекид разболео и да га је сахранио Питагора на Делосу³⁰⁶ Дуриш у другој књизи својих часова каже да је на Ферекидовом гробу написан овај епиграм (Anthol. Pal., VII, 93):

„У мени је целокупно знање; а ако га неко има више,
реци то о моме Питагори, који је први од свих
у земљи Хеленској; не лажем кад овако говорим“.³⁰⁷

Сл. 12 Филозоф Ферекид³⁰⁸

Ферекид је био ученик Питаков (око 540 пре Хр.) и учитељ Питагорин³⁰⁹. У литератури се наводи да је Питагора од самог почетка био веома посвећен образовању и да је у младости похађао Ферекидову основну школу³¹⁰. Тиме се доводи у сумњу да је рођен око 550. г. пре Хр. на кикладском острву Сирос, како се наводи у *Енциклопедији Британика*³¹¹, јер, како је могао подучавати младог Питагору који се родио око 588. г. пре Хр., тј. тридесет година пре Ферекида? То је велика нелогичност. Лаертије пише:

„Прича се да је [Питагора] са Самоса отишао на Лезбос, Ферекиду, по препоруци свога стрица Зоила. [...] Био је, као што смо већ рекли, ученик Ферекида Сиријца, и после његове смрти дошао је на Самос, постао ученик Хермодама, потомка Креофиловог, човека већ у годинама. Био је још сасвим млад, а толико је **волео науку** да је отишао из отаџбине и посветио се у све мистерије и обреде не само у Грчкој него и у страним земљама“.³¹²

Ферекид је написао и ово писмо Талесу:

„Ферекид Талесу

Желим ти да ти смрт буде срећна кад за њу дође време.

https://www.google.com/search?q=ferekid+biography&oq=ferekid+biog&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqBwgDECEYoAEyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAlQIRigATIHCAMQIRigATIHCAlQIRigAdIBCTIyNjE3ajBqN6gCALACAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

³⁰⁴ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 116, 39.

³⁰⁵ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 121., 41.

Педесет девета олимпијада – временски период од 4 године (544-540) - <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>.

³⁰⁶ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 118, 40.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Pherecydes_on_Delos_gr_en_cz.pdf

³⁰⁷ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 119-120, 40.

³⁰⁸ https://eo.wikipedia.org/wiki/Diogeno_Laertio

³⁰⁹ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 116, 39.

³¹⁰ <https://zlatnipresek.com/mapa-uma-pitagora/>

³¹¹ <https://www.britannica.com/biography/Pherecydes-of-Syros>

³¹² Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 2, 267.

Откако сам примио од тебе писмо, разболео сам се... Зато сам својим слугама дао упутства да ове моје списе однесу теби пошто ме сахране. А ако их ти заједно с осталим мудрацима одобриш онда их објави; а ако их не одобрите, немој их објављивати“.³¹³

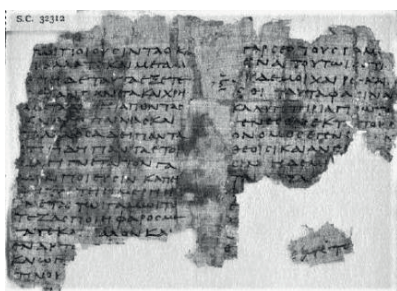
Из писма се може закључити - иако су били приближне генерације, Ферекид је поштовао критичко мишљење Талеса у вези његовог стваралачког рада. За Ферекида је забележено:

„Кад се враћао из *Олимпије* у Месену [југозападни део Пелопонеза], саветовао је свом домаћину Перилау да се исели оданде са свим стварима. Овај га није послушао, а Месена је после тога била похарана“.³¹⁴

Из наведених историјских записа уочљиво је да су хронолози и историчари износили различите ставове по питању године рођења и смрти Ферекида. Али, са друге стране, може се запазити да је постојала снажна веза која се остваривала кроз директну комуникацију између Ферекида, Талеса и Питагоре, и то не само по питању филозофије и науке (образовања), већ и интересовања за спортске догађаје на Панхеленским играма у античкој Грчкој. Записи да је Ферекид био у *Олимпији*³¹⁵ (мисли се на игре у Олимпији – прим. аутора), да је Талес умро на стадиону *док је посматрао атлетску утакмицу*,³¹⁶ и да је Питагора био *победник у боксу на играма у Олимпији*³¹⁷, управо представљају чињенице које говоре да су сва три филозофа, поред међусобних контаката, имали и додирних тачака у разним облицима са спортом античке Грчке.

Из претходне анализе намеће се питање за размишљање, или чак и нека даља истраживања, да ли је мудрац Ферекид путовао сам на Панхеленска такмичењима, или у заједништву са пријатељем Талесом и(или) учеником Питагором?

На фрагменту папируса (сл. 13) приказане су две колоне из Ферекидовог *Хептамихоса*, од којих се скоро ништа није сачувало. У фрагменту се не помињу ни аутор ни наслов, али је идентификација извесна, јер се Климент Александријски (Strom. VI, 9, 4) позива на садржај Ферекидове књиге, што одговара садржају прве колоне³¹⁸.

Сл. 13 Стара фотографија фрагмента папируса. Аутор непознат³¹⁹. Grenfell-Hunt papyrus (MS Gr. class. f.48 [P])³²⁰

³¹³ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 122, 41

³¹⁴ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 116, 39.

³¹⁵ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 11, 116, 39.

³¹⁶ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 38-39, 12.

³¹⁷ <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>.

³¹⁸ https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Pherecydes_of_Syros

³¹⁹ https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Pherecydes_of_Syros

Из овог документа може се закључити да је филозоф Ферекид оставио писани траг својих умних мисли, док Талес, Сократ и Диоген нису. Овај закључак је изведен на основу анализе ова три филозофа (прим. аутора).

2.3. Питагора са острва Самос

Питагора (око 600. - око 497.) је био један од великих учитеља филозофије, математике, астрономије, музике и уопште науке у периоду античке Грчке. За Питагору се причало да је захваљујући *мирноћи душе и послушности тела*, све што би говорио и чинио, било пуног мира и неизрецивог спокоја и да још док је био ефеб, слава о њему је достигла славу мудраца Талеса из Милета и Бријанта из Пријене, која се пронела околним градовима, да би га многи, посвуда причајући о дугокосом самоском младићу прослављали и обоготварали. Када је тиранија Поликрата почела да јача, када је Питагори било око осамнаест година, слутећи до чега ће то да доведе и до које мере да осујети његов циљ и *жеђ ка знању*, а што је он стављао изнад свега, побегао тада тајно преко ноћи и упутио се тројци мудрих људи: Ферекиду, Талесу и Анаксимандру (Талесов ученик) који су га упознали са математичким идејама³²¹.

Забележено је да су Питагору из Самоса 588. г. пре Хр. (48. Олимпијада) искључили из такмичења у боксу за дечаке и исмевали га због женствености, али је наставио у мушкој (сениорској – прим. аутора) конкуренцији и победио све своје противнике. Тако је постао *олимпионикис – победник на Играма у Олимпији*³²². Дакле, млади Питагора показао је свој изврсни телесни дар за једну од борилачких вештина на Играма у Олимпији. Своју заједницу Питагора је основао у Кротону, граду који је био славан по својим *атлетима и лекарима*. Према ономе што Херодот говори о Демокеду - III, 131, може се закључити да је *Медицинска школа* у Кротону основана пре Питагориног времена. Изузетна је серија *олимпијских победа* које су остварили Кротоњани у VI веку пре Хр.³²³ Питагора је живот упоређивао са свечаним сабором (вероватно је мислио на свечане игре у Олимпији – прим. аутора), где неки долазе да би се такмичили за награду, а други доносе робу да би је продали, а само најбољи долазе као *посматрачи*; тако исто, у животу неки показују своју ропску душу, лакоми на славу и добит, а да само *филозоф тражи истину*³²⁴.

Питагора је у Египту провео око тринаест година проучавајући *астрономију* и *геометрију*, али посвећујући пажњу и мистеријама. Као заробљеник Камбиса II (персијски цар и син Кира II, који је покорио Египат између 525. и 524. г. пре Христа), обрео се у Вавилону где је овладао *науком о бројевима, музиком*, а научио је и да дубоко *поштује богове*. После дванаест година вратио се на острво Самос, када је имао приближно педесет и шест година³²⁵. Питагора је путовао по Грчкој (Крит, Спарта, острво Делос...) и истраживао све што је било *од користи у наукама*. Остварио је увид у све небеске појаве,

³²⁰ https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Pherecydes_of_Syros.

³²¹ Jamblih, 2012, II, 19.

³²² “48th [588 B.C.] Pythagoras of Samos was excluded from the boys' boxing contest and was mocked for being effeminate, but he went on to the men's contest and defeated all his opponents“.
(<http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>)

³²³ Barnet, 2004, 110-111.

³²⁴ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 8, 269.

³²⁵ Jamblih, 2012, glava V, 30.

постигавши то кроз разне *геометријске* и *аритметичке доказе*³²⁶. Питагора је *зачео филозофско промишљање, математику и науке*, које чине душу истински видовитом, лечећи ум од слепоће, као последице бављења другим стварима³²⁷.

Питагора је први употребио реч „филозоф“:

„Уопште, баш се по образовању и разликују људи од животиња, Хелени од варвара, они који су слободно рођени од робова, а филозофи од простих људи: укратко, то преимућство је такво да је *најбржих тркача на Олимпијским играма било седам* из једног града, а да је људи које одликује *мудрост на читавој планети седам*. Реч је о седморици Кротоњана, четвороструких победника на Олимпијским играма, као и о седморици мудраца у античкој Грчкој. У последње пак време када је и он живео, само је један човек превазилазио све у филозофији, називајући себе '*филозофом*', а не '*мудрацем*'.“³²⁸

Према Хераклиду Понтијском, Питагора је себе звао „*љубитељем мудрости*“ (*филозофом*), а не мудрацем, јер је само Бог Мудар, а нико од људи, па је тако и учење називао „*мудрољубље*“ - филозофија, а не „*мудрост*“. ³²⁹ Питагора сматра да је *мудрост истинско знање* о ономе што је лепо, правично, божанско и чисто, увек непроменљиво, чинећи да све што је удаљено, а учествује у њему, такође може бити названо лепим, док је *филозофија устрајно стремљење ка таквом промишљању*. Била је лепа та Питагорина брига о васпитању, чији је циљ да побољша људе ³³⁰. Питагорине изреке су биле:

- „*Језичак на ваги да не прескочи*“ - мислио је рећи: „Не прелазити оно што је право и праведно“.
- „*Не ваља седети беспослен на мерици за жито*“ – значи: „брини се и за данас и за сутра, јер је мерица (*hoiñix*) твој дневни оброк“.
- „*Не једи срце*“ – тј. „не упропашћуј свој живот у мукама и патњама“. ³³¹

Питагора је имао мишљење да се душа разликује од живота, да је она бесмртна, јер је бесмртно и оно чији је она део³³². Сматрао је да је *човекова душа* подељена на три дела: *разум, памет и храброст*, да се седиште душе пружа од срца до мозга, а онај део што се налази у срцу јесте храброст, док су делови смештени у мозгу памет и разум. Разум је бесмртан, а све остало је смртно... Чисте душе бивају одведене на највише место, а нечистим душама није допуштено да се приближе чистим душама... Блажени су они људи који имају добру душу; а они који имају лошу душу никад не могу бити спокојни³³³.

Он је открио *музичке интервале на монохорду*³³⁴. Расел описује Питагору: „Темељан од детињства, импресивног природног изгледа показао је дисциплину у побожности, изузетним навикама, чврстости душе и тела, који су у складу са здраворазумским размишљањем“. ³³⁵

³²⁶ Jamblich, 2012, glava V, 31.

³²⁷ Jamblich, 2012, glava VI, 43.

³²⁸ Jamblich, 2012, glava VIII, 48-49.

³²⁹ Jamblich, 2012, glava VIII, 50.

³³⁰ Jamblich, 2012, glava XII, 62.

³³¹ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 17, 271.

³³² Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 30, 274.

³³³ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 28, 30, 32, 274.275.

³³⁴ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 12, 270.

³³⁵ Rousell, glava XXI, 11. <https://ia800704.us.archive.org/31/items/CompletePythagoras/CompletePythagoras.pdf>

2.3.1. Питагорејска школа у Кротону

Када се Питагора са путовања по Египту и другим земљама вратио на острво Самос упознао је у гимназији талентованог младића:

„[...] На *вежбалишту* је пратио једног младића који је вешто и са знањем играо лопту. Младић је био од оних који воле физичко напрезање и вежбе. [...] А пошто је младић завршио купање позвао га је и обећао му довољно помоћи, као и сталну потпору, само ако он мало по мало буде усвајао, без журбе и напрезања, не оптерећујућу се, извесно *знање*“.³³⁶

Из претходног текста може се уочити да је Питагора, као и многи други филозофи, био *присутан у гимназији* (образовној установи) са жељом да пружи знање младима. Одабрао је једног за кога је сматрао да је врло надарен – „вешто и са знањем играо лопту“ (у игри са лоптом изводио сложене кретне активности, тј. поседовао изврсне координацијске способности – прим. аутора). Како је уочио да младић „воли физичко напрезање и вежбе“, то је сматрао да, поред „моторичке интелигинције“, поседује вољу, не само за телесни, већ и душевни/духовни напор (прим. аутора). „Обећао му довољно помоћи, као и сталну потпору, само ако он мало по мало буде усвајао, без журбе и напрезања, не оптерећујућу се, извесно *знање*“, значи да је планирао да младића васпитава по дидактичким приципима учења усвајања знања, који су присутни и у данашњим образовним установама.

Питагора је много путовао, да би касније живео у Кротону, где је основао *научно, морално и религиозно братство* познато као Питагорејска школа, која се одржала до девете, или десете, генерације³³⁷. Она је подразумевала строга правила о начину живота, исхрани, одевању, обавезивала је на проучавање математике, хармоније у музици и *лекарских вештина*, док је *филозофија* служила за душевно прочишћење³³⁸.

Питагора је дошао у јужну Италију за време шездесет и друге олимпијаде (532. пре Христа)³³⁹. У граду Кротону испољио је велику бригу о *васпитању и образовању*, чији је циљ био да побољша људе³⁴⁰. Он је открио многе начине образовања и у складу са способностима сваког човека преносио му је део *знања* који му је одговарао“.³⁴¹ Прича се да је после доласка у Италију, често у свим приликама изговарао једну апофтагму, која се односила на сажетак његове мисли: „Треба на сваки начин избећи и уклонити ватром, гвожђем и другим средствима *болест од тела*, незнање од душе, сувишност из желуца, бунт из града, не слогу из куће, и уопште, не разборитост у свему“.³⁴²

Сматрао је да људи треба међу собом тако да се владају да не стварају непријатеља, него да непријатеље претварају у пријатеље и да ништа не треба сматрати својом својином, а да закон треба подржавати, против безакоња се треба борити“³⁴³.

³³⁶ Jamblih, 2012, glava V, 16.

³³⁷ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 46, 279.

³³⁸ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 35, 276.

³³⁹ Jamblih, 2012, glava VIII, 24.

³⁴⁰ Jamblih, 2012, glava XII, 37.

³⁴¹ Jamblih, 2012, glava XIX, 57.

³⁴² Jamblih, 2012, glava VII, 23.

³⁴³ Laertije, 1979, VIII, 23.

Говори се да је Питагора изумео читав *систем грађанског васпитања*. Члановима Већа полиса Кротона дао је више савета за стицање етичких врлина. Једна од њих односила се на стицање епитета најбољи, што је упоредио са *победником у атлетској трци*:

„Најбољим је сматрао оног ко би могао да предвиди оно што је за њега корисно, потом онога ко би на примеру који се догодио другоме, увидео шта је корисно за њега самог, а најгорим оног ко кад на властитом искуству претрпи неуспех, не донесе разумну одлуку. Рекао је да неће да погрешити упореди ли то са онима који желе да прибаве почаст *победника у трци*, не наносећи зла супарницима, већ теже да остваре *победу* саму по себи“.³⁴⁴

Испољавао је уздржаност у страстима, држећи се схватања о средини, као и тога да је сваки живот могуће учинити срећним, буде ли се он водио у складу с извесним добром. Уопште, открио је начин избора добара, као поступке који ваља да прате њихово остварење³⁴⁵.

Ученике који су желели да похађају његову школу проверавао је на разне начине. Прво би их питао како се опходе према родитељима и рођацима, затим да ли превише говоре, или ћуте, посматрао њихове прохтеве, познанике са којима су општили, чиме су се бавили претежно током дана, њихов изглед, ход, укупне покрете тела. Онога кога би тако испитивао, остављао би да чека још три године, проверавајући има ли у њему упорности и истинске љубави за учењем, одолева ли довољно јавном мњењу и презире ли почаст. После тога би ономе ко би дошао к њему налагао ћутање током наредних пет година испитујући његову моћ за самоконтролом³⁴⁶.

Постојао је *дневни програм* који се спроводио у Питагориној школи. Ученици су дан започињали самосталним јутарњим *шетњама* по местима која су била прикладно тиха (храмови, гајеви или нека друга погодна места). Питагора није препоручивао разговарати са било ким док ученици не стекну унутрашњи мир душе, усмеравајући своје мисли на моћ расуђивања. Сматрао је да мешати се у групу (мноштво), чим устану из кревета ствара немир. После индивидуалне јутарње шетње дружили су се заједно, посебно у храмовима, или, ако то није било могуће, на сличним местима. Ово време су користили за расправе о разним темама у вези усвајања етичких врлина. После тако светог дружења, скренули би пажњу на *здравље тела*. Протрљали би тело и *тркали се*, мање *рвали*, *скакали удаљ* са малим теговима у рукама, у циљу јачања тела, систематски бирајући у ту сврху вежбе супротног смера³⁴⁷, попут трчања уназад (прим. аутора).

Васпитање путем *изрека* је имало посебно место у Питагориној школи, као и уздржавање од јела и пића, а тиче се како начина живота, тако и људског мишљења уопште³⁴⁸. Најважнији *начин образовања* био је *путем симбола*, да би сакрили смисао својих разговора и дела³⁴⁹. Нужно је било да се дечаци и девојчице васпитавају у раду и физичким вежбама и одговарајућој издржљивости.³⁵⁰

³⁴⁴ Jamblih, 2012, glava, IX, 30.

³⁴⁵ Jamblih, 2012, glava, XXVII, 81-82.

³⁴⁶ Jamblih, 2012, glava XVII, 47.

³⁴⁷ Rousell, glava XXI, 40. <https://ia800704.us.archive.org/31/items/CompletePythagoras/CompletePythagoras.pdf>

³⁴⁸ Jamblih, 2012, glava XXII, 64.

³⁴⁹ Jamblih, 2012, glava XXIII, 66-67.

³⁵⁰ Jamblih, 2012, XXXI, 116.

У Питагорејској школи постојали су *математичари*, који би могли да се схвате као математичари у данашњем смислу речи, али првенствено као *научници и истраживачи и акусматичари*, који су изгледа били задужени за очување старих правила питагорејског начина живота, одакле је и потекла збирка правила тзв. *акусмата*³⁵¹. Један од закона школе био је забрана ширења стечених знања, па су питагорејци писали мало и *знање* преносили, углавном, усмено. Због тога су имали низ вежби за развијање памћења. Свако вече морали су да поставе себи три питања о дану који је протекао: „У чему сам погрешιο? Шта сам урадио? и Шта нисам урадио што је требало?“³⁵²

Геометријски симбол Питагорине школе је био *пентаграм* (троструки троугао), у коме се линије пентаграма пресецају по сразмери „златног пресека“. У питању је правилна петокрака звезда, која у свом средишту има уписан правилни петоугаоник, а њени врхови полазе из темена једног описаног правилног петоугаоника (дијагонале правилног петоугаоника дају правилну петокраку звезду). Чињеница да се ова фигура може извући једним потезом, приписивано је мистично значење. Питагорејци су сматрали да *симболизује здравље*, па су са тим словима (грчког назива) означавали врхове кракова³⁵³.

С обзиром да је Питагора својим промишљањем и делом показао велико *знање из више научних дисциплина* (филозофија, математика, физика, астрологија, медицина, теологија, педагогија...), то се може рећи да је био и плодан научник. Тасић то појашњава на следећи начин:

„Само век-два иза Питагоре, све науке које познајемо данас, приспеле до свог заснивања – и *астрономија*, и *физика* и *геометрија*,... иако је тек Ново доба – два миленијума потом – упознало њихов истински развој. Зашто прво, а зашто друго? Питагора је *увео доказе у науку* (и сам доказавши ону чувену теорему), а *дедуктивни поступци*, иначе, помажу у наукама да се поуздано закључи у бесконачном мноштву појединачних случајева могућност општег тврђења. Срећу се овде и *дефиниције*, или *индиректан метод*, а упућује он и на *хипотезе* и *аксиоме* као, у првом случају, на оно што треба доказати, а у другом – чиме учинити то, и као је тек с огледом, експериментом 'проговорила' природа о себи самој, што је омогућило нови вид општих закључака, овога пута као индуктивних. То је омело и Платона и Аристотела да у ономе што се дешава у природи (у стањима, процесима), препознају меру, величину, број, што би им помогло да наслуте шеме, изнађу формуле, открију законе. Уместо тога, задобиле су превласт и усталиле се током векова астрологија, алхемија, мистика и свеколики херметизам – чиме је, додуше, једнако било прожето и питагорејство – да су, ако уопште, разумски промишљене, више-мање, тек неколике категорије новоплатонизма (попут Једног, Ума, Душе), пре него што су религијске догме 'окоштале' почетком средновековља заувек“.³⁵⁴

³⁵¹ Jamblich, 2012, glava, XVIII, 52.

³⁵² Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 22, 272. Јасније речено: „Шта сам данас лоше учинио?“ „Шта сам данас добро учинио?“ „Шта сам данас пропустио да учиним“?

³⁵³ <https://www.seminarski-diplomski.co.rs/MATEMATIKA/Pitagora.html>.

³⁵⁴ Tasić, 2012, 155.

2.3.2. Побожност Пифагоре

Једна од врлина Пифагоре била је и побожност. Читав живот Пифагорејаца састојао се, у служењу Богу, што је било начело њихове филозофије:

„Ако постоји Бог и ако је он господар свега, тада је, према неподељеном мишљењу пифагорејаца, нужно тражити нужно у Господу зато што сви дају добра онима које воле и којима се радују, док са онима према којима имају супротна осећања и поступају супротно. Јасно је, дакле, да треба чинити оно што је Богу угодно“.³⁵⁵

Тако стихови пифагорејаца гласе: „Ваља очекивати све, јер је надању доступно све, Богу је лако да чини све и за њега ништа узалуд није“.³⁵⁶ Јамблих објашњава ове речи: „Као потврду својих мисли сматрају то што први који је то рекао није био обичан човек, већ Бог. Једна од њихових акузми изгледа овако: 'Ко си ти Пифагора?' Одговара се да је он хиперборејски Аполон, а докази за то су: Пифагора је на *атлетском такмичењу*, уставши, показао златно бедро“.³⁵⁷ За Пифагору пише да је боравио је у светилиштима и да га никад нису видели да једе и пије³⁵⁸. Пифагорејци су се опрезно односили на Пифагорине савете: „Поштуј пре свега богове бесмртне какви су они по закону и буди веран заклетви, а онда и јунацима славним“.³⁵⁹

Пифагора је написао књигу о боговима, коју је назвао *Света реч*, или *Речи о боговима*. У спису пише: „Ову сам реч о боговима ја, Пифагора, син Мнемарха, саставио после посвећења у Либетри, у Тракији“.³⁶⁰

Пифагори је вера у богове долазила из побожности. Он је износио мишљење да не треба гајити неповерење у необичне приче о боговима, у учења о њима, пошто богови могу све. О вишим бићима говорио је алегоријски, призивао богове и одавао им почести, јер је чак и за време ручка вршио *кропљење* ради богова и позивао свакога дана да се у химнама славе виша бића. За жртву боговима приносио је: тамјан, просо, тесто, саће, миро, или миришљаве биљке, а да животиње није ни сам приносио као жртве, нити је било ко од филозофа његове школе то чинио³⁶¹. Говорио је да је нужно три пута вршити кропљење у славу богова и да Аполон прориче са трношца, јер је тројка први број по својој природи.³⁶²

Тек од VI века пре Хр. Аполон се поистовећује са Хелијем и постаје и бог Сунца. Он је и раније био бог светлости, али не елементарне, већ *духовне*, у смислу небеске чистоте и пуног сјаја, због чега му епитет Феб постаје и лично име. За тог Аполона – Феба везују се поруке исписане на храму у Делфима: „Спознај самог себе“ и „Ништа превише“. Тако Аполон временом постаје *бог мере, реда, закона, стваралачких снага и уметничког надахнућа*³⁶³.

³⁵⁵ Jamblich, 2012, glava XXVIII, 86.

³⁵⁶ Jamblich, 2012, XXVIII, 87.

³⁵⁷ Jamblich, 2012, XXVIII, 87.

³⁵⁸ Jamblich, 2012, XXVIII, 88.

³⁵⁹ Jamblich, 2012, XXVIII, 89.

³⁶⁰ Jamblich, 2012, XXVIII, 90.

³⁶¹ Jamblich, 2012, XXVIII, 91.

³⁶² Jamblich, 2012, XXVIII, 93.

³⁶³ Cermanović-Kuzmanović, Srejšović, 1992, 42.

Божанске тајне нису тајне. Оне су сасвим применљива знања намењена *напретку и развоју човечанства*. Ова драгоценна знања похрањена су на најсигурнијем скровишту, које постоји паралелно са свиме што јесте

Аполон је био бог *хармоније и лепоте*, који чине живот смисленим. Идеал грчког „курса“, складног, развијеног и лепог младића³⁶⁴. Паралелно са својим доприносима у музици, поезији и пророчанству, Аполона су прекомерно обожавали и на *такмичењима*. Постао је религијски симбол, како у уметности, тако и у раду³⁶⁵.

У митологији је записано да је због убиства Делфине, или Питона, Аполон ради *очишћења*, морао да проведе девет година у Тесалији. После тога се вратио у Делфе, и то као „*чист*“, као Феб, са венцем и граном светог ловора из Тесалске Темпе. Једна од Аполонових функција је и *исцелитељство*, што долази до изражаја и у најстаријем предању: у тројанском рату умирио је бол и видао рану Глауку, али је својим стрелама слао болест, заразу и смрт. Како је свака болест сматрана неком врстом нечистоће, која се могла уклонити очишћењем и покајањем, и бог је слао болест, лако је постао бог који чисти од болести, а поштован је и као *бог здравља*³⁶⁶. Почасно место заузима и у Хипократовој заклетви, чији је оригинал послужио за састављање следећих докторских заклетви: „*Кунем се Аполоном лекаром [...] свим боговима и богињама, да ћу по својим силама и савести држати ову заклетву и ове обавезе [...] Своје прописе одредићу по својим силама и знању на корист болесника и штитићу га од свега што би му могло шкодити или нанети неправду [...]*“³⁶⁷. Шта више, неки *бога Аполона* сматрају *Питагориним оцем*³⁶⁸, зато што су у Питагори на аналоган начин обитавале „наследне“ особине Аполона (бога лепоте, хармоније, знања, лекара-исцелитеља здравља и чистоте (у смислу небеске чистоте и пуног сјаја)³⁶⁹.

За Питагорине ученике је речено да му се никад нису обратили, или га називали његовим именом, већ су га увек називали Учитељ, или Тај Човек. То је можда због тога што се за име Питагора веровало да је састављено од одређеног броја посебно распоређених слова са великим светим значењем. У часопису „Реч“ (*The Word*) објављен је чланак Т. Р. Пратера (*T. R. Prater*) у којем се показује да је Питагора иницирао своје кандидате путем одређене формуле скривене међу словима његовог имена. То би могло да објасни зашто је реч Питагора била тако високо цењена. После Питагорине смрти његова школа се постепено распала, али су они који су имали користи од њених учења дубоко поштовали успомену на великог филозофа, као што су за време његовог живота поштовали њега лично. Како је време пролазило, Питагору су почели сматрати богом³⁷⁰, а не човеком, а његови расути ученици били су међусобно повезани својим заједничким дивљењем трансценденталном генију њиховог учитеља.

и уједно све прожима. У срцу универзалне, космичке свести, сигурна од заборава, обитавају вечно жива и активна Аполонска Светлосна Паралелна Знања. Аполон сублимира мноштво симбола који се каналишу ка Сунцу, симболу животне енергије. Као соларни бог, Аполон представља Непобедиво Сунце, које поштује космички поредак хармоније бројева (аритметика, геометрија, астрономија, музика), па га називају и бог реда, мере, сазнања чистоте. Узвишене божанске енергије у којима обитава висока духовна светлост, чине Аполона и богом лепоте, знања, лекара-исцелитеља. Посматрали га као бога, божанство или узвишену космичку енергију, његов је утицај немерљив. Отуда није ни чудо да свемирски бродови као бројне космичке мисије носе његово име – *Аполо*.

(<https://psihologijasmisla.wordpress.com/2014/09/28/apolonska-svetlosna-znanja/>)

³⁶⁴ <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD>

³⁶⁵ <https://www.dualsoft.rs/nikola/mitologija/apolon.html>

³⁶⁶ Cermanović-Kuzmanović, Srejović, 1992, 41.

³⁶⁷ <https://psihologijasmisla.wordpress.com/2014/09/28/apolonska-svetlosna-znanja/>

³⁶⁸ <https://www.dualsoft.rs/nikola/mitologija/apolon.html>

³⁶⁹ <https://www.seminarski-diplomski.co.rs/MATEMATIKA/Pitagora.html>

³⁷⁰ <https://galaksijanova.rs/pitagora-sin-boziji/>

2.3.3. Питагорејци и здравље

У погледу лекарске вештине, *новопитагорејство* је имало визију о *здравом људском телу*. Поставља се питање: Зашто су Питагора и његови следбеници истицали значај здравља код човека? Из овог питања проистиче и следеће: Да ли простор математике подразумева умне, креативне људе, који нису само усмерени на решавање задатака и практичних проблема, већ и оне који брину за све људе да буду здрави? А затим следеће: А чиме се бави онтологија? Одговор је умом у телом. А да ли обоје треба да су у здравом односу? Одговор је афирмативан. И на крају није ли корисно утврдити да ли постоје неке додирне тачке учења питагорејске школе и његових следбеника по питању здравља човека, са неким теолошких учењем, као и са данашњим разумевањем здравља?

Човек се активним односом према својем телу, а тиме и себи уопште, мења. Као што је чињеница да „не вежба, већ душа обликује тело“³⁷¹, тако је и тело најбољи показатељ *здравља човека* - слабљењем/пораством својих функционалних способности, или променом морфолошке грађе, указује на процес доброг/лошег функционисања тела. *Вежбање и увежбавање тела* имају за циљ добробит тела, зато што *здрави тело* потпомаже душевно стање човеково, као што *душевно благостање* оставља трага и на телу, што је вероватно и Питагора уочио, јер се понашао као аскета³⁷². Ослањајући се на Парменидову филозофију, Филолај, следбеник Питагоре, је *душу* сматрао „мешавином и хармонијом“ делова тела. Такође је претпоставио самосвојност душе, која у телу обитава као у некој врсти изгнанства³⁷³.

„Рупа или засекотина мора да одговара испупченом делу на другом деблу да би од њих могла да се удеси конструкција. Пажљивим тесањем два дела они се удешавају, хармонизују да би могли да се склопе у једно. Празнина једног дела одговара питагоровском начелу неограничености, а пуноћа другог начелу ограничености. Према схватању Филолаја, за кога се сматра да је први објавио неки питагоровски спис, сама за себе ова два начела никада се не могу удружити да створе поредак света све док им се треће начело не придружи да би их спојило у поредак. Хармонија се тако види као космичко начело творења реда, снажна привлачна сила која успева да одржи супротности у заједници. Она производи поредак чинећи да ствари ступају у одређене односе који их повезују и који им омогућавају да препознају своје јединство. Хераклит, као и Филолај, види хармонију као начело које разјашњава повезаност различитих и несличних ствари. У 51. одломку он каже: „Они не разумеју како се у разлици то слаже са собом: двосмерна хармонија, као, на пример, код лука и лире“. Тако и Емпедокле појмом хармоније објашњава како се различити елементи могу здружити у једној супстанцији тако да „...постају беле кости, чудесно *здружени леком хармоније*.“ Емпедокле хармонију поистовећује са начелом љубави које сједињава све несличне ствари. Тако схваћена хармонија указује се и као кључно сазнајно оруђе разумевања света.“³⁷⁴

Учење отаца Православне хришћанске цркве се огледа у потреби да постоји једна равнотежа између вежбања душе и вежбања тела. Они који увежбавају тело имају потребу и за умним вежбама, као и за бављењем духовним вежбама - изучавањем, слушањем, баш као што је оном ко се бави духовним вежбама потребно и вежбање тела како би постигао

³⁷¹ Стефановић, 2011, 100.

³⁷² Jamblih, 2012, 45.

³⁷³ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Filolaj>

³⁷⁴ Петровић, 2005, 144.

равнотежу. Из те перспективе се посматрају телесне вежбе и данашња спортска достигнућа, као и она која су остваривана на агоналним надметањима у античкој Грчкој, на којима се и Питагора надметао.

Данас многи користе фразу коју је изрекао латински песник сатиричар Јувенал (I–II век): „У здравом телу здрав дух“. Међутим, немало њих не зна да потпуна изрека латинског песника гласи: *Orandum est ut sit mens sana in corpore sano*, што значи: *Пожељно је да имамо здрав ум у здравом телу (Треба се молити за здрав дух у здравом телу)*. Влахос сматра да како се овај одломак данас приказује исечен, то се закључује да се здрав дух налази у здравом телу, а то иде и до тога, да здраво тело има и здрав дух, што искључује могућност да се здрав дух налази у једном телу које није здраво. Каже да овај одломак, одсечен од свог смисла, одводи човекову мисао у једно обожавање тела, али како је значење одломка: „*кад би здрав дух био у здравом телу*“, онда се при томе не искључује могућност да у болесном телу буде здрав дух, нити да у здравом телу буде болестан дух³⁷⁵.

И филозоф Демокрит, који се интересовао још и за метафизику, математику и астрономију, пише: „Савршеност душе исправља мањкавост тела, а телесна снага без мисли души не доноси ништа узвишеније, дакле савршеност душе надопуњује недостатак тела, док телесна сила без правилног размишљања ништа од бољег не придодаје души“.³⁷⁶

Сагласно с тим, добро је да се здрава душа³⁷⁷ повезује са здравим телом, али то није увек тако – здрава душа може се налазити и у болесном телу, што је присутно нпр. код Параолимпијских игара, као што у здравом телу може бити болесна душа, што опет показују многи примери са данашњих Олимпијских игара.

Од давнина постоји немало корисних поука и становишта лекара, филозофа, теолога, психолога и других по питању здравља, који су имали, или имају, додирних тачака, како са *питагорејском школом*, тако и са данашњим погледом на *здрав начин живота*. У даљем излагању биће присутан претежно теолошки и филозофски приступ наведеној проблематици.

У данашње доба постоји велика потреба за упознавањем са православним начином духовног живота које нуде Свето Писмо и учење богоносних отаца Цркве. Већина хришћана усмерена је на добра дела и добро понашање, на редовно одржавање својих верских обавеза и дужности. Иако су посвећени православној вери, у пракси су усмерени више ка узгредним спољашњим аспектима данашњег специфичног начина живота једног православног хришћанина. Наиме, занемарљиво је мало оних који се старају да на право место поставе за око *невидљиве ствари*³⁷⁸, оне које само Бог познаје. Многи „учитељи“

³⁷⁵ Влахос, 2006, 101.

³⁷⁶ Демокрит у М. Ιατρού, *Πόθεν και διατί – Ειδική Εγκυκλοπαίδεια „Των ζητούμενων πρόχειρος εθποτί και των απориών Λύσις“*, Αθήνα 1972, 495.

³⁷⁷ Поучне су речи св. Исак Сирина када говори о душевном здрављу: „Прославимо Бога који нам даје лекове, тако да нам после њих дође *душевно здравље* и утеха“ (св. И. Сирин, 2000, 24).

³⁷⁸ У поглављу *Мистагогија* св. М. Исповедник говори о томе како и на који начин је света Божија Црква (икона) слика света састављена из суштина *видљивих* и *невидљивих* (св. М. Исповедник, 1997, 173). То појашњава речима:

„За све оне који имају моћ да виде, сав духовни свет одсликава се на тајанствен начин у целокупном чувственом свету у симболичким сликама. А сав *чувствени свет* по умном сагледавању, показује да се садржи у целокупном *духовном свету* сагласно својим логосима. Јер чулни свет налази се у духовном помоћу својих логоса, а духовни у чулном - помоћу својих отисака. И опет, божански Апостол говори: 'Што је на Њему (Богу) невидљиво, од постања света умом се на створењима јасно види' (Рим 1, 20). И ако се *невидљиво посматра помоћу видљивога*, као што је написано, то ће за оне који су се уздигли до духовног

(родитељи, учитељи, педагози...) саветују „своје ученике“ - углавном говоре *шта треба да се уради*, а не оно *шта треба да обитава (да буде) у човеку*. При томе заборављају да Он није само *учитељ истине* - Он је Истина.

Православном хришћанству је битан човек, јер „Бог воли човека“, па самим тим треба увек да постоји и залагање за стварање стања *здрог човека*. Дакле, човекове здраве нутрине из које ће се он тако и понашати – „здрог понашање“ и „здрог делање“. У Светом Писму пише да се „из доброг срца³⁷⁹ (мисли се на доброг човека - прим. аут.) изливају добра дела, а из лошег срца лоша дела“ (Лк 6, 45).

У књизи *О врлини* св. Григорије Ниски је објаснио како треба *неговати добре навике* које се односе на *здравље човека*:

„Ако желимо да примимо *доброту*, будимо први који ће је понудити; ако желимо да будемо примаоци касније, бринимо се сада за бедне; ако желимо да од њих добијемо вечно пребивалиште, примимо их сада; ако желимо да се ослободимо својих грехова, бринимо се за њихове болести. 'Блажени милостиви, јер ће бити помилован' (Мт 5, 7)...Какву корист видимо у лечењу било младих или старих, кад људи не настоје да негују *добре навике* које се односе на тело? Вероватно никакву. Али одређене невоље, попут болести и сличних спољашњих страдања, дешавају се кад загађен ваздух или вода ударе и загаде особе које их преносе на друге, зато што се узрок болести сам шири на друге људе. Зато се несреће зачињу у унутрашњости тела; крв је загађена нагомилавањем рђавих навика које стварају болест. Ова чињеница нас учи драгоценом знању: да ли здраве навике прелазе у болест ако човек искрено тежи исцељењу? Наравно да не. Највероватније је да болест ни не преноси са болесне особе на оне доброг здравља. Ако је Божија воља заповест драгоцено средство за припрему за Царство небеско и ако телесни лек има неку вредност, шта нас спречава да упражњавамо заповест о љубави“³⁸⁰

Душа учествује када човек има осећај да се у њему нешто интензивно догађа, било да се ради о некој јакој жељи (доброј, када ужива, или лошој, када је разочаран). Стална промена доброг и лошег расположења, ствара неку напетост (стрес) која утиче на стање *доброг* или *лошег здравља човека*. У свакој од ових ситуација присутне су све три моћи душе - *осећајност*, *ум* и *воља*. Када се каже ум обично се мисли на мозак (главу), али према делима отаца Цркве човеков свесни део, његов ум смештен је у души. То проповедају свети Оци³⁸¹, али иза овог мишљења стоје и одлуке Васељенских сабора које

созерцања, много више бити разумљиво видљиво помоћу невидљивога. Јер симболичко созерцање духовних бића посредством видљивога, јесте истовремено *духовно знање* и поимање видљивих (бића), посредством невидљивих“ (св. М. Исповедник, 1997, 174-175).

³⁷⁹ О. Тадеј је говорио: „Важно је сачувати оно добро у себи и имати поверење у себе. Само тако човек може гледати напред, *бити здрав*, користити Богу, себи и другима“ (О. Тадеј, 2005, 83).

³⁸⁰ Св. Г. Ниски, 2008, 104-105.

³⁸¹ Св. Г. Палама своје унутрашње искуство користи условно, па каже:

„Човек је двојствен по природи: један је спољашњи, тј. тело, а други је унутрашњи, тј. душа. Душа, садржећи тело са којим је заједно створена, налази се свуда у телу, а не само у једном одређеном месту у телу, и такође не као превазиђена, него као она која садржи и превазилази тело, и све по лику Божијем. Сама душа је триделна и уочава се у три силе: *мисаоној*, *раздражителној* и *вољној*. Све њене силе су оболеле и Христос, њен лекар, почиње да лечи од последње, тј. вољне. Није само тело вишеделно, него и душа, тј. другим речима, и душа као да има удове: способност раста, вољну, страсну и разумну способност“ (Керн, 2012, 363).

су имале задатак да решавају нека питања из живота Цркве, која су емпиријом била регистрована.

Мисли настају у уму који је смештен у души³⁸², а одатле (из душе) одлазе у мозак на својеврсну обраду. Он их сређује и одабира, да би касније донео одлуку по важности. Потребно је водити рачуна о свим мислима (и о оним добрим, и о оним лошим). Када се каже да треба водити рачуна о томе какве су мисли, то значи да треба просудити - ако су добре, треба их задржати, ако су лоше треба их одмах одстранити. Отац Тадеј данас „озрачује“ народ кроз духовне поуке, па тако о здрављу каже: „Каквим се мислима бавимо, такав нам је живот“.³⁸³ А то поткрепљују и речи апостола Павла: „Није прво духовно, него душевно, потом духовно“ (1 Кор 15, 46).

И добра и лоша осећања (жеље, наде, прохтеви и сл.) стварају се у души, одакле теже да угледају светлост дана, тј. да изађу на површину са тежњом да постану део човековог понашања кроз активности и дела. Али, овај процес се дешава и да би се осећање, мисли и/или воља исправили, поправили и допунили са ваљаним стварима, па тек онда се појавили у стварности као дела људског живота. Добра мисао треба да је у сагласју са добрим осећањем и јаком вољом. На пример, спортиста је замислио да може да оствари неки реалан циљ на такмичењу, има осећај да га може постићи и добија јаку вољу за тај циљ. У суштини циљ човековог ума је да спозна Бога, осећања да воли Бога, а воље да извршава вољу Божију. Дакле, све што излази из његове душе треба да буде истинито, добро и свето, а све у функцији очувања здравља човека и на спасење његове душе.

Човекова душа, поред осећајности, има и сазнајни део као и снагу воље³⁸⁴. Сво троје представљају јединство различитости. На пример, ако човеков сазнајни део има једну тему, са којом се осећања не слажу, или ако се у једној ствари слажу осећања и ум, а

³⁸² Св. М. Исповедник даје објашњење како, и на који начин, света Божија Црква јесте слика и изображење душе саме по себи:

„Душа поседује две способности: једну созерцатељску, а другу делатну. Созерцатељну је он (старац) назвао умом, а делатну разумом, као основне силе душе. И опет, он је назвао ум - *мудрошћу*, а разум - *разборитошћу*, као основне енергије душе (ум је способност, а мудрост пројава те способности). И говораше опет опширније, да души припадају, по њеном умном делу: ум, мудрост, созерцање, знање, незаборавно знање, а њихов завршетак је Истина. По разумном пак делу, души припадају: разум, разборитост, делатност, врлина, вера, а њихов завршетак је Добро. *Истина и Добро показују Бога*“ (св. М. Исповедник, 1997, 179-180).

Ум покренут мудрошћу стиже у созерцање, а кроз созерцање - у знање, кроз знање - у незаборавно знање, а кроз незаборавно знање - у *Истину*. Око Истине ум налази границу свога кретања, а истином се одређује његова суштина, сила, стање и делатност (св. М. Исповедник, 1997, 182).

...Исто тако и *разум* покренут разборитошћу, стиже у делање, кроз делање у врлину, а кроз врлину у *веру*, у истину чврсту и непоколебљиву увереност у (ствари) божанске. Њу разум првенствено задобија снагом разборитости, затим показује делатношћу врлине, пројављивањем на делима, јер: "без дела вера је нешто мртво" (св. М. Исповедник, 1997, 183-184).

³⁸³ О. Тадеј, 2005, 83.

³⁸⁴ Питањем *учења о вољи* бавио се и св. Максим Исповедник. Керн наводи да Максим поред *људске воље* и *Божанске воље*, уноси нове термилошке дефиниције: „природна воља“ и „гномичка, расуђујућа воља“. Каже да Максим заступа становиште да постоји „природна воља“ - тежња (жеља) бића ка добру и да се ова тежња у човеку врши „по природи“ и у складу са планом Творца. Објашњава да упоредо с овом вољом, у човеку након рада, изазваног расуђивањем, дејствује расуђујућа, *гномичка воља*, не као једноставно хтење, него као жеља за нечим одређеним. Максим каже да ова гномичка воља представља одређено колебање, борбу мотива, унутрашњи рад мисли и жеља и да је чисто људска несавршена воља, због чега је често и грешна. Сматра да ако по природи човек увек тежи добру, покуравајући се овом расуђивајућем гласу он може изабрати и зло. Закључује да је у Спаситељу постојала само природна воља ка добру, док гномичких колебања грешне природе у Њему није било (Керн, 2012, 266-267.)

воља не, тада је *душа подељена*, што последично развија нестабилну личност. Те противуречности су присутне и код данашњих православних хришћана. Како овај сегмент рада садржи и питање узрастања човека/спортисте, то се сматра да и у његовом окружењу постоје нестабилне личности којима је потребан хришћански приступ односа нарочито према младежи, у отклањању онога што није добро, тј. онога што штети здрављу.

Познато је да је грех тај који утиче на нејединство душе, који усмерава ум ка материјалној ствари. Исправљање постојеће грешке је могуће када би човек све делове душе довео у позицију нераскидивог јединства ка остваривању истог циља. Тада би се формирали услови за стварање стања *здрог човека*.

Православни човек представља пример свима, и то не само честитошћу, поштењем, добротом и другим врлинама, већ и телесном уравнотеженошћу. Хришћанин нема право да занемари културу очувања свога *тела* и свога *здравља*. Познате су речи којима апостол Павле, говорећи о греху према свом телу, врло јасно указује: „Не знате да је тело ваше храм Светога Духа, који је у вама којег имате од Бога и нисте своји, јер сте купљени скупо. Прославите, дакле, Бога телом својим и духом својим, јер су Божији“ (1 Кор 6, 19–20). У сагласју са претходним, може се рећи да људска култура представља неизбежан услов хармонијског развоја, и то како човекове личности, тако и здрог тела.

Добро је да сви, па и данашњи спортисти, поступају онако како је написано у Светом Писму: „Ако, дакле, једете, ако ли пијете, ако ли што друго чините, све на славу Божију чините“³⁸⁵ (1 Кор 10, 31), и „И све што год чините речју или делом, све чините у име Господа Исуса Христа, захваљујући Богу Оцу кроз Њега“ (Кол 3, 17). И како је тежиште ових поука усмерено на узрастање човека/спортисте на пољу *духовног, душевног и телесног здравља*, то би било пожељно да се у потпуности ослони на Божију промисао која рађа његов унутрашњи „глас разума“ да не скрене са „правог пута“.

Здравље духа зависи од правилне вере и испуњавања заповести Божијих о чему поучавају свети Оци и бројни црквени оци. У суштини треба се усмерити на унапређење општег статуса здравља, као превенцији за болест. Природно је да се човек брине за своје тело и да одржава његово здравље. Али, није природно, ни здраво, да се искључива пажња посвећује телу, а да се занемарују потребе душе која борави у њему. Не треба изгубити из вида да и људски дух тражи своју храну, бригу и могућност изражавања, заправо и њега нешто чини болесним, а нешто здравим.

Једном приликом Гондикакис (Игуман манастира Ивирон на Светој Гори) је у беседи лекарима указао да је *успех стећи здравље, које се болешћу усавршује* (види 2 Кор 12, 9) и *живот који смрћу постаје вечност*. Каже да на крају, нити нас телесно здравље спасава, нити нас болест уништава (*Сеје се тело душевно, устаје тело духовно* - 1 Кор 15, 44). Благодарно им је речима: „Ви сте изабрали свето и свештено занимање, које вас поставља у трагично привилегован положај. Сусрећете човека у најтежим и најсвештенијем тренутку живота његовог. Да вас Бог удостоји да се покажете достојни свога посланства“³⁸⁶.

Корисно је упознати се са следећим саветом св. Максима Исповедника који говори о *знању и здрављу*:

³⁸⁵ Овде постоји аналогија са побожношћу Питагоре, када Јамблих каже: „Призивао је богове и одавао им почаст, јер је чак и за време ручка вршио кропљење ради богова и позивао сваког дана у химнама да се славе виша бића“. (Jamblīh, 2012, glava XXVIII, 91).

³⁸⁶ Гондикакис, 2015, 84.

„Знање је по природи добро, слично томе и здравље, али многима је више користило оно што је супротно. Јер, порочнима знање не бива на добро, ако и јесте по природи добро, као што је речено. Слично томе (њима не бива на добро) ни здравље, ни богатство, ни радост, јер их не употребљавају на корист себи. Није ли за њих онда корисније супротно? Дакле, ни она супротна сама по себи нису зла, иако се мисли да су зла“.³⁸⁷

Једном приликом епископ Теодосије упитао је св. Максима Исповедника:

- Уистину не разумем и не знам, и хоћу да се научим, каква разлика постоји између онога што је у нашој власти и онога што није у нашој власти?

Преподобни Максим одговори:

- У нашој су власти наша добра и зла дела, а нису у нашој власти наказања и казне које нас сналазе, или награде; јер ми немамо власти ни над болестима ни над здрављем, него само над узроцима њиховим, који болест изазивају, или здравље чувају. И као што је не уздржање узрок болести, а уздржање узрок доброга здравља, тако је и држање заповести Божијих узрок добијања Царства небеског, а нарушавање заповести Божијих одводи у пакао огњени.³⁸⁸

То је још један од разлога да човек/спортиста у себе природно утка духовну врлину уздржање, на корист себе (доброга здравља), јер ће дуже трајати у животу на овом свету.

Често се дешава да док је човек млад и здрав, не мисли ни на Бога, ни на душу, ни на смрт, него сматра да је свемогућ (да је моћан, да му нико није раван, да му је све дозвољено, па се тако и понаша), а то може представљати узрок пропасти душе. Касније, када се појаве повреде, болест и слично, постаје свестан своје немоћи, схвата да није дуготрајан. Тада се најчешће окреће Богу и вапи за помоћ, тражи опрост грехова, тежи врлинском животу и спасењу душе. Из тога следи да ни наша народна пословица, која гласи: „Здравље је највеће богатство“ није довољно ваљано осмишљена. Зато је пожељно да се послуша поука светога Максима Исповедника: „Ко чува тело своје од сласти и од болести, има га за сатрудника у служењу бољим (стварима)“.³⁸⁹

Као што је познато да само здрав атлета може да приступи такмичењу, претпоставка је да је и Питагора то знао када се припремао за такмичење у песничењу у Олимпији. Као што је палеоспортиста, тако и данашњи спортиста треба да има у виду да сваког тренутка мора да мисли на очување свога здравља, како би оно могло да га „служи“ у спортском животу. У суштини када је здрав, треба да се сваки дан захваљује Богу, који га чува од урушења. Међутим, ако се бахато понаша према здрављу, тада су неминовне повреде, које га најчешће освешћују да треба да отклони негативан приступ ка своме здрављу и да се окрене ка здравом животу какав му је Бог подарио. Спортиста би требао да схвати да не напреже тело преко својих могућности и да се захваљује Богу увек за сваки „претрчани дан“ (прим. аутора).

Сада је важно да се још дубље уђе у разумевање здравља човека, који је св. Максим Исповедник дао:

³⁸⁷ Св. М. Исповедник, 1997, 77.

³⁸⁸ Св. М. Исповедник, 1997, 17.

³⁸⁹ Св. М. Исповедник, 1997, 39.

„Онима, дакле, који нису у стању да разумеју ништа што надилази овај живот, он саветује *да се не уздају у телесно здравље* и да се, због оних ствари које протичу и измичу, не горде пред онима, који су тога лишени; јер док траје овај живот, оденут у ову пропадљивост, са којом су повезани претварање и мењање, неизвесно је шта ће се са њима збити, због несталности и беспоретка тела и ствари око њих. Мислим да (Учитељ) управо то хоће да саопшти речима: 'Творевина је, дакле, по себи без поретка'. Наиме, као да је рекао: све овдашње је под влашћу пропадљивости и променљивости; а ми смо оденути у 'понижено тело'³⁹⁰ и, због урођене му слабости од њега примамо сваковрсне патње. Према томе, нека се један (човек) пред другим не горди због неједнакости међу нама него, напротив, *настојмо да трезвеноумним промишљањем уједначимо неравномерност равнотисне природе и да, оним чиме обилујемо, допунимо недостатке једни других*. Јер, свим људима својствено је *претварање и променљивост тела*, али и свега што је изван њега; та променљивост мења друге и сама трпи промену, а једино што је код њега стално и непоколебиво јесте несталност и изменљивост".³⁹¹

Из претходно реченог, може се запазити да није добро за спортисту да је само окренут своје телу (храни га специјалним додатним неприродним састојцима, као на пример у спорту који се именује као *боди-билдинг* - изградња тела, где се вреднује успех кроз морфолошки лепо обликовано тело), већ да је подједнако окренут и духовном узрастању и телесном напретку. Нажалост данашња спортска пракса је показала да постоји врло мали број спортиста који су схватили праву суштину телесног здравља, бољитка. Савест код спортисте постоји и она као да му каже: „Испразне су мисли и дела којима се назови мудраци у спорту 'ногатају', пред здравим телом које увек конструктивно размишља да се у садејству са Богом може остварити и телесна и духовна дела“ (прим. аутора). Али, питање је сада, ко треба то да му објасни и у коликој мери, да би разумео и прихватио. Како каже свети Максим Исповедник:

„Јер, божанска праведност је пресудила да није праведно да они који су се у овоме животу ограничили само на оно што је човечанско, који уживају у богатству, у *телесном здрављу* и осталим (овоземаљским) вредностима и једино то сматрају блаженством, док душевна добра сматрају ништавнима, да они заједничаре у божанственим и вечним добрима, о којима се уопште нису старали, па због великог занимања вештаственим добрима, нису схватили колико *су врлине изнад богатства и здравља* и других привремених добара“.³⁹²

Из описа који је дао Влахос може се сазнати какав је поглед имао Гален по питању спорта и здравља:

„Лекар Гален, који је и сам био *лекар гладијатора у Пергаму*, нападао је и саму институцију спорта, онакву са каквом се у свом времену сусретао. Гален каже да је спорт у његово време *био спао на просто 'лош занат'* и додаје да *спорт нема никакве везе са племенитим садржајем који је тај исти појам у себи скривао у*

³⁹⁰ „Који ће преобразити наше понижено тијело, тако да буде саобразно тијелу славе његове, по сили којом Он може све учинити и себи покорити“ (Флп 3, 21).

³⁹¹ Св. М. Исповедник, 2017, 80-81.

³⁹² Св. М. Исповедник, 2017, 154.

класично доба; и прихвата само терапевтско вежбање као један део здравства“.³⁹³

Вредно пажње је упознати се са становиштем које заступа Влахос када говори о православљу као исцелитељској науци:

„Данашњи човек осећа да му је потребно лечење. Упоредо са свешћу о тој темељној потреби, сваког дана запажам да хришћанство, а посебно православље које чува суштину хришћанства, у великој мери користи психотерапију, или да је, другачије речено, православље углавном терапијска, исцелитељска наука. Свако средство које оно користи, као и његов суштински циљ, подразумева човеково исцељење и његово привођење Богу. Да бисмо ступили у заједницу са Богом и достигли блажено стање обожења, ми најпре морамо бити исцељени. Зато је, поред свих других тумачења, православље превасходно 'терапијска', исцелитељска наука и поступак. Ово се јасно разликује од других психијатријских метода, јер је теантропоцентрично (богочовекоцентрично), а не антропоцентрично. Осим тога, оно своје дело не завршава уз помоћ људских метода, него уз помоћ дејства (*ενέργεια*) божанске благодати или, у суштини, кроз *сарадњу* (*συνέργεια*) људске и божанске воље“.³⁹⁴

Најкраће речено, по питању здравља човека, добро би било да се у животној пракси употребе мудре речи: „*Ко се чува и Бог га чува*“. Али, не треба изгубити из вида да човек који свој живот живи у доброту, праведности, љубави близак је Богу - *здрав је*. Болестан човек који је духовно слеп, глув, нем, хром... опседнут је злим духом. Зато духовно слеп човек не препознаје Бога, духовно нем човек не чује Бога, духовно хром човек не може доћи до Бога, а човек који је опседнут злим духом опире се Истини.

Претпоставка да су у Питагорејској школи, где се спроводила строга *аскетска и монашка дисциплина* - питагорејци били вегетеријанци, нису пили вино, веровали су у селидбу душа живих створења³⁹⁵, управо на тај начин уздржаности водили рачуна о здрављу. Новопридошли ученици називали су се *молитељима*. Питагора је у почетку проверавао да ли *молитељ* може да ћути и не говори о ономе што је чуо од учитеља. Да ли може да држи језик за зубима, говорио је Питагора. Предавачка сала била је подељена завесом. Питагора је био с једне, а молитељи с друге стране завесе, и они су чули, али не и видели учитеља³⁹⁶. Вероватно је да су слушањем, а не гледањем учитеља ученици постизали већу концентрацију која им је била неопходна, нарочито за математику (прим. аутора).

³⁹³ Влахос, 2006, 69.

³⁹⁴ Влахос, 2010, 13.

³⁹⁵ Jamblich, 2012, glava XVI, 45; glava XIV, 68; glava XXXI, 108.

³⁹⁶ Питагорин начин предавања био је специфичан по томе што су изговорене речи требале да се чују (слушају), а не да се гледају. Данас постоји пример такмичења за *Песму Европе* - перформанс који је усмерен првенствено на такмичење у „гледању музике“, а не слушању музике, што представља својеврсну супротност (прим. аутора).

2.3.4. Питагора - победник у песничењу на Свечаним играма у Олимпији

Проналажење и избор историјских извора као грађе, процена њихове аутентичности, веродостојности и важности, представљају неке од релевантних задатака за сваког ко се бави питањима истраживања историје спорта из периода античке Грчке. Постоје објашњења многобројних аутора да се већина догађаја не може тачно одредити када су се догодили, већ само приближно, што указује да тачно бележење историјских догађаја у периоду античке Грчке није био нимало лак задатак. Тако су врло дискутабилни историјски извори који пружају информације, односно сведоче о дуговечности Питагоре, као победнику Игара у Олимпији. Али, то не умањује труд појединих аутора који желе да смање различитост истинитости историјских извора, односно да укажу чак и на неке нелогичности које су евидентно присутне када се изврши критичко тумачење (анализа) Питагориног присуства у простору спорта.

Већина података о Питагори се сматрају непоузданим, јер су сакупљени тек после његове смрти. Претпоставка је да су многи историчари и хронолози³⁹⁷ преписивали једни од других историјске податке, као и значајне године, односно датуме, које нису проверавали у адекватној литератури, па су се тако у случају Питагоре појавиле поједине недоумице (дилеме). Постоји више аутора који су успели да препознају проблем утврђивања године живота и рада Питагоре и изнесу суштину која је довољна да се могу покренути низ питања и размишљања.

Дакле, циљ је да се сазна могућа, бар приближна, истина о периоду у коме је Питагора живео. Трагање за истином анализираће се првенствено кроз историјски догађај на Играма у Олимпији. Иначе, трагање за истином представља примарну мотивацију у животу многих истраживача. Долазећи до релевантних чињеница у расветљавању наведене проблематике истраживач се налази у специфичној улози промовисања нових сазнања о приближном временском периоду животног века Питагоре. Мноштво анализираних докумената и њихово укрштање могу да укажу на утврђивање веће вероватноће истинитих чињеница.

Питагора је живео у периоду од 582-500. године пре Христа³⁹⁸. Према подацима Хераклида, Лаертије сматра да је Питагори било *осамдесет година када је умро*, а то се слаже и с његовим сопственим описом човековог живота, мада многи тврде да је *доживео деведесет година*³⁹⁹.

Према Лаертију Питагора је био „у пуној снази у шездесетој олимпијади (532—528)“.⁴⁰⁰ Овде је присутна значајна грешка у години одржавања „шездесете олипијаде (532-528)“ како наводи Лаертије. Наиме, антички Грци су врло прецизно водили евиденцију о листи победника, редоследу и години одржавања Олимпијских игара. Тако

³⁹⁷ Хронологија (грч. *χρόνος* – време, *λόγος* - наука) представља науку о времену, односно о мерењу времена и датовању историјских догађаја према временски уређеном редоследу. На тај начин она служи утврђивању временског редоследа култура и археолошких проналазака. Притом, улогу играју унутрашњи и спољашњи докази, историјске личности, фогађаји који се у тексту спомињу, археолошки налази који се подударају са подацима у тексту, а такође и поређење са другим књигама... Апсолутна хронологија утврђује догађаје према годинама, док се релативна хронологија темељи на поређењу два контекста. Релативна хронологија утврђује само то који се догађај десио раније у односу на други. Савковић (2018, 489) у *Лексикон библијске егзегезе* (приређивачи Кубат, Драгутиновић).

³⁹⁸ Laertije, 1979, VIII, glava 1, 267.

³⁹⁹ Laertije, 1979, VIII, glava 1, 44, 278.

⁴⁰⁰ Laertije, 1979, VIII, glava 1, 46, 279.

су се, према релевантном и опште признатом хронологу у свету Еусебију, *шездесете Олимпијске игре* одржале 540. г., а не 532. г. пре Христа⁴⁰¹.

Дакле, код Лаертија је присутна грешка за читавих 8 година у погледу навођења редоследа и године одржавања Олимпијских игара, што последично говори и о Питагори да је тада био „у пуној снази“. Ако се према Лаертију⁴⁰² узме у обзир да је навео да се Питагора родио 582. године пре Хр., то значи да је после математичке опсервације (582-532=50) могао имати 50 година када је био „у пуној снази“. Али, ако се после ове грешке, уз тврдњу Лаертија да се Питагора родио 582. г. пре Хр. године користи математичка опсервација (582-540=42), када је стварно била 60-та Олимпијада (према Еусебију), тада се може закључити да је могао имати 42 године. Како каже Лаертије тада је могао бити „у пуној снази“.⁴⁰³

Јамблих пише: „Питагора је дошао у јужну Италију за време шездесет и друге Олимпијаде (532-528), када је у трчању победио Ериксија из Халкиде“.⁴⁰⁴ У *напомени* Јамблих објашњава: „Дакле, 529. пре Хр. Међутим, тачније од тога је да је он напустио Самос 538. г. пре Хр., са 18 година, а вратио се овде 500. г. пре Хр. кад му је било *педесет и шест година*. Тако је у Италију дошао после 500-те године пре Хр.“⁴⁰⁵ За Питагору је записао: „Сам Питагора је, кажу, био на челу школе тридесет и девет година, а живео је *близу сто година*“.⁴⁰⁶ Интересантан је податак који даје Јамблих за дуговечност Питагорејаца: „Хартрид је био једини Питагорејац који је умро рано од велике туге, док су други обично доживљавали *дубоку старост*“.⁴⁰⁷

Хол за Питагору каже: „Овај најчувенији филозоф рођен је негде између 600. и 590. године пре Христа, а дужина његовог живота процењује се на близу *сто година*“.⁴⁰⁸

Дискутабилан је један извор који говори: „Рођен је негде око 570. г. пре нове ере на грчком острву Самосу“, да би у наредном пасусу истог аутора писало: „Питагора, син Мнесарха, родио се око 582. ст. е. на острву Самосу“.⁴⁰⁹ Дакле, из овог краћег текста може се уочити огромна нелогичност – исти извор наводи две раличите године рођења Питагоре (разлика је чак 12 година) без навођења изворне литературе. Посебно је интересантна методолошка недоследност (неписменост) у погледу временског датирања – у првом случају пише „*око 570. пре нове ере*“, да би у другом било написано „*око 582. ст. е.*“ (старе ере – прим. аутора). Како ово представља апсурд (лат. *nonsens*), то се наведени подаци не могу узети у разматрање. Познато је да су многи историчари преписивали једни од других историјске податке, али да један извор пружа два различита датума рођења, без објашњења је бесмислица.

⁴⁰¹ <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>

⁴⁰² Laertije, 1979, VIII, glava 1, 267.

⁴⁰³ Laertije, 1979, VIII, glava 1, 46, 279.

⁴⁰⁴ Jamblih, 2012, glava VIII, 24.

⁴⁰⁵ Jamblih, 2012, glava VIII, 24.

⁴⁰⁶ Jamblih, 2012, XXXVI, 143.

⁴⁰⁷ Jamblih, 2012, XXXVI, 143.

⁴⁰⁸ Hol, 2019, 1.

⁴⁰⁹ <https://opusteno.rs/biografije-poznatih-f151/biografija-pitagora-t32282.html>

© 2005-2024 Opusteno.rs – sva prava zadržana. Сајт на коме се приказују биографије знаменитих људи науке и историје (прим – аутора).

Други извор каже: „Питагора је рођен 585. п.н.е. на острву Самос у близини Јоније. Имао је осамнаест година када је учествовао на Олимпијским играма и освојио све награде у песницењу (боксу)“.⁴¹⁰

У *Енциклопедији Британика* пише да се Питагора родио око 570. године пре Хр., а умро око 500-490. године пре Хр.⁴¹¹ Наведени податак указује да је остварио животни век између 70-80 година.

У следећем извору пише: „Питагора (Pitagoras), друга половина VI века пре н.е., родом са Самоса“.⁴¹²

У *Кембриџовом речнику филозофа* пише: „Питагора (570?-495?) најпознатији од предсократских грчких филозофа“.⁴¹³

У *Стендфордској енциклопедији филозофа* је записано: „Питагора, један од најпознатијих и најконтроверзнијих античких грчких филозофа, живео је од око 570. до око 490. пре Хр.“⁴¹⁴

2.3.5. Критички осврт на годину рођења Питагоре

Да би се боље могла разумети проблематика године рођења Питагоре неопходно је у првом кораку усмерити се на значајног хроничара Еусебија. Његова преданост ка приказивању истинитости историјских догађаја је на завидном нивоу и може се уочити кроз његове речи:

„Зашто бих ја, ко пре свега поштује истину, толико детаљно расправљао о овој врсти материјала? [И зашто бих] истакао на одговарајућим местима, где сам пронашао недоследности [у њиховим извештајима]? [Учинио сам то] да оповргнем хвалисање испразних хронографа.

Приступићу задатку који ми стоји с текстовима који су настали из прошлости. Прво ћу представити хронологију Халдејаца, затим [представићу списак] асирских краљева, затим Медијанаца, затим Лидијанаца, а затим Персијанаца. У следећем одељку [представићу] целу хронологију Јевреја по реду. [Следи] трећи одељак [који описује] период египатских династија [г7], укључујући Птолемеиде који су владали после Александра Македонског у Египту и Александрији. Следеће, један по један, представићу почетке других [народа], како Грци причају своју историју. Прво, [рећи ћу] о онима који су владали у Сицијону, затим у земљи Аргива, затим у самом граду Атини, од првог до последњег, онима у Лакадемону, онима у Коринту и онима који су још владали над било којим другим делом море. Овоме ћу додати *опис олимпијада*, који су написали Грци“.⁴¹⁵

Лаертије је записао:

„Ератостен тврди, а то исто каже и Фаворин у осмој књизи *Разних прича*, да је овај први пут по правилима вештине боксовао у четрдесет осмој олимпијади (588—

⁴¹⁰ <https://www.vijesti.me/vijesti/82994/matematicari-koji-su-promijenili-svijet-pitagora>

⁴¹¹ „Pythagoras, Greek philosopher and mathematician - Born: c. 570 BCE, Samos, Ionia [Greece], Died: c. 500–490 BCE, Metapontum, Lucanium [Italy]“ . <https://www.britannica.com/biography/Pythagoras>

⁴¹² Buhvald, Holveg, Princ, 2003, 266.

⁴¹³ „Pythagoras (570?-495? B.C.) the most famous of the pre-Socratic Greek philosophers“ . (Audi, 1999, 760).

⁴¹⁴ <https://plato.stanford.edu/entries/pythagoras/>

⁴¹⁵ <http://www.attalus.org/armenian/euseb1.htm>.

584), са дугачком косом и обучен у пурпурно одело; он је био искључен из борбе са дечама, па се, праћен смехом, одмах обратио мушкарцима и победио. То показује и Теететов епиграм (Anthol. Plan., III 35):

'Странче, знаш ли неког Питагору са дугачком косом,
Самљанина, борца о коме се пева?'⁴¹⁶

Анализа ће започети са податком: „Имао је осамнаест година када је учествовао на Олимпијским играма и освојио *све награде у песницењу* (боксу)“.⁴¹⁷ Да ли је тачно да је Питагора могао са 18 година да „однесе све награде у песницењу“ на Олимпијским играма античке Грчке? Одговор је афирмативан у сегменту који се односи на речи – „однео све награде у песницењу“, јер се вероватно мислило на то да је током такмичења на Играма у квалификацијама побеђивао све противнике.

Међутим, сада се појављује друго, круцијално питање за разматрање, које се односи на његов узраст када је остварио победу: Да ли је истинито да је Питагора са 18 година победио у песницењу на Олимпијским играма античке Грчке?

Објашњење се може наћи и у чињеници да су кроз векове антички грчки хронолози ревносно записивали годину одржавања игара у Олимпији (оригинални подаци се чувају у данашњем Архиву музеја у Олимпије), која је олимпијада била по реду, такмичарску дисциплину и име победника у сениорској и јуниорској категорији⁴¹⁸. То претпоставља да су ти подаци веродостојнији од појединих писаца, историчара, или неких других који су писали о овом подвигу Питагоре, испуштајући из вида чињеницу да постоји и логичко закључивање, које тежи ка што приближнијој истини. Дакле, из постојећих листа победника у песницењу (сениорска и јуниорска категорија) јасно се види да је Питагора био *победник у песницењу у сениорској категорији*, а не јуниорској, када је имао 18 година:

„47th [592 B.C.] - Eurycles of Laconia, stadion race.

48th [588 B.C.] - Glycon of Croton, stadion race.

Pythagoras of Samos was excluded from the boys' boxing contest and was mocked for being effeminate, but he went on to the men's contest and defeated all his opponents⁴¹⁹.

49th [584 B.C.] - Lycinus of Croton, stadion race“.⁴²⁰

Ако многи истраживачи из различити научних дисциплина могу да реконструишу поједине историјске догађаје, зашто се не би усмерили да сазнају што приближнију истини *годину Питагиног рођења*? Хронолошко неслагање историчара је потребно поново преиспитати, јер овако остаје и даље неразјашњено то питање. Ако се за главну тезу постави 588. г. пре Хр., када је Питагора постао победник у песницењу на Играма у Олимпији, а затим упореди са годином његовог рођења: Лаертије 582.⁴²¹, Ауди 570.⁴²²,

⁴¹⁶ Laertije, 1979, VIII, glava 1, 47-48, 279-280.

⁴¹⁷ <https://www.vijesti.me/vijesti/82994/matematicari-koji-su-promijenili-svijet-pitagora>.

⁴¹⁸ Ćirić, 1996, 332, 355.

⁴¹⁹ Питагора са Самоса је искључен из такмичења у боксу за дечаке и исмеван је због женствености, али је отишао на мушко такмичење и победио све своје противнике.

⁴²⁰ <https://www.attalus.org/translate/eusebius2.html>

⁴²¹ Laertije, 1979, VIII, glava 1, 267.

⁴²² Audi, 1999, 760

585.⁴²³ итд., како је могао учествовати и победити те 588. г. пре Хр., када се није ни родио? Са друге стране Хол наводи да се Питагора родио између 600. и 590.⁴²⁴

На основу претходне анализе интерпретираних различитих година рођења могуће је, из мање или више критичног одабира података, створити веродостојнији приказ да се Питагора родио око 606. године пре Хр. На то упућује математичка опсервација 588. постао победник у Олимпији и 18 година је имао када је победио: $588+18=606$.

2.3.6. Морфолошка грађа Питагоре

У прилог истинитости тврдње да је Питагора са осамнаест година победио у боксу на играма у Олимпији можда се може додати и опис његовог тела, тј. како је био морфолошког изгледа:

„Причају да је његова појава била веома достојанствена, и његови ученици су сматрали да је он Аполон који је дошао из далеке земље Хиперборејаца. Постоји прича да је једном приликом, кад се мало открио, примећено да има *златно бедро*“.⁴²⁵

Интересантан је поглед Аристотела на морфолошку грађу Питагоре:

„Аристотел је описао Питагору као чудотворца и помало *натприродну фигуру*⁴²⁶. У фрагменту, Аристотел пише да је Питагора имао *златну бутину*, коју је јавно изложио на Олимпијским играма и показао Абарису Хиперборејцу као доказ свог идентитета као 'Хиперборејски Аполон'“.⁴²⁷

Претходно наведена два записана догађаја: „његови ученици су сматрали да је он Аполон“ и „да је Питагора имао златну бутину, коју је јавно изложио на Олимпијским играма“ указују на изузетно *снажно и морфолошки лепо обликовано тело Питагоре*. Није логично да неко има изузетно снажну и лепо грађену бутину, а да и рука није аналогног изгледа (прим. аутора).

У прилог претходног описа изгледа тела, може се додати и значајна висина коју је Питагора имао. Фергусон наводи какав је утисак оставио Питагора на Порфирија:

⁴²³ <https://www.vijesti.me/vijesti/82994/matematicari-koji-su-promijenili-svijet-pitagora>

⁴²⁴ Hol, 2019, 1.

⁴²⁵ Laertije, 1979. Knjiga VIII, Glava 1, 11, 270.

Бедро или бут, бутина део је људског тела између карлице и колена. Састоји се од бедрене кости и бројних мишића. (<https://hr.wikipedia.org/wiki/Bedro>)

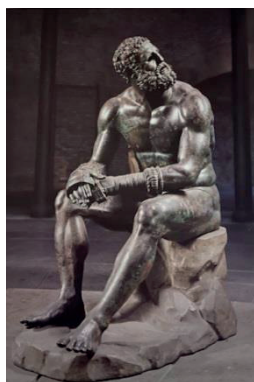
⁴²⁶ “Aristotle described Pythagoras as a wonder-worker and somewhat of a supernatural figure“ (Riedweg, 2005, 2).

⁴²⁷ “In a fragment, Aristotle writes that Pythagoras had a golden thigh, which he publicly exhibited at the Olympic Games and showed to Abaris the Hyperborean as proof of his identity as the 'Hyperborean Apollo'“ (Ferguson 2010, 60.; Riedweg, 2005, 2).

„Порфирије је описао *сјајан физички утисак* који је Питагора оставио:

'Његово присуство било је слободног човека, *високог*, грациозног у говору и покрету'. Био је *'обдарен свим предностима природе* и просперитетно вођен богатством'.⁴²⁸

Претпоставка је да су, на Питагорину лепу морфолошку грађу утицала два фактора: генетика и телесно вежбање усмерено ка надметању у песницењу. Чињеница је да су се вајари античке кроз своја дела трудили да веродостојно прикажу атлете који су се такмичили у различитим дисциплинама. Скулптура борца у песницењу (сл. 14) може да представља такав еклатантан пример. На скулптури боксера који седи може се уочити да је био релативно висок, имао наглашену мускулатуру целог тела, са снажним бедром. На њему се види умор после дуготрајне борбе, који се препознаје по дубоким расцветалим траговима (отворене ране – ожиљци) по лицу и телу. Оваква морфолошка грађа борца у песницењу, имплицира на могућност да је и Питагора могао имати аналогно обликовано тело.

Сл. 14 Боксер, бронзана статуа из Аполоније, 1.2 m, I век пре Хр. из Аполоније (Рим, Римски национални музеј)⁴²⁹

Борци у песницењу почели су да користе од VI века пре Хр. *на шакама кожно ремење, милихе* (грч. *μελίχαι*), од бика (грч. *δέρμα βοδίου*). Ударци су били дозвољени само по глави и лицу, и то само десном руком, а левом су се бранили. Пошто су уши биле изложене ударцима у току тренинга, носили су заштиту од бронзе *амфотидес* (грч. *αμφωτίδες*), док су професионалци секли уши да не би добијали ударце. „Ако се борба није завршила победником, онда је судија наређивао тзв. *степените* (грч. *κλίμακα* – *климака*) – да мењају ударце без одбране, док борбу не напусти један од два такмичара“.⁴³⁰

Треба имати у виду да је атлета пролазио кроз квалификације (низ борби) како би стигао до финалне борбе и постао победник. Код песницења нису постојале тежинске категорије (као данас) и рунде, већ се сурово надметање одржавало дотле док противник није пао на тло, или није одустао. Хронис описује сцену са мале амфоре црвенофигуралног стила амфоре почетком V века пре Хр.:

⁴²⁸ „Porphyry described the splendid physical impression Pythagoras made: 'His presence was that of a free man, tall, graceful in speech and in gesture'. He was 'endowed with all the advantages of nature and prosperously guided by fortune'.“ (Ferguson, 2010, Chapter, 3, p.3).

⁴²⁹ Bernand, 2004, 194. Copyright © 2003, Periplus Publishing London Ltd.

⁴³⁰ Λουκιανός, 1992b, 269.

„Сцена приказује бокс између два младића који су наги и који носе на рукама кожно ремење. Спортиста са леве стране успео је да зада јак ударац у лице противника који је поклекнуо и пао, и истовремено подигао десни прст шаке, као знак да се предаје“.⁴³¹

Описан је један врло важан детаљ на такмичењу – начин на који се борба у боксу завршавала, подизањем једног прста од стране губитника, а не судије како је данашњим правилима прописано. Забележене су неке појединости за Питагору који је припремао Еуримена за игре у Олимпији:

„Питагора је обучавао Еуримена, атлету са остра Самос, који је, иако је био *малог раста*, освојио Олимпију својим изванредним познавањем Питагорине мудрости. Док су се по древном обичају остали спортисти хранили сиром и смоквама, Еуримен се, по Питагорином савету, свакодневно хранио месом, које је давало његовом *телу велику снагу*. Питагора га је прожео својом мудрошћу, подстичући га да крене у борбу, не ради победе, већ вежбања; да треба да добије телесним вежбањем, избегавајући завист која проистиче из победе. Јер победници нису увек чисти, иако су украшени лиснатим крунама“.⁴³²

Овде је интересантно запажање, да Питагора дозвољава да се атлета храни месом, иако је у животу пропагирао исхрану без њега. Вероватно је сматрао да се нижи раст атлете, у овом случају Еуримена, може надоместити са врстом хране која ће значајно утицати на обликовање врло снажног тела. Са друге стране, објашњава да циљ није победа, већ да се кроз тренинг развија мудрост (не само у борби, већ касније и у животу – прим. аутора). А „вежбање које добија телесном вежбом“ развија и снажно тело. Тако његова критика да „победници нису увек чисти“, управо упозорава Еуримена да то треба имати у виду, како би се супротставио томе кроз изузетну посвећеност телесном вежбању и приступу поштене *агоне*.

Забележено је да је Питагора имао још једног младог ученика из Тракије. [...] Неки кажу да се овај младић звао Галес и да су га варвари обожавали као Херкула“.⁴³³ И овде се може запазити да је Питагорин млади ученик (Галес) имао веома *снажно тело* које су упоређивали са митском личношћу Херкула. С обзиром да је и Питагора имао морфолошки лепо грађено тело (како се говорило попут Аполона), то наводи на закључак да је, као свестрано развијена личност, изузетно водио рачуна о томе да и његови ученици, поред осталог, имају *снажно и здраво тело*.

⁴³¹ Χρόνης, 2004, 114.

⁴³² „15. Pythagoras trained the Samian athlete Eurymenes, who though he was of small stature, conquered at Olympia through his surpassing knowledge of Pythagoras' wisdom. While according to ancient custom the other athletes fed on cheese and figs, Eurymenes, by the advice of Pythagoras, fed daily on flesh, which endued his body with great strength. Pythagoras imbued him with his wisdom, exhorting him to go into the struggle, not for the sake of victory, but the exercise; that he should gain by the training, avoiding the envy resulting from victory. For the victors, are not always pure, though decked with leafy crowns“.

The life of Pythagoras [Translated by Kenneth Sylvan Guthrie]
https://www.tertullian.org/fathers/porphyry_life_of_pythagoras_02_text.htm

⁴³³ „14. Pythagoras had another youthful disciple from Thrace. [...] Some say this youth was named Thales, and that the barbarians worshipped him as Hercules“.
https://www.tertullian.org/fathers/porphyry_life_of_pythagoras_02_text.htm

Битно је размотрити став Јамблиха у вези Питагоре који каже: „За Питагору се причало да је захваљујући *мирноћи душе* и *послушности тела*, све што би говорио и чинио, било пуног мира и неизрецивог спокоја⁴³⁴. Дакле, за Питагору се може рећи да је са једне стране имао изврсно грађено снажно тело, које се налазило у окружењу више немилосрдних борби боксерске вештине, а са друге стране поседовао „*мирноћу душе* и *послушност тела*“. Као *победник на играма у Олимпији*, млади Питагора показао је свој изврсни душевни и телесни дар.

2.4. Зенон из Елеје

Грчки филозоф *Зенон из Елеје* – јужна Италија (Ζήνων; око 495-430), сматра се зачетником дијалектике. Платон у књизи *Парменид* описује посету Парменида и Зенона Атине који су присуствовали великим *Панатенејским играма*:

„Антифон је, дакле, рекао — према ономе што му је причао Питодор — да су' Зенон и Парменид дошли једном за велике Панатенеје. Парменид. је био тада већ у поодмаклим годинама, сав сед, али' *лепог и племенитог изгледа*; могло му је бити шездесет пет година. Зенон је био близу четрдесетих година, *врло висок и пријатне спољашности*. Одсели су код Питодора, ван градских зидова, у Керамеику. Ту је дошао Сократ, и многи други са њиме, жудни да чују Зенонове списе које су она двојица први пут донела овамо⁴³⁵. Сократ је био тада веома млад“.⁴³⁶

Платон описује Парменида, старца око шездесет пет година, Зенона са скоро четрдесет, а Сократа, са којим разговарају, „тада прилично младог“, што се обично сматра око двадесет. С обзиром да је Сократ имао нешто више од седамдесет година када су га Атињани погубили 399. пре Хр., овај опис сугерише да је Зенон рођен око 490. године пре Хр.⁴³⁷ Из наведеног описа Платона може се закључити да су филозофи Парменид, Зенон и Сократ били присутни на великих Панатинским играма као посматрачи агоналних надметања⁴³⁸. То указује да је постојала *веза између филозофа и атлета*, тј. филозофије и палеоспорта.

Кораћ у Предговору Платоновог *Парменида* објашњава да је сусрет Парменида, Зенона и Сократа показао синергију у расправи чији је циљ да се разоткрију тешкоћа које произилазе из самог мишљења:

„Јер, Платон не износи просто своје филозофско учење, већ чини много више од тога, пуштајући Сократа да у расправи са Парменидом и Зеноном разоткрије највеће тешкоће с којима се оно суочава, да би показао како те тешкоће у самој суштини произлазе из самог мишљења, или боље речено из неисцрпне гипкости, покретљивости појмова“.⁴³⁹

⁴³⁴ Jamblich, 2012, glava II, 19.

⁴³⁵ Platon, 1959, I, 21.

⁴³⁶ Platon, 1959, I, 22.

⁴³⁷ <https://plato.stanford.edu/entries/zeno-elea/>

⁴³⁸ Мала је вероватноћа да Сократ са својих 20 година није желео бити присутан на овако великим спортском догађају – прим. аутора.

⁴³⁹ Platon, 1959, 3.

Зенон је формулисао четири парадокса: први се односи на *Ахила и корњачу*, други је назвао *Дихотомија*, трећи *Стрела* и четврти *Стадион*, којима се показује да, иако у нашем искуству стварности постоје кретање и промене, ми уистину нисмо у стању да их разумски, тј. логички појмимо⁴⁴⁰.

У погледу тежње човека/атлете за кретном активношћу, поставља се питање: „Да ли се противуречност, као извор свеколиког кретања природе, друштва и људског мишљења, не показује у исто време и као суштински елеменат тежње човека за активношћу (убрзањем/успорењем) сопственог тела у простору и времену“?⁴⁴¹ Значење људског начина постојања остварује се путем кретања. *Кретање у спорту* остварује се кроз кретну спортску активност, у којој је *покрет* једна од најважнијих речи коју су пронашли филозофи античке Грчке. Смисао покрета је показују да се није мењао до данашњих дана. Најпознатији грчки филозофи који су се бавили *теоријом покрета* били су: Хераклит, Парменид, Зенон, Платон, Аристотел, Анаксимен, Филон и Плотин⁴⁴².

На основу консултоване литературе наведени су основни елементи античке грчке теорије покрета⁴⁴³:

- покрет постоји – најсавршенији облик кретања је кружно кретање (Аристотел);
- креће се „шта“;
- постоји покретач и постоји покренуто;
- све се креће (Хераклит);
- кретање је вечно и услед њега настају промене (Анаксимен);
- покрет значи: природа, снага, енергија, промена, дешавање, процес, живот;
- покрет је онтолошка, антрополошка, космолошка категорија;
- покрет је метријска категорија (постоји чист покрет – у простору и временски покрет – у времену);
- постоји шест врста кретања (Аристотел):
 - од не бити ка бити – постојање,
 - од бити ка не бити – пропадање,
 - од бити ка бити више – раст,
 - од бити ка бити мање – опадање,
 - од бити овде ка бити тамо – промена места и
 - од бити овако ка бити онако – промена.
- „пролазни покрет“ и „растући покрет“ (Филон);
- постоји кретање само од себе и прво кретање – „*primum movens*“ које разматра Платон у књизи *Закони* кроз дијалог Атињанина и Клеинија:

Атињанин: „Хајде, сад, да додамо још ово и поново одговоримо себи: 'Кад би цео свет некако доспео у стање мировања, као што многи такви мудраци без размишљања тврде, које се, онда, од свих поменутих кретања појавило прво?' Свакако оно које је само себе покренуло, јер пре тога оно није могло примити кретање од неког другог тела, пошто неког таквог кретања тада у свему уопште није ни било. Ми ћемо, према томе, морати казати да извор и почетак свих кретања у непомичном и помичном свету представља оно кретање које се само од себе

⁴⁴⁰ Коларић, 2004, 60; Papadogeorgos, 2003, 35.

⁴⁴¹ Стефановић, 1992б, 40.

⁴⁴² Стефановић, 2011, 92.

⁴⁴³ Стефановић, 2011, 93.

покренуло, и да је то најпрвобитнија и најснажнија промена од свих; на другом се месту налази оно кретање које прима промену од нечег другог и опет покреће нешто друго“.

Клеинија: То је тачно⁴⁴⁴.

У епохи данашњег доба покрет почиње представљати централну тему изучавања код природних наука (математика, физика...). Према дијалектичком материјализму – покрет представља суштинску карактеристику материје. Непостоји материја без покрета и покрет без материје. Покрет потиче из мировања, тако да кретање и мировање представљају једно. Аналогно томе брзина настаје само из спорости, то су спорост и брзина једно. Свака спортска активност мора да садржи и покрет и мировање. Може се рећи: „Бити брз и спор у исто време – ако помириш те супротности, твоја вежба постаје савршена, а победа остварљива“. Покрет/кретање није само локомоција, већ и базично поље филозофског посматрања, коме се Зенон из Елеје посветио кроз још увек важеће мисаоне загонетке⁴⁴⁵.

2.4.1. Парадокси у пракси спорта

Први случај: Ахил и корњача

Како су у спорту највише присутни природни облици кретања интересантно је да се са филозофске тачке гледишта размотре аргументи против кретања (парадокси), које је изнео у својим размишљањима Зенон из Елеје. У чувеном мисаоном експерименту, у коме је поставио Ахила да се *трка* са једном корњачом, упутио је на тешкоће разумевања појма кретања и време (у времену). Ахил је одредио корњачи старт: почиње од тачке А. Када Ахил доспе до тачке А, корњача је на тачки Б. Када Ахил стигне до тачке Б, корњача је на тачки В, и тако даље. Према томе, иако размак између њих постаје све краћи, Ахил никако не може да стигне корњачу. Зенон је хтео да покаже да се наше искуство о разноликости у кретању базира на логичкој контрадикцији. Објашњење треба да доведе до схватања да је истинито нешто једино неизменљиво. Парадокс лежи у чињеници да се исти догађаји различито тумаче путем привидне противуречности. Кретање је на одређени начин немогуће схватити⁴⁴⁶.

Други случај – Финиш у спринту

Случај парадокса који се нуди назива се финиш у спринту. Он показује релативност кретања које се јавља када се два, или више тела (тркача), крећу паралелно ка циљу. Састоји се у томе да, свако тело које се креће у финишу спринтерске трке ка циљу, пре него што достигне циљ свога кретања, мора да успори, иако би чула посматрача сугерисала да за исти простор (исту удаљеност) свако тело у финишу трке прелази различитим брзинама које се манифестују кроз убрзано кретање⁴⁴⁷.

У наведеним случајевима (*Ахил и корњача*, и *финиш у спринту*) логички парадокси показују противуречност у стварности, али пре свега у појму (мишљењу) и доказују да је разум створен за оно што је непокретно – вечно и идентично, те да зато променљиве

⁴⁴⁴ Platon, 1971, Књига X, 895 A, B, 419.

⁴⁴⁵ Стефановић, 2011, 94.

⁴⁴⁶ Audi, 1999, 987-988.

⁴⁴⁷ Стефановић, 2011, 95.

ствари из искуственог света остају изван разума, односно изван онога што се данас назива – логично мишљење. Истина се не тражи у искуству, већ у усклађеном – не противуречном мишљењу⁴⁴⁸.

Трећи случај – Феномен трчања

Парадокс код феномена трчања уткан је у чињеницу да се исти догађај различито тумачи путем привидне противуречности. Поставља се питање у чему је суштина овог парадокса? Наиме, иако више посматра очима тло по коме се креће, спортиста га више „осећа“ под ногама⁴⁴⁹.

Интересантна је следећа прича у вези са стопалима која имају додирних тачака са наведеним парадоксом. „[...] Буда је замолио калуђере да стану на земљу и кажу шта осећају. Калуђери су описивали земљу, песак итд. и беху изненађени када буда узвикну: 'Шта! Зар нисте осетили стопало?' Развијајући даље овај систем, увидећемо да у сваком доживљавању треба да будемо кадри да схватимо своју битну природу, не као један објекат међу другим објектима, нити као један субјекат међу објектима, већ онакву каква она јесте. Као што црвено јесте црвено и открива се као такво, без икаквог поређења са било чиме, тако и *ја* јесте *ја* у мојој сопственој самоприроди“⁴⁵⁰.

Четврти случај – Миронов „Бацач диска“

Интересантан за филозофе може да буде и Миронов „Бацач диска“, који је представљен у тачном тренутку непокретности – прелазак из покрета припреме до коначног бацања. Али, за сваког посматрача, овај тренутак садржи у себи и почетне и завршне покрете⁴⁵¹. Ово динамичко схватање времена и покрета (кретања), у коме је значење времена само прелаз, а не прави издвојени тренутак, води изван Зенонових парадокса⁴⁵².

Вредно је истаћи да се живописни докази о културном утицају Зенонових аргумената налазе у унутрашњости чаше за пиће са црвеном фигуром (Rim, Mus. Villa Giulia, inv. 3591) откривене у етрурском граду Фалерију и датоване у средину петог века пре Хр. Приказује фигуру јунака који окретно *трчи* испред велике корњаче и изгледа као први познати „одговор“ на Ахилов парадокс⁴⁵³.

Из доступне литературе и краћег приказа Зенона из Елеје може се перципирати да је у погледу морфолошке грађе био „висок и пријатне спољашњости“ (стасит и лепо грађеног тела – прим. аутора), док је својим делима и размишљањима утицао, не само на филозофе, већ и на друге, попут уметника (претходно наведена чаша за пиће која приказује трку Ахила са корњачом), или оних који су осмислили сличне парадоксе из простора данашњег спорта. Дакле, за Зенона из Елеје може се рећи да представља еклатантан пример хармоније духа и тела – идеал античких Грка.

⁴⁴⁸ Стефановић, 2011, 95.

⁴⁴⁹ Стефановић, 2011, 95.

⁴⁵⁰ Wood, 1957, 54.

⁴⁵¹ Стефановић, 2011, 96.

⁴⁵² Delius and all, 2000, 8.

⁴⁵³ <https://plato.stanford.edu/entries/zeno-elea/>

2.5. Сократ из Атине

Као позната личност, Сократ (470-399) је био велика загонетка за друштво античке Грчке са јединственом судбином. Његова личност огледала се у тајни слободе да иде својим путем истине и врлине. Примарни циљ усмерен је ка приказу Сократа који је извршио утицај, између осталог, и на спорт античке Грчке. Он је своју филозофију усмеравао на пут етике: добра и врлине, односно практичног начина живота човека⁴⁵⁴. Ту праксу је стекао, између осталог, и у рату. Херодот је записао: „Један од атинских хоплита који се храбро борио у бици код Дилијума био је филозоф Сократ“.⁴⁵⁵ У *Симпозијуму* Платон је наложио Алкибијаду да изнесе ток догађаја при повлачењу Атињана из Дилија:

„Штавише, људи, вредело је гледати Сократа када се војска повлачила бежећи из Дилија (Δήλιο), јер сам се затекао тамо на коњу, а он је био хоплит. Војници су тада били у бекству, и док су се он и Лаксис (Λάχης) заједно повлачили, случајно сам наишао на њих. И чим сам их видео, одмах сам их позвао да се охрабре, и рекао сам да их нећу оставити. Имао сам још лепшу прилику да тамо посматрам Сократа него код Потидеје, јер сам био мање уплашен (у страху), јер сам био на коњу. Пре свега, колико је он био *разумнији* од Лаксиса; и друго, то је било моје мишљење, Аристофане (а ово је твоје); да је шетајући тамо баш као што то чини овде у Атини, 'вребајући као пеликан, очи му летеше с једне стране на другу' (бацајући очи наоколо), тихо (мирно) у потрази за пријатељима и непријатељима, свима јасно ставио до знања, чак и на великој удаљености, да ако се додирне овај прави човек, он ће се *јуначки бранити*. Због тога је отишао безбедно, и он и његов друг; јер кад се у рату понашаш (држиш) као он, онда те скоро и не дотичу (дирају), него прогоне оне који беже главом без обзира“.⁴⁵⁶

Сл. 15 Сократ у бици код Дилијума 424. пре Хр. (Аутор - Thomas Couture, 1843)⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ <https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82>

⁴⁵⁵ Херодот, 1988, II, 369-370; https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Delium;

Алкибијад говори да је Сократ превазилазио у војничким напорима, не само њега, него и све остале (Platon, *Gozba*, 2002, XXXV, 219, e). То поткрепљује речима: „Нико други мене није спасао до овај. Био сам рањен, и он ме није хтео оставити, него је срећно избавио и моје оружје и мене самога“ (Platon, *Gozba*, 2002a, XXXVI, 220, e). Овај догађај управо говори да је Сократ био и телесно и умно врло јака (снажна) личност у најтежим, животно важним, ситуацијама (прим. аутора).

⁴⁵⁶ Πλάτων, 2002v, 221c; Platon, *Gozba*, 2002a, XXXVI, 221, a.

⁴⁵⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Delium

Може се рећи да се Сократ није само „јуначки бранио“ телесним способностима у рату, већ и у миру - мудрим речима. Исказане речи „вребајући као пеликан, очи му летеше с једне стране на другу“, управо говоре да је и у вртлогу рата био врло обазрив, посматрао и анализирао у тренутку насталу ситуацију - ко му је пријатељ, а ко непријатељ, да би се без панике и стреса (у миру) могао повући са осталим саборцима.

2.5.1. Сократ у хоризонту спорта

Сократ је, као и многи други антички филозофи, био (не)посредно везан за спорт. Спорт без премца било је *рвање* (*pále*), које је и дало име палестри⁴⁵⁸. Рвање је у античкој Грчкој⁴⁵⁹ био веома агресиван, а често и *насиљан спорт*⁴⁶⁰. Школе рвања (палестре) и гимназије (јавне и приватне), биле места где су се окупљали младићи у Атини и већини других полиса у Сократово време (V век пре Хр.). Као и многи његови савременици, Сократ је вежбао у гимназији и бавио се „*лаким*“ *рвањем* ради вежбања, или интеракције са неким од својих пријатеља⁴⁶¹, и ништа више⁴⁶².

Да би се разумело шта значи „лако“ рвање треба се осврнути на Ксенофона који је одрастао у Атици. Био је филозоф (око 570-475. пре Хр.), војник и историчар чији коментари указују да је изузетно поштовао Сократа. Приказао га је у разговорима са људима из различитих друштвених слојева како је изнад свега био посвећен помагању људима да кроз практичне савете побољшају своје животе. Записао је: „Сократ је био тако користан у свим околностима и на све начине...“ (*Memorabilia* IV.i.1). Ксенофон се дружио са младима вишег сталежа, који су прихватили дорске обичаје, међу којима највише бављење спортом: „Остао је до краја живота заљубљеник у *гимнастирион*⁴⁶³, рвање и тзв. *'слободна такмичења'*“⁴⁶⁴. Синтагма „*слободна такмичења*“ (грч. *ελεύθερον*

⁴⁵⁸ Flaceliere, 1979, 115.

⁴⁵⁹ Треба имати у виду чињеницу да су се такмичења у рвању, као најстаријем - палеоспорту, одржавала знатно раније пре Сократовог времена. Тако се на пример, Херодот најчешће позива, на појединце који су актери догађаја о којима приповеда. Наводи да је Клистен - тиранин из Сикиона, владао у периоду од око 600-570. - умро око 532. г. пре Хр. (https://sh.wikipedia.org/wiki/Klisten_iz_Sikiona) за време олимпијских светковина, на којима је са својим четворопрегом однео победу, објавио да сваки Хелен који се сматра достојним да постане његов зет, може доћи у Сикион. Каже да их је Клистен лепо дочекао и код себе им саградио *рвалиште* и *тркалиште* (Херодот, 1988, II, 6, 126, стр. 113).

Херодот описује и статус Милтијада Старијег (590-524. пре Хр.) - био је атински војсковођа и државник (https://en.wikipedia.org/wiki/Miltiades_the_Elder), син Кимона, који није имао наследника, оставио је власт и имање, сину свога рођеног брата Стезагори. Херодот наводи да су после Милтијадове смрти становници Херзонеза (Херсона), по свом обичају, приносили жртве, као свом оснивачу, и приређивали *коњске трке* и *рвачке такмице* у његову част (Херодот, 1988, II, 6, 38, 76).

⁴⁶⁰ Дјурант (1996, IX, 233) наводи да су се током времена са повећањем бруталности, *рвање* и *бокс* спојили у нову такмичарску дисциплину која се називала *панкрација*, или игра свих снага.

⁴⁶¹ Алкибијад каже: „Сократ је по свом обичају цео дан провео у разговору са мном, па се онда опростио и отишао. После тога позвао сам га на *гимнастику*, и *вежбали* смо се заједно. Вежбао се са мном и *рвао* се више пута...“ (Platon, 2002a, XXXIII, 217, с, 69).

⁴⁶² Reid, 2010, 4: 2, 158: „Like many of his contemporaries, Socrates exercised at the gymnasium and engaged in light wrestling for exercise or to interact with some of his friends, nothing more“.

⁴⁶³ Односи се на Сократа, а *гимнастирион* је било место где су се вежбале разне спортске дисциплине и кретне активности усмерене ка ратним вештинама - прим. аутора).

⁴⁶⁴ Ξενοφών, 1993, 13: „Εμείνε σε όλη τη ζωή του λάτρης των γυμναστηρίων, της πάλης και των ελεύθερων αγώνων“.

αγώνων) означава такмичење (надметање) на самом часу телесног вежбања – у смислу проверавања „ко је бољи“ - (прим. аутора).

Дакле, наведени подаци упућују на то да се Сократ у младости (као ефеб) бавио само „лаким“ рвањем и „слободним такмичењем“ на часу телесног вежбања, док је у поодмаклим годинама гимнастицирао да би се решио мало превеликог трбуха⁴⁶⁵ - свесност за здравље (прим. аутора). Са друге стране Платон је био такмичар у рвању на великим такмичењима у Истмији⁴⁶⁶, док је Питагора био олимпионикис⁴⁶⁷ у боксу на Играма у Олимпији⁴⁶⁸ - највећем такмичењу у античкој Грчкој.

Али, не треба испустити из вида чињеницу да је у античкој Грчкој постојао модел и мета-такмичења - где није било појединачног победника, пошто није било ни такмичења⁴⁶⁹. Пример, где се посматра и анализира основа ове врсте такмичења са дубљег филозофско-логичког гледишта може се наћи код Хомера у *Илијади* када су Глаук, војвода ликијски и Диомед изашли на мегдан испред војске. Глаук, Хиполохов син, се дичио: [...] „он (отац) ме слао у Троју и још ме опомињ’о много, увек да одличан будем и све да надмашим друге“.⁴⁷⁰ Међутим, до надметања није дошло пошто су утврдили да потичу од познатих предака „главних првака са такмичења“. Диомед забодје копље у земљу и рече: „Гле, по прецима ти си мој пријатељ главни и давни“!⁴⁷¹

2.5.2. Сократово филозофско рвање

Рид поставља питање: „У чему се огледа Сократов образовни метод који има заједничко са спортском облашћу која се назива рвање? Сматра да се у Сократовом методу показује да се не ради о „правом“ супарништву, тј. да није суштински компетитиван, где нису присутни само победа, или пораз, већ да је тежио неким вишим циљевима истине и врлине. Каже да треба имати у виду да борба (*агон*) није постојала само у атлетици, већ и у музици, поезији, драми, уметности – чак и лепоти. Наводи да су и судски процеси сматрани обликом *агона*, као и политичке дебате. Објашњава да се у Сократово време појавио и облик вербалног надметања назван *еристички* у коме испитивачи покушавају да натерају своје противнике да сами себи противрече; чиме би добијао меч⁴⁷². Популарност оваквих игара код софиста је можда разлог зашто су описани као „спортисти у вербалној борби“ - „Бејаше неки *атлета* у борби говорима, јер је узео за себе еристичко умеће“.⁴⁷³

У *Кратилу* (421d, 60) Сократ каже да „парница не прихвата исприке“.⁴⁷⁴ Иако је интерпретација ових речи, које су усмерене на деловање, изразито филозофска по свом

⁴⁶⁵ Flaceliere, 1979, 156, наводи Ксенофона - *Gozba*, 2.

⁴⁶⁶ Laertije, 1979, III, Glava 1, 5, 88.

⁴⁶⁷ *Олимпионикис*, победник на Олимпијским играма (Ολυμπιονίκης, νικητής στους Ολυμπιακούς αγώνες (Γιαννάκης, 2000, 107). Платон пише: „Победа чувара је већа и њихово издржавање од стране државе је потпуније. Својом победом постижу они благостање целе државе, а издржавање и све друго што живот захтева добијају они и њихова деца, и држава им дели почасне поклоне док су живи, а достојну пратњу кад умру“ (Platon, 2002b, Књига V, XIII, d,e, 155).

⁴⁶⁸ <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>

⁴⁶⁹ Стефановић, 2011, 393.

⁴⁷⁰ Хомер, 1977, *Илијада*, 6, 207-208, 171.

⁴⁷¹ Хомер, 1977, *Илијада*, 6, 213 и 215, 171.

⁴⁷² Reid, 2010, 159.

⁴⁷³ Platon, *Sofist*, 1975a, 231, e, 231.

⁴⁷⁴ <https://vdocuments.mx/platon-kratil-558495cb95111.html?page=1>

карактеру, могу се тумачити - да „*када смо у такмичењу, немамо изговора*“ (прим. аутора). Сократ је у расправама „доводио људе“ до самоконтроле, мотивисан својом љубављу према човечанству (*Memorabilia*, I.2.60). Каже да је „уздржљивост темељ врлине“ (*Memorabilia*, I.5,4). Он је више „уздржан у својим делима него у својим говорима; јер је надјачавао не само задовољства која долазе кроз *тело*, али и задовољство које долази кроз богатство...“ (*Memorabilia*, I.5,6).

Сократ се јавља као посредник између идеалне норме и људске стварности у којима појам посредовања и посредника евоцира у појмове *златне средине и равнотеже*⁴⁷⁵. Вештим испитивањем приморавао је саговорнике да препознају своје незнање, што је у њима изазивало пометњу која их је могла навести да преиспитају цели свој живот⁴⁷⁶. Сократ је за тему расправе углавном бирао активност која је његовом саговорнику била позната и настојао да са њим одреди *практично знање* које изискује обављање те активности⁴⁷⁷. У дијалектичкој иронији, Сократ се кроз своја питања претварао како жели да му саговорник саопшти своје знање или мудрост. А у ствари саговорник је, у тој *игри питања и одговора*, откривао да није способан да доскочи Сократовом незнању, јер нема ни знања ни мудрости које би му пренео. Саговорник је заправо желео да се приклони Сократовој школи, то јест *школи свести о незнању*⁴⁷⁸. У суштини Сократ је развио методу *еленктика* (облик аргументованог дијалога између појединаца, заснованог на постављању питања и одговарању на њих), да би доспео до сигурне спознаје⁴⁷⁹.

Ксенофон наводи како Сократ објашњава да међу онима чија жеља постоји за телом [...] „цвет лепоте ипак брзо достиже свој врхунац; цвет вене, а када то пропадне, наклоност која је била заснована на њему такође мора да увене и нестане. Али душа, сваким кораком који направи на свом даљем путу ка *дубљој мудрости*, постаје све вреднија љубави“.⁴⁸⁰

Сократ и Синтија имају дијалог у коме се објашњава како душа заповеда телу:

„*Сократ*: Тврдиш ли да од свега што има у човеку влада нешто друго, а не душа, нарочито трезвена?

Синтија: Бар ја не.

Сократ: Да ли она влада кад угађа телесним осећањима или кад им се и противи? А мислим овако. Ако је у телу врућина или жеђ душа га вуче на супротну страну да не пије, а у случају глади да не једе. И у небројено многим другим приликама видимо да се душа отима телесним прохтевима. Или не?

Синтија: Неоспорно.

Сократ: Није ли, ето, очигледно да она [душа] дела сасвим супротно? И не управља ли она свим оним што човек узима за њене саставне делове? И зар се она не противи безмало свему читаваог свог живота? И зар она не господари на све начине тиме што зауздава осећања час теже и са боловима према *правлима*

⁴⁷⁵ Ado, 2015, 121.

⁴⁷⁶ Ado, 2015, 124.

⁴⁷⁷ Ado, 2015, 133.

⁴⁷⁸ Ado, 2015, 144.

⁴⁷⁹ <https://www.google.com/search?q=what+is+socratic+elenchus>

⁴⁸⁰ Xenophon, *The Symposium*, VIII, 27. “The bloom of beauty after all does quickly reach its prime; the flower withers, and when that fails, the affection which was based upon it must also wither up and perish. But the soul, with every step she makes in her onward course towards deeper wisdom, grows ever worthier of love“.
<https://www.gutenberg.org/files/1181/1181-h/1181-h.htm>

телесног вежбања и лекарске вештине, а час блаже, и што прилази пожуди, гневу, и страху сад с претњама, а сад опет са опоменама, разговарајући са њима као са нечим сасвим другим него што је она сама?⁴⁸¹

2.5.3. Агон код Сократа

За разлику од атлетских дисциплина, попут трчања, скакања удаљ са халтерима у рукама, или бацања диска и копља, рвање је захтевало два противника који су били у директном контакту. Антички рвачи били су врло снажни. Али, да би победили морали су бити изврсни још и у координацији, равнотежи и проприоцепцијским способностима⁴⁸² (прим. аутора). Познато је начело у спорту да такмичење против супарника који поседује сличан ниво телесних вештина више може да утиче на обострани развој, него обрнуто. Дакле, иако се у рвању ствара однос ривалитета, са друге стране ствара се нека врста сарадње усмерене на међусобно усавршавање. У сагласју са тим навешће се пример Еутидема и Дионисодора, двојице браће бораца у панкратиону. Чињеница је да су у младости, кроз међусобно ривалство, касније постали изврсни, не само у борилачкој вештини – борби с оружјем (телесне способности), већ и надмудривању (умне способности). То се може уочити кроз дијалог Сократа и Критона:

Критон: С ким си то јуче разговарао у Лицеју⁴⁸³ Сократе? Окруживало вас је тако велико мноштво да нисам могао да чујем ништа јасно, мада сам био пришао с том намером [...] (*Euthidem*, 271, а).

Сократ: Тај за кога питаш, Критоне, је Еутидем, а онај који је седео са моје леве стране је његов брат Дионисодор. И он је учествовао у разговору. (*Euthidem*, 271, б) [...] Што се пак њихове мудрости тиче, Критоне, она је задивљујућа: они су заиста веома мудри. Нисам раније знао да су *панкратисти*. Спремни су, наиме, за сваку врсту борбе, и нису као она два брата панкратиста из Акарнаније који се само телом могу борити. (*Euthidem*, 271, с). Најпре они су у том најизврснији – јер веома су вешти у борби оружјем и могу и другог таквим учинити – ако им плати, а потом најјачи су и у борби по судницама. [...] - тако су врсни постали у борби речима и побијању свега што се тврди, свеједно да ли је то истинито или лажно. Ја Критоне, намеравам да поверим себе овим људима, јер тврде да би за кратко време могли и било ког другог учинити врсним у истим тим стварима (*Euthidem*, 272, а,б).

Критон: Управо због тога смо ту, Сократе, да покажемо и подучавамо, ако неко хоће да учи (*Euthidem*, 274, б)... Слично је било и у другом питању, у коме су те питали да ли људи уче оно што знају или оно што не знају. А све то је играње наука, па зато и кажем да се они с тобом играју. (*Euthidem*, 278, б).

Сократ: Значи, уче они који не знају, Клеинија, а не они који знају (*Euthidem*, 277, с)⁴⁸⁴.

⁴⁸¹ Platon, *Gozba*, 2002a, XLIII, 219-220.

⁴⁸² Проприоцепција представља осећај свести о положају зглоба, а кинестезија описује осећај покрета у зглобу (Кауа, Џосмаоглу, Дорал, 2018, 4). Кинестезија је део проприоцепцијског система, а односи се на способност да се на свесном нивоу осети позиција зглоба - постојање покрета, брзина и правац извођења покрета (Ранисављевић, Стефановић, 2020, 184).

⁴⁸³ Лицеј (грч. Λύκειον) био је гимназијум у античкој Атини, најпознатији, јер се везује за Аристотела и његову истоимену школу. Зграда, односно здање школе, добило је име по храму посвећеном Аполону Ликијском и потиче пре VI века пре Хр, док је Аристотел основао своју познату школу тек 335. пре Хр. (<https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%86%D0%B5%D1%98>).

⁴⁸⁴ https://www.academia.edu/51631359/Platon_Dijalozi_Hipija_Veci.

Из наведеног дијалога јасно се види да је Сократ био у Лицеју где је од „великог мноштва“ имао разговор са двојицом „веома мудрих“ панкратиста - Еутидемом и Дионисодором. Та чињеница наводи на закључак да је поштовао врсне људе и из простора спорта. Са друге стране, Сократ намерава да повери себе овим људима, јер тврде да би за кратко време могли и било ког другог учинити врсним у истим тим стварима (*Euthidem*, 272, a,b). То указује да је био спреман *себе да надилази* кроз дијалог са мудрим људима путем борбе мишљења. Сматрајући да уче они који не знају, а не они који знају (277, c), показује да још увек жели да учи⁴⁸⁵.

У суштини Платон суочава Сократа са двојицом атлета у тражењу истине методом софиста која се огледа у надмудривању кроз двосмислену игру речи. Код *Еутидема*, аргумент се упоређује са играњем лоптом: „[...] а Дионисодор прихвати реч као *лопту* и поново је усмери ка момчићу“ (277, b) и рвањем: „Сада се Еутидем спремао да као у *рвању* обори младића по трећи пут“ (277, d). У суштини Сократ са двојицом софиста-атлета води расправу о питању шта би човек паметно могао да научи омладину? Дакле, Сократ је посећивао Лицеј, где је имао сусрете и разговоре, како са младима, тако и са двојицом атлета који су упражњавали најтежу борилачку вештину – панкратион⁴⁸⁶. И овде се може уочити да је имао дијалоге са умним атлетима из борилачких вештина који су поседовали на високом нивоу два битна умећа - сналажљивост и довитљивост у расправама око истине. Та борба мишљења у циљу развоја мудрости, била је делимично слична *агони*, чији је циљ *победа*.

Трасимах се Сократу и Полимарху вербално подсмева, након што их понижава за „љубав према надметању“ у објашњењу врлине правичности:

„Трасимах: Какве се ту глупости брбљају, о Сократе? И што се удварате један другоме глупим разговорима? Ако хоћеш заиста да сазнаш шта је то правичност, немој само да запиткујеш и да хвалисаво противречиш кад неко одговара, зато и сам одговарај и реци шта је, по твом мишљењу, правичност. Али ми немој тврдити да је правичност дужност, или корист, или оно што је од користи, или што доноси добит, или што помаже“⁴⁸⁷.

Де Ботон објашњава да је Сократ имао способност правилног закључивања које је било доступно свима:

„Да би се следио Сократов пример требало би да се, када се суочимо са критиком, понашамо као *атлете који вежбају за Олимпијске игре*. Информације о спорту биле су дате у књизи *Погледајте антички грчки град изнутра*. Замислимо да смо атлете. Учитељ нам је предложио вежбу за бацање копља којом се јачају листови на ногама. Она захтева да стојимо на једној ноzi и подижемо тегове. То изгледа чудно људима са стране који нас због тога исмевају и

⁴⁸⁵ А још је св. Јован Лествичник (2008, *Поука* XXVI, а) рекао мудру поуку: „Они који изучавају науке знају какво учење одговара почетницима, како средњима, а какво самим учитељима. Обратимо своју пажњу и (утврдимо) нисмо ли још у реду почетника, иако већ дуго времена учимо. Сви сматрају да је срамота видети старца да иде у основну школу“.

⁴⁸⁶ Панкратион је био спој рвања (*пале*) и бокса (*нигме*) у коме су дозвољени ударци са рукама, ногама, лактовима, коленима и прстима, исто и бацање, полуге и болни хватови, у стајању и на поду. (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Pankration>).

⁴⁸⁷ Platon, 2002b, A књига прва, X, 336, c, 14.

приговарају нам да смањујемо сопствене шансе за успех. У купатилу случајно чујемо некога, како говори да смо ми: више заинтересовани да покажемо лепе мишиће на листовима него да помогнемо граду да победи на играма (ἤμῖν μέλει μᾶλλον τὸ τὰ σκέλη καλὰ ἐπιδεικνύναι ἢ τὸ βοηθεῖν τῇ πόλει πρὸς τὴν ὀλυμπιονίκην).

Сурово, али и даље нема места узбуни, ако будемо слушали Сократа у конверзацији са Критоном:

Сократ: Када човек озбиљно вежба гимнастику, да ли обраћа пажњу подједнако на сваку хвалу, или прекор и мишљење, или само онда када оно долази баш од компетентне особе, лекара или учитеља гимнастике?

Критон: Само када долази од компетентне особе.

Сократ: То значи да би требало да се боји критике и да се радује похвали само компетентне особе, а не светине.

Критон: Очигледно.

Сократ: Требало би да ради и вежба, као и да једе и пије према савету свог *инструктора*, који поседује *експертско знање*, а не према мишљењу остатка света. Вредност критике зависиће од процеса размишљања критичара, а не од њиховог броја, или положаја.

Зар не сматрате добрим принципом да људи не би требало да поштују мишљење сваког човека, већ само једних, али не и других... да би требало да поштују добре, а не лоше?... А добри су они људи који имају разумевање и знање, док су лоши они без разумевања...

Зато, драги пријатељу, не би требало да много бринемо шта ће свет рећи о нама, већ шта ће експерт по питању правде и неправде рећи⁴⁸⁸.

Из овог разговора види се жеља Сократа да нас упуту ка његовом методу логичког размишљања који се односи на знање експерта. Он нам показује да постоји аналогија и у спорту при трагању за истином која се остварује мудрошћу кроз аргументе. У суштини, нуди позив на подухват - достићи *мудрост кроз филозофију*.

Де Ботон даље наводи да се вредност неке идеје, или радње, не мери према томе колико је широко прихваћена или колико је широко оспоравана, већ према томе да ли следи *закон логике*, па каже:

„Филозоф (мисли на Сократа – прим. аутора) нам је понудио излаз из две снажне заблуде: да би требало да увек слушамо диктат јавног мњења и да га никада не би требало слушати.

Да бисмо следили његов пример, најбоље ћемо проћи ако увек покушавамо да слушамо диктат *логичког размишљања*“⁴⁸⁹.

Наведени примери поткрепљују тврдњу да је Сократ волео да буде присутан и у хоризонту спорта. Платон је заиста срео Сократа у гимназији где су неке гимнастичке и дијалогске борбе биле део њиховог образовног односа. Та веза између рвања и филозофије огледала се у Сократовом начину трагања за мудрошћу кроз аргументе, нежно срамоћење, поштenu игру и стимулишуће такмичење⁴⁹⁰.

⁴⁸⁸ De Botton, 2002, 35-37.

⁴⁸⁹ De Botton, 2002, 46.

⁴⁹⁰ Reid, 2010, 157.

Сократ тражи и налази своје слушаоце на тржницама и вежбалиштима, у уметничким радионицама и радњама - он је човек улице⁴⁹¹. Био је човек из народа, али је око себе окупљао елиту атинске омладине: привлачио их је колико својим разговором толико и својом личношћу⁴⁹².

Вежбање и дружење са филозофима у палестрама и гимназијама представљају две појаве различитих области које су допринеле да се међусобно могу објашњавати. Поставља се питање - зашто је филозоф Сократ често био у просторијама где су ефеби вежбали? Да би се добио одговор узео се у разматрање пример палестре.

Витрувије је, кроз свој текст *De architectura*, пружио важан антички извор о овој врсти грађевине кроз опис палестре:

„Заобљена дворана са *седиштима* (*екседре*, *ἐξέδραι*) изграђене су дуж појединачних дубоких страна палестре за *филозофе*, говорнике и друге учењаке. Палестра се састојала од правоугаоног дворишта окруженог колонадама са суседним просторијама, које су имале различите функције: купање, играње лоптом, свлачионице, *седење за дружење, проматрање или подучавање*, као и за складиштење уља, прашине или спортске опреме“.⁴⁹³

Из претходног описа палестре види се да су филозофи, имали своја седишта (*екседре*, *ἐξέδραι*) у заобљеним дворанама која су служила за „дружење“, „проматрање“ или „подучавање“. То указује на чињеницу да су филозофи античке Грчке имали добре услове у којима су могли остварити процес образовања ефеба. Претпоставка је да се и Сократ нашао у тој, одговарајућој средини, окружен младима, којима је могао да пренесе своје знање и искуство у циљу развоја врлина и мудрости. Одговор на питање - зашто је филозоф Сократ често био у просторијама где су ефеби вежбали, могао би да гласи: зато што је желео да придобије младиће за филозофију, тј. да постану љубитељи мудрости. Дакле, може се рећи да је филозоф Сократ кроз свој делатни рад у палестри и гимназији, у којима су се иначе упражњавале спортске дисциплине попут рвања, бокса, бацања диска, скока удаљ...⁴⁹⁴, значајно утицао да се оствари међусобна повезаност филозофије и спорта у античкој Грчкој.

У *Филебу* (38е) Платонов Сократ тврди да је *душа* слична илустрованој књизи⁴⁹⁵, а како је његов филозофски дијалог препознатљив по начину тренирања *душе*, то је интересантно уочити да користи термине чак и са *спортског такмичења*: „Хајде да се позабавимо питањем у најбољем *олимпијском стилу*“.⁴⁹⁶ То би у преносном смислу могло да значи: „Хајде да се припремимо као спортисти за Олимпијске игре и да формирамо линију (стратегију) напада око овог проблема (противника). Дакле, Сократ користи синтагму „олимпијски стил“ како би описао тежњу да се постане *олимпионикис* (победник на играма у Олимпији), односно победник у дијалогу. И кроз овај пример види се да је постојала аналогија са најзначајнијим спортским догађајем у античкој Грчкој - Олимпијским играма. Дакле, јака веза филозофа Сократа са спортом.

⁴⁹¹ Ado, 2015, 130.

⁴⁹² Šušnjić, 2003, 16.

⁴⁹³ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Palaestra>.

⁴⁹⁴ Иоаннидис и др. 2008, 71.

⁴⁹⁵ Deretić, 2013, 84.

⁴⁹⁶ Plato, 1975b, 41b, 38. – “Soc. Let's tackle the question in the best Olympic style”.

Ксенофон пише да је Сократ имао позитиван став према демосу и волео људе. (*Memorabilia*, I, 2, 60). Није имао расправе само са ефебима у гимназији и Лицеју, већ и са људима на улици, или гозбама које су приређиване поводом разних догађаја. Тако у *Симпозијуму* Ксенофон описује расправу Сократа са гостима на вечери коју је Калија приредио. Хермоген запажа: „Сократе, много ти се дивим због многих ствари, а сада да видим како га у чину задовољства Калију обучавао у дужности и истинској изврсности [...] учећи га какав човек треба да буде“ (*Symposium*, VII, 24)⁴⁹⁷. На гозби, којој присуствује и Сократ, Ксенофон описује *спортски догађај*: „Повод је била коњска трка на великом *Панатинајском фестивалу*. Калија, Хипоников син, довео је дечака, који је и сам *победник панкратиона*, да види спектакл“ (*Symposium* I, 1, 5-9). Ксенофон наводи да су се неки у краћем временском интервалу посветили *гимнастичкој вежби* (и накнадном мазању екстремитета), док су се други окупали⁴⁹⁸, уз истовремено представљање гостију домаћину куће (*Symposium* I, 1, 20). О купању Флацериере је записао:

„Стари су се Грци радо купали пре вечере. Због тог обичаја изрази 'купати се' и 'ићи вечерати' били су готово истозначни. Сократ је, као што знамо, више бриге посвећивао своје духу него телу, но кад је био позван на вечеру, увек се окупао пре него што би пошао своје домаћину:

'Рече ми, дакле, да је срео Сократа, и окупана и у сандале обувена, што је Сократ ретко чинио, па га је зато запитало, куда иде кад се онако лепо дотерао.

А Сократ је одговорио: Идем на гозбу код Агатона... Зато сам се овако лепо дотерао да леп лепу дођем'.“⁴⁹⁹

Могло би се сматрати да се у дубини Сократових речи „да леп лепу дођем“ назире његов поглед на чистоћу и лепоту, не само тела, већ и душе, у чијој суштини се налази целовит однос према здрављу.

Федар у разговору са Сократом описује како су ходајући боси по води тражили погодно место за дијалог:

„Федар: Идем бос, јер ти идеш свагда. Зато нам је најлакше ићи уз поток квасећи ноге, а то и није непријатно, нарочито у ово доба године и дана ... Онда је хладовина, и пирка поветарац, а има и траве да седнемо или, ако нам се свиди, да легнемо... Да ли са овог места? Вода је бар пријатна и чиста и бистра, а њена обала прикладна девојкама за *игралиште*“.⁵⁰⁰

Из наведеног дијалога може се запазити да је Сократ лети ходао свакодневно бос, чак и по „чистом и бистром потоку“ који је уобичајено хладан. То говори о његовом чврстом убеђењу да се и на овај начин може јачати телесно здравље⁵⁰¹. Интересантно

⁴⁹⁷ Xenophon, *The Symposium*, Translation by H. G. Dakyns. <https://www.gutenberg.org/files/1181/1181-h/1181-h.htm>

⁴⁹⁸ Глагол „окупати“ могао је бити и у значењу – они који су били „посвећени гимнастичкој вежби“ (док су чекали да дођу други гости), после „краћег вежбања“, „окупали“ су се, а затим пресвукли и отишли на гозбу (прим. аутора). Платон у *Гозби* наводи како су Сократ и Аристодем кренули на гозбу код Агатона и да је Аристодему роб опрао ноге да би могао лећи уза сто (Platon, 2002a, III, 175a, 26).

⁴⁹⁹ Flaceliere, 1979, 160; Platon, 2002a, II, 174a, 25.

⁵⁰⁰ Platon, 2002a, III, 229a,b, 80-81.

⁵⁰¹ Свакодневно ходање Сократа по неравној подлози, као и уз поток хладне воде, значајно су утицали на побољшање циркулације крви - првенствено у пределу стопала, а секундарно у целом телу. Аналогно хладном потоку (природни услови), данас се у рехабилитационим центрима и бањама (неприродни –

запажање Федра, да је „обала потока прикладна девојкама за *игралиште*“, упућује на размишљање да су приметили игралиште, тј. природан простор, који одише чистим ваздухом, где би се могле упражњавати телесне активности за девојке које би тиме имале погодне услове за побољшање здравља (прим. аутора).

Алкибијад за Сократа каже: „Ишао је бос по леду лакше него други обувени. А војници су га гледали попреко“.⁵⁰² Овде се види да је Сократ био ментално и телесно врло чврста и здрава личност, отпорна на екстремно нелагодне стимулусе из спољашње средине. Закључак је – само изузетно здрава особа могла је да се креће боса по леду и да се после тога не разболи. Дакле, личност са високо развијеном свешћу, као што је био Сократ, може себе да нагони да се нађе у екстремним условима хладноће, без каснијих последица по здравље. Посебно је важно истаћи да Сократ није био становник хладнијих предела северне Европе, већ екстремних летњих температура у поднебљу Средоземља.

Интересантно је навести аналогно схватање које данас заступа Стефановић у књизи *Хвалоног*. Сматра да „ојачана стопала благосиљају босотињу“,⁵⁰³ те се намеће питање – није ли здравије за атлету да се у појединим периодима припреме за такмичење креће „природно обувен“? То не искључује могућност да и они који у данашње време желе да буду здравији могу ходати повремено боси.

Атлетско такмичење и Сократова филозофија имају за циљ врлину, људску изврсност или *арете*. Да би поткрепио ову тезу, Рид нуди пет тачака поређења које доказују сличности између две праксе – атлетско такмичење и Сократове филозофије:

1. Трагање за знањем. *Агон* и *елентика*⁵⁰⁴ су у основи активности које траже *знање* и имају за циљ стицање *истине* и *разумевања*. Сматра да мудрост која се тражи кроз спорт није само познавање неког догађаја, као што је ко је победио, а ко изгубио, већ разумевање разлога за тај резултат. Знати ко је први прешао циљну линију је важна чињеница, али је много мање значајна од разумевања зашто је овај тркач победио, а други изгубио. Закључује да *атлетско такмичење*, као и *филозофија*, представљају *љубав према мудрости и тражење знања* - активност која има за циљ не само информације већ и *разумевање*.
2. Трагање за знањем карактерише *испитивање агона* и *елентике* - карактеришу питања која траже разумевање моралних концепата на личном, општем и идеалном нивоу. Обе имају фундаменталну везу засновану на заједничкој вредности *изврсности*. Испитивање нам помаже да се издигнемо изнад себе.

„вештачки“ услови) користе тзв. водени масажери, као и ходање у плиткој води на чијем дну се налазе облаци (камење које је ваљањем воде постало обло) у циљу побољшања здравственог статуса (прим. аутора).

⁵⁰² Platon, 2002a, XXXV, 220b, 71.

⁵⁰³ Стефановић, 1994, 28.

За „босотињу“ Димитрије Туцовић даје рационално објашњење - Ђорговић наводи да се Туцовић јавља „Радничком листу“ у јулу 1901. године из Ужица и описује ужасну немаштину и „босотињу“. Каже да је опао опанчарски занат, јер се у тим југозападним крајевима Србије „до скоро сматрало за срамоту ићи бос, а сад се ретко ко и виђа обувен“. Описује да има безброј кућа у којима је по десет-петнаест душа са свега једним паром опанака које се носе само када се иде у варош. (Момчило Ђорговић, 11.12.2016). <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/dimitrije-tucovic-2-ucitelj-energije/>.

⁵⁰⁴ Сократ је развио методу *елентика* (облик аргументованог дијалога између појединаца, заснованог на постављању питања и одговарању на њих), да би доспео до сигурне спознаје. (<https://www.google.com/search?q=what+is+socratic+elenchus>).

3. Обе активности *захтевају признање погрешивости и ризика од неуспеха*, што мотивише жељу за учењем, обуком и успехом.
4. Подстичу стално и активно *тестирање себе*. Фокус се помера ка побољшању – на активно тестирање и усавршавање себе кроз такмичење и разговор. Сократова спремност да разговара са стручњацима, његово порицање да је учитељ и његово инсистирање на постављању најједноставнијих питања говоре о његовој посвећености да стално тестира себе и своје знање. Сократ истовремено препознаје своју несавршеност и свој потенцијал за скоро савршенство, па се активно укључује у борбу да се барем приближи идеалу мудрости.
5. И једно и друго (*агон и елентика*) укључује обавезу *изазивања других*. Тако на пример, од атлете се очекује да увек изазивају друге у агону – морају да наставе да се боре да побољшају себе и подстичу друге да учине исто⁵⁰⁵.

2.5.4. Победник – губитник

У образовном контексту, *победа и пораз* морају служити добронамерном циљу међусобног побољшања. У филозофији, као и у спорту, побеђивање противника и пораз од њега, могу бити учињени на начин поштовања који их чини свесним својих предности или недостатака. На свим спортским такмичењима у античкој Грчкој постојао је само победник, који се славио. Та реч задржала се и до данашњих дана – „победник“ у значењу особе која је освојила прво место на спортском такмичењу. За друго, треће и остала места предвиђени су само бројеви (освојио је друго, треће, четврто... место).

Ако се користи страна реч *шампион*, онда постоји и вицешампион за друго место, али за треће место непостоји такво именовање - вероватно зато што никога не интересују остали „губитници“. Не искључује се могућност да се за освојено треће место користи неологизам у облику синтагме – *награђени губитник*. Треће пласирани такмичар је с једне стране награђен бронзаном медаљом – добитник, а с друге губитник у односу на шампиона и вицешампиона. Нико од античких атлета, као и од данашњих спортиста не жели да буде „галантни“ губитник. Како се манифестује пораз? Ја побеђујем, ти губиш – то значи да сам бољи од тебе. У суштини побеђивање и губљење на спортским такмичењима у неком смислу заблуда:

„Спортско достојанство, да се не предаје до краја борбе, је одлика победника. Сваки спортиста као да жели да 'прогута' све око себе у жељи за победом. Ко тежи да буде победник, ништа и никога не сме да потцени. Треба да се преда максимално свом спортском опредељењу („даћу све од себе“), где постоји велика љубав према својој спортској активности. Битно је да изгради самопоуздање у себи и вољу. Ривали су равноправни, али победник је онај кроз кога светлост прође, а она је симбол хуманости, мудрости“.⁵⁰⁶

Зашто се спортиста уопште такмичи, да би победио? Да би доминирао? Да докаже своју вредност, да се афирмише? Све то захтева занос, који има две стране. Једна да подстиче, а друга да заокупља. Спортиста треба да усмери занос ка својој унутрашњости. Не треба поредити себе са другима, већ са самим собом. Спортиста треба да усмери свој

⁵⁰⁵ Reid, 2006, 76 (https://www.academia.edu/1096360/Athletic_competition_as_Socratic_philosophy?uc-g-sw=108580482).

⁵⁰⁶ Стефановић, 2011, 151.

занос не против свог противника, или према победи по сваку цену, већ радије према сједињавању тела и душе, откривању свог потенцијала, изражавању себе у потпуности и стремљењу да постане што је могуће бољи. Прави спортиста „игра игру“ због ње саме, усмеравајући свој занос унутар себе, тако да може открити самог себе, као што је једна од најстаријих идеја у хеленској етици - „спознај себе“,⁵⁰⁷ како рече Сократ⁵⁰⁸.

У суштини Сократ настоји да победи своје противнике, не да би уздизао себе, већ да их мотивише на виши ниво *агона*, чији је циљ мудрост и врлина. Сократ личи на рвача који у дијалогу тежи личној изврсности (*арете*). Он мора да има способност да одржи пажњу до остварења циља – побољшати себе кроз неговање врлина као што су храброст, издржљивост и мудрост. Дакле, Сократ покушаваја да победи и мотивише своје противнике. Када то постигне, одмах пребацује агонистички циљ на саму мудрост, која је, у сократовој филозофији, круцијална врлина. Вероватно је Сократ имао такав приступ, јер је дошао до сазнања да је мудрост доста недостајала античким атлетима у погледу изврсности (*арете*).

Нема сумње да промишљање, које нуди владика Николај Велимировић, представља врло интересантно полазиште за објашњење шта значи победа атлете:

„Ви гунђате против *атлета*, који се после дуге борбе пред вашим очима поклоне и изјаве, да су они једнаки⁵⁰⁹ и да не треба очекивати ничију *победу*. А неочекивање победе заклапа трепавице и опушта руке. Докле нас интересује победа, дотле нас интересује живот. У животу пак, у коме постоји реч победа, мора постојати и реч неједнакост“.⁵¹⁰

Као што у спорту постоји борба, тако је и Сократова „борба“ (*агона*) нека врста игре и вежбања, који имају за циљ да у животној борби човек може да обитава као мудра и добра особа. Тако Сократ у дијалогу са Глауконом каже:

„Јер је борба око тога да ли ћемо постати добри или рђави велика, драги мој Глауконе, још већа него што изгледа, тако да нас ни слава, ни новац, ни власт ни поезија не смеју одвојити од дужности, нити смеју учинити да занемаримо бригу око правичности и о осталим врлинама“.⁵¹¹

Ово подсећање да је „игра“ усмерена на узајамно усавршавање је још једна ствар која разликује Сократов агон од контрадикторних игара познатих софистима и беседницима. Одговарајући контраст постоји и у атлетици. Победа је све ако је нечији једини циљ изврсност у односу на одређеног такмичара, у одређено време, на одређеном такмичењу. Насупрот томе, ако је нечији циљ идеал изврсности или мудрости, као што је Сократов, онда су *појединачне победе и порази само вежбе и показатељи напретка ка том циљу*. У суштини Сократ се кретао у простору од љубави према победи до љубави према мудрости.

⁵⁰⁷ Стефановић, 2011, 108.

⁵⁰⁸ <https://www.roangelo.net/logwitt/xenophon.html>

⁵⁰⁹ Постоји изрека „први међу једнакима“, која одаје скромност, али и величину спортског јунака (прим. аутора).

⁵¹⁰ Велимировић (2002, 262).

⁵¹¹ Platon, 2002b, 608b, 311.

Каква је порука прошлости по питању агоне? Античким Грцима су најзначајнија места, попут Олимпије, Делфа, Истмије, Немеје..., увек била доказ да су у прошлости водили борбу за победу на простору светилишта Зевса, Аполона и др. Једина је разлика била та, што је то била спортска борба, али једнако сурова, тешка као и у рату. Да ли се „безддушност“ човека према човеку јавља у рату исто као и у тренутку фанатизма агоне у боксу, рвању, или панкратиону? Можда би се сваки ратник – спортиста тога доба могао запитати:

Зашто ни дан ни ноћ предах нам не удели судбина?
Да ли је то воља Зевсова, па нас је дозвоа да се боримо што ближе, гледајућ' нас?
Или је та борба била вид комуникације са нама у приближавању њему?⁵¹²

2.6. Диоген из Синопе

Диоген, рођен у Синопи, био је антички грчки филозоф, познати следбеник киника⁵¹³. Киничку школу основао је Антистен (око 445–око 360.), један од Сократових ученика, за кога Платон у *Федону* каже да је био присутан и у тренутку Сократове смрти. Антистен није следио пример других Сократових ученика, међу њима и Платона, који су након Сократове смрти побегли из Атине, него је остао у њој и у *вежбалишту Киносаргу* отворио своју школу, која је по том вежбалишту добила име „киничка“, а можда и по начину живота њених припадника – превенствено Антистеновог ученика Диогена из Синопе. Њега је привукло аскетско учење Антистена⁵¹⁴. И овде се може уочити веза филозофа Антистена и Диогена са „вежбалиштем“ (простор за телесне активности неопходне у рату и спорту), односно филозофа са палеоспортом.

Главни извор информација о Диогеновом животу пружа Диоген Лаертије у књизи *Животи и мишљења знаменитих филозофа*, већим делом кроз форму анегдота. За Диогена је записано - Ксенијаду, који га је купио, рекао је: „Мораш ме слушати иако сам твој роб, јер и лекара и крманоша би слушао под претпоставком да су робови.“ Наводи Еубула који у књизи *О Диогеновој продаји* прича да је тако поступао и са Ксенијадовом децом, коју је, осим осталих струка, поучавао и у јахању, гађању луком, и праћком, и бацању копља, и то све само због тога што је тражио да имају румену боју и да су *доброг телесног стања*⁵¹⁵. Дакле, подучавајући младиће спортским дисциплинама Диоген је, слично Сократу, био повезан са спортом. Како се у овом делу могу перципирати реч „лекар“ и синтагма „добро телесно стање“, то подсећају да се првенствено односе на *здравље*. У суштини, и Сократ, и Диоген, када говоре о здрављу као да кажу: „Вежбај тело да има здравље“ (прим. аутора).

Диоген је сматрао да само посматрање показује да како занатлије и у занатским вештинама, као и у вишим уметностима, марљивим вежбањем постижу велику спретност; тако и свирачи и *атлете једни друге надмашују* према томе колико је њихово сопствено *вежбање непрекидно и трајно*. Кад би ову своју делатност пренели и на душу, њихови напори не би били без користи и без сврхе⁵¹⁶. Говорио је да се људи међу собом такмиче

⁵¹² Стефановић, 2011, 60.

⁵¹³ Audi, 1999, 200.

⁵¹⁴ <https://www.thecollector.com/diogenes-sinope-cynicism/>.

⁵¹⁵ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 30-31, 177.

⁵¹⁶ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 70, 190.

како да један другога оборе и згазе (вероватно је мислио на рваче и панкратисте – прим. аутора), а да се за цену врлине нико не отима⁵¹⁷. Дакле, није само Сократ говорио о врлинама и атлетима, већ и Диоген. Имали су сличан начин мишљења о њима, те су тако били повезани са спортом. „Некоме који га је питао: 'Какав ти изгледа Диоген'? — одговорио је: 'Сократ који није сасвим при чистој'“.⁵¹⁸

Постојећа литература указује да су атлете били у неком смислу праве *аскете*. Наиме, да би били победници, или учесници, на спортским такмичењима, морали су се придржавати строгих начела тренирања, исхране, дневног режима рада и одмора и друго⁵¹⁹. Са друге стране, киници су веровали да је главни циљ живота *еудаемонија*, или *ментална јасноћа*, који се може постићи само уколико се живи у складу са природом, прихватањем аскетских, а не људских обичаја (*номос*), и да то представља *највиши облик мудрости*⁵²⁰. Диоген је заступао позитивни аскетизам, у циљу постизања максималне слободе, довољности самом себи и независности од спољашњих ствари. Дакле, може се перципирати да у некој мери постоји аналогија – и киници, и атлете, живели су у складу са одређеним аскетским начином живота и морали су бити *мудри* да би остварили своје циљеве. Закључак је да се мудрост синхроно прожимала, како кроз хоризонт филозофије, тако и кроз простор палеоспорта.

Интересантно је навести да је Диоген из Синопе био сличан Сократу чија је моћ убеђивања била чудовишна, како пише Лаертије. Наводи да је Диоген лако својим речима свакога придобијао⁵²¹. Шта је било у основи моћи убеђивања Сократа, Диогена и других филозофа? Одговор би био – антички филозофи су у основи моћи убеђивања првенствено користили логичко размишљање, искуство, знање, расуђивање, борбу мишљења, мудрост и др.

Не треба изгубити из вида чињеницу да су и други филозофи, попут Диогена из Синопе, били присутни у античким гимназијама: „Боравио је, наиме, најчешће у Кранеју, једном гимназију у Коринту“.⁵²² То присуство у тадашњој образовној установи указује да је Диоген имао жељу да оствари такав однос са младима који би кроз разговор могао да их усмери ка стварању врлина и стицању здравља путем телесног вежбања.

Дат је опис редовних различитих телесних активности које је Диоген користио у циљу стварања чврстог тела: „Лети би се ваљао на усијаном песку, а зими би грлио снегом покривене статуе, не пропуштајући ништа како би што више телесно очврснуо“.⁵²³ „Босим ногама је газио по снегу“.⁵²⁴ Вероватно да му је такав начин живота, у екстремним природним условима, омогућио да значајно оснажи тело како би сачекао дубоку старост у здрављу.

На то указују датуми рођења и смрти, иако постоје супротстављени записи. Колико је година Диоген могао да има када је успео да доживи дубоку старост? Лаертије сматра да је Диоген, рођен у Синопи - насељу Милећана на Црном мору⁵²⁵, живео у периоду од

⁵¹⁷ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 27, 177.

⁵¹⁸ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 54.

⁵¹⁹ Гален (Γαληνός, 1965, Γ', 14–15); Филострат (Φιλοστράτος, 1992, 25, 26, 28, 29, 47, 61, 63, 91).

⁵²⁰ <https://www.thecollector.com/diogenes-sinope-cynicism/>

⁵²¹ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 75, 191.

⁵²² Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 77, 192.

⁵²³ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 23 175.

⁵²⁴ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 34, 178.

⁵²⁵ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 20, 174.

404—323. пре Хр.⁵²⁶, тј. да се упокојио у својој 81. години живота. Интересантно је да исти аутор каже: „Прича се да је умро у деведесетој години живота“.⁵²⁷ У *Кембричком речнику филозофије* пише да је живео у периоду 400-325. пре Хр.⁵²⁸. Значи да је имао 75. година када је умро. У *Википедији* се наводи да се родио око 412. и умро 323. г. пре Хр.⁵²⁹ То указује да је поживео до 89. године. У другом сајту Википедије пише да је рођен 412. или 404. пре Хр., а умро у Коринту 323. пре Хр.⁵³⁰ Наведена два различита датума рођења, а иста година смрти указују да је живео, или до своје 89., или до 81. године. Дакле, већина наведени аутора се слажу да је Диоген умро 323. године пре Хр., али нису хомогени по питању рођења. Ипак, може се закључити да је успео да зађе у *девету деценију живота*. То би се могло сматрати подвигом као последице његовог аскетског начина живота.

Интересантни су за разматрање поједини догађаји који се односе на спортско такмичење у Олимпији којима је вероватно присуствовао Диоген. Кад је гласник у Олимпији објавио: „Диоксип је победио мужеве“, Диоген је приметио: „Он је победио робове, а људе сам победио ја“.⁵³¹ Кад је једном приликом видео неког победника у Олимпији како напаса овце, рекао му је: „Како брзо си са Олимпије прешао у Немеју, пријатељу“!⁵³² Кад је запазио како неки олимпијски победник нетремице посматра једну хетеру, рекао је: „Гледај, само, како једног гордог победника вуче за врат прва девојка на коју је наишао“. лепе хетере поређивао је са смртоносним напитком справљеним са медом⁵³³. Овде речи „вуче за врат“ могу се протумачити као рвач који руком хвата противника за врат и вуче га надоле како би га оборио (прим. аутора).

На питање зашто су атлете тупи и неосетљиви људи, одговорио је: „Зато што су саздани од свињског и говеђег меса“.⁵³⁴ Кад се вратио из Олимпије, један човек га упита да ли има много света тамо. Он одговори: „Врло много света, али мало људи“.⁵³⁵ Наведене чињенице указују да је Диоген путовао на игре у далеку Олимпију, јер је био заинтересован, да као посматрач, прати највећи спортски догађај у античкој Грчкој. То је подразумевало да је имао немало разговора са многобројним посетиоцима овог спортског такмичења. Тако на пример, када је рекао: „Има врло много света, али мало људи“, вероватно је мислио на оне са врлинама, на оне за које се може рећи да су „људине“ (прим. аутора). Дакле, и овде се види да је постојала повезаност филозофа са спортом.

Слично мишљење имао је и за игре у Делфима. На речи неког човека: „У *Питијским играма* побеђујем људе“, одговорио је: „Ја људе, а ти само робове“.⁵³⁶ Тешко је објаснити на шта је мислио када је изговорио мудре речи. Ипак, може се наслутити да су код Диогена „мало људи“ и „ја побеђујем људе“, желео да потврди своју чувену мисао:

⁵²⁶ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 20.

⁵²⁷ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 76, 192.

⁵²⁸ Audi, 1999, 200.

⁵²⁹ https://sh.wikipedia.org/wiki/Diogen_iz_Sinope

⁵³⁰ https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%94%D0%B8%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD_%D0%B8%D0%B7_%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%B5

⁵³¹ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 43, 181.

⁵³² Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 49, 183.

⁵³³ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 61, 187.

⁵³⁴ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 49, 183.

⁵³⁵ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 60, 186.

⁵³⁶ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 33, 178.

„Тражим човека“,⁵³⁷ док су остали „робови свога ега, тела, славе и слично“, јер је „за венце говорио да су чиреви славе“.⁵³⁸

На опаску неког човека: „У *Питијским играма* побеђујем људе“ (не може се са сигурношћу рећи да ли је то био атлета или неки мудар човек – прим. аутора), и даље исказивао свој чврсти став да су малобројни они са људским врлинама. Дакле, Диоген није само „тражио човека“ у полису, већ и на врло посећеним Панатенејским играма у Олимпији и Делфима. Дању је палио свећу и говорио: „Тражим човека“ (грч. *Ἀνθρώπων ζητώ*)“.⁵³⁹ Тумачење би могло бити „тражим човека који живи у складу са својом, најсавршенијом природом“. Али, могло би се рећи да је и кроз свој однос са људима у окружењу дошао до сазнања да још увек није успео да нађе „човека врлине“. А „Људе пуне врлина назвао је сликом богова“.⁵⁴⁰

Чврсти став заступао је чак и у купатилу: „На изласку из купатила неко га је упитао да ли има много људи у купатилу. Одговор је гласио: 'Не!' 'А да ли има много светине?' То је потврдио“.⁵⁴¹ Кад су му говорили: „Остарио си, одмори се; колико ти је још живота преостало“! — он би рекао: „Шта? Кад бих трчао за опкладу, зар бих у близини циља морао да попустим, уместо да се још више напрегнем“?⁵⁴² У позадини, овог мудрог одговора опет се налази спортска дисциплина из области трчања/спорта. Дакле, Диоген је користио спортску дисциплину трчање да би и у старости објаснио чврстину својих ставова из стеченог знања и практичног искуства током живота. Можда је желео да каже како треба да постоји стално надилажење себе, односно да се до краја живота води борба са самим собом и противником.

Своју мудрост умео је да исказе са врло кратким речима. Неколико најпознатијих анегдота гласи овако: „Кад је једном спазио неког младића који се бавио филозофијом, рекао је: 'Врло добро! Ти оне који су заљубљени у твоје тело тераш да постану љубитељи лепоте душе'“.⁵⁴³ „На питање какву корист има од филозофије, одговорио је: 'Ако ништа друго, онда бар то да будем спреман на сваки удар судбине'“.⁵⁴⁴ „Неком човеку који му је рекао: 'Ти ништа не знаш па ипак филозофираш', — одговорио је: 'И кад се само претварам да мудрост присвајам, и то већ значи филозофирати'“.⁵⁴⁵ „Једном је, посматрајући неспособног стрелца, сео поред саме мете с напоменом: 'Да ме не погоди'“.⁵⁴⁶ „Међутим, у својим одговорима на постављена питања, био је невероватно прецизан у погађању суштине ствари, као што се види из овога што смо рекли“.⁵⁴⁷

Интересантно је навести да је имао став и према спољашњој хигијени. Тако „За нашег филозофа тврди Атенодор у осмој књизи дела *Перипатои* да му је лице увек сијало, јер се стално мазао уљем“.⁵⁴⁸ „А неком намирисаном човеку рекао је: 'Гледај да те мирис

⁵³⁷ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 41, 180.

⁵³⁸ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 41, 180.

⁵³⁹ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 41, 180.

⁵⁴⁰ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 51, 183.

⁵⁴¹ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 40, 180.

⁵⁴² Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 34, 178.

⁵⁴³ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 58, 186.

⁵⁴⁴ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 63, 187.

⁵⁴⁵ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 64, 188.

⁵⁴⁶ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 67, 189.

⁵⁴⁷ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 74, 191.

⁵⁴⁸ Laertije, 1979, Knjiga VI, glava 2, 81, 193.

твоје главе не доведе до смрада у животу!“⁵⁴⁹ И кад је једном своје ноге мазао мирисним уљем рекао је: „Мирис из главе одлази у ваздух, а са ногу у чуло мириса“.⁵⁵⁰

У закључку се може рећи да постоји више прича о Диогену које илуструју логичку доследност његовог препознатљивог карактера, по строгости свог начина живота. Није био у сагласју са уобичајеним свакодневним уживањима атинских људи, већ је критиковао њихова понашања. Овај став је био заснован на презиру према ономе што је он сматрао глупошћу, претварањем, сујетом, самообманом и лажним људским понашањем. Користио је свој једноставан начин живота и понашања да критикује друштвене вредности и институције, као корумпирано стихијско друштво.

Диоген из Синопе био је (не)посредно везан и за спорт. Као посматрач био је присутан на Панхелеским играма – у Олимпији и Делфима (можда и у Истмији, јер је у старости живео у Коринту – прим. аутора). Усмеравао је људе ка стварању врлина и стицању здравља путем телесног вежбања. Његов аскетски начин живота био је аналоган животу античког атлете. Постоји више записа у облику анегдота који говоре о његовом критичком ставу према атлетима античке Грчке.

2.7. Платон из Атине

Платон (427-347) је један од најзначајнијих филозофа, препознатљив по мудрим мислима и анализама са спекулацијама и утопијама. Платонова теорија идеја и дијалектика којом се постиже истинско знање представљају неоспоран допринос науци уопште, а науци о мишљењу – логици, посебно. Он је зачетник прве јасне филозофске мисли, у којој из онтолошких начела следи доследно објашњење свих аспеката живота и сваког објективног идеализма. Платоново традиционално учење било је присутно вековима у његовој Академији. Он никада није престао да буде инспирација за многе мислиоце.

Препознатљив је његов велики утицај на палеоспорт. Он говори о значају знања које треба да поседују учитељи телесног вежбања и лекари како би атлете биле здраве личности, што не искључује и бригу за осталу популацију античке Грчке. Истиче значај телесних вежби за будућа ратна дејства. Посебан значај даје музичком васпитању, јер сматра да се тада тело крећући у хармонији са музиком, постаје вештије и у кретањима која су аналогна борби у рату. Као такмичар у рвању стекао је велико искуство, тако да је могао корисно говорити о значају телесног васпитања код омладине у циљу развоја врлина.

2.7.1. О знању

Са проширивањем филозофских видика, Платон продубљује и учење о знању (‘свако учење је сећање’) које заступа у *Менону*⁵⁵¹, где разликује *знање* (грч. *ἐπιστήμη*) и *право знање* (грч. *ἀληθείς δόξαι*). Платон је кроз разговор Сократа са Меноном (у који је укључен и роб) желео да покаже како *математичко знање* у суштини представља *сећање*:

⁵⁴⁹ Laertije, 1979, Књига VI, глава 2, 66, 189.

⁵⁵⁰ Laertije, 1979, Књига VI, глава 2, 39, 180.

⁵⁵¹ <https://www.scribd.com/doc/269605866/28407835-Platon-Menon-pdf>

„Менон: Али шта мислиш кад кажеш да ми не учимо него да је оно што називамо учењем само сећање?⁵⁵² [...]

Сократ: Видиш ли, Меноне, докле је већ овај дечко доспео у сећању? Јер он ни у почетку није знао која је страна четвороугла од осам стопа, као што ни сада још не зна; али он је онда мислио да зна и одговорио је самопоуздано као човек који зна и није веровао да ће доспети у неприлику. А сада је свестан да се налази у неприлици, односно, ако он то не зна, он и не верује више да зна. [...] Мислиш ли ти да би он покушао да пронађе, или да научи оно што мисли да зна, а у ствари није знао, пре него што је дошао у неприлику пошто је увидео да то не зна, а желео је да зна?⁵⁵³ [...]

Сократ: Ми смо даље рекли да само ове две ствари могу добро да нас воде: *правилна представа (мишљење) и знање*; и само човек који овима располаже води правилно“.⁵⁵⁴

Ђурић наводи да је Платон у почетку подржавао становиште Сократа – нико не може чинити добро ако то не чини из знања, да би касније одступио од тога и подучавао да, поред врлине из знања, постоји и врлина која произилази из правог мњења:

„У човеку постоје несвесно урођене и такорећи спаваћиве праве представе као основа правилних практичних поступака, и оне се тек подстицањем и буђењем могу изазвати у активност. Ако се оне уздигну до знања, то буђење дешава се анамнезом, тј. сећањем оног што је човек већ знао у негдашњем сасвим духовном животу, дакле буђењем знања стеченог у стању преегзистенције, тј. тражењем и проучавањем, а остану ли те представе на степену истинског мњења, онда се то буђење врши божанским надахнућем“.⁵⁵⁵

Платон се трудио да објасни и значај напора у сазнању истине:

„Атињанин: Па нису довољно слушали ни лепе и слободне речи, најбољи мој пријатељу, дакле оне које озбиљно и са свим напорима траже *истину ради сазнања*. Напротив, слушали су само углађене и еристичке расправе које и на суду и на приватним скуповима теже само за спољним утиском и препирком“.⁵⁵⁶

О (не)знању Платон је писао у *Менону*:

„Сократ: Разумем, Меноне, шта желиш да кажеш. Како диван пример за *еристичко расправљање* ти овде наводиш! А то је теорија по којој човек не може истраживати ни оно што зна ни оно што не зна; оно што зна – зато што, пошто га зна, нема потребе да истражује; а оно што не зна – зато што не зна чак ни то што треба да истражује“.⁵⁵⁷

Учитељ телесних вежби је морао да поседује знање, мудрост, да познаје значење речи, јер се на часу телесног вежбања више користио кратак, јасно исказан говор

⁵⁵² Platon, 1997, XV, 81, E, 382.

⁵⁵³ Platon, 1997, XVIII, A, B, C, 388-389.

⁵⁵⁴ Platon, 1997, XL, 99, E, 419.

⁵⁵⁵ Ђурић, 1976, 345.

⁵⁵⁶ Platon, 2002b, knjiga VI, XI, 499a, 190.

⁵⁵⁷ Platon, 1997, XIV, 80, E, 380.

(лакони). Говор за Платона је жив и има дух, али када се напише тада постаје сећање на говор, што је објаснио кроз разговор Федра и Сократа:

„*Сократ*: Дакле, онај ко мисли да је у писменом бележењу оставио неко учење о вештини, па и онај ко га прихвата као да ће из писмених знакова произаћи нешто јасно и поуздано, тај је пун недотупавности и заиста не разумева Амоново пророштво, мислећи да писане речи имају још неки други смисао него тај да онога који зна подсети на оно о чему су писане...

Федар: Мислиш на живу и душату реч онога који зна, а чија би се писана реч с правом могла бележити као сенка живе“.⁵⁵⁸

Може се приметити да се у античкој Грчкој више ценила жива реч, него писана. Путем говора вршила се комуникација између учитеља телесних вежби и атлете. При томе, учитељ је, поред знања о вежбању, морао добро да познаје значење и речи, јер су оне чиниле терминологију кретних активности, коју су антички Грци врло добро користили у пракси. Чињеница је да се и данас у пракси користи сличан начин комуницирања између тренера и спортисте – брзе, јасне речи (команде, упутства) које се претварају у одговарајуће кретне активности спортисте. На тај начин може се закључити да су антички учитељи и данашњи тренери користили/користе приближно исти начин говора при комуницирању са онима који вежбају.

С обзиром да је Платон био рвач и такмичар на Играма у Истмији, био је меродаван да говори о борилачкој вештини рвање. Објашњава да је по структури покрета најсличније борби у рату:

„*Атињанин*: Хоћемо ли сад ово одредити да буде закон: да жене бар до ове границе не смеју занемарити ратне вежбе, већ да се овом задатку морају посветити сви грађани и грађанке?

Клеинија: Ја се у томе слажем са тобом.

Атињанин: О рвању смо такође већ нешто говорили, али оно што је, да тако кажем, најважније, то још нисмо рекли. А то није ни лако изразити речима ако се у исто време не покаже и самим покретима тела. Ми ћемо, дакле о томе донети оцену кад наш говор буде пропраћен телесним радом и кад нам јасно покаже да је такво рвање од свих телесних покрета заиста у највећој мери сродно с борбом у рату и да се таквим рвањем треба бавити ради борбе која се води у рату, а не да се борба у рату изучава ради рвања самог“.

Клеинија: Добро си рекао“.⁵⁵⁹

Платон и Аристотел препоручивали да деца треба да избегавају тешке и опасне вежбе. За лакше вежбе (по интензитету оптерећења – прим. аутора) као што су: игре са лоптом, трчање, скакање, рвање, јахање, бацање разних предмета и пливање, филозофи су мислили да су најбоље. Сматрали су да је најважније за децу да се баве, пре него што почну да читају и пишу, *пливањем*. За то је постојао израз *’протон колимван дитерон де грамата’* (*’πρότον κολυμβάν, δεύτερον δε γράμματα’*), који је представљао део Солоновог закона за обучавање деце“.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ Platon, 2002a, LX 275d, 276a, 128.

⁵⁵⁹ Platon, 1971, Knjiga VII, 814 C, D, 295-296.

⁵⁶⁰ Μουρατίδης, 1992, 105.

2.8. Зенон из Китиона (Кипар)

Родио се око 300 г. пре Хр. Лаертије је записао његове мисли: „Знам и да добри лекари кажу да је мировање најјачи лек против запаљења“.⁵⁶¹ Пише: „Аполон из Тира прича да је био *мршав*, прилично *висок*“.⁵⁶² Даље каже:

„Био је у највећој мери *издржљив* и веома скроман; хранио се некуваном храном, а ишао је одевен само у танки огртач. Зато су за њега говорили:
'Њега ни оштра зима, ни бескрајна киша,
ни жар сунца не може савладати, нити, пак, страшна болест,
он не личи обичном човеку,
него непрестано, ноћу и дању, *труди се да нешто научи*'.⁵⁶³

Наводи да је Филемон у својој драми *Филозофи* (Коск, II, str. 502 s) говорио за Зенона из Китиона:

„Једе хлеб, сува смоква уз то, па гутљај воде,
Овај заиста излаже неку нову филозофију,
учи гладовању, а стиче ученике“.⁵⁶⁴

Лаертије за Зенона из Китиона каже: „Он се оваквим начином живота и достојанством истицао изнад свих осталих, а тако ми Зевса, и дужином живота⁵⁶⁵. Умро је у деведесет осмој години, проевши живот *без болести и у здрављу*“.⁵⁶⁶ „Прича се да је умро од старости“.⁵⁶⁷ Даље пише: „Зато је Зенон у својој књизи *О природи човековој* први одредио као циљ '*живот у сагласности с природом*', што се слаже са животом по врлини, јер је врлина циљ према коме нас природа води“.⁵⁶⁸

Из наведених података може се закључити да је филозоф Зенон из Китиона, „поред непрестаног труда да нешто научи“ (да стиче знање – прим. аутора), трудио, не само кроз теорију (написао књигу *О природи човековој*), већ и кроз праксу спроведе идеју о филозофији здравог начина живота. У суштини, он је кроз „живот у сагласности са природом“ (праксу) успео да буде здрава личност (имао је функционалну способност „издржљивост“ и са лепо хармонијски морфолошки грађеним телом - „мршав и висок“ – прим. аутора) која је успела да оствари релативно дуг живот.

⁵⁶¹ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 17, 208.

⁵⁶² Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 1, 203.

⁵⁶³ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 26-27, 211.

⁵⁶⁴ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 27, 211.

⁵⁶⁵ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 28, 212. - у напомени пише објашњење: „Место речи *makarióteti* (срећа, блаженство) треба овде уметнути реч *makrobióteti* (дуг живот). Тако су неки издавачи и прихватили“.

⁵⁶⁶ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 28, 212.

⁵⁶⁷ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 31, 213.

⁵⁶⁸ Laertije, 1979, Knjiga VII, glava 1, 87, 229.

3. РЕЛИГИЈА И ПАЛЕОСПОРТ

Мој вјерују⁵⁶⁹ у литургији Храма свет(ск)ог спорта:
„Делајући према замислима, проживљавајући према
делању – осмишљавамо своје битисање у спорту“.
(Стефановић, 2011, 194)

3.1. Однос религије и палеоспорта

Теологија је у старогрчкој религији значила говор о боговима. Захваљујући развоју филозофске мисли, појам теологија је добио значење разуму примереног говора о боговима. Роде каже: „Непроцењиво је колико су, још од свог настанка Платонове дијалози деловали на јачање, ширење и одређујуће уобличавање вере у бесмртност, наизменично и у току столећа, али непрекидно све до нашег доба“.⁵⁷⁰ Тако је Платон од оснивача полиса захтевао да заступа *рационалну теологију* као исправан говор о богу (*τύποι περί θεολογίας*), док је одбацивао митске приказе песника⁵⁷¹. Аристотел је, исто, заступао рационални концепт теологије насупрот непосредно-религијском говору о богу (*θεολογεῖν*), као и мишљење неофилозофских *θεολόγοι*, као што су Хесиод и Ферекид (*Met.* 983b 27; 1071b 17). Он је говорећи о богу као основном начелу и покретачу, то дефинисао као „прву филозофију“ и називао је „теолошка наука“ (*θεολογική ἐπιστήμη*) или „теолошка филозофија“ (*θεολογική φιλοσοφία*) (*Met.* 1021a 19; 1026a 18c; 1064b 3)⁵⁷².

Највећа човекова спортска достигнућа у такмичењу била су смештена у оквир вере. У античкој Грчкој религија и палеоспорт представљају два подручја живота и људских активности који су одувек били актуелни за испитивање са различитих аспеката. У овом случају тежило се сазнању у којој мери је улога религије била присутна и значајна за палеоспорт. На основу доступне литературе извршила се анализа и синтеза одабраних, корисних текстова који су могли указати на постојећу интеракцију религије и палеоспорта.

Синкретизам религије и палеоспорта могу се анализирати у видокругу историјског и практичног карактера њиховог учења и живота. Религија и палеоспорт су два значајна друштвена фактора, који су формирали социјално окружење у животу античких Грка. Они су били повезани у стварности свакодневног живота и спортских догађаја. А данас? Није ли данас све више оних спортиста који имају везу са религијским вредностима, тј. оних који су сагласни да су *религијске вредности* неодвојиве од *спортске идеологије*?

Спорт развија религијске вредности као што су чврст карактер, тежак рад, истрајност, дисциплину, заједништво/зједничарење..., и као религија, врши промоцију ових особина и понашања. Свака за себе, религија и спорт су одувек били најзаступљенија подручја у животу људи. У публикованој литератури нема довољно проучавања која

⁵⁶⁹ Стефановић, 2011, 194.

Вјерују – цркел. молитва у којој се налазе начела хришћанске вере; фиг. начела којима се ко руководи у својем деловању. (Стефановић, и сар. А-Е, 394).

⁵⁷⁰ Rode, 1991, 345.

⁵⁷¹ Platon, 2002, Књига друга, 376а-383с, 56-64.

⁵⁷² Кубат (2018, 437) у *Лексикон библијске егзегезе* (приређивачи Кубат, Драгутиновић).

указују на значај синкретизма који постоји међу њима. То сазнање створило је изазов да се, у ограничењу избора нужног нивоа општости, одабере главно, опште и битно, у покушају да се открије у чему се састојао синкретизам религије и палеоспорта у античкој Грчкој.

Опште је познато да су друштвене појаве, као што су религија и палеоспорт у античкој Грчкој били динамичког карактера и да су се одвијали у простору и времену. Зато се истраживачки рад на текстовима односа та два значајна друштвена фактора, одвијао уз помоћ *генетичке методе*.

Према Стефановићу филозофија спорта има важну улогу у истраживању феномена синкретизма религије и палеоспорта, која се темељи на методолошкој анализи праксе. Сматра да постоје више становишта са којих се може прићи тумачењу актуелне тематике, да би се ближе објаснио интерактиван однос система религија-спорт, који је подложен расправама. Даје пример, ако је реч о историји, онда је нужно да се изнесе неколико општих, али битних ставова, јер се највише могу посматрати с тог аспекта. Поставља питање: „Шта занима историчара када проучава однос религије и спорта“? И нуди одговор: „Њега не занима спорт, или веровање, већ када је човек који се надмеће у спортским областима/дисциплинама почео да верује/изражава веру на видљив начин, шта је био садржај његових верских представа, како су се оне мењале током времена, које потребе и жеље су оне задовољавале, у ком облику, с којим значењем и сл.“⁵⁷³ Сматра да историчар мора да буде опрезан при испитивању односа религије и спорта, и треба да поставља питања карактеристична за њихову различитост/сличност. Наводи чињеницу да је веза између религије и спорта увек постојала, било кроз извођење колективних обредних игара, чији је циљ да се умилостиве бог, или богови, у неолитском периоду, или као индивидуално испољавање религијских осећања у данашњем времену⁵⁷⁴.

Истраживач у историјском приступу, мора да буде опрезан при испитивању – треба да поставља питања која се тичу, и различитости, и сличности религије и палеоспорта. Може се поћи од претпоставке да је та веза међу њима одувек постојала кроз извођење колективних обредних игара чији је циљ био да се умилостиве богови.

Како се античка Грчка сматра колевком спорта, то се може рећи да су спортске активности које су ту настале биле религиознога карактера и прошле кроз разне фазе. Примитивно обожавање природе и природних сила из античког периода Грчке замењено је веровањем у богове у људском лику.

Сматра се да се читав живот античке Грчке одвијао у духу *агонистике* – *агонални нагон* био је једна од основних карактерних особина човека и из њега је настала и развијала се читава култура. Његови први облици јавили су се, као вид култног израза, код *игара у славу покојника*.

Игре су, као све људске делатности, у почетку биле повезане са светим. Оне се показује као друштвени ритуал који изражава и учвршћује, као симболи, јединство групе чије се унутрашње супротности екстериоризују и разрешују управо у тим лудичким манифестацијама⁵⁷⁵. За разлику од других држава, у античкој Грчкој ове ритуалне свечаности су прерасле у општенародне свечаности у форми спортских такмичења. Оне су побуђивале велику пажњу, и учесника, и публике. Ниједне игре нису изгубиле религијски

⁵⁷³ Стефановић, 2011, 194.

⁵⁷⁴ Стефановић, 2011, 195.

⁵⁷⁵ Миловановић, Гаврић, 1994, 177-178.

карактер – такмичарски садржаји су зависили од тога у част ког бога је свечаност организована.

Влахос наводи како је Гулиони у својој књизи *Спорт је једна другачија заљубљеност* сабрао, из сродне литературе, разне податке о спортским играма и о томе како су се оне одвијале у древној Јелади. Тим подацима желео је да поткрепи став да се тадашњи спорт (палеоспорт – прим. аутора) може разумети из перспективе унутрашње организације које его користи да би уобличио, људски инстинкт агресивности. Закључује да племенито спортско надметање преображава тај инстинкт, те стога спорт на неки начин има *психотерапеутско дејство (лечи душу)*⁵⁷⁶.

3.2. Митологија и палеоспорт

Значајно је навести да су у оквиру митологије античке Грчке⁵⁷⁷ постојали *митолошка бића и јунаци* који су била повезана са палеоспортом и имала велики утицај на културу, уметност и књижевност европске цивилизације. Тако се у грчкој митологији спомињу и полубогови, који се називају јунацима. Свако је тежио да постане јунак, не само у рату, већ и на спортским свечаностима.

3.2.1. Митолошка бића

Историјски подаци показују да су почеци бацања диска били везани за античку Грчку. Према грчкој митологији *Сизиф*, легендарни оснивач и краљ града Ефире (касније Коринта), основао је светковине на Истму – Истмијске игре. Због својих недела учињених на земљи сурово је кажњен: судије Хадовога царства нису показале неугаони, или незграпни велики камен, већ огроман камени диск⁵⁷⁸ и наредиле да га ваља до на врх брда најстрмијом страном, пребаци преко врха и скотрља у подножје с друге стране. Чим би Сизиф догурао камен близу врха, он би склизнуо натраг, па је почињао све изнова: тако његова казна вечито траје⁵⁷⁹.

Када су *Аргонаути* (према митологији, грчки јунаци који су под Јасоновим вођством, отпловили у Колхиду да би се домогли златног руна) на пустоловном путовању око 1623. пре Христа стигли на острво Лемнос, такмичили су се у пет одвојених дисциплина, од којих је једна била *бацање каменог диска*⁵⁸⁰. По грчкој митологији, бацање диска је највећим делом повезано са несрећама и убиствима:

⁵⁷⁶ Влахос у: Θ. Γκουλιώνη, Αθλητισμός, ένας έρωτας αλλιώτικος, 2000, 13-14.

⁵⁷⁷ Мит (грч. *μῦθος*) у делима великих класичних песника Хомера и Хесиода постаје предмет приповедања и бива подвргнут извесној рационализацији, нарочито код Хесиода који је настојао да систематизује митолошку грађу и да је постави у логичан редослед...До Платоновог и Аристотеловог времена *μῦθος* није стајао у супротности само са термином *λόγος*, већ и са термином *ἀλήθεια* (истина). Упркос филозофској критици мита, ни дела Хомера и Хесиода ни олимпијска божанства нису изгубили на популарноасти Голијанин (2018, 259) у *Лексикон библијске егзегезе* (приређивачи Кубат, Драгутиновић).

⁵⁷⁸ Шанин, 1979, 59.

⁵⁷⁹ Ристић, 1995, 2, 274.

⁵⁸⁰ Сermanović-Kuzmanović i Sreјović, 1992, 46.

- *Аполон* – један од дванаест великих олимпијских богова, послао је на земљу сунчану топлоту и прогонио мрак⁵⁸¹. Тек од IV века пре Христа поистовећује се с Хелијем и постаје бог Сунца. Први је почео да баца диск и једном приликом је случајно њиме убио свог пријатеља Хијакинтоса. Наиме, када је лепи спартански краљевић Хијакинтос поклатио Аполону љубав, у Зефирином срцу (бог западног ветра) планула је љубомора и он је, дувајући са планине Тајгет, скренуо Аполонов метални диск ка Хијакинтосовој глави. Касније су се у част бога Аполона, а због сећања на овај догађај одржавале светковине – Хијакинтије⁵⁸². У историјском периоду светковина је одржавана у Амиклима сваке године у месецу јулу, три дана: првог дана су приношене жртве у тихој жалости (без песме) покојницима, другог и трећег дана одржавани су опходи (процесије, литије) и такмичења.
- *Персеј* (син Зевса и Данаје) је пред полазак из Ларисе, на такмичењу (приредио краљ Теутамид поводом смрти свога оца) бацио диск и њиме случајно убио свога деду Акрисија, цара Аргоса⁵⁸³.
- *Оксилосу*, оснивачу града Елиса, речено је да напусти своју земљу зато што је несрећним случајем диском убио свога брата Термиоса⁵⁸⁴.
- *Теламон* (у грчкој митологији краљ Саламине, отац Великог Ајанта) и Пелеј (краљ Фтије у Тесалији, отац највећег грчког јунака Ахила) мрзели су свог полубрата Фока, зато што се више од њих истицао у гимнастичким вежбама. Браћа су одлучила да убију Фока. Коцком је било одлучено да то учини Теламон. Једног дана, док су се такмичили, Теламон је диском усмртио Фока, због чега их је отац протерао са Егине⁵⁸⁵. Према једној од четири легенде, Олимпијске игре су настале на основу пророчанства у Делфима, тако што су се три краља античке Грчке: Ифит (краљ Елиде), Ликург (краљ Спарте) и Клеистен (краљ Пизе) међусобно договорили и закључили трајни уговор о светом миру, за време Игара, који је поштован код свих Грка као неприкосновени закон у време најтежих конфликта бројних државица⁵⁸⁶.

На новцу из античке Грчке били су приказивана митолошка бића која су имала везу са палеоспортом. Тако је на новчићу од 4 драхме – *тетрадрахмон* (грч. *тетράδραχμιον*), који је пронађен у V веку пре Хр. у месту Пепариту (*Πεπάριθου*), приказан грчки бог такмичења – *Агон* како трчи (сл. 16). У рукама држи венце за крунисање победника. Он симболизује атлету који добија полет (помоћу крила) на такмичењу.

Сл. 16 Бог *Агон* на сребрном новчићу од 4 драхме са острва Пепариту – данас Скопелос; око 500-480. пре Хр. (Британски музеј)⁵⁸⁷.

⁵⁸¹ Мавраматаки, 1997, 56; Cavendish, Ling, 1982, 124.

⁵⁸² Ристић, 1995, 1, 341 / 2, 358; Σπαθάρη, 1997, 111; Cermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 188.

⁵⁸³ Cermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 439.

⁵⁸⁴ Christopoulos, Bastias, 1976, 188.

⁵⁸⁵ Cermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 428.

⁵⁸⁶ Photinos, 1989, 7.

⁵⁸⁷ Christopoulos, Bastias, 1976, 133.

Кип је дело вајара Диониса из Арга. а посветио га је светилишту у Олимпији *Микит Регијски*, као мноштво других заветних дарова, кипове Ифита, којег овенчава Екехерија, Амфитрите, Посејдона и Хестије, Коре (Персефоне), Афродите, Ганимеда и Артемиде, Хомера, Хесиода, Асклепија и Хигије, Диониса, Орфеја и Зевса. О вредности ових артефаката културе говори податак „да је Микит поставио и друге дарове заједно с овима, али да је њих Нерон однео“. Повод овим даровима био је завет дат у случају да Микитов син оздрави од сушице. Микит је живео у Тегеји, а пореклом био из Регија и Месене, и то бивши роб регијског тиранина Анаксила.⁵⁸⁸

Микита помиње и Херодот поводом сукоба између Тарентинаца и потомака критских насељеника у ком „изгубило је своје животе много Тарентинаца, ту је погинуло три хиљаде. А погинулим Тарентинцима ни броја се не зна. Овај пак, Микит је био Анаксилев слуга и био је постављен за намесника у Регију. То је онај исти који је, кад је био протеран из Регија, дошао и населио се у Тегеју у Аркадији, те подигао многе кипове у Олимпији“.⁵⁸⁹

Сл. 17 Богиња *Ники* на сребрном новчићу из Елиса⁵⁹⁰.

На гравури наличја сребрног новчића из Елиса од 10 драхми (*δεκάδραχμων*), око 404-403. пре Хр., тежине, 43,10 gr. (сл. 17), приказана је велика, крилата богиња победе – *Ники*⁵⁹¹. Она трчи право ка циљу – победи, сигурно носећи награду у рукама, венац за крунисање победника у четворопрегу. Символично, она у лету трчи ка победи, ка најбољем атлети. На лицу новчића налази се орао који симболизује бога Зевса. Колико је религија имала велики значај за палеоспорт, може се уочити и из овог примера, где се на културној вредности – метални новац, симболично приказују бог Зевс (бог свих осталих богова) и богиња Ники (богиња победе).

3.2.2. Култ јунака

Многобројна казивања о јунацима античке Грчке, из простора *агоне*, заснована су на усменим предањима из давнина. Она су представљала део традиције Грчке националне културе.

Према Родеу из *култа јунака* вуче први корен система одвијања друштвених односа „*агона*“, као темељ постојаности њихове културе, карактеристичан за грчки живот

⁵⁸⁸ Пирић, 1996, 156.

⁵⁸⁹ Херодот, 2003, VII, 170, 329.

⁵⁹⁰ Оиковић, 1996, 80, 217.

⁵⁹¹ Оиковић, 1996, 80, 217.

и значајан као школа индивидуализма који је Грчку учинио великом. Сматра да није било бесмислено што су многи победници у великим *агонама* посредством народног веровања касније уздигнути међу припаднике јуначких дружина. Наводи да су највеће *агоне*, које су окупљале читаву Грчку – питијске, олимпијске, немејске, истамске игре – слављени у историјски познатим временима у част богова. Закључује да је бар у старини владало опште уверење да су и оне првобитно установљене као посмртне игре за јунаке и тек касније посвећени вишим заштитницима⁵⁹².

Зевс је признавао врховну власт *правде*; где је *дике* (*dike*) само конкретно испољавање универзалног поретка, божијег Закона (*thémis*), у људском друштву. Елијаде наводи Хесиода који тврди да је Зевс људима даровао „правду“ како се они не би понашали као дивље животиње. Каже да је први задатак људи да буду праведни и да искажу „част“ боговима, и то посебно приносећи им жртве... Наводи да је у *Илијади* могуће у Зевсу препознати заштитника *дике*, пошто је он јемац задате речи, и штити странце, госте и просјаке (он је дужан да поштује *дике* – старогрчки: судбина, *правда*, *истина* – прим. преводиоца)⁵⁹³.

На Слици 18 види се црвенофигурална амфора (470-450. г. пре Хр.) на којој је приказан бог Зевс као судија на *агони*⁵⁹⁴. Познато је из митологије да је „Зевс врховно божанство у грчкој религији, господар богова и људи [...] својом мудрошћу, искуством и снагом надмашује све богове [...] Отац богова будно мотри на све што се догађа на Земљи. [...] Зевс је остао непристрасан. Често је узимао у руке *златне терезије* и *вагао* (*мерио*) судбине *грчких јунака*“.⁵⁹⁵

Сл. 18 Бог Зевс у улози судије на такмичењу⁵⁹⁶

Вероватно је аутор желео да ослика бога Зевса и остави поруку - његова *улога врховног судије на агону*, представља симбол непристрасног судије, правде, односно праведног судије. Или је можда имао намеру да подсети атлете и остале *хеленодике* у Олимпији, да их он посматра и да догађај треба да се одржи поштено, без утицаја судија на резултат. Стуб који се налази иза леђа бога Зевса може да има симболичко значење

⁵⁹² Rode, 1991, 98.

⁵⁹³ Elijade, 2003, X, 87, 223.

⁵⁹⁴ Σπαθάρη, 1997, 81.

⁵⁹⁵ Cermanović-Kuzmanović i Srejšović, 1992, 563-564.

⁵⁹⁶ Σπαθάρη, 1997, 81.

циљног стуба код *агоне* у трчању. Наиме, на циљу ће бог Зевс имати најбољу процену ко је победио.

Али, истовремено то подсећа да и судије на циљу треба да се понашају на такав начин. Дакле, могло би се рећи да су врховне судије на *агону* имале тежак задатак – да *истинито (тачно) изврше мерење* остварених резултата код скока удаљ, бацања диска и копља, или да одреде победника у трчању⁵⁹⁷, јер тада није постојао фото-финиш уређај.

У грчком животу, поред свеколиког култа богова, *култ јунака*⁵⁹⁸ је играо важну улогу. Бугхарт заступа становиште да су јунаци били заштитници не само у рату, него и у свакој невољи, или опасности. Наводи да је било таквих светилишта јунака, не много ређих од богова, која су била препуна *exvoto-slika*⁵⁹⁹. Објашњава да су антички Грци сматрали да је биће које живи у тој грађевини било спремно да помогне човеку, што је у великом степену заокупљало машту⁶⁰⁰.

Према Плутарху, Хесиод (старогрчки: *Ἡσίοδος*, Исидос)⁶⁰¹ је први јасно разграничио четири рода разумних бића: богове, демоне, *јунаке* и људе⁶⁰². Са друге стране Бугхарт сматра да догматско одређење ко је јунак, нико није био у стању да да, али је филозофија од својих почетака сматрала да треба да се изјасни у тој ствари⁶⁰³. Тако је према Лаертију филозоф Питагора јасно одредио место јунацима у неком друштвеном поретку: „Треба поштовати богове пре полубогова, јунаке пре људи, а међу људима најпре своје родитеље“.⁶⁰⁴ Говорио је да боговима и јунацима не треба указивати исте почести; боговима увек, у тихом страхопоштовању, у белој хаљини, после извршеног очишћења, а јунацима тек од подне па надаље⁶⁰⁵. Према Хризиповом учењу постоје извесни демони (грч. *δαίμονες*, даимонес) који су наклоњени људима и посматрају људска дела. Они такође верују у *јунаке*, то јест у душе праведних, које су надживеле њихова тела⁶⁰⁶.

Није нимало лако рећи када и где је први пут у античкој Грчкој проглашење неког савременика за јунака, достојног култа, постало ствар народне одлуке, *псефизме*⁶⁰⁷, тј.

⁵⁹⁷ У *судијској соби* у Елиди, десет узастопних месеци боравили су изабране судије, а чувари закона их поучавали њиховим дужностима у вези са *агоном* (Паусанија, 1994, II, Књига VI, 24, 57). То указује на чињеницу да су судије биле врло добро припремљене за објективно суђење на такмичењу у Олимпији – прим. аутора).

⁵⁹⁸ Јунак је појам којим се често назива изузетно храбар човек који спасава друге људе и брани их од зла (<https://staznaci.com/junak>; <https://sr.wiktionary.org/wiki/junak>). Он је пралик спаситеља који симболизује јединство небеских и земаљских сила и не наслеђује божанску бесмртност (Миловановић, Гаврић, 1994, 209).

⁵⁹⁹ *Ex voto* (лат. eks vo:'to, из завета, заветни дар). Код многих источних народа, а посебно код Грка и Римљана, људи су се заветовали да ће, у случају испуњења жеље, или молбе, даровати нешто храму: нпр. *војници* након победе оружје, *атлете* лоровов венац. Најчешћи су дарови били у виду слике или рељефног приказа. На металним сребрним плочама били су прикази појединих делова људског тела, имовина (бродови) или различити исписани текстови - *eksvoti*. (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/ex-voto>).

⁶⁰⁰ Burghart, 1992, 202-203.

⁶⁰¹ Био је један од најстаријих грчких песника, за кога се сматра да је живео негде између 750. и 650. пре Хр., кад и Хомер, или нешто после њега. (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Hesiod>)

⁶⁰² Плутарх, 1990, 54. У напомени (стр. 186) пише: Хесиод, *Послови и дани* 122, 159-160.

⁶⁰³ Burghart, 1992, 194.

⁶⁰⁴ Laertije, 1979, Књига VIII, 23, 273.

⁶⁰⁵ Laertije, 1979, Књига VIII, 33, 275.

⁶⁰⁶ Laertije, 1979, Књига VII, Glava 1, 151, 248.

⁶⁰⁷ Псефизма - у античкој Грчкој, одлука народне скупштине са законском снагом; закон. (https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d11nWBk%3D&keyword=psefizma)

расположења, а изгледа да је од трајања тог расположења и од даљег одржавања владавине странке која је такав декрет донела зависило и дужина трајање тог поштовања.

Божанских почести домогли су се малобројни и изузетни победници игара. Најславнији међу њима био је *Теаген са Таса* (данашње острво Тасос), чувен по својој снази широм Грчке још откако је као деветогодишњак са градског трга однео кући бронзани кип који му се свидео. Као песничар био је непобедив више од две деценије, освајајући венце по девет пута у Немеји и Истму (где је поврх свега, на једним играма победио и у рвању), три пута у Делфима и, на врхунцу, два пута у Олимпији: 480. године у песницењу, а четири године касније у панкратиону⁶⁰⁸. Пausаније помиње да је на различитим такмичењима венце освајао не мање од 1.400 пута. Није чудно што се на острву Тасу, где је постојао стари култ Херакла, веровало да је Теаген син јунака, а не Тимистенов син. Теагенов култ постепено се проширио и ван границе Грчке, сразмерно ширењу приче о његовој снази и моћима⁶⁰⁹.

Постоља Теагенових кипова пронађена су у Олимпији, Делфима и на Тасу. Теагенов кип у Олимпији налазио се у близини статуа Филипа другог, Александра Великог, Селеука и Антигона, а кип постављен на Тасу у вези је са Теагеновим обоготворењем. Наиме, пошто је умро, неки његов давнашњи непријатељ долазио је сваке ноћи да шиба статуу, верујући да се тако свети и Теагену. То је трајало све док га кип, срушивши се са постоља, није убио. Поштујући Драконов закон о кажњавању предмета кривих за убиство, грађани Таса бацили су Теагенов кип у море. Убрзо потом, земља је потпуно престала да рађа. Пророчиште у Делфима саветовало је становницима острва да одобре повратак свима које су раније прогнали. Међутим, ни после тога није се ништа променило. Грађани су се поново обратили пророчишту, нашта им је Питија рекла да су, враћајући прогнане, заборавили на свог великог суграђанина, Теагена⁶¹⁰. И док су забринути Ташани смишљали како да у мору пронађу одбачени кип, неки рибари га случајно извуку мрежама за риболов. Тако је Теаген враћен на своје старо место, а потом поштован као бог, и то исцелитељ. Његов култ раширио се по свету; Теагенови кипови подизани су у многим грчким и негрчким градовима⁶¹¹.

На самом Тасу пронађен је шупаљ камени блок, „касица“ за сакупљање прилога у корист *Теагеновог светилишта*, са записом који је обавезивао посетиоце да приложе најмање један обол ако не желе да буду упамћени по злу и, с друге стране, објашњењем да ће новац сакупљен током једне године чувати првосвештеник храма док сума не достигне хиљаду драхми, када ће скупштина грађана одлучити да ли ће прилог потрошити на оправке или украшавање храма⁶¹².

Платон у *Законима* одређује да његова држава донесе из Делфа правила о чишћењу и испаштању:

„Ако је неко нехотично убио пријатеља приликом *такмичења и јавних игара*, без обзира на то да ли је овај умро одмах или касније од последица задатих рана, или у

⁶⁰⁸ Тирић, 1996, 155, 322, 345.

⁶⁰⁹ Паусанија, 1994, II, Књига шест, 11, 361.

⁶¹⁰ Тирић (1996, 155) у напомени објашњава: „Међу забележеним делфијским пророчанствима да се обнови Теагенов кип на Тасу припада малом броју оних у чију се аутентичност не сумња, колико год прича била уобличена према литерарним критеријумима“.

⁶¹¹ Паусанија, 1994, II, Књига шест, 11, 361; Тирић, 1996, 155.

⁶¹² Тирић, 1996, 155. У напомени каже: „Запис потиче из око 100-те године, шест векова после Теагенових победа: то, у најмању руку, сведочи о дуготрајности сећања Теагенових суграђана“.

рату, или не ратним вежбама када је државна власт одредила одржавање вежби у којима грађани ненаоружани, или пак под оружјем, подржавају ратне борбе – такав човек нека на основу закона, донетог из Делфа, очисти самога себе од греха и нека буде слободан од сваке кривице“.⁶¹³

Један догађај у Олимпији, који је описао Паусанија, нуди најбољи опис грчког става према *агону*. У VI веку пре Хр. **Арихион из Фигалије** (грч. *Αρχίον ο Φιγαλέως*) је био победник у панкратиону на 52. и 53. олимпијади (572. пре Христа и 568. пре Христа). По томе што је *умро током борбе* на 54. олимпијади (564. пре Христа) и после тога проглашен за победника постао је најпознатији панкратиста. Паусаније описује тај догађај:

„Тај Арахион је задобио две олимпијске победе на олимпијадама пре педесет четврте, а на тој Олимпијади (трећој) победио је по пресуди судија и захваљујући својој вештини. Јер, кад се већ борио са последњим противником за венац дивље маслине, овај га је, ко год да је био, први шчепао и држао Арахиона обгрливши га ногама и истовремено му рукама притиснуо грло. Но Арахион поче ломити прст на нози противника и тако Арахион издахну угушен, а онај који га је гушио због бола у прсту истог тренутка се предаде. Елиђани прогласише за победника и овенчаше мртвог Арахиона“.⁶¹⁴

Арихион је запамћен по томе што је урадио нешто заиста упечатљиво. Постигао је оно што су Грци сматрали добром смрћу, вероватно чак најбољом: умро је млад и славан, урадио је нешто што превазилази узор. Врхунац напора и успеха, за античког атлету био је прави тренутак за умирање. Арихион је хтео све, уложио је све и умро. Али, и данас се прича о њему. У суштини, он је искористио прилику да постигне више од очекивања и смртничких ограничења, тј. бесмртност - трајну славу, која омогућава да се и данас, после 2500 година поштује његов подвиг.

Познат је први забележени случај преваре, намерне или случајне, који се догодио 496. пре Хр. на 81. античким Олимпијским играма. Грчки јунаци нису били „нежни“ људи. Они се могу замишљати као јунаци у културним оквирима, као морални јунаци, људе који чине добра дела уз лични ризик, док их Грци нису то тако поимали. Грчки јунак није био такав – појачавао је страст и бес често пролазећи границе прихватљивог, законитог у друштву. Такав је био **Клеомед из Астипалаје** (*Κλεομήδης ο Αστύπαια*), који је у завршној борби убио свог противника у песницењу.

Судије (*хеленодици*) нису признали победу боксера Клеомеда, јер је противнику задао забрањени, смртоносни ударац. Клеомед је кажњен и маслинов венац му је ускраћен, не зато што је убио противника (смрт на античким Олимпијским играма није била необичност), већ зато што је то учинио забрањеним ударцем у тзв. клинчу, зато што је прекршио једно од ретких правила. Клеомедова казна се данас може чинити благом, јер се сводила на одлуку судија да победником прогласе мртвог олимпијца.

Изгубљена олимпијска победа толико је утицала на Клеомеда да је постао потпуно растројен. Када се вратио кући срушио је кров школе и убио шездесеторо деце. Грађани су били толико љути да су га отерали. Бежећи и тражећи спас улетео је у храм, скочио на дрвену кутију и покрио се. Грађани су утрчали и приметили отворену кутију, али кад су

⁶¹³ Platon, 1971, Knjiga IX, 865 A, B, 372.

⁶¹⁴ Паусанија, 1994, II, 184-185.

погледали унутра, по причи, никог није било унутра. Били су потпуно запрепашћени и отишли су да се консултују с Аполоновим пророчиштем у Делфима да би покушали да сазнају шта све то значи. Аполоново пророчиште им је рекло:

„Последњи јунак је Клеомед, грађанин Астипалеје,
Жртвама частите њега, јер је бесмртан сада“.⁶¹⁵

То је значило да грађани сада треба да се клањају Клеомеду као јунаку, неком ко је урадио велике ствари за живота, као људско биће, ко је због својих великих дела заслужио поштовање и обожавање, чак и после смрти. Он је био убица и умоболник. Али, ако се неко запита зашто су га антички Грци прогласили јунаком, зашто је настала оваква апотеоза? Одговор може да буде - зато што су покушавали да се изборе са својим страстима, да оду даље од ограничења људског живота. Вероватно су њихове наде били светли духови који су могли да оду иза баријере смрти.

Победник у *агону* могао је да се домогне божанских почести и после неколико столећа, као што се то догодило *Еботи из Дима* који је своје суграђане, зато што нису довољно ценили његову олимпијску победу, проклео да више не побеђују⁶¹⁶. Једну загонетку, која се односи на Еботу, Паусанија разрешава речима:

„Али, нико се не би смео навести на погрешан закључак стихом на Еботиној статуи у Олимпији. Наиме, Еботи, човеку из Диме, који је на шестој олимпијади победио у трчању на један стадиј⁶¹⁷, указана је због делфиског пророчанства осамдесете олимпијаде почаст постављањем статуе са натписом који гласи:

'Енијин син Ебота, у трчању овај Ахајац
Однесе победу тад родној Палеји на част'.

То што натпис назива град Палејом, а не Димом, не би смело никог довести у заблуду. Јер, обичај је код хеленских песника да у своје песме уносе стара имена уместо нових“.⁶¹⁸

Почести су указиване јавно и оним јунацима који су као војсковође пали за победу⁶¹⁹. Типичан пример је Врасида, који не потиче из митологије, нити постоји у хомерским еповима, већ прави, „земаљски“ јунак, који је успео да докаже укидање граница душе и да освоји ловорике људске славе. За њега, спартанског комаданта, забележено је да је 424. пре Хр. освојио Амфипол, који је до тада био под влашћу Атине. Иако је окупирао град, људи су га волели, јер је био добар према њима. Погинуо је 422. пре Хр. бранећи град од Атињана. Као јунаку, његов култ је успостављен годишњим надметањима у *штафетним тркама са упаљеним бакљама* и жртвама⁶²⁰.

⁶¹⁵ Burghart, 1992, 209; Паусанија, 1994, том II, VI,9.

⁶¹⁶ Њирић, 1996, 156.

⁶¹⁷ 6th [756 B.C.] Oebotas of Dyme, stadion race. (<http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>)

⁶¹⁸ Паусанија, 1994, II, Књига VII, 17, 95.

⁶¹⁹ Burghart, 1992, 192.

⁶²⁰ Burghart, 1992, 192; Lazaridis, 1997, 17-18; Schröder, 1927, 191.

(<https://www.olympia.gr/1608605/istoria/vrasidas-o-idiofyis-stratitikos-igetis/>)

Сл. 19 Сребрни новчић од 4 драхме (лице – Бог Аполон; наличје – упаљена бакља)⁶²¹.

Велики је био значај *упаљене бакље у трци* која је представљала *симбол живота*. Тако је добила вредно место да се прикаже чак и на кованом новцу у Амфипољу (данашња северна Грчка). Од тада је на наличју новца, који се ковао у Амфипољу, била приказана *упаљена бакља* (сл. 19).⁶²² На лицу сребрног новчића од 4 драхме (грч. *тетράδραχμιον*, *тетрадрахмон*), 363-362. пре Хр. тежине 14.30 g приказана је глава *Бога Аполона* са лаворовим венцем на глави, окренут за 1/4 мало удесно. Личи на технику израде новца из Сиракузе која се звала „кимониас Аретусас“ (грч. *κιμωνίας Αρέθουσας*)⁶²³.

Јансон, познати историчар уметности у свету, за новац из античке Грчке каже:

„Тако је грчки новац не само непроцењив извор историјског знања, већ и аутентичан израз променљивости грчког смисла за облик. Новци нам у својим границама илуструју *развој грчке културе* од VI до II пре Хр. А како они представљају непрекидне низове, у којима је за сваки примерак тачно утврђен датум и место постанка, они у неку руку потпуније приказују овај развој него дела монументалне уметности“.⁶²⁴

3.3. Религијске свечаности у античкој Грчкој

Још је Пausаније путујући по Хеллади забележио немало култних светковина. Постојала је, као што и данас постоји, директна веза између религије и палеоспорта. Богови, којима су се Грци клањали, били су идеализација њих самих, представљени су у уметности као савршена, гола људска бића. Хиљаду година, грчке атлете носили су униформу богова. Били су потпуно голи. Када се посматрају фантастичне скулптуре богова види се одраз свега онога што су желели у сопственим оквирима⁶²⁵.

3.3.1. Прескакање бикова

Прескакање бикова (грч. *ταυροκαθάψια*, таврокафасиа – потиче од израза *τον θάβρον καθάπτωμαι*, што значи „дотичем се бика“) настало је у периоду минојске културе (процват је имала од 2.700. до 1.450. пре Христа). То је био *спортски догађај*, али уједно и *ритуални обред* одрастања. Прескакање бикова одржавало се у аренама, где се такмичар у

⁶²¹ Оиковоцидов, 1996, 124.

⁶²² Lazaridis, 1997, 17-18; Schröder, 1927, 191.

⁶²³ Оиковоцидов, 1996, 229.

⁶²⁴ Janson, 1975, 121.

⁶²⁵ Стефановић, 2011, 63.

наскоку рукама хватао за рогове бика да би извео прамет напред са краткотрајним контактом са биковим леђима (доскок–одскок) и доскочио на земљу (сл. 20)⁶²⁶.

Сл. 20 Ирисов печатни камен са сценом прескакања бика.
© Ashmolean Museum, University of Oxford⁶²⁷.

Таква акробатска вештина веома је слична данашњој варијанти прескока преко коња у гимнастици и захтевала је висок ниво тренираности (прим. аутора). Сам догађај је сачуван на приказима зидног сликарства из XV века пре Христа. То да је прескакање бикова било *религиозан догађај у част богова*, можда да се види и из дуготрајне припреме за наступ – својеврсног човековог труда да превазиђе оно што у њему постоји – да надилази и артикулише у смањени инстинкт агресивности (прим. аутора).

3.3.2. Игре код Хомера

Хомерови спевови представљају загонетку за многе који су желели да дају тумачење како би се могао разумети смисао текста. Циљ тумачења текста који описује конкретне догађаје из *агоне* био је да се изнађе намера Хомера, према коме је разматрани текст носилац смисла.

Читав хеленистички живот одвијао у духу *агонистике*⁶²⁸. Агонални нагон је био једна од основних карактерних особина човека из чега је настала и развијала се читава култура античке Грчке. Његови први облици јавили су се код игара у славу покојника, као облик култног израза, онако како је у Хомеровом спеву *Илијада* описано да је Ахил организовао игре у част свог покојног пријатеља Патрокла.

У античкој Грчкој многобројне хеленске легенде помињу „брзоноге“ јунаке/полубогове. У Хомеровом спеву *Илијада* су описане игре на Патрокловом гробу где после трке колима, песницења и рвања, долази на ред такмичење у трчању у којем су учествовали Ајант, Одисеј и Антилох. Трка је била врло узбудљива. Ајант је водио до самог циља када се оклизнуо на крв жртвованих говеда, што је омогућило победу Одисеју.

⁶²⁶ Christopoulos, Bastias, 1076, 16-17.

⁶²⁷ Bernand, 2004, 266.

⁶²⁸ *Агон* – особина хеленске природе, нагон за надметањем, огледањем ради победе, и то не за материјални добитак, него само за углед и част, за првенство и одлику, за похвалу и славу (Фароуптос, 2004, 24). Суштина агонског испољавања састоји се у томе што је оно фер-плеј, тј. признаје квалитет и противнику (Стефановић, 2011, 199).

Оштећени противници су прокоментарисали победу мешањем богиње Атине, што подсећа на данашње побеђене тркаче који свој пораз често приписују срећи победника.

„... **Утркивање** (740 – 797)

’Устајте који се овде надметати имате вољу!’
Рече и Ојлејев син брзоноги устане Ајант,
за њим Одисеј уста довитљиви, трећи Антилох,
Несторов син, што трчаше брже но сви младићи.
Сви се сврстају у ред и означи циљ им Ахилеј.
Пут им протегнут беше од ограда; Ојлејев синак
брзо претекне оне, а дивни за њим Одисеј
стизаше врло близу. К’о жени с појасом лепим
када цепац стоји при грудима, а она га вешто
рукама привлачи себи, у уснутак повлачи потку,
близу груди га држи: Одисеј трчаше тако
близу и ступаше на траг, још пре но га прашина посу
Ајанту главу је дахом обливао дивни Одисеј
удиљ трчећи брзо, и клицаху њему Ахејци
победе жељну, те га у трчању храбраху врло.
Када већ простору беху на крају, Одисеј божански
сјајнокој тада Атени у своме се помоли срцу:
’Чуј ме, богињо дођи и ногама мојим помози!’
Тако се помоли он и Палада чу га Атена.
Колена даде му брза и ноге и руке јоште.
И кад већ награди хтеше дотрчати, онда се Ајант
оклизне трчећи, јер га Атена обори гдено
лежаше гној од стоке од заклане гласно што риче,
а што је у част Патроклу брзоноги покл’о Ахилеј:
гноја се говеђега уста и ноздрве напуне оном.
Али ухвати крчаг Одисеј, страдалник божански,
бржи је био, а вола тад Ајант блистави узме.

... **Бацање котура** (826 – 849)

Потом Пелејев син необрађен постави котур
гвоздени; њега је пређе Етион бацао снажни,
ал’ је погубио њега брзоноги дивни Ахилеј
котур пак одвезао у лађи са другијем благом.
Затим се усправи и пред Аргејцима прозбори ово:
’Устајте, који се овде надметати имате вољу!...
Рече и постојан борац Полипет устане затим,
за њим устане снажни боголики јунак Леонтеј,
устане Ајант, син Теламонов и епеј божански:
стану сви у ред, а котур божански ухвати Епеј
те заврти и баци и сви се насмеју Ахејци.
Арејев тада потомак Леонтеј са котуром хити, и
трећи Ајант, син Теламонов, потегне њега,
јакосном руком, те он прелети знакове свију...

... **Бацање копља** (884 – 897)

Потом Пелејев син донесе дугосено копље...

За копље устану борци:
први се Атреј јави, силновати краљ Агамемнон,
и Идоменејев друг и саратник врли Мерион.
Њима пробеседи тада брзоноги дивни Ахилеј:
'Атрејев сине, знамо колико надмашујеш друге
и колико си снагом и копљем јунак на гласу.
Али награду ову понеси у пространу лађу,
а Мериону борцу дугосено предајмо копље,
ако је теби по жељи, а ја бих волео тако!'
Рече и борцима краљ Агамемнон послуша њега,
од меди копље Ахилеј Мериону даде, а краљ да
лепи дар свој гласнику Талтибију да га однесе⁶²⁹.

Миловановић и Гаврић објашњавају суштину и симболику игара: „Игре су, као све људске делатности, у почетку биле повезане са светим. [...] Игра се показује као друштвени ритуал који изражава и учвршћује, као симболи, јединство групе чије се унутрашње супротности екстериоризују и разрешују управо у тим лудичким манифестацијама“.⁶³⁰

Посмртне игре, које су се одржавале у правилним размацама сваке године, првобитно су представљале вид поштовања сећања на јунака из давнина. Али, тек од времена процвата *култа јунака* настале су *свечане агоне* (у временским циклусима од две до четири године – прим. аутора)⁶³¹.

За разлику од других држава, у античкој Грчкој култне свечаности су прерасле у општенародне свечаности као такмичење атлета и побуђивале велику пажњу, и учесника, и публике. Ни на једним играма није изостајао религијски карактер, а такмичарски садржаји су зависили од тога у част ког бога је организована свечаност. Најзначајније свечане игре Грчке биле су Питијске игре у част бога Аполона у Делфима, Истмијске у част бога Посејдона у близини Коринта, Немејске у част победе Херакла над немејским лавом и највеће међу њима, Олимпијске игре у част бога Зевса⁶³². Платон каже: „Циљ побожности може најбоље погодити онај који исказује почести олимпијским боговима и онима који штите државу“.⁶³³ У делу *Закони* Платон кроз разговор Мегила са Атињанином говори о повезаности човека са боговима путем молитве:

Атињанин: Како, дакле, сви ми имамо исту жељу, од детињства па до дубоке старости, то ће и наше молитве неминовно бити управљене према томе, зар не?[...]. И кад отац, било као старац или као човек у младеначкој снази, боговима упућује усрдне молитве [...]⁶³⁴.

Филозоф Хераклит је по питању веровања човека рекао: „Већина божанских ствари измиче (нашем) сазнању због (нашег) не веровања да то можемо сазнати“.⁶³⁵ „Невидљиви

⁶²⁹ Хомер, 1977, 557-561.

⁶³⁰ Миловановић, Гаврић, 1994, 177-178.

⁶³¹ Rode, 1991, 98-99.

⁶³² Valavanis, 2004, 94.

⁶³³ Platon 1971, Knjiga IV, 717 A, 147.

⁶³⁴ Platon, 1971, Knjiga III, C, E. 100-101.

⁶³⁵ Heraklit, 2002, IX, frg. 86, 53.

спој јачи је од видљивог“.⁶³⁶ Ове мудре мисли нагоне човека да схвати истинитост његових мисли. Можда је желео да каже да није добро немати сазнање о божанским стварима због не веровања могућности сазнања. А за „Невидљиви спој јачи је од видљивог“ можда је желео да направи паралелу – „невидљиви спој са богом/боговима је јачи од видљивог споја са људима“.

3.3.3. Свечане игре у Олимпији

У приказивању античких Олимпијских игара доминира митолошки приступ – борба богова (нпр. борба између Кроноса и Зевса), полубогова и античких јунака – атлета. Одржавале су се у Елиди, на западној обали Пелопонеза, у Олимпији (на истом месту скоро дванаест векова). На брежуљку Алтис, испод брда Кроноса, налазило се светилиште, где су грађени храмови – грађевине које симболишу моћ. Око светилишта су изграђени објекти за такмичења. Светилиште и богови су били у центру пажње, јер да није њих, не би било ни Игара. Без обзира која легенда о настанку Олимпијских игара је веродостојна, не може се заобићи чињеница да су оне установљене од стране, или у част, неког од богова. Због тога, ниједан дан такмичења није могао да прође без неке верске церемоније. Чак је и само такмичење, на неки начин, добијало духовну, свету вредност.

Свечане игре у Олимпији имале су религиозни карактер и представљале су највиши култни обред посвећен врховном богу Зевсу, где је само такмичење имало духовну, свету вредност, што значи да су највећа човекова спортска достигнућа у такмичењу била смештена у оквир вере⁶³⁷. У крајњем, есхатолошком смислу, „божански карактер“ упућује на то, да се палеоспорт може посматрати и као надисторијска појава, и да самим тим има *вечни карактер*. Тај вечни карактер се огледа у томе, да се и у данашње време још увек пише и објашњава тај феномен, као што то чини архимандрит Василије Гондикакис игуман манастира Ивилона на Светој гори у поглављу књиге *Светлост од светлости* чији поднаслов слови: *Олимпијске игре и Хелени од старог света до нове твари*:

„У општем подвигу религије и филозофије улаже се труд да се јединствено и хармонично дају решења човекових агонијских проблема, да би се уподобио Богу. У покушају проналажења смисла живота и вредности здравља душе и тела у жељи Јелина да наставе подвиге предака својих, да постигну лични успех, славу и част породице и града свога порекла; у нади за остварњем бољих односа и миран саживот са свим градовима-државама, стоје Олимпијске игре. Највеће и најсјајније игре свих Јелина. Зато се у периоду одржавања Олимпијских игара *устоставља примирје* и престају непријатељска дејства“.⁶³⁸

Који је предмет *верског култа*; који је у вези са вером и верским обредима, посвећен Богу и ширењу вере? Светост описује нешто што је посвећено, или издвојено за службу, или обожавање божанства; сматра се достојним духовног поштовања или оданости; или изазива страхопоштовање или наклоност међу верницима. Ово својство се често приписује предметима („свети артефакт“ који се дубоко поштује и благослови) или месту („свето место“).

⁶³⁶ Heraklit, 2002, II, frg. 54, 41.

⁶³⁷ Стефановић, 2011, 200.

⁶³⁸ Гондикакис, 2015, 46.

Стефановић објашњава у чему се огледало духовно поштовање својства које се приписује предметима („свети артефакт“) или месту („свето место“) Свечаних игара у Олимпији. Објашњава да иако Свечане игре у Олимпији нису биле „свети мир“, већ „свето примирје“, атлете нису били пријатељи, већ немилосрдни непријатељи у борби за стицање места у вечности, где победа постаје знак божанске наклоности. Наводи да кроз синтагму „света земља“ (Елида), „свети ритам“ периодично одржавања Игара (ритам у циклусу догађаја који има вечно трајање)⁶³⁹, „света ватра“ (олимпијски пламен), „свето дрво“ (победнички венац од маслине), „свети мир“ (примирје) и „свети месец“ (поштован је закон обезбеђивања доласка, боравка и одласка за време трајања Игара), исказано је неколико религијских симбола у значењу постојања духовног ланца који повезује сва времена⁶⁴⁰.

Према Гондикакису античке Олимпијске игре се јављају као величанствени *покушај измирења свих Јелина*. Сматра да атлете желе, да уз помоћ богова, постигну: напредак у односу здравља тела и душе, учвршћивање веза међу сродницима (будући да читава породица на неки начин учествује у борби и радости победе) учвршћивања веза међу суграђанима (будући да се слава победе одсијава на читав родни град олимпијског победника), побољшање мирног сапостојања, сарадње и међусобног упознавања свих градова, обнову и јачање веза живих и мртвих, јачање веза људи са божанском силом и поштовањем традиције.⁶⁴¹

Исти аутор заступа став да су Игре у светом простору Олимпије биле, не просто призор, већ *свештени чин*. Објашњава да све атлете (=спортисти) и грађани, траже божанску помоћ за успех игара, које се одигравају у част бога Зевса. Каже када се победник, на крају, врати у свој гард, њега суграђани, уз помпу, прате до бога заштитника, да би му се захвалио на победи, у часу када се свака врлина, способност и вештина сматра даром Божијим. Закључује да се истовремено тражи од Нимфе Ехо да сиђе у тамно царство Персефоне, и да победниковом мртвом оцу објави пријатан догађај, да је син његов првак на Олимпијским играма“.⁶⁴²

Суштина порука Пиндарових *епиникија* је, не само у томе, да исплету митолошку нит која ће спојити победника са божанском прошлошћу, већ и да му на тај начин обезбеде вечност. Пиндар је у V веку пре Хр. у *I олимпијској Оди* записао:

„Као што по дану на небеском своду
нема топлије и светлије звезде
од Сунца,
исто тако непостоји већа спортска
светковина од Олимпијских игара“.

„...μην ψάχνεις άλλο απ' τον ήλιο,
θερμότερο και λαμπρό στον άδειο αιθέρα,
την ημέρα,
ούτε θα πούμε αγώνες μεγαλύτερους
απ τους Ολυμπιακούς“.⁶⁴³

Гондикакис објашњава да се Пиндар, нејвећи међу лирским песницима, прихватио опевавања олимпијских победника, врлина и обдарености, породица и отаџбина њихових.

⁶³⁹ Гондикакис (2015, 47) каже: „Олимпијске игре дају печат целокупном животу Јеладе и формирају карактер и етос њених житеља. Пример олимпијских победника постаје повод за спремност у свим животним подвизима, док се *временски период одржавања игара сматра за утврђени граничник, по коме се одређује место осталих догађаја*“.

⁶⁴⁰ Стефановић, 2011, 200.

⁶⁴¹ Гондикакис, 2015, 46.

⁶⁴² Гондикакис, 2015, 46.

⁶⁴³ Πίνδαρος, 1996, 23.

Каже да филозофском мишљу успева да побуди човека на поштовање божанства⁶⁴⁴. Вејн заступа критички став према Пиндару:

„Пиндар запева похвалу херојима, он не шаље својим слушаоцима поруку која се односи на њих саме и њихове вредности: он са њима заснива извештај однос у којем он сâм, песник којем су отворени митови, заузима доминантан положај. Пиндар говори са својих висина и управо зато може да додели похвале, укаже част победнику, уздижући га до себе. Мит успоставља илокуцију похвале“.⁶⁴⁵

Ђурић у Предговору списа *Фрагменти* објашњава да је Хераклит имао свој *антитетички поступак* који је примењивао на све предмете и све догађаје, тако да по њему све што у овом свету што постоји, или се дешава, постаје и постоји узајамним утицајем супротности. Објашњава да се оне супротстављају једна другој, сукобљавају, надбијају (*ἐναντιότης, ἐναντιοτροπή, ἐναντιοδρομία*) и напослетку *борбом* прелазе у склад (*ἀρμονία*): 'Оно што је једно другом супротно сједињује се и из различитих звукова настаје најлепша хармонија, и све постаје борбом'. Каже да је Хераклит најреволуционарнији мислилац у целокупној историји филозофије, јер је као начело живота у свету узео *борбу*'.⁶⁴⁶

Та борба (*агона*) присутна је у сталним ратовањима античких Грка (или међу собом, међу полисима, или кроз освајачка ратовања) или на спортским такмичењима (у миру). Дакле, узајамни утицај супротности постоји између догађаја рата (борбених дејстава) и догађаја мира (током спортских такмичењима), да би на крају (временом) прешли у хармонију (уједињени полиси прелазе у освајачке ратове у Египту и Малој Азији - прим. аутора).

Ђурић износи своје мишљење за Хераклитов *антитетички поступак*: „Космичка *антитетика* Хераклитова није, у ствари, друго него прочишћено *повасиоњивање хеленског агонског нагона*“.⁶⁴⁷ Даје тумачење: „Јединство свих супротности представља бог, апсолутно биће, које прожима све“.⁶⁴⁸ Каже да оно што васељену одржава и развија у свима њеним разгранцима и огранцима да 'не врда ни тамо ни амо', то је тај *закон борбе супротности*, њихова узајамног условљавања и слагања у вишем јединству. Сматра да без сукобљавања и надметања тих супротности нестало би развитка, а да њихово сударање и чини суштину живота. Зато и наводи Хераклита: „Рат је родитељ свему и цар свему; једне је учинио боговима, друге људима, једне робовима, друге слободнима“.⁶⁴⁹

Специфичан је начин на који су верници бирали човека који је имао част да упали ватру на жртвенику посвећеном богу Зевсу на *Свечаним играма у Олимпији*. Филострат је у књизи *Гимнастика* (грч. *Γυμναστικός*)⁶⁵⁰ забележио да је то био победник у *трци стадион*⁶⁵¹. По легенди ту дужину – 600 стопа (192.28 m) одмерио је лично Херакле који

⁶⁴⁴ Гондикакис, 2015, 47.

⁶⁴⁵ Вејн, 1997, 29.

⁶⁴⁶ Ђурић, 2002, 11. у Предговору, списа *Fragmenti* од Хераклита (2002).

⁶⁴⁷ Ђурић, 2002, 13. у Предговору, списа *Fragmenti* од Хераклита (2002).

⁶⁴⁸ Ђурић, 2002, 12. у Предговору, списа *Fragmenti* од Хераклита (2002).

⁶⁴⁹ У оригиналу гласи: „Рат је отац свих и краљ свих, и он једне избаци на видело као богове, а друге као људе, једне учини робовима, а друге слободнима“ (Heraklit, 2002, frg. 53, стр. 47).

⁶⁵⁰ Оригинални превод речи гимнастика не значи област спорта која се односи на гимнастику, већ се у књизи говори о тренерској науци спортиста – прим. аутора.

⁶⁵¹ Φιλόστρατος, 1995, V, 35.

је успео да претрчи у једном даху и имао право да пали ватру на жртвенику⁶⁵². Циљ је било место на коме је стајао велики свештеник – архиереас са упаљеном бакљом у руци. Награду – упаљену бакљу је предао победнику. Паљењем ватре на жртвенику, атлета је бивао проглашен за олимпијског победника.

3.3.4. Игре у Коринту

Апостол Павле често налаже да се хришћанин посматра као такмичар (спортиста) који треба да се духовно вежба, да се подвизава, да се *бори на духовној тркачкој стази*, и др. Да би посаветовао хришћане у *Коринту*, апостол Павле узима за пример оно што се дешавало приликом религиозних спортских такмичења у Немеји и Истмији: „Не знате ли да они што трче на тркалишту, трче сви, а један добија *награду*? Тако трчите да је добијете. А сваки који се бори од свега се уздржава, они пак да добију распадљив венац, а ми нераспадљив. Ја, дакле, тако трчим, не као на непоуздано; тако се борим, не као онај који бије ветар...” (1 Кор 9, 24–26)⁶⁵³.

У овом одломку апостол Павле даје многе податке. Говори о тркама, на којима је награду добијао само први, док на духовним тркама сви хришћани који трче добијају награду. Говори о уздржању, које се односило на одговарајућу исхрану, како би тело било у добром стању за трке. Даље говори о победничкој награди, коју представља распадљив венац, док је венац хришћана нераспадљив. Говори и о стадиону на којем се одржавају такмичења у рвању, о томе како се схвата „тако се борим, не као онај који бије ветар“ као што чине они који се боре у спољашњим борбама бијући ветар рукама својим како би вежбали⁶⁵⁴. То се очигледно односило на вежбе које су се изводиле ударцима руку како би се јачали мишићи руку, што је било неопходно за рвачка такмичења. Наравно, са тим телесним борбама повезане су и *духовне борбе*⁶⁵⁵, које су узвишеније од ових.

3.3.5. Штафетне трке са упаљеним бакљама

Штафетне трке са упаљеним бакљама (грч. *λαμπάδρομία* – лабадидромиа) биле су врло популарне у античкој Грчкој и врло значајан феномен са спортско-религијског становишта (сл. 21). Из једног писма које је послао главни директор школе 80. пре Христа

⁶⁵² Тирић, 1996, 102.

⁶⁵³ Ранковић, (уредник), 2005, *Свето писмо Старог и Новог Завета*.

⁶⁵⁴ Муратидис у својој студији, у сегменту *Јелинске телесне културе* каже:

„Једна од вежби која је била део свакодневног вежбања омладине била је позната као *хирономиа* (*χέρη, хери* рука и *νόμος* *номос* закон; законитости, правилности извођења покрета рукама). У комплекс вежби за јачање мишића руку убрајали су се:

- покрети рукама који су били слични по форми кретања рукама као код веслача – *питилизин* (*πιτιλίσειν*);
- држање руку у узручењу до отказа или у одручењу – *пикс атремизин* (*πίξ ατρεμίσειν*), са и без халтера. Најчешће су је користили боксери. Иста вежба се изводила и са помоћним тренером који је боксеру давао отпор обарајући му шаке на доле;
- кретање у различитим правцима без додира тела, али са минималним додирима руку звала се *акрохириа* (*ακροχειρία*) – користили су је рвачи и панкратионисти" (Μουρατίδης, 1992, 105-106).
- „ударање рукама у висећи џак – *корикомахиа* (*κορικομαχία*). Џак за ударање је имао различиту тежину у зависности од узрста атлете, али најтежи је био за панкратионисте, а најлакши за боксере“ (Ιπποκράτης, 1992, 2, 65).

⁶⁵⁵ Св. Исак Сирин, (2000, 69): „У *духовној борби* је потребно смирење, јер само *молитву смиренних* чује Господ“.

доказано је да су *лабадидромие* била такмичења преношења бакљи путем штафетног трчања:

„На овај начин, у тркама је бржи онај који прими бакљу од онога који је даје, пошто уморни спортиста предаје бакљу одморном“. (Κατ' αυτό τον τρόπο, στους αγώνες εκείνος που δέχεται το δαυλό είναι ταχύτερος από εκείνο που τον δίνει, αφού ένας κουρασμένος αθλητής δίνει το δαυλό σε ένα ξεκούραστο.)⁶⁵⁶

Тит Лукреције Кар, римски песник и филозоф (96-55. пре Хр.) познат је по максими: „Живот је људски кратак. Ми смо као грчки тркачи који један другоме додају упаљену бакљу, а онда се сами губе у тами“.⁶⁵⁷

Церемонијални ритуал трке са бакљама симболично је био посвећен боговима и краљевима из античке Грчке који су научили људе да користе ватру у различите сврхе⁶⁵⁸. Нпр. бог Прометеј – највећи пријатељ и добротинитељ људи; створио је човека од земље и воде, а затим му подарио ватру коју је потајно узео од Зевса, или из Хефестове ковачнице. Уживао је божанске почести у Атини. У његову част је сваке године прослављан празник Прометеја.

О празновању Прометеја Паусанија каже: „У Академији се налази Прометејев жртвеник, и од њега трче у варош младићи с упаљеним буктињама, а такмичење се састоји у томе да се у трчању буктиња сачува да гори; коме се она угаси, тај не учествује у победи, а ако се угасе све, онда нема никакве победе“.⁶⁵⁹ На тај дан су паљене бакље на Прометејевом жртвенику, а затим су тркачи уносили ватру у град.

Ове трке су се одржавале у многим градовима у оквиру верских свечаности ноћу уочи врло лепих и раскошних Игара, у којима су уживали гледаоци⁶⁶⁰. Прве трке са упаљеним бакљама биле су одржане у Аргу и Немеји (Пелопонез), одакле су се преносиле и у остале грчке градове⁶⁶¹.

Сл. 21 Штафетна трка са упаљеним бакљама, крајем IV века пре Хр. Национални музеј Француске (Εθνικό Μοσείο Γαλλίας, αρ. 3357).⁶⁶²

⁶⁵⁶ Durantez, 1985, 36.

⁶⁵⁷ Лазаревић, 1994, 198.

⁶⁵⁸ Ристић, 1995, II, 54, 74-75, 222, 356; Σπαθάρη, 1997, 5; Χρόνις, 2004, 60-62, 75, 99-100, 249, 456; Christopoulos, Bastias, 1976, 248-251.

⁶⁵⁹ Паусанија, 1994, I, 30.

⁶⁶⁰ Γιαννακис, 1991, 32; Σκιαδάς, 1997, 5.

⁶⁶¹ Αποστολόπουλος, 2001, 20.

⁶⁶² Σκιαδάς, 1997, 4.

Најважније штафетне трке са упаљеним бакљама су се одржавале у Атини пет пута годишње, у оквиру Великих Панатинских игара посвећене: богињи Атини, богу Ифиту, богу Прометеју, богу Пану и богињи Артемиди⁶⁶³.

У Атини су такмичари били најчешће ефеби из различитих племена – градова. У трчању су учествовале све узрасне групе⁶⁶⁴, оба пола. Тако су нпр. у Делосу и Атини трчали дечасти (најмлађа категорија), а девојке на Атици. Мушкарци су трчали без одеће и обуће. Свако племе је одабирало *недотриба* који је вршио селекцију омладине и водио рачуна о њиховој исхрани, опреми и припреми. Све трошкове за опрему у почетку је сносио генерални директор игара – *гимнасиархос* (грч. *γυμνασίαρχος*), а после III века пре Хр. трка се одржавала о трошку државе и постала је јавни догађај. Такмичење се одржавало под контролом градског судије – владајућег краља, који је био одговоран за религијске ствари и чекао победнике код циљног жртвеника. Друге официјелне задатке обављао је руководилац такмичења⁶⁶⁵.

Тркачи су били распоређени дуж целе стазе и заузимали позиције у низу на подједнакој удаљености један од другог. Број тркача у једној екипи био је различит у зависности од места одржавања и износио је 8, 10, 40 или 48. Тако је у Атини учествовало 40 тркача у оквиру једне екипе на дужини од 2.500 m, а сваки понаособ требало је да претрчи око 60 m. Међу тркачима једне екипе било је 39 измена бакљи. Обично је учествовало 5 или 6 до 10 екипа, које су се паралелно постављале на линију старта. Целом дужином пута трчало се у одвојеним, паралелно обележеним стазама, ширине 5 m. Дужина и број стаза разликовали су се зависно од места где се одржавало такмичење. Први тркачи екипа палили су бакље на почетном месту⁶⁶⁶. У Атини је свака трка почињала с места Платонове Академије, где се налазио жртвеник бога Прометеја, а циљ је био код жртвеника бога коме је била посвећена трка. Према митологији, у његову част сваке године прослављан је празник Прометеја у Атини. На тај дан су паљене бакље на Прометејевом жртвенику, а затим су тркачи носили ватру до циља – Акропољ. Код Панатинских игара почетак трке је био код Академије, настављао се 'улицом' Димосиос Симатос, а циљ је био жртвеник на месту испод Акропоља (под Акропољем се подразумевала и ближа равна околина око самога врха брда - прим. аутора). Раздаљина од старта до циља (2.500 m) звала се „велики пут издржљивости до жртвеника“.⁶⁶⁷

Старт је почињао са узвишења – *валвида* (грч. *βαλβίδα*). Трубач је давао знак за почетак трке. Било је важно да упаљена бакља током трке или измене, не падне на тло, јер би се угасила. Начин измене бакље (тзв. варијанта „скидање палице“ – прим. аутора), био је сличан данашњој измени штафете у трчању на 4x400 m. Остале сличности трка са упаљеним бакљама и данашњих штафетних трка су: а) предмет и начин ношења, б) трчање у одвојеним – паралелним стазама и в) дужине деоница (у Атини се трчало 40 пута око 60 m, а данас 4x60 m)⁶⁶⁸.

⁶⁶³ Αλοστολόπουλος, 2001, 170.

⁶⁶⁴ Данас би то одговарало категоријама пионира, јуниора и сениора (прим. аутора).

⁶⁶⁵ Задатак *недотриба* био је да пронађе оне који највише одговарају овој трци, јер је успех зависио од индивидуалних способности технике измене и ношења бакље, као и психичких вредности да се издржи велика одговорност у екипи (прим. аутора).

⁶⁶⁶ Σκιαδάς, 1997, 5; Cermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 456.

⁶⁶⁷ Σπαθάρη, 1997, 175.

⁶⁶⁸ Σκιαδάς, 1997, 7; Стефановић, 1992, 1, 77.

Сл. 22 Победник пали ватру на циљном жртвенику помоћу бакље, око 400. пре Хр. (Британски музеј, r.n. GR 1898/7-16.6).

Победником се проглашавала она екипа која би прва стигла на циљ са упаљеном бакљом – добијала је победничку круну на главу и једну хидрију (велики керамички или бронзани ћуп за воду или уље) пуну уља у вредности од 30 драхми. Круна на глави је зрачила (сијала) у религиозном смислу, тј. била је религиозни знак (симбол). Састојала се од низа пламенчића обликованих од дрвета, или костију, који су били исте или различите дужине и висине. Били су равни, или мало закривљени и вертикално постављени на металном, или кожном обручу на глави. На обручу, или траци, се обично писало победничко име племена, или позади где су причврћена два мала језичка, помоћу којих се вршило затезање круне, да не би спала током трке⁶⁶⁹. Последњи тркач победничке екипе имао је част да упали ватру на циљном жртвенику (сл. 22). Према предању, симболично је некада баш тако урадио Прометеј (прешао исти пут да би донео ватру) од Олимпа до Земље⁶⁷⁰. То је представљало завршни, најзначајнији тренутак.

3.3.6. Штафетне трке са упаљеним бакљама на коњима

Штафетна трка ношења упаљених бакљи на коњима – *афинолабас* (грч. *αφιπολαμπάς*) у античкој Грчкој је такође била врло популарна. Прва такмичења су везана за Тракију. Када су Атињани почели да праве савез са краљевима Тракије. За два различита датума савеза Атине са Тракијом везан је почетак трке на коњима са бакљама у Пиреју у част богиње Артемиде: први, када је потписао краљ Ситакли 429. пре Хр. и други, када је потписао краљ Коти 380. пре Хр.⁶⁷¹

У делу *Држава*, Платон спомиње ове трке и каже да су биле врло атрактивне. Адеимант започиње разговор:

„Зар ви не знате да ће се вечерас у част богиње носити буктиња на коњима? 'На коњима?' – упиташ ја. – 'То што је нешто сасвим ново. Они дакле приређују утакмицу и предају буктиње један другом, јашући. Да ли тако мислиш?' 'Баш тако' – рече Полимарх“.⁶⁷²

⁶⁶⁹ Σκιαδάς, 1997, 7; Σπαθάρη, 1997, 175; Cermanović-Kuzmanović i Srejskić, 1992, 250-251.

⁶⁷⁰ Σπαθάρη, 1997, 175.

⁶⁷¹ Σκιαδάς, 1997, 7; Cermanović-Kuzmanović i Srejskić, 1992, 251.

⁶⁷² Platon, 2002b, Knjiga prva, 328 a, 4.

У односу на штафетну трку са бакљама, ова такмичарска дистанца била је дужа, док је број екипа и њених чланова био мањи (прим. аутора).

Сл. 23 Штафетна трка ношења упаљених бакљи на коњима⁶⁷³.

У тежњи да се повећа брзина кретања, антички Грци су увели и штафетну трку са упаљеним бакљама на коњима (сл. 23). Начин како се она брзо преносила од једног до другог тркача, односно од једног јахача на коњу до другог, допринео је да се кроз векове та трка претвори из религиозне светковине у такмичарску трку. Другим речима, из локално ритуалног догађаја, развило се данашње спортско такмичење. Дакле, данашње штафетне трке потичу од штафетних трка са упаљеним бакљама и од навика из архајског периода да се брзо преносе поруке помоћу тркача, или коња⁶⁷⁴.

⁶⁷³ Σκιαδάς, 1997, 15.

⁶⁷⁴ Стефановић, 2011, 204.

4. УТИЦАЈ МУЗИКЕ НА УСПЕХ У АГОНАЛНИМ НАДМЕТАЊИМА АНТИЧКЕ ГРЧКЕ

Да би атлета на агоналном такмичењу античке Грчке остварио успех, односно да би публика уживала и поздравила врхунска остварења, постојала су четири основна простора у његовом окружењу која су му помагала у томе:

- *изграња* објеката, конструкција уређаја и такмичарских реквизита,
- *припрема* - тренажни процес,
- *музика* и
- *публика*.

4.1. Музичко васпитање у систему образовања омладине античке Грчке

Током V века пре Хр. музици су приписивана разна својства, васпитна, медицинска... Образовање у Атини за децу узраста од 7 до 14 година традиционално се делило на три области: књижевност, физичко васпитање и музику. Постојале су:

- Граматичка школа – у којој су учили читање, писање и рачунање;
- Гимнастичка школа (палестра) – где су упражњавали различита физичка вежбања, такмичили се под надзором васпитача, учили разне врсте борења, пливање и друго, и
- *Музичка школа* – у којој су учили певање и свирање на разним инструментима и играли уз музику.

У каснијем образовању, у гимназијама античке Грчке постојале су:

- *Гимнастика* – за циљ је имала усавршавање личности и војно образовање. Садржала је: *оркестрику*, *палестрику* и игре. Оркестрика је имала за циљ *музичко естетско образовање* – служила се музиком за давање ритма, за фанfare и за плес, и
- *Агонистика* – за циљ је имала што боље резултате на агоналним надметањима и што већу „*атрактивност призора*“.⁶⁷⁵

Многим људима музика нуди велико задовољство, а с друге стране широко је распрострањено мишљење да она изражава неке од најдубљих људских емоција. Међутим, ниједна од ове две чињенице не објашњава њену вредност на прави начин. Музици се приписује моћ и сасвим особено место међу уметничким формама због тога што, док фотографија теоријски може да замени слику или филм, ништа не може да замени аудитивно искуство, тј. искуство самог слушања музике⁶⁷⁶.

⁶⁷⁵ Илић, Мијатовић, 2006, 28.

⁶⁷⁶ Стефановић, 2011, 253.

Музика као „временска уметност“, путем музикалног слушања, разликује се од чулног слушања. Она израња из својих тонова, соната, ставова, из своје акустичке димензије. Тако Хартман музику назива „уметничким чудом“ - пратећи то „чудо“, слушалац са музикалном способношћу, тј. са способношћу „музикалног слушања“ дозвољава „нарастање, уздизање, кулминацију“ музичког дела у процесу његовог извођења, све до задатог такта⁶⁷⁷.

Музика је уметност непрестаног покрета, пошто је сачињена од тонова који су једно таласање, кретање. Због тога је она способна да покрене и пробуди разна осећања – расположења. Од давних времена, па до данашњих дана, у сваком покрету у животу присутни су одговарајући елементи који су заједнички музици и покрету. Та повезаност је настала из ритма – ритма кретања и ритма речи⁶⁷⁸.

С аспекта музике сваки покрет у себи садржи облик и карактер извођења. *Облик покрета* чине просторни елементи: правац, амплитуда и пут, док је *карактер покрета* условљен ритмом, брзином извођења (темпом) и нервно-мишићним напрезањем. Оно што је *тезис у музици*, то је у *спорту напетост* мишића у телу, а оно што је *арзис* је *опуштање*⁶⁷⁹.

4.2. Музичка теорија и пракса у Питагориној школи

Питагора је сматрао да *музика* благотворно утиче на човеково *здравље*, буде ли се он бавио њоме на одговарајући начин, а које је називао очишћењем. Сам често прибегавао том виду очишћења и називао га „лечење музиком“. У питагорејској школи имали су песме за разна душевна стања. Неке су од њих биле делотворне против туге, друге против раздражљивости, љутње, као и сваког помућења разгневане душе, а постојао је и род музичког стваралаштва намењен уздржавању од жеља⁶⁸⁰.

Јамблих објашњава како је питагорејска школа била усмерена око оног што су називали: „подешавање“, „склад“ и „додир“, када су путем одговарајућих мелодија корисно саопштавали души емоције, супротне оним у ранијем стању. Каже да док су одлазили на спавање чистили би ум од дневне збрке и шумава путем песама и мелодија нарочитог вида, обезбеђујући тако миран сан с многим и пријатним сновиђењима. Закључује да је тако Питагора увео у употребу користан начин исправљања људске нарави и начина живота путем музике⁶⁸¹.

Дакле, у Питагориној школи значајну улогу у образовању имала је и музика, која се користила, између осталог, и у *терапеутске сврхе* и имала је исцелитељску моћ. Посебне мелодије су се користиле за исправљање тешких душевних стања у њихову супротност, врлину. Ујутру би слушали „живљу мелодију“, а увече „умирујућу мелодију“ којом би се чистили од дневне буке⁶⁸².

⁶⁷⁷ Хартман, 1979, 140.

⁶⁷⁸ Стефановић, 2011, 253.

⁶⁷⁹ Јакшевац, 1995, 11.

⁶⁸⁰ Jamblih, 2012, Glava XXV, 70.

⁶⁸¹ Jamblih, 2012, Glava XXV, 71-72.

⁶⁸² <https://renesansnibudilnik.wordpress.com/2020/03/07/sta-mozemo-da-naucimo-iz-dnevnog-rasporeda-u-pitagorinoj-skoli/>

Стефановић је покушао са свог становишта да објасни значај Питагорине „живље мелодије“ и „умирујуће мелодије“ и направи аналогију са спортским такмичењем. Сматра да је еволуција заснована на принципу преживљавања оних који су најбоље адаптирани, а не оних који су најбржи. Каже да се термин „брзо“ и „споро“ не користе искључиво у њиховом примарном значењу. Објашњава да симболизују начин живота, или филозофију живота. Сматра да *брзо* означава оно што је ужурбано, контролисано, агресивно, аналитичко, стресно, нестрпљиво, активно, што наглашава квантитет над квалитетом, а да је *споро* супротно брзом: мирно, пажљиво, пријемчиво, непокретно, интуитивно, не ужурбано, стрпљиво, мисаоно, оно што наглашава квалитет над квантитетом. Наводи да се у духу спорости стварају стварне и мисаоне везе – са људима, културом, радом, храном и свим другим. Сматра да парадокс лежи у томе што споро не значи увек „споро“. Наводи пример - тако нека кретна активност на спорији начин може касније дати брже резултате. Управо из тог разлога сматра да се филозофија успоравања може поистоветити са једним циљем – а то је остварење равнотеже/хармоније. Каже како је беседио и Питагора – *остварити хармонију духа и бистрину ума*. Препоручује да треба убрзати када је то потребно, а успорити мало ритам када год се то може. Закључује да треба покушати да се живи и ради на природан начин, који се у музичкој терминологији назива *tempo-giusto* – *права брзина*, тј. она која омогућава остварење најбољег резултата у спортском надметању⁶⁸³.

Из физике је опште познато да се при кретању човека, или неке материјалне тачке у *простору* и *времену*, тј. када се пређе нека одређена дистанца за неко време, добија изведена величина – *брзина кретања*. Ова, „права брзина“, о којој је претходно говорио Стефановић аналогна је „унутрашњем осећају времена“ о којој говори Мах:

„За природо знанственике свако је временско одређење скраћена ознака за овисност једне појаве о некој другој, и ништа више. [...] У *брзини* је садржан само један однос положаја тела према положају Земље, одакле произлази да сви такозвани елементарни закони увек имају и однос према целини. Уместо да их доводимо у однос са Земљом, можемо све појаве довести у однос са сатом, или са *својим унутрашњим осећајем времена*“.⁶⁸⁴

Леартије је за Питагору рекао да је *он открио музичке интервале на монокорду*⁶⁸⁵. Интересантна је прича коју наводи Јамблих, а односи се на откриће *хармоније* и *хармонијских односа*. Каже да се десила срећна околност - пролазећи крај ковачнице, Питагора је чуо како су на наковњу ковали гвожђе, док су у исто време ударци чекића одавали веома складне звукове, осим једног. Уочио је у њима октаву и тонове саздане на квинти и кварта, док је за интервал између кварте и квинте нашао да не образује хармонију сам по себи, већ да се јавља размак између њих. Обрадовавши се што је добио

⁶⁸³ Стефановић, 2011, 97.

⁶⁸⁴ Mach, 1984, 38-39 (u N. Sesardić - *Filozofija nauke*).

⁶⁸⁵ Laertije, 1979, Knjiga VIII, glava 1, 12, 270.

Монокорд (грч. *το μονόχορδο*) је био древни музички и научни лабораторијски инструмент, који укључује једну (моно) жицу (акорд). Био је нераскидиво везан за дело античког филозофа и теоретичара музике Питагоре, који га је користио и за подучавање својих ученика филозофији. „Хармонични канон“, или монокорд је „само жица која испод себе има даску потпуно исте дужине, на којој се могу оцртати тачке на којима се жица мора зауставити да би се дале одређене ноте“, дозвољавајући поређење. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Monochord>)

идеју од богова, о нечему чему је тежио сам, зашао је у ковачницу и после низа покушаја разјаснио да *звук зависи од тежине чекића*, а не и од јачине ударца, облика чекића, или промене облика гвожђа које се кује. Пошто је дознао тачну тежину чекића и установио да су њихови наклони приликом ударца исти, повукао се у свој дом. На кочићу забивеном у зид – да не би уносио различите податке и да не би било разлике између њих – завезао је четири струне од истог материјала, исплетене од истог броја влакана, једнаке дебљине и крутости. Окачио је о њих различите тежине и задржао исту дужину⁶⁸⁶. Потом, ударајући једно за другим по два струнама, препознао је хармоније, о којима је било речи, у разним спојевима струна. Утврдио је да струна о коју је обешена највећа тежина и она о коју је обешена најмања, чине октаву, а пошто је на првој од њих било дванаест, а на другој шест тегова – нашао је да је октави својствен однос 2:1, што је потврђивао и однос тежина тегова. С друге стране, открива да је између струне са највећом тежином и оне најближе струни с најмањом тежином, то јест, са осам тегова, био интервал квинте и, дакле, однос 3:2, да би у таквом односу биле и о њих обешене тежине⁶⁸⁷.

А онда, између струне с највећом тежином и следећа са тежином већом од осталих – о коју је било окачено девет тегова – интервал кварте, такође је било сагласно обешеним теговима. Објаснио је да се та струна (с девет тежина) налази у односу 3:4 ка струни са највећом тежином, као и да је у односу 3:2 ка струни са најмањом тежином, јер се, наиме, девет тако односи према шест. На исти је начин струна која долази иза струне с најмањом тежином, а на којој је било осам тегова, градила са оном која има шест тегова однос 4:3, док би се са струном од дванаест тегова налазила у односу 3:2. Дакле, интервал између квинте и кварте за који квинта надилази кварту, био је установљен као однос 9:8, па се октава добија двојачко: или као спој квинте са квартом као трочлани однос 12:8:6, или супротно, као спој кварте и квинте, то јест, трочлана пропорција 12:9:6. Навикавши руке и изоштривши слух на огледима с тежинама и откривши њихове односе, он је умешно пренео вешање струна о кочиће забивене на зиду на подметаче код струна у лири, што је назвао начином затезања струна, да би затезање струна при окретању кочића ка горњем делу инструмента одговарало овим обешеним теговима.

Следећи овај оглед, као неко тачно правило, пренео је то искуство на инструменте: цимбало, флауту, фрулу, монокорд, тригон и сличне њима, нашавши да је свуда *аритметички однос* једнак *хармонијском*. Назвао је тон који одговара броју 6 *хипата*, онај који одговара броју осам, а налази се у односу 4:3 ка *хипати* – *меса*, звук који долази иза месе, изражава број 9 и има тон више од месе, а налази се ка њој у односу 9:8 – *парамеса* и, најзад, звук који одговара броју 12, *нета*. Попунивши размаке аналогно дијатонској лествици пропорционалним звуцима, начинио је октахорд, путем хармонијских односа бројева 2:1, 3:2, 4:3 и, различитим од њих, односа 9:8⁶⁸⁸.

У дијатонској лествици Питагора је открио неопходан природан низ тонова, од најнижег до највишег звука, да би, полазећи од дијатонске, описао хроматску и енхармонијску лествицу. Дијатонска лествица разликује следеће степене и овакав природан поредак: полутон, тон, потом још један тон, а то је кварта, као спој два тона и такозваног полутона. Затим, додавањем другог тона, уметнутог у средини, образује се квинта, као спој три тона и полутона. А онда долази полутон, тон и још један тон – као друга кварта, то јест, још један однос 4:3. Стога је, у најстаријем хептахорду, сваки

⁶⁸⁶ Jamblih, 2012, Glava XXVI, 73.

⁶⁸⁷ Jamblih, 2012, Glava XXVI, 74.

⁶⁸⁸ Jamblih, 2012, Glava XXVI, 75.

четврти звук, почев од најнижег образовао сазвучје кварте по дужини скале, при чему је полутон заузимао, једно за другим, прво, друго и треће место тетрахорда⁶⁸⁹.

У питагорејском октахорду, било да он представља комбинацију тетрахорда са пентахордом, или два тетрахорда који се не поклапају, а одвојени су један од другог целим тоном, мелодичко кретање је почињало од најнижег звука, тако да је сваки од пет звукова, одвојених са четири интервала, образовао између сазвучје квинте, јер је полутон могао да заузме четири различита места: прво, друго, треће и четврто. Јамблих на крају каже: „Ето тако се прича да је он *открио музичко умеће*, и изложивши га систематски, предао ученицима ради најлепших циљева“.⁶⁹⁰

Питагора и рани питагорејци су проучавали пропорцију и да су нарочито три „средине“ (*μεσότητες*) могу приписати оснивачу, поготово што је најсложенија од њих „хармонијска“, а у блиској вези са открићем октаве. Ако узмемо хармонијску пропорцију 12:8:6, налазимо да је 12:6 – октава, 12:8 – квинта, а 8:6 – кварта, па је тешко сумњати у то да је сам Питагора открио ове интервале⁶⁹¹. Други наводе:

„Тако њему, или његовим непосредним следбеницима, дугујемо прву *музичку скалу*. Наиме, Питагора и стари питагорејци су истраживали интервале у музици. Они су открили оно што су назвали *хармонија* (грчка реч значи још и размеру, склад или чак сједињавање). Уочено је да се говор, као и певање, у крајњој линији састоји из недељивих временских јединица, чије трајање одговара трајању кратких слогова. Ово се може применити и на тонове (говор) музичких инструмената. На инструментима, посебно оном са само једном жицом – монокорду су открили зависност висине тона од дужине жице (струне). Ово им је помогло да одреде односе међу тоновима односно интервале, које су поделили на консонантне и дисонантне. Први су оцењивани као пријатни, складни, као односи тонова који заједно рађају симфонију. Међу такве, сагласне интервале, рачунали су кварту, квинту и октаву. Остале тонове рачунали су у дисонантне односно несагласне, нескладне. Питагорејци су у тим својим истраживањима открили да односи међу интервалима имају своју основу у односима међу бројевима. То откриће произашло је из запажања да двоструко краћа струна на монокорду даје за октаву виши тон. Тако постоји размера у јачини тона 12:8:6. Однос 12:6 или 2:1 је назван октава, па се најлепша хармонија (склад) добија када се тонови разликују за октаву. Друга размера 12:8 или 3:2 названа је квинта, а трећа 8:6 или 4:3 је названа кварта. Вероватно је налажење бројних односа тамо где су се они можда најмање могли очекивати - у музици, навело Питагору да помисли како се све може представити бројевима и бројним односима“.⁶⁹²

Интересантно је да се наведе једно данашње гледиште, односно тумачење претходно наведеног феномена, који је Питагора открио у музици. Тако на пример, Тасић каже да та иста прва четири броја тетраде, њихови степени и односи, могу да изнесу на себи тзв. „дијатонску“ (музичку) лествицу Питагорину⁶⁹³, као ону „положену“ на (основним) интервалима кварте (4:3), квинте (3:2) и октаве (2:1). А њих је уочио он када је

⁶⁸⁹ Jamblih, 2012, Glava XXVI, 76

⁶⁹⁰ Jamblih, 2012, Glava XXVI, 77.

⁶⁹¹ Barnet, 2004, 132-133.

⁶⁹² <https://www.seminarski-diplomski.co.rs/МАТЕМАТИКА/Pitagora.html>

⁶⁹³ Разликује она тонове и полутонове, објашњава Тасић у *Поговору* књиге *Питагорин живот* (Jamblih, 2012, 151).

о четири струне исте дужине окачио био тегове од 12, 9, 8 и 6 јединица – бројеви који се, иначе, односе као 2:1 (= 16:6), 3:2 (= 12:8) и 4:3 (= 12:9), при чему 6, 9 и 12 граде аритметички низ, 6, 8 и 12 – хармонијски, а сва четири геометријски низ бројева (6:8 = 9:12). Тако је музичке интервале довео Питагора у однос са дужинама струна музичких инструмената и слично, да је до конструкције ове, иначе, асиметричне лествице, ваљало уметнути још и два тона између оног основног и његове кварте, као и друга два између квинте и октаве, полазећи, управо, од њихових разлика и рачунања полутонова итд. Најзад, сви тонови музичке лествице остварују, као бројеви, хармонијске низове, на чему, према Питагори, почива онај задивљујући склад звукова у мелодијама који се уочава⁶⁹⁴. Тасић каже:

„А онда је број од седам тонова и седам небеских тела 'проговорио' Питагори једно те исто, а то је да су музика (хармонија) и астрономија у суштини истоветне науке, будући да су оба пута 'уређени' бројевима. Јер, као што такнута струна одаје од себе звук, случај је то и с (небеским) телима којима се крећу, да се и овде говори о хармонији шума – звукова“.

Наводи да су то опет планета Меркур, Венера, Земља, Марс и Јупитер, као и Сунце и Месец изнад небеског свода, који изводе орбите по кругу око Земље и Антисемље, под сводом, а управо јер једна *невидљива ватра* (грч. *ἀόρατη φωτιά*) из средишта свемира (њој припада број 1) делује на *бескрајан дух* (грч. *ατελείωτο πνεύμα*) који окружује небо. Објашњава како тад несношљиви шумови које одају ова тела, иначе пропорционални самим растојањима од средишта, потиру се кјао бројне вредности у својој суми, бивајући тако нечујни за људско ухо. Закључује да је то оно што Питагора означава речима „музика сфера“. Каже да овде интервал кварте везује он за планете Марс, Јупитер, Сатурн и звезде некретнице, док је Антисемља десето небеско тело, чије је постојање само претпостављено, због савршенства броја 10.⁶⁹⁵

Питагорејцима се приписује откриће тзв. конусних пресека, односно параболе, елипсе и хиперболе, али су се такође занимали и *прогресијом*, и то:

- аритметичком прогресијом, односно прогресијом облика: $a, (a+b)/2, b$;
- геометријском, односно прогресијом облика: a, \sqrt{ab}, b ;
- хармонијском прогресијом: $a, 2ab/(a+b), b$ и
- *музичком прогресијом*: $a, 2ab/(a+b), (a+b)/2, b$ ⁶⁹⁶.

Може се закључити - филозофско тумачење музике у античкој Грчкој остваривало се кроз веома развијену *музичку теорију* коју су имали и о којој су највише размишљали математичари и филозофи. Сматрали су да музика има велики утицај на човека, јер је могла да „прочишћује“ душу, да побуђује храброст, борбена осећања, или да „размекшава“ душу, да изазива страст, да доведе до екстазе. Питагора је своја *математичка* и *астрономска пручавања* повезивао са *музиком*. Сматрао је да се космички ред може приказати односом простих бројева, а исте такве односе је проналазио у тонским интервалима, лествицама и ритмовима. Тражио је начине да се прочисти људска душа да

⁶⁹⁴ Тасић у *Поговору* књиге *Питагорин живот* (Jamblich, 2012, 151).

⁶⁹⁵ Tasić, 2012, 151-152.

⁶⁹⁶ <https://www.seminarski-diplomski.co.rs/MATEMATIKA/Pitagora.html>

би се приближила космосу, а музика је у томе имала одлучујућу улогу. Тако, је дошао до тога да препоручује употребу одређених инструмената и лествица, и избегавање других.

Учење Питагоре и његових следбеника (питагорејаца) о повезаности музике са космичким законима и о њиховом заједничком утицају на људску душу, назива се *учење о етосу*.

4.3. Платон о значају музичког васпитања

Игра(ње) у облику покрета код народног плеса уз *музику* постојало је у античкој Грчкој. У суштини игра(ње) у облику *плеса* је представљало форму *телесног вежбања*. Из дијалога се може уочити да Платон сматра да се они *покрети*, који се изводе са лакоћом уз *музику*, односе на народни плес, док је покрете који доводе до „изврсног стања тела“ назвао је „гимнастиком“ (телесним вежбањем). Они садрже сложеније покрете који имају утицај на адаптацију организма у циљу постизања бољег стања тела него у претходном периоду.

Према Платону *почетак народног плеса – играња* може се наћи и код сваке животиње која скаче:

„*Атињанин*: Зар ова весела игра нема свој почетак у природној навици свакога живог створења да скаче. Човек, тако рекосмо, има осећај за ритам и он је створио игру и дао јој одређени облик. А како мелодија подстиче и буди ритам, то јединство (ритма и мелодије) ствара хорску игру и игру уопште“.⁶⁹⁷

Не може се заобићи чињеница да и дресиране животиње имају осећај за ритам извођења покрета. Али, ипак човек је тај који ствара игру (народни плес), како каже Платон и даје јој одређени облик. Данас би се то могло пренети и на покрете у спортском плесу, уметничком клизању, уметничком пливању, ритмичко-спортској гимнастици и др.

Платон каже:

„Нема готово ниједног младог створења које би, да тако кажемо, мировало телом или гласом, или већ напротив, оно увек осећа потребу да се креће или да даје неке гласове од себе, час скачући и поскакујући као да игра од радости и жеље за игром, час, опет, пуштајући све могуће гласове од себе. Остала жива бића немају никаквог осећаја за ту правилност и неправилност у покретима, што ми зовемо ритмом и хармонијом“.⁶⁹⁸

Сматра да животиње немају осећај активности за нешто више, већ само за играње, док људи имају такве активности које захтевају тачност и ред, и за то се каже генерално *хорус* за играње.

По питању музичког васпитања Платон је говорио: „...а *музичко васпитање* се опет не може јасно приказати, ако се не упустимо у питање васпитања уопште“.⁶⁹⁹ Тако објашњава: „*Образовање* нипошто не смемо ниподаштавати, јер га најбољи људи стичу

⁶⁹⁷ Platon, 1971, Knjiga II, 673 D, 80.

⁶⁹⁸ Platon, 1971, Knjiga II, 653, D, E, 46-46.

⁶⁹⁹ Platon, 1971, Knjiga I, 642 A, 30.

као прву од најлепших *врлина*⁷⁰⁰. О бесплатном образовању Атињана, Платон каже да су њихово образовање створили они сами, без икаквог притиска⁷⁰¹.

У *Држави* Платон говори о значају музике, која представља *основу васпитања младих*:

„*Атињанин*: Није ли *музика* Глауконе, основа васпитања зато што ритам и хармонија најдубље продиру у унутрашњост душе и највише је обузимају, уносећи у њу племенитост и отменост, али само када је музичко образовање добро вођено, јер у противном неће имати такве ефекте“⁷⁰²...

„*Атињанин*: После *музичког*, младићи треба да добију *гимнастичко васпитање*.

Глаукон: Свакако.

Атињанин: И оно се мора темељно спроводити од детињства за цео живот. Ево како ја мислим о тој ствари; гледај да ли и ти мислиш тако: Мени се чини да тело, каква год била његова *врлина*, не чини душу добром; обрнуто, добра душа је та која својом *врлином* даје телу сву савршеност за коју је оно способно. Да ли се теби тако чини?

Глаукон: Исто тако.

Атињанин: Онда ће бити сасвим у реду да самој души, уколико је она васпитањем добила све што јој је потребно, препустимо бригу око тела“⁷⁰³.

Антички Грци су веровали да *телесно вежбање* и *музика* треба да постоје заједно, јер задовољавају душу човека“ („*Ελληνες ἐπίστευαν ὅτι ἡ γυμναστική καὶ ἡ μουσική πρέπει να ταυτίζονται, διότι ἀπετείνοντο καὶ στήν ψυχή των ἀνθρώπων...*“)⁷⁰⁴. Зато су младићи у античкој Грчкој за време *телесног вежбања/агоне* користили *музику*.

Сматрао је да је васпитање владара и чувара од виталног значаја за државу, и у томе *музика* треба да заузима истакнуто место. Он истиче важност телесних вежби за будућа ратна дејства. Посебан значај даје музичком васпитању, јер сматра да се тада тело крећући у хармонији са музиком, постаје вештије и у кретањима која су аналогна борби у рату. Као такмичар у рвању стекао је велико искуство, тако да је могао корисно говорити о значају телесног и музичког васпитања код омладине у циљу развоја *врлина*.

Постојала је снажна повезаност музичког и телесног васпитања код античких Грка, која се може уочити кроз дијалог Атињанина и Глаукома када Платон објашњава да треба *објединити музику и гимнастику* на тај начин да се може „*приводити својој души*“:

„*Атињанин*: Ако је тако, онда је неки бог дао људима та два умења, музику и гимнастику, и то, чини ми се, бринући се не толико за њихове душе и тела, него првенствено о оној њиховој двострукој природи: *виталној* и *филозофској*. Стога се те две природе морају међусобно усклађивати сузбијањем једне и појачавањем друге како би се постигла права мера.

Глаукон: Изгледа да је тако.

⁷⁰⁰ Platon, 1971, Књига I, 644, А, В, 33.

⁷⁰¹ Πλάτων, *Νόμοι*, 1992а, 642, d: „Ο Πλάτων γιά το ἐλεύθερο τῆς ἀγωγῆς τῶν Ἀθηναίων μάς λέει ὅτι τὴν ἀγωγή τοὺς τὴν ἔκαμναν οἱ ἴδιοι, μόνοι τοὺς, χωρὶς καμμία πίεσι“.

У дијалогу са Клеињијем, Мегил каже: ...“Кад је неки Атињанин ваљан, он је ваљан у највећој мери. Јер, они су *без икаквог присиљавања*, онако спонтано, неком божјом милошћу добри, истински и без икаквог претварања“ (Platon, 1971, Књига I, 642, С, D, 31).

⁷⁰² Platon, 2002b, Књига III, 401d, 84.

⁷⁰³ Platon, 2002b, Књига III, 403c,d, 86.

⁷⁰⁴ Πλάτων, *Νόμοι*, 1992а, А, 96.

Атињанин: Онога, дакле ко најлепше уме да обједини музичко васпитање и гимнастику, ко их најравномерније *приводи својој души*, могли бисмо с пуним правом назвати музички и хармонијски савршено одгајаним човеком, и он би на то имао много више права него онај ко је вешт да жице инструмента подеси једну према другој⁷⁰⁵.

Од питагорејаца Платон је наследио *концепт математичке основе музике* и њеног *етичког значаја*. Речи су биле рационалне, а музика емоционална. Према њему, *песма* се састоји из три компоненте: *речи*, *хармоније* (лествице, тонски род) и *ритма*. „Речи у певању се не разликују од одређеног начина говора“, а „хармонија и ритам следе речи“.⁷⁰⁶

Аристотел, прихвата и инструменталну музику, јер по њему *музика директно делује на емоције* и тако не зависи од етичког дејства речи. Сматра да *аулос*, који је инструмент за виртуозе, треба да се препусти професионалцима⁷⁰⁷, што говори у прилог томе да су на најважнијим играма само врхунски музичари могли да стимулишу атлете да остваре најбоље резултате. Каже да музика може да лечи и доводи до *катарзе*. Објашњава да делује тако што ослобађа од нагомиланих непожељних осећаја тако да психа човека остаје дуже време смирена услед „емоционалне експлозије“ концентрисаних осећања током слушања музике и гледања трагедије. Сматра да слушање музике после „прочишћења“ доводи до емотивне стабилности⁷⁰⁸.

4.4. Музичка такмичења

Гимничке, коњичке и *музичке манифестације* чиниле су комплетан програм Игара у античкој Грчкој. У „тешким“ дисциплинама - бокс, рвање и панкратион није било тежинских категорија, док је у свим осталим гимничким дисциплинама такмичење било по старосним групама: дечаци (12-16 година), „брадати младићи“ (16-20 г.) и мушкарци (21 г. и више). Судије су често одређивали категорију такмичара по физичкој зрелости, а не по хронолошком узрасту⁷⁰⁹.

Музичка такмичења позната у Делфима и Истмији, укључујући она у свирању флауте и лире, и певању уз пратњу лире, нису била део Немејских игара пре хеленистичког периода, ни и у Олимпији пре римског периода. Одсуство музичких такмичења у Олимпији вероватно је основни разлог за њихов повећани престиж. Победа у гимничким и коњичким дисциплинама одређивана је објективно, да би свако у музичким такмичењима зависио од субјективних критеријума судија, који су очигледно били подложни спољним утицајима⁷¹⁰.

Платон је имао следећи став по питању судија на музичким такмичењима: „И ја признајем гомили да при просуђивању о *музичкој уметности* одлучну реч има осећај

⁷⁰⁵ Platon, 2002, Knjiga III, 411e, 96; 412a, 96.

⁷⁰⁶ <https://www.scribd.com/document/375756543/Muzika-Starog-Orijenta-i-Stare-Grcke>

⁷⁰⁷ Технолошки развој и брзе промене утицали су на појаву нових изазова у друштву античке Грчке. Ово није заобишло ни музичко образовање. А како се античко друштво суочавало са све сложенијим проблемима који захтевају системско размишљање, препозната је све већа важност професионалаца који имају усавршене вештине из различитих дисциплина, попут музичке уметности (прим. аутора).

⁷⁰⁸ <https://www.scribd.com/document/375756543/Muzika-Starog-Orijenta-i-Stare-Grcke>

⁷⁰⁹ Miller, 2004, 16.

⁷¹⁰ Miller, 2004, 15.

задовољства која та уметност побуђује, али не у било којих људи“.⁷¹¹ Одлука о победнику у музичком такмичењу не може се донети олаким дизањем руку публике, већ оних који ће донети правилну пресуду, тј. оних који се истичу врлинама – морално најбољих и образованих, „правих судија“.⁷¹²

Из Плутархових записа може се сазнати интересантан податак - Темистокле је учествовао и победио на такмичењима у Олимпији, али као *састављач хора*:

„Частољубљем надмашио је све, тако да је док је још био млад и неугледан, китараша Епикла из Хармионе, који је у Атини стекао велико признање, намолио да своје вежбе држи код њега, јер је налазио част у томе да многи људи његову кућу траже и њему долазе. Тако је отишао и у Олимпију и ту се надметао с Кимоном у гозбама, и шаторима, и другом блиставом намештају. Али таквим понашањем он се није допао Хеленима. Јер, једном Кимону, који је био млад и из богате куће, мислили су да такве ствари треба праштати, али Темистокле, који се још ничим није био прославио, него се, како се чинило, без довољних средстава и на недостојан начин све више пео, навлачио је тиме на се прекор да је хвалисавац. А однео је победу и као састављач хора приликом приказивања трагедија, јер се овакво надметање већ тада с великим трудом и са живом усрдношћу неговало, па је за спомен о тој победи поставио и плочу с натписом: '*Темистокле из Фреара био је састављач хора, Фриних песник, Адимант архонт*'.“⁷¹³

После Саламинске битке Плутарх је о Темистоклу записао:

„О наредном празнику Олимпијских игара тек што се, како се приповеда, Темистокле појавио на тркалишту, сви сабрани гости не обратише пажњу на такмичаре, него су цео дан посматрали само њега и при том с дивљењем и плескањем показивали га странцима. Том приликом и сам је био раздраган, па је пред својим пријатељима признао *да је за своје напоре око спасавања Хеладе довољно награђен*“.⁷¹⁴

4.4.1. Значај ритма у кретним активностима

Одлика музике и кретања јесте *ритам*. Код агоналних надметања у античкој Грчкој доминирали су природни облици кретања. Они су у својим кретним активностима имали *ритам кретања* који је био изузетно значајан за успех на такмичењима.

Ритам се односи првенствено на поделу времена, али може да се односи и на поделу простора и динамике. Он уједињује мелодију и хармонију и налази се у основи свих цикличних и ацикличних кретања у античком и данашњем спорту. У цикличним кретањима по структури је једноставан и заснован на смењивању напетости и опуштања. Понављајући ритам олакшава формирање кретних навика и успостављање аутоматизма. Ритам покрета (временски) представља временску меру међусобног односа делова покрета, односно изражава однос између фаза кретања у јединицама времена. Одређује се

⁷¹¹ Platon, 1971, Knjiga I, 658, E, 54.

⁷¹² Platon, 1971, Knjiga I, 659, A, 55.

⁷¹³ Plutarh, 1987, II, 12-13.

⁷¹⁴ Plutarh, 1987, II, 27.

међусобним односом трајања делова покрета: Δt_1-2 , Δt_2-3 , итд, јер за ритам непостоји јединица мере⁷¹⁵.

Другим речима, музички ритам пренет на извођење покрета (присутно и у спорту – прим. аутора) значи да један исти елемент може да се изводи у различитом трајању – разбројавању. Ритам покрета, односно кретања, карактерише се, нпр. односом времена фазе ослонца и времена фазе лета у трчању. Да би се одредио ритам (временски) издвајају се фазе које се разликују по задатку кретања, по његовој усмерености, брзини, убрзању и другим карактеристикама. Ритам одражава уложено напрезање и зависи од њене величине, времена трајања напрезања и других карактеристика. *По ритму покрета, у одређеној мери, може се судити о нивоу њихове усавршености.* Код великих напрезања и убрзања мора се знати каква је њихова расподела по времену (нпр. код скока удаљ, бацања диска др.)⁷¹⁶.

При учењу нових кретних активности у спорту, понекад је боље да се у почетку зада ритам, него да се детаљно описују појединости кретања. Претпоставља се да су за то знали и антички Грци, јер тада нису познавали биомеханику, као и приказ успореног кретања код видео пројекција и слично. То помаже бржем разумевању кретања које се учи у погледу његове временске структуре. При сваком кретању постоје различити делови, као нпр. припремна и основна кретања, залет и заустављање, итд. Ритам се може одредити у свакој вежби кретне телесне активности спортисте. Тзв. „неритмична“ кретања (уопште нису лишена ритма кретања), представљају телесна кретања без одређеног постојаног ритма, или са неправилним, нерационалним ритмом⁷¹⁷.

Тумачење синтагме *ритмичко ходање* или *ходање у оквиру ритма* често ствара забуну, зато што то није исто. Ритмичко ходање се изводи према нотним вредностима одређеног музичко-ритмичког примера, а ходање у оквиру ритма се изводи према јединици бројања у односу на такт⁷¹⁸.

Сл. 24 Чело поворке на Светој стази⁷¹⁹

Постоје подаци да је још у критско-микенском периоду, музика била тесно повезана са кретањима као саставним делом ритуалних обреда, обичаја и рада. На Криту постоје сачуване рушевине и два објекта која су од посебног интереса за историју спорта.

Дијагонално се пружајући, у правцу северозапад – југоисток, преко равне површине поплочане каменом у Фестосу величине 25x30 m и у Кнососу 10x13 m, сачувана је тзв. *Света стаза* - 20 cm уздигнута од тла и 1 m широка. Цела свечаност у част

⁷¹⁵ Стефановић, 2011, 253.

⁷¹⁶ Стефановић, 2011, 254.

⁷¹⁷ Стефановић, 2011, 254.

⁷¹⁸ Јакшевац, 1995, 66.

⁷¹⁹ Јовановић, 1955, 12.

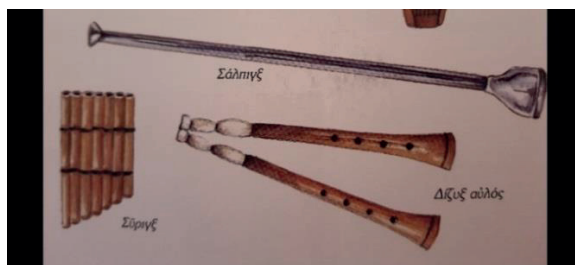
приношења жртава боговима пред агонална такмичења садржала је читав низ разних симболичких радњи. Најзначајнија од њих је била поворка која је пролазила *Светом стазом* пред очима гледалаца изводећи *екстатичке ритмичке покрете ходања уз пратњу музике* (сл. 24). Ову поворку предводила су два роба обучена и опремљена као пастири. У поворци најважније место заузимала је првосвештеница са пратњом коју су сачињавали младићи одевени у женску одећу и са перикама од дугих женских влакана косе. На представама тих поворки по први пут су се појавили елементи стилизованих ритмичких кретњи уз музику, који ће касније кроз историју спорта бити саставни део спортског васпитања⁷²⁰.

О ритму је и Платон расправљао:

„Ритмичност прати леп говор, неритмичност лош говор'; 'Добар говор, добра лествица и добар ритам јесу последица добре ћуди', а 'неритмичност, нехармоничност својствени су злу говору и злој ћуди'. У свему препоручује умереност, јер 'различитост у музици ствара разузданост, као што претеривање у гимнастици ствара болест' (тима препоручује умереност) и 'Једноставност у музици ствара у душама разборитост, а у гимнастици здраво тело'.“⁷²¹

Сматрао је да се *ритам* налази у оквиру система кретања тела атлете: „За ред у телесном кретању смо утврдили назив 'ритам', а исто тако ред у гласу, ако се висина и дубина у тоновима вежу како треба, означили смо као 'хармонија', а спој једног и другог назвали смо 'хорском игром'.“⁷²²

Људско тело треба схватити као *најсавршенији музички инструмент*. Човек треба и сам да ужива док изводи телесне покрете⁷²³. То значи да одабране музичке теме, у оквиру појединих спортских области/дисциплина, могу да представљају веома успешно средство током вежбања/агоне (утичу на исход успеха), што су управо користили учитељи телесног вежбања и музичари у доба античке Грчке.

Сл. 25 Салпига (Σάλπιγξ и дупли аулос (Δίζυξ αὐλός)⁷²⁴

Платон је сматрао да поједини инструменти „са много жица и гласова“, као што су харфе и цимбала треба избацити из државе, а посебно дупли аулос - „најбучнији инструмент“. То управо говори да се *дупли аулос* (сл. 25), као најбучнији инструмент, користио у припреми атлета за *агону*, јер је највише побуђивао храброст и борбени дух - битни елементи за успех у агони⁷²⁵.

⁷²⁰ Јовановић, 1955, 12.

⁷²¹ <https://www.scribd.com/document/375756543/Muzika-Starog-Orijenta-i-Stare-Grcke>

⁷²² Platon, 1971, Knjiga I, 665, A, 65.

⁷²³ Јакшевац, 1981, 394.

⁷²⁴ Δημότσης, 2003, 204.

⁷²⁵ <https://www.scribd.com/document/375756543/Muzika-Starog-Orijenta-i-Stare-Grcke>.

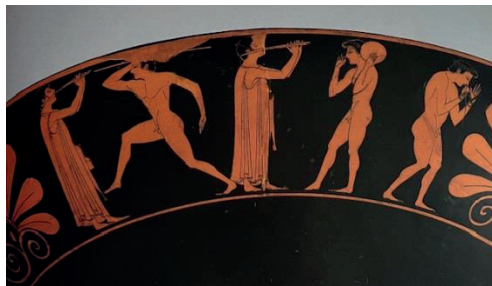
Сл. 26 Фигурица приказује сцену давања знака за почетак трке помоћу салпиге⁷²⁶

На слици 26 приказан је стартер на агоналним такмичењима у дисциплинама трчања. „Један звук на салпиги значио је *крените*.“ – „*Ένα σάλπιγμα απο τη σάλπιγγα σήμαινε εμπρός*“.⁷²⁷

Сл. 27 Музичар на дуплом аулосу даје ритам атлети при скоку удаљ⁷²⁸

Музичари су на дуплом аулосу за време такмичења сваком скакачу удаљ давали оптимални ритам трчања у залету како би што даље скочили (сл. 27).

Сл. 28 Музичари на аулосу и такмичари у бацању копља и диска; око 520. пре Хр. (Антички музеј у Берлину)⁷²⁹

Два музичара свечано обучена у хитону свирају на ауолосу (сл. 28). Лево приказани музичар даје ритам бацачу копља, док други (у средини) бацачу диска. На основу тога, као и сличних сцена на другим вазама, може се закључити да се код атлетских дисциплина бацање копља и диска на аулосу давао *ритам такмичарима* у оквиру фазе залета, јер је од њега највише зависила *дужина хица*.

⁷²⁶ Γουόφ, 2000, 19.

⁷²⁷ Γουόφ, 2000, 19.

⁷²⁸ Christopoulos, Bastias, 1976, 184.

⁷²⁹ Λάτση, 1989, 155.

Сл. 29 Загревање песничара уз музичку пратњу дуплог аулоса⁷³⁰

Сцена са слике 29 упућује посматрача на чињеницу да се загревање за боксерски тренинг одвијало уз музичку пратњу *дуплог аулоса* који је требао да повећа борбени дух атлета. Флацелиере наводи да је свака палестра имала најмање једног сталног *свирача аулоса*: „Његов задатак није био само да свирком поправи *вежбе разгибавања*, које у данашње време називамо 'шведском гимнастиком', него и бацање диска и копља, као и друге спортове“.⁷³¹

Једна од улога свирача аулоса била је да путем музике, која је имала *ритам*, помогне атлетима да лакше савладају правилно извођење вежби које су се користиле током загревања. То су у ствари данашње тзв. вежбе обликовања, истезања мишића и других покрета. Значи, антички Грци су знали да путем загревања постепено уведу младиће у веће напоре на часу телесног вежбања.

Тако Комитудис каже: „Загревање у гимназији није почињало одмах, већ су постепено развијали и интензитет оптерећења и брзину“.⁷³² У суштини они су знали да је за атлетско тело био потребан природни пут загревања – постепено увођење атлете за касније велике напоре током вежбања. Али, са друге стране, они су водили рачуна да се те вежбе изводе правилно, у коме је свирач аулоса имао помоћну улогу, док је учитељ вежања имао главну улогу⁷³³.

Погрешно је мишљење тренера у данашњем спорту да је само *музички ритам* важан. Напротив, музику чине и многе друге компоненте: ритам, мелодија, динамика, темпо, форма (облик), карактер, хармонија, полифонија (вишегласје), садржај и израз. У данашње време *музички елементи* су нашли своје место „атрактивним призорима“ у разним спортским областима/активностима (нпр. уметничко клизање, ритмичко-спортска гимнастика, спортски плес, аеробик, хип-хоп, таи-бо...). Сваки спортиста мора да осети своје тело како би извео рационалан покрет. А сваки телесни покрет је складан ако је музикално изведен⁷³⁴.

Како се ритам са агоналних надметања пренео у праксу рата? Интересантан је пример који наводи Муратидис – *напад у брзом ритму* који су извели атински војници на Персијанце код Маратона: „О изузетној телесној припремљености атинских војника говори Херодот, када прича о бици на Маратону, где су Грци Персијанце *напали у трку носећи целу њихову опрему на раздаљини од 8 стадиона (око 1.500 м)*“.⁷³⁵ Дакле да би

⁷³⁰ Christopoulos, Bastias, 1976, 55.

⁷³¹ Flaceliere, 1979, 115.

⁷³² Κομνητούδης, 2004, 99.

⁷³³ Стефановић, 2011, 432.

⁷³⁴ Стефановић, 2011, 254.

⁷³⁵ Μουρατίδης, 1992, 110.

могли у брзом ритму остварити успешан напад, морали су да вежбају, односно да буду добро телесно припремљени. Тај догађај Херодот описује на следећи начин:

„Пошто су заузели своје положаје и пошто им је жртва била повољна, крену они у трку, кад им је издато наређење за напад, против Персијанаца. Простор између положаја обе војске износио је не мање од *осам стадиона*. А кад су их Персијанци видели како им се у трку приближавају, припреме се да их дочекају, те помисле да су Атињани сишли с ума кад тако срљају у пропаст, јер их је било мало на броју, а уз то још и без коњице и стрелаца јуришају у трку. То су мислили варвари. А, Атињани су силно јуришали на варваре и славно се борили. Они су, колико знам, први од Хелена који су у трку јуришали на непријатеља и први који се нису препали кад су видели медско одело и људе који су били у њега обучени, док је пре тога Хелене обузимао смртни страх и при помену имена Међана“.⁷³⁶

Херодот даље каже: „И док су Сунија, Атињани што су брже могли журили пешке у град, стигну тамо пре варвара и, пошто су дошли из Хераклова гаја са Маратона, построје се опет за борбу у Хераклову гају Киносаргу“.⁷³⁷ Речи: „Атињани су журили пешке у град“ да „стигну тамо пре варвара“ указују да су само у *равномерном и брзом ритму ходања* то могли остварити (прим. аутора).

4.4.2. Стимулативни утицај звука на атлете

На стадиону античке Грчке за време такмичења постојала је врло *сложена мрежа звукова*. Немали број посматрача (око 36.000 у Олимпији)⁷³⁸, „опијени“ навијачком страшћу, исказујући своја осећања према такмичарима на различите начине (путем аплаудирања, овација, гласног навијања, громогласног пљескања, звиждука и сл.), природно су утицали на стварање „лабиринта“ звукова. Одсуство звука значи одсуство одјека, тј. реверберације⁷³⁹. Шта значи одсуство *одјека* победника на играма у Олимпији? Значи одсуство живота, а одсуство живота значи одсуство стварања. Зато је „*одјек никитиса*“ (грчк. *ο νικητής*, победник) „оживљавао“ његов полис, који је настављао да живи у слави свог атлете. Значи, спортска пракса античке Грчке је показала да се може *живети* као стваралац и *постати* победник.

Сл. 30 Финиш трке хоплитодромоса – реконструкција према Такису Михалопоулосу⁷⁴⁰

⁷³⁶ Херодот, 2003, књига 6, 112, 214.

⁷³⁷ Херодот, 2003, књига 6, 116, 214.

⁷³⁸ Στέφωση, 2004, 36.

⁷³⁹ Реверберација је постојаност звука након што је звук произведен. Настаје када се звук рефлектује изазивајући накупљање бројних рефлексија, а затим нестају док звук апсорбују површине објеката у простору – што може укључивати намештај, људе и ваздух. (<https://hmn.wiki/sr/Reverb>).

⁷⁴⁰ Michalopoulos, 2003, 15.

На Слици 30 приказана је сцена како трубачи на салпиги најављују долазак *хоплитодромоса*, где је приказан финиш трке. Претпоставка је да су *звучи произведени на салпиги заједно с публиком* (гласно навијање) *стимулативно утицали* на хоплитодромосе да повећају *ритам трчања* и истрају у завршници трке. Можда су на тај начин били и награђивани за уложени напор⁷⁴¹.

Публика на стадионима античке Грчке морала је да буде у стању да прихвати да постоји неизвесност у *агони* коју је требало сагледати у реалитету. Посматрајући агоналне догађаје они су стицали искуства која су понекад могла да се супротстављају тренутном разумевању данашњег човека, онога шта се дешавало или било могуће. У том контексту не може се порећи чињеница да на стадионима античке Грчке нису били присутни *звучи* који су представљали различите облике и димензије изражавања публике и такмичара. Ово сложено стапање разних звукова, производило је различите намере присутних индивидуа на стадиону. Наиме, њихово ментално стање здравља најчешће се манифестовало кроз различите степене опсесивно-компулзивних поремећаја⁷⁴².

Објашњење се може наћи у основи њиховог васпитања и припреми за рат док су били млади, чији је циљ био само победа. У таквом окружењу антички спортиста као да жели да прогута – победи све око себе. Та људска жеља за победом по сваку цену постоји одувек. Жеља да постане *никитис* појачавала је страст и бес, често пролазећи границе прихватљивог, законитог у друштву. Такмичари су радије бирали смрт него предају. Подићи прст значило је осрамотити се, не само пред присутнима, већ пред свима код куће. Атлете су желели да победе, ризиковали су животе за победу, јер само победа живот значи⁷⁴³. Али, уз подршку добијених звукова из публике атлета је био спреман чак и да убије противника, какав је био нпр. Клеомед (*Κλεομήδης*) из Астипалаје (*Αστυπάλαια*), који је 496. пре Хр. на 81. играма у Олимпији у финалној борби убио свог противника у песницењу⁷⁴⁴.

4.4.3. Такмичење за гласнике и трубаче

Позната су два неатлетска догађаја која су се одржавала у Олимпији и Немеји, али се не могу назвати музичким такмичењима:

- *Такмичење за гласнике*, на коме су *награђивана снага и јасноћа гласа*. Победнику је, поред венца победе, припала привилегија да објави догађаје и победнике за гимничко (такмичење на стадиону – прим. аутора) и коњичко такмичење.

⁷⁴¹ Стефановић, 2011, 256.

⁷⁴² Опсесивно-компулзивни поремећај (ОКП) је врста неурозе коју карактеришу опсесивне (принудне, интрузивне, наметљиве) мисли и компулзивне (присилне) радње (задаци или ритуали) у покушају да се редукује или неутралише нереалан страх (стрепња или анксиозност). Особа обавља радње које доживљава као туђе, наметнуте и непријатне, а ако се успротиви том пориву, страх, осећање кривице и стрепња се интензивирају. Извршење присилних радње или изговарање неких речи доноси привремено растерећење или редукацију напетости и стрепње, али се потреба за присилним радњама убрзо поново јавља чиме се понавља читав поступак. Узроци ОКП код људи, укључују предиспозицију гена, *утицај окружења* (као што је случај код публике на стадиону – прим. аутора), а понекад и болести.

https://sh.wikipedia.org/wiki/Опсесивно-компулзивни_поремећај

⁷⁴³ Постоје надгробни споменици на којима пише „смрт, или круна“ (Стефановић, 2011, 61).

⁷⁴⁴ Паусанија, 1994, том II, VI, 9, 26.

- *Такмичење за трубаче* на салпиги, у коме су се као *циљеви сматрали снага, јасноћа и трајање звука*. Победник је давао знак публици да се утиша како би се могла чути најавла гласника⁷⁴⁵.

Паусанија описује: „Има у Алтису жртвеник близу улаза који води у стадион; на њему Елиђани не спаљују жртве ниједном од богова, већ је обичај да трубачи и најављивачи стоје на њему док се надмећу“.⁷⁴⁶

Како се бирао победник у такмичењу за гласнике и трубаче у Олимпији? Антички Грци су на тадашњем нивоу технологије осмислили грађевину у којој се после звука - путем гласа, или музичког инструмента салпиге, производио одјек (ехо).

Поставља се питање: да ли су антички Грци користили Трем Ехо само за такмичење гласника и трубаче на салпиги, или су могли да га користе и атлете у некој другој намери? Стефановић износи своје размишљење по том питању:

„Дивим се мудрости античких Грка, направили су ходник 'Ехо'. Пролазећи кроз њега, са повицима 'Победићу!' атлете су излазиле на стадион у Олимпији. Ехо речи, која се понављала, одзвањала им је у ушима – те су тако *сами слушали себе*. Питање које овде постављамо јесте, да ли је тај својеврсни аутогени тренинг био делотворнији од данашњег? Наравно, могуће је да се буде скептичан у тражењу валидног одговора, али критичко поље је увек отворено за приближавање истини“.⁷⁴⁷

4.4.3.1. Трем Ехо у Олимпији

Светилиште у Олимпији, осим верске улоге, служило је као једно од највећих средишта грчке уметности. У античкој Олимпији постојао је Трем Ехо (грч. *η Στοά της Ηχούς* - Стоа Ехо)⁷⁴⁸ у облику отвореног правоугаоног ходника који се простирао скоро целом страном светилишта и на тај начин га одвајао од стадиона (сл. 31 и 32). Зграде овог типа, такозване стое, биле су уобичајене на јавним местима у класичној Грчкој. У Олимпији Ехо Стоа била је извор хлада за гледаоце за време паузе између такмичења, која су се одржавала у летњем периоду. Тада су посетиоци такмичења могли да се задржавају у међусобном разговору, слушају предавања или уживају у уметничким остварењима, попут читања поезије⁷⁴⁹.

Трем Ехо саграђен је за време владавине краља Филипа II Македонског, око 350. године пре Хр. Изграђен је као двоструки трем од 44 стубова⁷⁵⁰. Његове димензије биле су: дужина 97,81 m и 11,50 m⁷⁵¹ и 12,50 m⁷⁵².

⁷⁴⁵ Miller, 2004, 15-16.

⁷⁴⁶ „Надметања трубача и најављивача уведени су у олимпијска такмичења 396. г. пре Хр. Бројни откривени натписи потврђују ову врсту такмичења на светковинама са играма широм Грчке“. (Паусанија, 1994, Трећа књига, 22, 578).

⁷⁴⁷ Стефановић, 1993, 57.

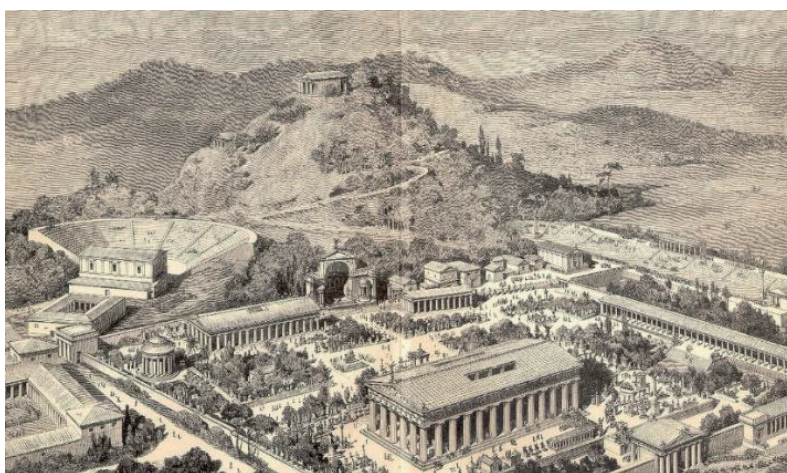
⁷⁴⁸ <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%85%D0%BE>

⁷⁴⁹ <http://griechenland.alices-world.de/olympia/echohalle.html>

⁷⁵⁰ <http://griechenland.alices-world.de/olympia/echohalle.html>

⁷⁵¹ Piątkowski, 2015, 1.

⁷⁵² Koenigs, 1984, 18; 1985, 708.

Сл. 31 Макета спортских објеката у античкој Олимпији
- Стоа Ехо налази се у десном, доњем делу слике⁷⁵³

Добио је такав назив због тога што је имао својство акустичности - да добро прима и преноси звук, што је омогућавало да се изговорена реч седам пута понови одбијањем од његових стубова и зида⁷⁵⁴. То је Паусаније описао док је обилазио Пелопонез:

„Алтис⁷⁵⁵ је подигнут испред такозване Поикили стое ('разнолике стое'), која је у стара времена имала слике на зидовима. Неки ову стоу зову 'Ехо', јер ако неко виче, његов глас који одјекује понавља се *седам пута, понекад и више*“. („*Ἄλτη μπροστὰ στὴ στοᾶ τὴ λεγόμενῃ Ποικίλῃ [᾿πεποικιλμένη], ἐπειδὴ στοὺς παλιὸν χρόνονε εἶχε στοὺς τοίχους τῆς ζωγραφιῆς. Μερικοὶ τῆ στοᾶ αὐτῆ τὴν ὀνομάζουν τῆς Ἴηχοῦς, ἐπειδὴ ἂν κανεῖς φωνάζει, ἡ φωνὴ του ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἠχῶ ἐφτὰ φορῆς, κάποτε ἀκόμα πιδ πολλῆς*“)⁷⁵⁶.

Сл. 32 Реконструкција Трема Ехо у Олимпији⁷⁵⁷

⁷⁵³ https://wikivisually.com/wiki/Stadium_at_Olympia

⁷⁵⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Echo_Stoa

⁷⁵⁵ Зграда Ехо Стоа некада је одвајала стадион од светилишта Алтис (<https://nataniatravel.com/sr/olimpija-mesto-rodjenja-olimpijskih-igara/>)

⁷⁵⁶ Παυσανίας, 2002, Βιβλία 5, 21.17, 309.

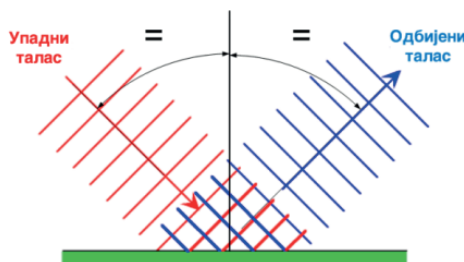
⁷⁵⁷ <https://www.facebook.com/praxagores/posts/2456703044421459/>

4.4.3.2. Теоријски аспекти акустике

Да би се објаснио феномен одјека који је забележен у Трему Ехо, потребно је упознати се са неким начелима из теорије акустике. У овом случају примарно је размотрити основне карактеристике *звука* и *звучне резонанције*.

Тако Могуш наводи основне карактеристике *звука*. Објашњава да је *акустика* наука која проучава простирање, апсорпцију и одбијање звука кроз средине у сва три агрегатна стања. А за звук каже да представља лонгитудинални механички талас чија се фреквенција налази у интервалу од 16 Hz до 20 000 Hz када га орган чула слуха може идентификовати. Објашњава да када је фреквенција ових таласа нижа од 16 Hz они се називају инфразвук, а ако је виша од 20 000 Hz називају се ултразвук. Каже да звучни талас који се простире кроз ваздух при наиласку на неки објекат може изазвати његово осциловање, које је најинтезивније ако је фреквенција неког од хармоника таласа блиска, или једнака, сопственој фреквенцији објекта при чему долази до појаве која се назива резонанција. Објашњава да сопствена фреквенција објекта представља фреквенцију којом он наставља да осцилује након престанка деловања спољашње побуде и да при резонанцији долази до најефикаснијег преношења осциловања са извора на неки објекат, који се често назива резонатор⁷⁵⁸.

Из теорије акустике познато је да одбијање таласа почива на Хајгенсовом принципу - угао одбијеног таласа једнак је углу упадног таласа (сл. 33).⁷⁵⁹

Сл. 33 Хајгенсов принцип одбијања таласа⁷⁶⁰

Како се таласи понашају код феномена рефлексије? Када таласи ударе у границу и рефлектују се, упадни угао је једнак углу рефлексије. Упадни угао је угао између правца кретања таласа и линије повучене окомито на рефлектујућу границу⁷⁶¹.

Шта значи ехо? Ехо (одјек) представља *рефлексију звука* који до примаоца звука стиже са одређеним закашњењем. Кашњење је сразмерно раздаљини извора звука и његовог примаоца. Реч ехо потиче од грчке речи ἠχώ, односно ἠχος, у значењу „звук”. Ехо ефекат је распрострањен у многим наукама. У музици је почео да се користи 1950-их. Ехо настаје ако се извор звука налази у близини такве површине, окренут према њему под правим углом (или под углом, близу правога), звук, одбијен од такве површине, попут таласа, који се одбија од обале, враћа се свом извору. Захваљујући одјеку, човек, који прича, заједно са другим звуковима може да чује сопствени говор, као са закашњењем на неко време. Ако се извор звука налази на довољној удаљености од рефлектирајуће

⁷⁵⁸ Moguš, 2017, 14-15.

⁷⁵⁹ <https://www.fininamotaji.in.rs/Akustika-teorija.html>

⁷⁶⁰ <https://www.fininamotaji.in.rs/Akustika-teorija.html>

⁷⁶¹ <https://www.britannica.com/science/wave-physics>

површине, а осим конкретног извора звука у близини нема других извора, тада одјек постаје најбоље изражен. Ехо може добро да се чује и разликује, ако растојање између директног и рефлектирајућих звучних таласа износи 50-60 ms, што одговара 15-20 m, које звучни талас пролази од извора и назад у нормалним условима (звучни таласи у ваздуху имају константну брзину ширења око 340 m/s). Постоје две врсте еха: *једнократни одјек* - то је талас, одбијен од препреке и примљен од стране посматрача и *вишеструки одјеци* - тај ехо настаје када је звук много гласан и ствара не један, већ неколико следећих један за другим звучних одјека⁷⁶². Управо су се ови вишеструки одјеци појављивали при одабиру победника за гласнике и трубаче.

Виртуелна акустика може помоћи у *истраживању звука* и проучавању акустичних својстава познатих грађевина из антике. Представљен је случај проучавања Трема Ехо и приказани резултати акустичног понашања, посебно у погледу начина говорне комуникације. У спроведеном истраживању утврђен је и графички приказан однос процењеног времена одјека и запремине Трема Ехо⁷⁶³.

Василантопулос и Моуропоулос су спровели симулацију грађевинске акустике помоћу рачунара и апаратуре за проучавање акустичног понашања таквих простора као што је Трем Ехо. Аутори напомињу да се често комбинује и са виртуелном акустичном репрезентацијом (аурализацијом) како би се обезбедио директан звучни утисак њиховог одговора на говорне или музичке сигнале⁷⁶⁴. Описују примену ових техника на Трему Ехо који није сачуван из периода античке Грчке, а познат је кроз историјске записе да поседује јединствене акустичне карактеристике. Истичу да је Трем Ехо од историјског значаја и да су његове архитектонске карактеристике добро дефинисане у историјским изворима и кроз археолошка истраживања. Сматрају да резултати ове студије пружају користан и нов увид у акустику древне грађевине и њену функционалност за говорну комуникацију, тако што се уводе неки нови налази који могу допунити постојеће историјске и археолошке доказе⁷⁶⁵.

Метод рада се састојао из више фаза. За акустичку симулацију коришћен је геометријски акустички заснован програм, који је имао три различита алгоритма за извођење ехограма и акустичних параметара:

1. Стандардно праћење зрака сферним пријемником који процењује ниво звучног притиска (SPL), бочни удео енергије (LEF2) и најпознатије параметре (D-50, C-80, RASTIetc.),
2. Модел извора слике (ISM), за детаљне прорачуне раног одраза, заснован на сликама првог реда у главном извору у свим рефлектујућим равнима и изворима другог реда створеним израчунавањем нових слика у свим рефлектујућим равнинама (изузев претходно израчунатог). Овај поступак се понавља док се не достигне одређено максимално време доласка.
3. Рандомизирано праћење конуса кориговано репом (RTC) за потпуни одговор, али који се детерминистички бави директним звучним и дифузним рефлексијама првог реда. Овим приступом могу се генерисати ехограми (импулсни одговори) за употребу аурализације⁷⁶⁶.

⁷⁶² <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%85%D0%BE>

⁷⁶³ Vassilantonopoulos, Mourjopoulos, 2001, 604.

⁷⁶⁴ Они припадају Аудио групи, Лабораторије за жичане комуникације, Одсека за електротехнику и рачунарство, Универзитета у Патрасу, Грчка. (Audio Group, Wire Communications Laboratory, Electrical and Computer Engineering Department, University of Patras, Greece).

⁷⁶⁵ Vassilantonopoulos, Mourjopoulos, 2001, 604.

⁷⁶⁶ Vassilantonopoulos, Mourjopoulos, 2001, 604.

За извор је наведен представник мушког говорног сигнала на нивоу од 70dB-SPL, који има типичну говорну усмереност. Неки од акустичних параметара који су израчунати програмом били су: параметри времена реверберације и, изведени из пропадања процењеног алгоритмом сваког пријемника. Они су изведени из праволинијског најмање квадратног ударања на интервалима од 5 до 20 dB и 5 до 35 dB. За испитивани полуотворени простор (Трем Ехо) изведена је индикативна вредност времена реверберације, процењена на основу параметра одговора (Center-Time) и претпостављајући експоненцијално пропадање. Earli Decay-Time (EDT), процењено од 0 до 10 dB уназад интегрисани процењени ехограм⁷⁶⁷.

Дефиниција (D-50) и јасноћа (C-80) су параметри засновани на односима енергије рано и касно израчунати према њиховим дефиницијама. Индекс брзог преноса говора (RASTI), израчунат је из процењених ехограма. За аурализацију је коришћена бинаурална накнадна обрада симулираних импулсних одзива просторије, која је изведена из процењених ехограма опсега октаве на назначеним позицијама извора и пријемника. Поново створени звук генерише се конволуцијом синтетизованог импулсног одзива са анехолошки снимљеним моно материјалом (у 16-bitnom, 44,1 kHz Vav-formatu), при чему се резултирајући фајл производи (у Vav-formatu и алтернативно за ефикасно преузимање интернета, у ISO / MPEG Layer III компримовани формат), погодан за репродукцију звука путем слушалица⁷⁶⁸.

Аутори су навели да је из симулација процењен низ добро утврђених акустичких параметара за ову грађевину, као што су RASTI, SPL (за говорни извор од 70 dB-SPL), D-50, C-80, уз напомену да се време одјека могло проценити само приближно. Јединствена акустика Трема Ехо са истакнутим поновљеним одјецима, указује на то да је ова карактеристика (заједно са познатим зидним сликама) могла бити искоришћена као „туристичка привлачност“, али да је имала негативан ефекат на говорну комуникацију. Резултати илуструју да би разумљива говорна комуникација била ограничена на максимални радијус од 5 m око звучника, али овај опсег би могао бити практично мањи, с обзиром на могућност велике амбијенталне буке (Трем је место где је била гужва). То указује на то да би групе до 300 људи (приближно) могле бити окупљене да слушају говор, под условом да у сали не постоје конкурентски извори или бука⁷⁶⁹.

⁷⁶⁷ Vassilantonopoulos, Mourjopoulos, 2001, 605.

⁷⁶⁸ Vassilantonopoulos, Mourjopoulos, 2001, 605.

⁷⁶⁹ Vassilantonopoulos, Mourjopoulos, 2001, 606.

5. ТЕЛО АТЛЕТЕ У ВАЈАРСТВУ АНТИЧКЕ ГРЧКЕ У ФУНКЦИЈИ ПРЕНОШЕЊА И КУЛТИВИСАЊА НАСЛЕЂЕНОГ

5.1. Филозофија вајарске уметности

У прастаром грчком појму уметност је била *умење*, а уметник професионалац који то умење поседује⁷⁷⁰. Уметношћу је називана не само умешна *производња*, него пре свега само *умење* произвођења, познавање правила, стручно *знање*. Било је то за њих „производно знање“, како га је називао Аристотел, на супрот теоријском знању, односно сазнању. [...] Све 'лепе уметности' нипошто нису сматране слободним: уметност вајара која је захтевала физички напор за античке људе била је проста уметност“.⁷⁷¹ Татаркјевич пише о трихотомској подели коју је Аристотел осмислио: „Разликовале су се и разликују три врсте животних делатности и начина живота: *теорија*, *делање*, *стваралаштво*“⁷⁷². У свакодневној *мисли* и *говору* та подела се често јавља у упрошћеној, двочланој формули, другачијој од Аристотелове поделе на *теорију* и *праксу*“.⁷⁷³

Узелац објашњава како Платон обликовање безобличне материје помоћу идеја тумачи као уметничко стваралаштво. Каже да то значи да је за њега свако тумачење уметности онтологично и да је сва онтологија у исто време уметничка⁷⁷⁴.

Исти аутор сматра да становиште које разликује категорију *уметности* од категорије *науке* јесте динамика која прелази у деловање и при том органско деловање. Објашњава да ка оном што може бити другачије односе се стваралаштво и делатност, иако стваралаштво (*poiesis*) и делатност (*praxis*) нису једно те исто; стечено, делатно, душевно својство различито је од својстава разумног стваралаштва. Каже да зато једно није садржано у другом: делатност није стваралаштво, а стваралаштво није делатност (*Никомахова етика*, IV, 1140a 1-6). Закључује да тако Аристотел одељује уметничко стваралаштво од практичне човекове делатности⁷⁷⁵. Каже да читајући Аристотелову *Поетику*⁷⁷⁶ и *Политику* учимо о уметности помоћу науке. Даље објашњава да и искуство представља нешто што је готово идентично с науком (грч. *ἐπιστήμη*, *епистими*) и уметношћу (*τέχνη*, *техни*). А наука и уметност јављају се код људи захваљујући искуству. Наводи Аристотела који истиче један од најважнијих ставова своје естетике: *у основи сваке уметности* (као и науке) *лежи искуство*⁷⁷⁷. Каже да се код Аристотела налази следеће објашњење:

⁷⁷⁰ Tatarckjevič, 1980, 51.

⁷⁷¹ Tatarckjevič, 1980, 21.

⁷⁷² То је управо присутно било код вајара античке Грчке (прим. аутора).

⁷⁷³ Tatarckjevič, 1980, 11.

⁷⁷⁴ Uzelac, 2018, 42. <https://www.scribd.com/document/329009764/Milan-Uzelac-Metafizika-Igre>

⁷⁷⁵ Uzelac, 2018, 88. <https://www.scribd.com/document/329009764/Milan-Uzelac-Metafizika-Igre>

⁷⁷⁶ Прастари назив за Аристотелово дело *О поетици* (грч. *Περὶ ποιητικῆς*, *Пери поетики*) подразумева у ствари *О песничкој уметности* (*Περὶ τεχνικῆς ποιητικῆς*, *Пери техники поитики*). Расправа о појму уметност (*τέχνη*, *техни*) код Аристотела води појму поезија (*ποίησις*, *поисис*). Аристотел изричито каже да је свака *техни* (*τέχνη*) и *поисис* (*ποίησις*), али да сваки *поисис* није *техни*. То значи да је *поисис* шири појам од *техни*. *Техни* је посебна *поезија* (*ποίησις*) која своја дела ствара имајући у виду разлог (*λόγος*, *логос*) оног што ствара (Uzelac, 2018, 94).

⁷⁷⁷ Uzelac, 2018, 79. <https://www.scribd.com/document/329009764/Milan-Uzelac-Metafizika-Igre>

„Ствар је у томе што је искуство знање индивидуалних ствари, а уметност знање општег, међутим, при свакој делатности и сваком настајању ради се о индивидуалној ствари; лекар не излечује човека већ Калију или Сократа или неког другог ко има својство да је човек. Ако неко при том влада сазнањем [γνώση, гноси] а нема искуства и не зна оно што је опште [στον καθολό, стон катхоло] па у закључивању не види индивидуално такав човек често греши и у лечењу иако лечи само индивидуално. Но сва знања и схватања приписујемо пре уметности но искуству и људе који се служе уметношћу [уметнике] сматрамо мудријима но оне који се ослањају на искуство, јер мудрости свако има више, зависно од знања: ствар је у томе што једни познају узрок, а други не. У ствари, људи искуства знају фактичко знање, а не знају зашто је то тако; међутим, људи уметности знају 'зашто' и достижу узрок (981a 15- b 2)“.⁷⁷⁸

Наводи да као и наука, и уметност има општији карактер, и више су спекулативне, те Аристотел закључује да су у спекулативном смислу науке и уметност изнад заната (утемељеног на искуству, на искуству које се заснива на емпиријским, појединачним чулним опажајима). Каже да Аристотел тако тачно формулише разлику између уметности и науке с једне стране, и заната с друге⁷⁷⁹.

Римски ретор из I века, Квинтилијан (инспириран Аристотеловом мишљу), делио је уметност на три групе. Прва је обухватала оне уметности које једино истражују: називао их је *теоријским*, а као њихов пример навео је *астрономију*. Друга група обухватала је уметности које су почивале на делању (*πράξι, пракси*), али нису остављале производе делања: Квинтилијан их је називао *практичним* и као пример давао је *плес*. У трећу групу спадале су уметности које производе ствари, остављајући иза себе производе који трају, иако се уметничко делање већ завршило: назвао их је *поиетичнима*, што је на грчком значило исто што и производне; као пример служило му је *сликарство*⁷⁸⁰.

Татаркјевич наводи да је Дион Хризостом, ретор из I века, који је био наклоњен стоичкој филозофији, у своме *Дванаестом Олимпијском говору*, убраја вајара, не само међу мудраце (*σοφός, софос*), већ и међу божанске мужеве (*δαμόνιος, даимониос*). Објашњава да у платонску категорију надахнутих људи, у које су спадали песници, филозофи, законодавци, власт, а сада су још и *вајари*. Сматра да на том основу он гради у то време омиљени *агон*, или спор, о томе ко је виши, Фидија или Хомер. Каже да је Паусанија, географ и историчар из II века пише, да је вајарово дело исто тако ствар божанског надахнућа (*entheon*), као и песничко дело. Наводи Лукијана, грчког сатиричара, који у делу *Сан* каже да пред Фидијом, Поликлетом, Мироном, Праксителом треба повити колена као пред боговима које су створили. Заступа став да су мудрост и надахнуће дотад били приписивани једино песницима [...], док се сада, међу њих убрајани такође сликари и вајари⁷⁸¹.

За тематику овога рада значајно је упознати се и са појединим мишљењима меродавних личности из простора историје уметности. Тако Фојербах износи своје мишљење које се односи на уметност:

⁷⁷⁸ Uzelac, 2018, 80. <https://www.scribd.com/document/329009764/Milan-Uzelac-Metafizika-Igre>

⁷⁷⁹ Uzelac, 2018, 82. <https://www.scribd.com/document/329009764/Milan-Uzelac-Metafizika-Igre>

⁷⁸⁰ Tatarkjevič, 1980, 58.

⁷⁸¹ Tatarkjevič, 1980, 101.

„Стара апсолутна филозофија отерала је чула у област појаве, коначности; а ипак је у противречности с тим одредила апсолутно, божанско као предмет уметности. Али предмет уметности је - посредно у говорној, непосредно у ликовној уметности - предмет вида, слуха, осећања. Дакле, није предмет чула само коначно, појавно, већ је то и истинито, божанско - чулно је орган апсолутног. Уметност 'представља истину у чулном' - то значи, правилно схваћено и изражено: уметност представља истину чулнога“.⁷⁸²

Попадић сматра да се баштина најчешће посредно доживљава само као прошло време „окамењено“ у различитим споменичким формама, на пример: старим грађевинама, „скулпторским делима природе“, статуама хероја и слично, и да често кажемо: „овај нам предмет говори о томе и томе... упознавање са извесностима и неизвесностима специфичног односа између човека и 'камења', те са његовим трансформацијама“⁷⁸³.

Џонсон заступа становиште да археологија темељи део своје интелектуалне уверљивости на способности разликовања „добрих“ и „лоших“ тумачења прошлости... Каже да би нас здрав разум могао упућивати на то да прихватимо оно објашњење којим је обухваћен највећи број чињеница, међутим, у пракси треба да просуђујемо о начину на који ваља организовати чињенице којима се располаже, о степену важности који ваља приписати разноврсним сведочанствима. Наводи да се треба служити теоријским чињеницама како би се просудило које су чињенице важне, а које нису вредне труда... Каже да како је задатак археолога стицање знања о прошлости то „некако морамо поћи од археолошког материјала који имамо, и пропитајући га, да га 'ишчитавамо', извући из њега обавештења о прошлости, и да тако почнемо да откривамо богату сложеност негдашњих културних значења“⁷⁸⁴.

С обзиром да се у свим наукама и људском мишљењу тежи некој „апсолутној“ *истини* и *тачности*, то се у новије време у научном истраживању све више говори о *истинитости научних судова*, а не о самој истини. Шушњић сматра да лаж сигурно није истина, али да лаж има смисла, јер да га нема, људи не би толико лагали – из тога закључује да један *истинит исказ мора имати смисла*, док један *смислен исказ не мора бити истинит*⁷⁸⁵. Ако нема неког историјског доказа (документа), то не значи да суд није истинит, јер ако постоје чињенице, онда се на основу њих може тврдити да тај суд може представљати истину (прим. аутора). Такав приступ управо је присутан у овом раду.

Чињеница је да се не може научно потврдити шта је аутор вајарског дела из периода античке Грчке имао на уму, када је стварао дело и шта је била његова порука кроз обликовано вајарско дело. У суштини не проучавају се вајарске мисли, већ археолошка грађа у времену и простору, шта се види у смислу културних система прошлости, како су били прилагођени својој животној средини – у овом случају како се простор тадашњег, палеоспорта⁷⁸⁶ прилагођавао и утицао на стваралаштво вајара да одабере тему која ће утицати на животну средину народа античке Грчке.

Тек у тој *својој слободи*, лепа уметност јесте права уметност (Хегел је вероватно мислио да каже како се у слободном креативном стваралаштву, које подразумева

⁷⁸² Foerbah, 1956, 48-49.

⁷⁸³ Popadić, 2015, 18.

⁷⁸⁴ Џонсон, 2008, 21, 31, 33.

⁷⁸⁵ http://www.ceir.co.rs/images/stories/rit_02/rit_02_religija_i_nauka.pdf.

⁷⁸⁶ Иако је прошло више од 2.500 година, и данас се користе у сличном облику разне спортске дисциплине на многим такмичењима: трчање, скок удаљ, бацање копља, бацање диска, рвање, бокс... (прим. аутора).

оригиналност, могу остварити идеје аутора које ће имати дејство – прим. аутора). Постоји дејство уметничких дела на посматрача - оно што уметничка дела изазивају у нама данас, то није само непосредно уживање, већ у исто време и наше суђење, пошто нашем мисаоном посматрању подвргавамо садржину уметничког дела, средства његовог представљања и прикладност тих двају чинилаца⁷⁸⁷.

Свој науком о *уметничком делу* Хегел је исказао следећим речима:

„Оно што нам о уметничком делу може пре свега бити познато као уобичајена представа о њему односи се на следеће три одредбе:

- Уметничко дело није неки производ природе, већ представља плод људске делатности;
- Оно што је у суштини произведено ради човека, и то оно ради његових чула узето из онога што је више или мање чулно;
- Оно има своју сврху у себи“.⁷⁸⁸

Како се може знати да ли неко уметничко дело заиста вреди? Ховинг сматра да је то могуће утврдити ако се провери:

- Да ли успешно изражава оно што му је намера?
- Да ли сваки пут када га погледате успева да вас задиви на различит начин?
- Да ли се величина и значај дела увећавају?
- Да ли стално сазрева?
- Да ли тајанствени визуелни утицај и снага дела непрекидно расту?
- Да ли не можете да заборавите?⁷⁸⁹

Модерно доба носи потребу за *науком о уметности*, много већу него у оним данима када је уметност већ за себе, као уметност, причињавала пуно задовољење. Уметност позива на мисаоно посматрање, и то не у циљу да бисмо поново пробудили уметност, већ да бисмо научно увидели шта уметност јесте⁷⁹⁰.

Резултати немало истраживања из простора историје уметности показали су да *вајарска уметност* представља велику ризницу уметничких дела античке Грчке. Чињеница је да су поједини вајари из тог периода били заинтересовани да покажу своје *стваралачке вештине*⁷⁹¹ из простора тела атлета у разним тренуцима њихових телесних активности. Дакле, углавном је требало да се кроз уметничко дело тела атлете прикаже неки, што упечатљивији тренутак кретне активности. Да би то остварили вероватно су посећивали просторе палестре и гимназије како би добили идеју за своје дело изражено кроз оплемењивање материјала у коме су радили⁷⁹².

⁷⁸⁷ Hegel, 1970, I, 12-13.

⁷⁸⁸ Hegel, 1970, I, 26-27.

⁷⁸⁹ Hoving, 1999, 11.

⁷⁹⁰ Hegel, 1970, I, 13.

⁷⁹¹ Фајерабенд (Feuerabend 1984, 8) сматра да се проблеми сазнања и уметности решавају указивањем на „стваралачке способности“ које се онда никада не описују довољно детаљно. Зашто се „стваралачке способности“ никада не описују довољно детаљно? Претпоставка је да одговор на ово питање може да разреши постављени проблем ако се има у виду да се у његовом нуклеусу налази становиште које заступа Попадић - да је „студија баштине веома слојевит процес и да треба имати холистички приступ“ (Popadić, 2015, 25).

⁷⁹² Stefanović, 2022, 90.

Када говори о уметности, познати вајар Роден је рекао:

„Чак сам и својим бистама често давао неки нагиб, неку косину, неки правац пун израза, како би физиономија постала што изразитија [...]. Пре свега забележите да је покрет прелаз из једног телесног става у други [...]. У основи вајар, или сликар, врши метаморфозу такве врсте кад ставља у покрет своје личности“.⁷⁹³

Интересантно је Роденово мишљење да постоји аналогија код две различите уметничке школе у вајарству:

„Микеланђелова уметност ствара статуе исцела, из једног блока. Он сам је говорио да су добра само она дела која би човек могао да котрља с врха планине, а да се на њима ништа не разбије и по његовом мишљењу, све што би се том приликом сломило, било је сувишно. И заиста његове фигуре су исклесане као да пркосе таквом огледу, али је исто тако сигурно да тај оглед ниједна античка скулптура не би могла издржати: од најлепших Фидијиних, Поликлетових, Скопасових, Праксителових, Лисипових дела, у подножје падине стигла би само парчад. Ето како једно правило које је истинито и дубоко за једну уметничку школу испада погрешно за другу“.⁷⁹⁴

За знамените вајаре античке Грчке може се сматрати да су у неком смислу били „пробни камен у многобројним опитима и недоумицама“. А шта би се догодило када би међу данашње људе искрснуо неки нови Поликлет, Мирон или Праксител, који новим садржајем приказује форму тела у тренутку неке кретне активности спортског догађаја? Да ли би такав скулптор био иновативни, смелог концепта, да ли би могао успети да оствари неке „далеке“ видике, кроз стварање дела која би представљала баштину данашње уметничке културе? Постоје и друга слична питања за која није могуће дати адекватне одговоре, али време ће показати могућу предикцију⁷⁹⁵.

5.2. Вајарска уметност античке Грчке у простору палеоспорта

Културни идентитет античке Грчке огледа се једним делом и кроз резултате истраживања наслеђених културних вредности прошлих времена, који говоре да култура, а у оквиру ње и уметност до данашњих дана нису заборављени. То се догодило услед тога што су вековима постојала признања о величини разних достигнућа, односно садржаја уметничких дела, која су кроз своје вредности утицали на уметност сваког наредног периода цивилизације.

Предмет овог сегмента рада је врло сложен – усмерен је ка разматрању проблематике „трајног записа“ вајарских дела чија се тема првенствено односи на догађаје везане за телесну културу атлета у периоду античке Грчке. Али, то не искључује потребу да се из овог простора не размотре и поједине знамените личности које су живеле и стварале у том прошлом времену, оставивши трага у вајарској уметности до данашњих

⁷⁹³ Gzel, 2004, 46-47.

⁷⁹⁴ Gzel, 2004, 126.

⁷⁹⁵ Stefanović, 2022, 91.

дана. Наиме, они су створили баштину вредних дела о којима се говори вековима и која се чувају за будућност.

Данас су истраживања историје уметности углавном усмерена на прошлост ка корисним испитивањима за данашње друштво у погледу стицања знања. У светлу тога и овај део разматрања, може имати неку одређену корист (научну вредност) за приступ изучавања вајарских дела античке Грчке, из неког другог угла посматрања, тумачења и разумевања која се односе на тематику различитих агоналних догађаја у којима централно место заузима *тело атлете*.

Постоје ремек-дела из вајарске уметности античке Грчке која су приказивала реално стање и положај тела атлета на спортским догађајима. Форме и садржаји ових вредних артефаката сачувани су до данашњих дана и представљају студије случаја целовитости у простору и времену. Антички вајари и њихова дела сведоче о једној епохи која је имала снажан утицај на каснију вајарску уметност европске цивилизације. Они су отворили простор за увек нова актуелна питања, која се пре свега односе на смернице у вези са научним истраживањима из простора вајарске уметности⁷⁹⁶.

Догађај агоналних такмичења у античкој Грчкој показује стварност и смисао, али понекад и бесмисао (нпр. у борилачким спортовима: бокс, рвање и панкратион, као и такмичења у вожњи бојних кола - двопрега и четворопрега, на хиподромима са смртним исходом). Могло би се рећи да је палеоспорт, као и данашњи, један „пут“ којим се креће атлета/спортиста. На том путу, он се ментално и телесно значајно (пре)оптерећује. Али, тај пут му није наметнут. Избор и одлуку о кретању тим путем он осећа у себи – сам доноси. Поседовање велике снаге, енергије и богатство креативних способности значајне су карактеристике његове слободе опредељења за тај пут.

Ако се постави питање - зашто је претходно мишљење потребно и неизбежно? Вероватно зато што у суштини омогућава да се одржи спортски догађај – реалност ситуације феномена спорта (античког и данашњег). На тај начин може се објаснити као самоодржавајући (постојећи столећима), свесни и слободни антрополошки процес. Пут у нове просторе „слободе“ - путовања на многобројна такмичења за неке атлете/спортисте значи нешто, а за неке – ништа. За једне је то велики доживљај, стицање славе и искуства, док за друге, само успутна станица у животу.

Чињеница је да се култура античке Грчке једним својим делом стварала кроз *баштину вајарске уметности* која је одсликавала поједине догађаје који су се односили на лепо тело атлета и учеснике у различитим дисциплинама агоналних такмичења. Да би се могло говорити о уметницима и вајарским делима тога доба потребно је било прво да постоје археолошка истраживања, као што су извршена у Олимпији, Делфима, Немеји, Истимији, Атини и другим местима, рукописне документације, и друго, да би се дошло до вредних открића која се односе на тематику овога рада. Истраживања су показала да су се налазишта најчешће налазила поред „спортских боришта“ тога доба – *стадиона, хиподрома, гимназија и палестре*. У данашње време многобројни музеји који се налазе поред наведених локалитета чувају изузетно вредну баштину тадашње културе⁷⁹⁷. Музејски артефакти сведоче о прошлости и имају за циљ да информишу о реалности из

⁷⁹⁶ Stefanović, 2022, 89.

⁷⁹⁷ Popadić (2015, 23) наводи да у свом појавном облику баштина представља форме и садржаје настале у неком прошлом времену, а који су потрајали до данас и сматрају се вредним трајања, па се стога и чувају за будућа времена.

које су потекли, а сведочећи о тој реалности они сведоче и о онима који се о њима данас старају⁷⁹⁸.

Антички вајари су испитивали природу људског тела са више аспеката. Користили су знања и искуства поливалентних умних људи (филозофа⁷⁹⁹, математичара, писаца и др.) при испитивању људског тела. На тај начин су осмислили начела (*контрапосто*, *хармонија*, *симетрија*, *ритам*...) по којима су правили своје скулптуре. Из тог исходишта настао је трајни утицај вајарске уметности античке Грчке на касније цивилизације⁸⁰⁰.

Калокагатија и *арете* представљали су циљ концепције њиховог уметничког стваралаштва код вајарске уметности тела атлете. Сваки вајар имао је идеју да кроз симболички израз искаже своје дело и како рече Попадић: „Ако разумемо како и на који начин је неки предмет настао, тим пре ћемо бити у стању да разумемо целовитост поруке коју он носи“⁸⁰¹.

Попадић даје битне смернице за разумевање науке о баштини. Сматра да жеља за знањем не потиче из потребе за оживљавањем, већ за решавањем животних недоумица које се односе на баштину, па каже:

„Да би разумели слојевитост и сложеност баштине (а то је главобоља многих традиционалних дисциплина) пре свега *треба да учимо да 'читамо' баштину*, то јест, да савладамо мрежу знакова и значења, порука и информација, исходишта и исхода. Потом, треба да повежемо целовитост истраживачких активности и уређену заједницу која интересно окупља истраживаче, али и дистрибуира социјални утицај преко достигнутог знања о стварности. Потребна нам је, дакле, наука, а када је реч о проблемима баштине и баштињења потребна нам је наука о баштини“⁸⁰².

Циљ науке је утврђивање објективне истине о стварности⁸⁰³, којој припада и наука о баштини⁸⁰⁴, као и свака друга научна дисциплина, имају пред собом задатак да реше низ питања и проблема у оквиру истраживачког поступка. У неком скромном оквиру, тема овога дела рада је омогућила да се прво студиозно упозна баштина вајарских дела која су се односила на тело атлете из периода античке Грчке, а затим да кроз критички став о процени вредности вајарског дела, понегде наговести какав би могао бити исход, односно отвори простор за нова валидна истраживања.

⁷⁹⁸ Popadić, 2015, 164.

⁷⁹⁹ Gavela (2002, 351) износи своје мишљење: „Платон је као филозоф настојао да открије узроке који доводе до настанка уметничког дела као снажног израза психичких, емотивних и интелектуалних процеса у божанским и тамним дубинама људске душе. Он се у знатно мањој мери трудио да одреди естетску вредност дела која су настала као резултат онога што се дешава у фином, осетљивом и истанчаном ткиву човековог бића“.

⁸⁰⁰ Stefanović, 2022, 89.

⁸⁰¹ Popadić, 2015, 116.

⁸⁰² Popadić, 2015, 151.

⁸⁰³ Popadić, 2015, 151.

⁸⁰⁴ Према Попадићу наука о баштини има јединствени циљ - утврђивање објективних истина о баштини у стварности која нас окружује (Popadić, 2015, 160).

5.3. Теорије људског тела у античкој Грчкој

Познато је да су антички Грци били многобошци и да су њихова верска поимања била у великој аналогији са историјом уметностима, попут архитектуре, вајарства или сликарства. У вајарској уметности античке Грчке *антропоморфизам* је немало био присутан елемент, јер су богове замишљали и представљали у људском облику. Антропоморфија је склоп грчких речи *антропос* (грч. *ἄνθρωπος*), у значењу „човек“ и *морфи* (грч. *μορφή*), „облик“.⁸⁰⁵ С обзиром да се у овом раду тематика односи на тело атлете/спортисте, које је одувек било у центру интересовања и истраживања, не само вајара античке Грчке, већ и научника из других области, то је неопходно да се шире размотре и неке додирне тачке тумачења значења синтагме *облик човековог тела*.

Како се у спорту често користи синтагма *физички развој*, пожељно је разумети тачно значење порекла грчког термина *φύσις* (*фисис*) и његов семантички развој од најранијих помена. Тако Фемић-Касапис каже: „Реч *φύσις* може се посматрати, између осталог, и са аспекта *физичког раста*. Тада се говори о узрасту (животном добу), затим о *стасу* и *изгледу*, измени физичке појаве, тј. *телесне конституције*“.⁸⁰⁶

Интересантно и значајно је њено тумачење када говори о телесним и душевним особинама. Као пример наводи Есхила, који у својој трагедији *Прибеглице* описује долазак Данаја и његових педесет кћери у Арг, у бегу од брата Египта. Каже да се њихове појаве и египатска ношња разликују од аргивске и да би им, као незнанцима, неко могао нанети зло. Фемић-Касапис даје пример и објашњење за то:

„Ево како се Данај (аргивски краљ) тим поводом обраћа Пелазгу:
'μορφής δ' ουχ ὁμοστόλος, φύσις. Νεῖλος γάρ ουχ ὁμοιον Ἰνάχῃ γένος τρέφει.
(Обличје [нам] није исто. Нил не гаји род једнак Инаху)“.

Каже да у овом одељку *φύσις* може да има два значења и да на овакво размишљање наводи двојако тумачење сложеног *ουχ ὁμοστόλος φύσις μορφής*. У оба случаја *φύσις*, да би указивала на спољашњост, док се друга именица из обрта – *μορφή*, схвата као *genitivus respectus*. Објашњава да у једном случају, ако се реч *φύσις* у погледу спољашњости схвати као '*телесна грађа*', о чему је било речи управо у претходној пример-потврди, или се у најстрожем случају заустави на значењу телесних природјених особина, и са друге стране придев *ὁμόστολος* узме у свом уопштенијем значењу 'исти, једнак', док би *μορφή* имала значење '*обрис контура*', обрт се може схватити као различита физичка појава у односу на *контуре телесне грађе* и тако, реч би била о различитим телесним појавама Данајаца и Аргиваца⁸⁰⁷.

Даље, Фемић-Касапис наводи интересантан пример *φύσις* са душевног и телесног аспекта, када Ксенофонт у *Кирупидији*, описујући Киров лик речима хвале у сваком погледу (његово племенито порекло, љубав према знању, честољубивост, истрајност), каже:

„Φύσιν μὲν δὴ τῆς μορφῆς καὶ τῆς ψυχῆς τοιαύτην ἔχων διαμνημονεύεται
(Такав је по причању био од природе тијелом и душом)“.

⁸⁰⁵ Mišić, 2000, 29.

⁸⁰⁶ Фемић-Касапис, 2010, 22.

⁸⁰⁷ Фемић-Касапис, 2010, 22-23.

Објашњава да у овом пасусу обрт *φύσις τῆς μορφῆς* (*фисис тис морфис*) сведочи о Кировој телесној појави идентично првом тумачењу претходног примера, док обрт *φύσις τῆς ψυχῆς* (*фисис тис психис*), који израженије истиче племенито устројство Кирове душе, обухвата карактерне особине његове личности: честољубивост, човекољубивост, трпељивост и смелост. Тако у овом примеру *φύσις* показује заједничког семантичког садржаоца збира индивидуалних особина појединачног човека, груписаних у два аспекта: *душевни* и *телесни*⁸⁰⁸.

Она наводи још један пример повезаности душевних и телесних особина:

„Горгијин ученик, плодни писац беседа Исократ, у својој паренетичкој беседи Исократ II, састављеној за пријатеља Никокла, тек устоличеног кипарског владара, напомиње му и саветује га како треба да влада. Беседу изговара сâм Исократ. Између осталог, овако га саветује:

Μὴ περιύδης τὴν σαυτοῦ φύσιν ἀπασαν ἅμα διαλυθείσαν (ἀλλ' ἐπειδὴ θνητοῦ σώματος ἔτυχες, περὶ τῆς ψυχῆς ἀθάνατον τὴν μνὴν καταλιπεῖν).

Не обазирати се нимало на своје биће кад крене да пропаде (већ будући да те је запало тело смртника, труди се да [за собом] оставиш бесмртни спомен на душу)“.

Објашњава да у саветовању пријатеља, Исократ користи реч *φύσις* која, слично њеној употреби у претходном примеру, означава душевно-телесни спој појединца. Наводи да у овом примеру, *φύσις* фигурира без допуна у респективном генитиву *τῆς μορφῆς* и *τῆς ψυχῆς*. Сматра да би то могло указивати на њену семантичку способност да означава, како груписане, тако и без груписања, наведене аспекте појединачне индивидуе, и то тако да у последњем случају нема мешања на осипање било душевних било телесних особина. Закључује да тако *φύσις* образује један веома компактан иако, опет веома, сложен појам - означава човека као психосоматску јединку, онако како се она стандардно манифестује у реалности. Мишљења је да ако би овакво гледање на значење наше речи, добијено упоредним посматрањем њене употребе у два наведена примера, могло бити прихватљиво, тада бисмо закључили да *φύσις* на ова два места, означавајући *душу* и *тело*, у самој ствари саопштава биће, евентуално личност⁸⁰⁹.

Све појаве хеленског живота су се развијале у сфери агонистике, а она у јединству тела и духа (ума). Агонистика и гимнастика⁸¹⁰ су створиле идеал *калокагатије*, тј. хармонију лепо изграђеног тела и духовног богатства, па је остваривањем тог идеала био створен телесно јак и крепак народ здравог духа. *Калокатија*, удруженост оног што је лепо са оним што је добро – етички идеал старих Грка⁸¹¹, карактерише менталитет особе која има хармонију лепог и доброг, као резултат јединства телесног и духовног у човековом савршенству⁸¹².

Како је реч *калокагатија* изведена из две грчке речи: *кало* (*καλό*), што значи добро и *агатхос* (*ἀγαθος*) - храбри, племенити, добар у нечему, достојан, онај поштени, у односу на ствари добро, корисно, то се *калокагатија* може односити на морфолошки лепо

⁸⁰⁸ Фемић-Касапис, 2010, 25.

⁸⁰⁹ Фемић-Касапис, 2010, 25-26.

⁸¹⁰ У античкој Грчкој реч *гимнастика* је означавала целокупни процес телесног вежбања, односно вештину вежбања (Илић, 1994, I, 68).

⁸¹¹ Вујаклија, 1992, 378.

⁸¹² Γιαννάκης, 2000, 79.

грађену, односно телесно и духовно снажну особу, која представља узор телесне лепоте, храбрости, моралног и умног васпитања⁸¹³.

С обзиром да је *теорија* усмерена на проналажење чињеница⁸¹⁴, дотле „наука не ствара једну чињеницу из друге, већ сређује оне познате“.⁸¹⁵ У сагласју са наведеним начелима може се сматрати да обоје доводе до *развоја знања*, у случају овога рада, „хипотетичког“ развоја знања о телу атлете/спортисте⁸¹⁶. Мах сматра да тела (може се односити и на скулптуре тела античких атлета - прим. аутора) представљају скраћене мисаоне симболе за групу осећаја (симболи садржаја), симболи који не постоје ван нашег мишљења⁸¹⁷.

А шта се догађа са филозофијом? Данашња теорија претпоставља постојање проучавања у вези и са филозофијом, али она није спекулативна, нити апстрактна, него аналитичка - њен предмет разматрања је у овом случају дискурс о вајарским делима античке Грчке који за тему има људско тело атлета. Кроз контемплативно и рационално апстрактна размишљања о појави „лепо грађеног тела“, објашњења и вишедеценијског искуства у спорту, дошло се до неког општег (са)знања о наведеном проблему, што представља резултат трагања за истином и увида да се може нешто ново дати.

Постоји тежња ка пажљивом проучавању наведеног феномена, како би се боље могао упознати и разумети свет античке Грчке по овом питању, који се једним делом може описити са речима *арете*⁸¹⁸ *калокагатија* и стремљење да се увећа валидност и обим знања. Стефановић је изнео своје гледиште о *људском телу* у једном делу публиковане књиге *Филозофија, наука, теорија и пракса спорта*⁸¹⁹. Кроз промишљања и рационална објашњења опште природе схватања људског тела покушао је да то, увек отворено, питање реши кроз тумачење актуелних чињеница. Сматра да у видокругу *филозофије спорта* – у чијем центру су вежба, лепота покрета, снага..., *тело спортисте*, тј. људско тело, не само да постаје позитивно прихватање једне фазе његовог развоја, већ то постаје и начин (пре)оптерећивања⁸²⁰, кроз стално преиспитивање сопствених граница.

Људско тело није само објекат, ствар искусног естетског посматрања, већ и темељ људског постојања. Човек постоји као телесно биће. Зато телеологија не негира начин отелотворења човека, нити представља просту борбу у развоју/трошењу људског тела. У овој артикулацији век људског тела/атлете, његов живот, уједињен у облику тела, душе и

⁸¹³ Стефановић, 2011, 104.

⁸¹⁴ <https://sr.wikipedia.org/wiki/Теорија>

⁸¹⁵ Mach, 1984, 42.

⁸¹⁶ Stefaović, 2022, 91.

⁸¹⁷ Mach, 1984, 37.

⁸¹⁸ Записано је да се менталитет *арете* (доброта или врлина неке особе) протеже и на *паидеи* Платона, који заједно са Сократом ствара високо утицајне школе у Грчкој. Платон је сматрао *арете* телесним здрављем и хармонијом у души, која се постиже вежбањем. Грци себе описују као „Љубитељи лепоте“, они су навикли на естетику. Они умеју да цене лепоту природе. Они знају за златну средину и њен рецидив у многим стварима. Они су говорили о потреби за равнотежу, као златној средини међу свим стварима. Грци траже равнотежу у свим аспектима људског деловања и искуства. Златна средина културни је израз овог принципа широм Грчке. Тако да Паидеиа подразумева и области какве су архитектура, уметност, политика, и психологија. (<https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9F%D0%B0%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%98%D0%B0>).

⁸¹⁹ Стефановић, 2011, 88-92.

⁸²⁰ У спорту је одувек постојала реалност претеривања човека спортисте (нарочито у античкој Грчкој). Да ли је то у питању понекад и претеривање у броју наступа на такмичењима, преоптерећеност на тренингу (претренираност), довођење себе у животну опасност током спортског догађаја, није важно – битно је да не води ка самоурушавању (прим. аутора).

духа налази се у центру разматрања *теорије људског тела*. Из тог разлога не може се заобићи чињеница да оно што се жели знати о души, треба, с времена на време, да се упита и тело – да би се било у хармонији која води човеков развој⁸²¹.

„Непријатељство“ према телу (када се преоптерећује) потиче од исконског незнања да се бол, патња, борба могу надмашити једино умећем одржавања равнотеже у (спортском) животу као дивинизираним олакшицом, јер „Бог не жели да се људи преоптерете“. За разлику од душе о којој се не зна готово ништа, тело је увек ту, једино поуздано, сведок човековом постојања, неспорно искуство са којим се свакодневно сусреће. Људско тело у акцији спортског догађаја манифестује се кроз апотеозу снаге духа и тела. Роденов *Мислилац*, представља еклатантан пример метафоре идеалног спортисте – *снажни мислилац*. То се може исказати кроз тезу: идеал спорта је спортиста – Роденов „*Мислилац*“ на старту и циљу⁸²².

Шта значе изрази „моје тело“, „имам тело“, „снажно тело“, „атлетско тело“, „лепо грађено тело“ и слично? Многобројни изрази у вези са телом значе да постоји више аспеката са којих се може посматрати феномен људског тела. Поставља се питање: „Да ли смо ми 'господари', или 'робови' тела“? „Имам тело“ не значи да човек поседује, троши, користи једно тело, као остале ствари које поседује, да га оно карактерише, или да удовољава једном телу које он наравно није бирао, или да је унутар једног датог тела као постојећа ствар. „Имам тело“ значи да човек схвата своје тело „изнутра“ и „споља“, као нешто што постоји са њим у времену, услов постојања у свету, да схвата себе, своје могућности, потребе, начин његовог битисања, његовог века и свог живота у свету, који се стално гради. Тако учествује у начину свог људског постојања. Човек је упознат са бити свог постојања и његовог смисла⁸²³.

Човек има свест везану с естетским искуством, акцијом, активношћу, енергичношћу и радом свога тела. При томе треба имати у виду чињеницу да је свака акција, или активност људског тела, везана са укупним људским постојањем, да није изолована, нити неважна, да је она уплетена у дубоки смисао људског постојања. На тај начин телесна активност у оквирима значаја постојања, рада, такмичења, снаге, љубави, игре, спортског догађаја, представљају феномене постојања унутар отвореног хоризонта битисања човека. Отворени хоризонт битисања значи, да иако се човек среће са сопственим телом, као нечим што је постојеће и дато, ипак може да има избор шта ће са њим да ради, има слободу и одговорност једног постојећег плана, једне адаптације – теме која се зове телесно битисање човека. Овај избор не налази се под сенком једне простице радне трансформације, нити у сенци ирационалног, него се дешава у границама уједињења тела, душе и духа. На тај начин се остварује утемељивање спортског феномена унутар теорије антрополошких предиспозиција људског битисања⁸²⁴.

Синтагму *атлетско тело* не показује само морфолошки резултат спортског труда, већ показује мир и покрет, свежину и замор, здравље и болест, младост и старост, телесне границе и телесне могућности, способност и недостатак способности, и наравно све ово унутар хоризонта теме - друштво, политика, економија, етнологија, култура..., где се феномен *атлетско тело* развија и проналази. То значи, да стално и изнова приказивани спортски феномен *атлетско тело* чини, поред остварења стабилности спортских

⁸²¹ Стефановић, 2011, 88.

⁸²² Стефановић, 2011, 88.

⁸²³ Стефановић, 2011, 88-89.

⁸²⁴ Стефановић, 2011, 89.

результата/успеха, један потенцијал, слободни, креативни, прогресивни, конструктивни процес, један пример слободе људског битисања у спорту.

Поставља се питање: „Да ли се може сачувати 'атлетско тело' за сва времена“? Одговор је афирмативан, јер су у давна времена тело балсамовали, клесали у дрвету, камену, изливали у бронзи..., а оовремено тело се најчешће фотографише, снима видео техником и слично, док знатно ређе праве бисте, споменици или „увоштава“ у облику воштаних фигура⁸²⁵.

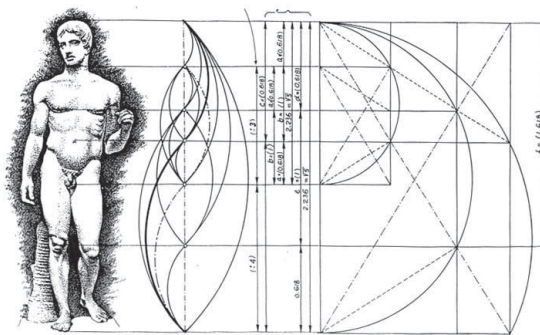
Синтагма *лепо грађено тело* не имплицира само на морфолошку, већ и на хармонијску⁸²⁶ и симетричну грађу тела. Тако је чувени скулптор из античке Грчке Поликлет, био личност која је дала значајни допринос схватању појма „симетричан развој тела“. Познате су његове речи: „Лепота тела састоји се у симетрији његових делова“. Сматрао је да би се остварила *лепота тела* неопходно је да постоји пропорционални однос између појединих делова тела и тих делова тела према целини“.⁸²⁷

Интересантно је размишљање Дилса за Поликлета: „На исти се начин и код уметности догађа да се дела свршавају кроз *многе бројеве* те они који учине мало одступање у појединостима на крају као збир добију велику погрешку“.⁸²⁸

На основу тога што је сматрао да се „успех остварује *кроз много бројева* (водећи рачуна) о малим појединостима“,⁸²⁹ успео је да доведе у склад орфичко-питагорејску традицију поделе целине (у овом случају људског тела) на седам делова са поделом тела по *златном пресеку*⁸³⁰. Осмислио је начело размаравања људског тела у вајарској уметности (сл. 35), које је назвао *канон*, да би га применио у пракси кроз представљање свог дела *Копљоноша* (сл. 34). Његов *канон* био је нека врста узора за грчку скулптуру коју су следили многи вајари античке Грчке и Рима.

Сл. 34 Поликлетов *Копљоноша*

Сл. 35 Идеалне мере⁸³¹

⁸²⁵ Стефановић, 2011, 89.

⁸²⁶ По Лаертију, Филолај учи да се све збива по закону нужде и *хармоније* (Laertije, 1979, 85, 291). Тако по Филолају „хармонија [је] мешање и спајање супротности“ (Diels, 1983, I, 356), тј. како је још тврдио: „Хармонија уопште настаје само из супротности“ (Diels, 1983, I, 360). Према његовом мишљењу „хармонија је највише сједињење много помешаног и сагласност различитих мишљења“ (Diels, 1983, I, 360).

На основу више тврдњи које се односе на земљу, ватру, воду, појма лука („биос“ - као појам који омогућава живот), али и на основу осталих тврдњи у којима се уочава да хармонију и склад заправо чини јединство једнакости и неједнакости, може се уочити да је Хераклит сматрао да природа тежи складу, а не једнакости.

⁸²⁷ Diels, 1983, I, 342.

⁸²⁸ Diels, 1983, I, 343.

⁸²⁹ Diels, 1983, I, 343.

⁸³⁰ <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/miro5.htm>

⁸³¹ <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/miro5.htm>

Дилс је о Поликлету (Πολύκλειτος – V век пре Хр.) изнео своје мишљење кроз следеће речи:

„Поликлет из Сикинона је начинио скулптуру *Дорифора*, дечака у мужевном ставу. Израдио је дело које уметници зову 'Канон', тражећи у њему правила уметности као у неком закону, и он је био једини човек који је, како се сматра, *начинивши уметничко дело начинио саму уметност*“.⁸³²

Даље каже:

„[...]И управо се хвали Поликлетов кип који се назива 'Канон', који је добио такво име по томе што има тачну *симетрију свих делова међусобно*. [...] Јасно је то показао (Хрисип) у говору у којем каже да се здравље тела састоји у симетрији међу топлим и хладним, сувим и влажним елементима, јер су то очито елементи тела, док се лепота, како он мисли, састоји не у симетрији елемената, него у симетрији делова тела, очито прста према прсту, и свих прстију према пети, па њих према подлактици и подлактици према целој руци, и свих делова према свим деловима, како је написано у Поликлетову 'Канону'. Пошто нас је у оном спису поучио о свим симетријама тела, Поликлет је делом потврдио реч начинивши кип по правилима постављеним у спису и назвавши и сам тај кип и спис као 'Канон'. Уосталом, лепота тела састоји се у симетрији делова тела⁸³³, по мишљењу свих лекара и филозофа“.⁸³⁴

У чему се огледа извршност Поликлетовог стваралаштва? Постао је врло познат по свом ремек-делу - бронзаној скулптури младића с копљем – *Копљоноша (Дорифорос)*. На Слици 34 је уочљиво да се цела тежина скулптуре налази на „пуном“ стопалу десне ноге, док друга нога остварује контакт са тлом преко предњег дела стопала и фаланги прстију. *Копљоноша* се налази у специфичном, природно „опуштеном“, положају тела тзв. *контрапост*⁸³⁵, који прави равнотежу мировања и покрета кроз размакнута стопала. Неки сматрају да је Поликлет унео ову новину. Дурандо наводи да је Поликлет био први који је теоријски разрадио и применио модел идеалног савршенства на људском телу, тако што се „наоружао“ математичким и геометријским законитостима заснованим на Питагориној филозофији⁸³⁶.

Може се рећи да кад се посматра неки нов облик у вајарској уметности, као што је случај код Поликлетовог *Копљоноше*, најчешће уочававају неки детаљи који су на неки начин у супротности са посматрачевим сензибилитетом и схватањима, оно што га одбија,

⁸³² Diels, I, 341.

⁸³³ Овде треба изнети мишљење Тена које се односи на аналогију античких тренера и уметника: „Учитељи су, као прави уметници, вежбали телеса да им даду не само снагу, отпорност и брзину, већ и симетрију и елеганцију“ (Taine, 1921, 354).

⁸³⁴ Diels, I, 342.

⁸³⁵ Контрапост (итал. *contrapposto* – супротан ослонац, противтежа) се односи на несиметричан положај људског тела у стојећем ставу, у коме човек (или жена) стоји ослоњен тежином на једну ногу, док је друга слободна и благо савијена у колену. Кукови чине косу линију која се благо спушта ка савијеној ноzi, док рамена чине косу линију која се спушта ка правој ноzi. Ту настаје супротност, по којој је настао и назив позе, иначе веома омиљене код уметника. „Откривена“ је у V веку пре Хр. у такозваној раној фази, или строгом стилу уметности старе Грчке.

<https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82>

⁸³⁶ Durando, 1999, 136.

чини незадовољним, односно ствара неку нелагодност у њему, а тек касније се може перципирати оно што је добро смислено и корисно у тој новини и што је чини сасвим оправданом. Претпоставка је да се слично догађало и у античка времена, јер су Поликлетови савременици и ученици наставили да користе *контрапост* у вајарској уметности.

Две бронзане статуе ратника Риаца, пронађена су на дну мора код јужне Италије 1972. које су биле део терета потонулог римског брода. Према неким научницима, ове статуе припадају мултифигуралној атинској посвети направљеној у Делфима око 460. пре Хр. након битке код Маратона и дају представу о стварном изгледу класичне уметности⁸³⁷.

Сл. 36 Бронзане статуе ратника *Риаца*, Национални музеј Ређио, Калабрија⁸³⁸

На Слици 36 приказана су два ремек-дела грчке уметности, бронзане статуе нагих, врло снажних и телесно развијених атлета из античке Грчке (460-450. пре Хр.). Дурандо каже:

„Прекрасна анатомска израда бронзаног кипа из Риацеа. Можемо се дивити савршеној координацији укрштеног ритма удова и снажних мишића... Лица су украшена густим брадама и косом, оживљена очима од слоноваче и стакла, сребрним зубима, уснама и брадавицама од бронзе. Руке стиснуте у шаке од сребра су“⁸³⁹

Вероватно да непознати аутор ових скулптура није желео указати само на парцијалне, али битне карактеристике *лепо грађеног тела*, која су потпуно „отворено“ приказана посматрачу, већ и на то да се дело може посматрати и холистички. Чињеница је да су палестре и гимназије кроз програм образовања и васпитања имале одређеног удела у лепом обликовању тела атлета. Антички Грци нису само проучавали тело и болести које га нападају, тј. са аспекта куративе, већ и са аспекта превентиве. Можда би се и ова дела, као узор (лепог, снажног и здравог тела), могла сврстати у „превентиву“, која подстиче човека да тежи „изврности“ у свим аспектима живота и рада, па и у погледу здравља.

⁸³⁷ Valavanis, 2004, 224.

⁸³⁸ Georges, Daval, 2006, I, 56.

⁸³⁹ Durando, 1999, 138.

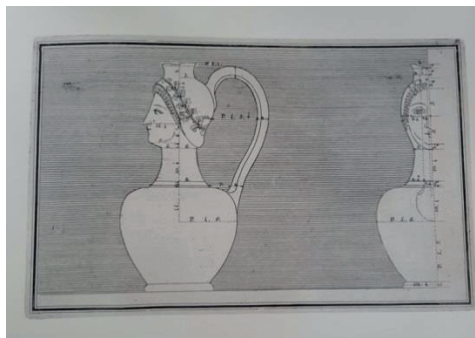

Сл. 37

Сл. 38

Интересантно је да се тело атлете приказивало и на минијатурним рељефима у камену. Тако две камеје⁸⁴⁰ исклесане у камену, у облику испупчених фигура, јасно описују коришћење савијања дрвета, као једно од тренажних средстава (сл. 37), помоћу којег су атлете из античке Грчке *лепо обликовали тело* (сл. 38). Приказане сцене наводе на питање – зашто се висок уметнички ниво одабраних догађаја из живота атлета/спортиста приказује, не само на киповима, скулптурама, рељефима, новчићима, већ и на камејама? Какав је био циљ аутора ових дела? Које су биле намењене да их има? Ко је требао да их види? Одговори на постављена питања су врло сложени и захтевају један слојевит приступ, што може бити и интересантна тема за нека будућа истраживања.

Сл. 39 Профил женске главе на бокалу за вино. Лондон, Британски музеј⁸⁴¹.

На Слици 39 приказан је *бокал за вино*, или неку другу течност, нпр. воду (грч. *οινοχόη*, енгл. *oinochoe*) који био је кључни облик старогрчке грнчарије, обично висине око 25 cm⁸⁴². На горњој половини посуде приказан је обликовани врат и женска глава, што указује да се користио на гозбама или светим ритуалима⁸⁴³.

На Слици 40 приказана је сцена како тренер (педотриб) даје савете младићу (ефебу у палестри), која је осликана на врло лепом уметнички обликованом бокалу за вино или воду (сл. 39)⁸⁴⁴. Овде није само актуелна *веза сликарске и вајарске уметности*, и палеоспорта античке Грчке, која је у овом случају присутна, већ и коју поруку је кроз ту везу аутор овог уметничког дела, желео да упути људима који су се налазили у непосредној близини (или контакту) са овим бокалом за вино.

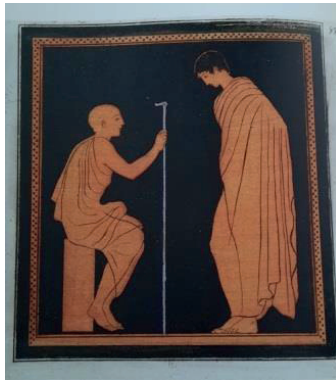
⁸⁴⁰ D' Hancarville, 2004, 299. (III. – P. 195 RIGHT. Cameos. Formerly Naples Hamilton Collection).

⁸⁴¹ D' Hancarville, 2004, 498-499.

⁸⁴² <https://www.google.com/search?q=oinochoe+vase&oq=oinochoe%2C&aqs=chrome.4.69i57j0i512l4j0i30j69i6012.8849j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

⁸⁴³ <https://www.britannica.com/biography/Marsyas-Painter#ref117299>

⁸⁴⁴ У доступној литератури не постоји анализа овог дела (већ само слика са основним подацима), тако да сам имао прилику сам приступити методи научне анализе (прим. аутора).

Сл. 40 Сцена са бокала за вино

На Слици 40 сликовито је приказан опис свакодневног догађаја у палестри – саветовање ефеба од стране старијег педориба. Док човек старије доби, који нема косу, седи, ослањајући се на штап и говори младићу, дотле га он у стојећем ставу са погнутом главом напред и погледом ка тлу слуша. Поглед ефеба ка тлу изражава неку емоцију скрушеног понашања. Може се наслутити да је тим детаљем аутор желео да пошаље поруку – у свакодневном раду и животу треба се трудити на смањењу грешака (мана), на рачун повећања позитивних врлина. Чињеница је да би директан поглед ка тренеру имао неку другу конотацију. А, овако се добија утисак да је ефеб нешто погрешно и зато мора да слуша тренера који га директно гледа у лице.

Претпоставка је да седећи положај тренера, не указује само на чињеницу да не може да стоји због своје старости, већ и да је било речи о неком његовом корисном мишљењу које је требало подуже саслушати. Да је тренерова беседа трајала краће време вероватно би тада изнео своја слова у стојећем ставу, јер постоји више таквих осликаних сцена на античким вазама – прим. аутора. А и друга чињеница, такође иде у прилог томе да је тренерова беседа трајала подуже. Наиме на Слици 40, се види да је присутан тзв. „одмарајући“ положај тела младића, који је остварио кроз веће ослањање на леву ногу (*контрапост*). То указује да је аутор овод дела био добро упућен и у вајарску уметност. Може се претпоставити да је искусни тренер сматрао да је у том релативно дужем временском интервалу требао да пренесе знање које може бити од значаја за развој младића. Чињеница је да се битне ствари за живот човека, у овом разматраном случају за младића из палестре, не могу исказати у неколико реченица.

Овде је на бокалу за вино, актуелан део који се односи на *вајарски обликовану главу женске особе*. Прво би се могло поставити питање зашто је одабрана женска глава, а не неки други облик? Постоји немало одговора за ову „загонетку“, које су покушали да реше многи писци, филозофи или научници. Такође, значајно зависи и са ког аспекта се жели разматрати – симболике, асоцијације у мислима, интеракције са околином, естетике, емоције, односа према женском полу, љубави и др. Ако се узме за пример *венац* у коси око главе – шта може да значи на бокалу за вино (сл. 39)?. Опште је познато да су само победници на *Играма* у античкој Грчкој добијали венац као награду који су постављали на главу. Али, како је записано да су и жене имале своја, мање значајна такмичења (нпр. такмичење Хереја), то су и оне за успех биле награђиване победничким венцем. Дакле, овај венац око главе жене може да има значење победе, тј. ауторитета који се треба поштовати. Претпоставка је да овде постоје и нека друга, скривена значења, која се кроз одговарајућу студију могу открити.

На Слици 39, није само приказан профил женске главе на бокалу за вино, већ и међусобне пропорције делова бокала. То говори да је аутор овог дела врло студиозно и смислено пришао ка стварању бокала. Чињеница је да су математичке формуле одређивале лепе пропорције овог уметничког дела. Сматра се да се универзалност савршених пропорција, са мноштвом разлагања у златним пресецима по свим осама могла применити чак и код *ваза* античке Грчке које су конструисане по *начелима динамичких спирала*⁸⁴⁵.

После анализе *Бокала за вино*, непознатог аутора, може се закључити да је имао поливалентно знање из више различитих области: сликарства, вајарства, математике (формуле, пропорције и геометрије), грнчарства и палеоспорта, слично Фидији, који је био познати вајар, сликар и архитекта. Да би постали „изврсни“ вајари, схватили су да мудрост није само у једној врсти, те су тежили ка ширем спектру спознаје која се могла инкорпорирати у вајарску уметност. Претпоставка је да би се постао вајар „на гласу“, неопходно је било да има не само таленат, већ и знање из више области које је „укрштао“ у једну целину – у овом случају обликовању уметничког дела *Бокала за вино*. Дакле, може се наслутити да је овај анонимни аутор желео себе да прикаже као поливалентног ствараоца кроз неко релативно мање, по волумену, обликовано дело, не знајући да ће оно опстати и оставити снажан утисак на посматрача до данашњих дана. Чињеница је да ово врло вредно античко дело није довољно проучено. Претпоставка је да је томе допринело, пре свега, недовољно познавање и примена у вајарству геометријско-пропорцијских основа. Да би се постигао виши степен разумевања потребно је да се приступи свеобухватнијем начину тумачења овог дела, кроз мултидисциплинарну анализу.

5.4. Наго тело атлете

Кларк у свом делу *Акт: Студија о идеалној форми* говори о разлици између „голих“ и „голих“, инсистирајући на томе да акт мора бити идеализација и да је ова идеална лепота опипљива визија, иако варира од културе до културе, да је акт „средство за афирмацију вере у крајње савршенство“. Каже да наг не треба само да хвали какво је чудесно дело човек, већ и колико патетично. Објашњава да су емоције које обликују унутрашњи свет у коме живи сваки човек можда најизразитије у уметности приказане у смислу људског тела. Сматра да наг има снагу и непосредности и строге истине - човек какав он заиста јесте. Мишљења је да га ова суштинска људскост чини суштински божанским, врста чудесне синтезе тела и духа. Тврди да је ова „истина“ акта појачана сазнањем о пролазности људске лепоте. Наводи *античке Грке* који су сматрали да људска фигура у свом врхунцу представља највиши предмет уметности, али не сумња се, из неуравнотеженог оптимизма о моћима човека за које им се често приписује признање, већ из осећаја трагедије смртног, пре бесмртност и пролазност младости и среће⁸⁴⁶.

Голотиња у античкој Грчкој није била само питање сексуалне рекламе, већ је евоцирала савршенство богова. Она је брисала све разлике по рођењу и сталежима, јер су се сви борили телом уз тело и да су такмичари били потпуно разоткривени пред светом, било да се налазе на стази, или у рингу – „то смо ми, на неком огољеном нивоу“.⁸⁴⁷

⁸⁴⁵ <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images6/dorifor.JPG>

⁸⁴⁶ <https://www.thecrimson.com/article/1957/5/10/clarks-analysis-of-nude-balances-real/>

⁸⁴⁷ Стефановић, 2011, 62-63.

Паусанија у књизи *Грчка шетња* написао је да је било уобичајено да се трчи с одећом која се везивала – тзв. *перизома* (грч. *περίζωμα*), али је Орсипис из Мегаре у трци *стадион* у Олимпији 720. пре Хр. успео да победи, тако што је трчао без одеће:

„Орсипис, који је победио на стадиону у Олимпији 720. пре Хр, трчао је наг, док је стари обичај био да се спортисти такмиче у одећи. [...] Мислим да је у Олимпији *намерно пустио одећу да падне*, јер је знао да је човеку лакше да трчи наг него онеме ко носи одећу“.⁸⁴⁸

Филострат у књизи *Гимнастикос* каже да је добро да спортиста *нема одећу*, јер се тако боље виде мишићи и *хармонијска грађа тела*, а и лакше се одабира за спортску дисциплину у којој може да буде најбољи⁸⁴⁹.

Своје мишљење о нагој скулптури атлете Тен објашњава кроз поједине чињенице:

„Макар *непомичан и гол*, он је лепотом својих облика пружао доказ о својим вежбама. – Његова пут, осмуђена и отврднута сунцем, прашином и хладним купањима, не изгледаше гола, јер беше вична ваздуху, у којем се осећаше као у својој средини. Она сигурно није дрхтала од студени, ни добијала црвене пеге, или кокошију пут, јер беше *здрави, добро и снажно ткиво*, знак слободнога и мужевнога живота“.⁸⁵⁰

Сл. 41 Бронзани *Зевс* или *Посејдон*, оригинал, око 460. пре Хр. Национални музеј у Атини⁸⁵¹, Хагеладес⁸⁵² - аутор овог дела.

Богови, којима су се Хелени клањали, били су идеализација њих самих представљени у *уметности* као савршена, *нага људска бића*. На основу чињенице да су хиљаду година, грчке атлете носили „униформу“ богова - били потпуно наги, када се посматрају скулптуре богова види се одраз свега онога што су желели у сопственим оквирима да буду⁸⁵³. Пример је бронзана *скулптура бога Зевса*, или *Посејдона*, који *баца*

⁸⁴⁸ Паусанијас, 1965, I.44.1. - „Ο Όρσιππος, ο οποίος νίκησε στο στάδιο στα Ολύμπια 720 π.Χ., τρέχοντας γυμνός, ενώ η παλιά συνήθεια ήταν να αγωνίζονται οι αθλητές με περίζωμα. [...] Νομίζω πως στην Ολυμπία άφησε σκόπιμα το περίζωμα να πέσει, καθώς ήξερε πως ευκολότερα τρέχει ένας άνθρωπος γυμνός από έναν που φοράει περίζωμα“.

⁸⁴⁹ Φιλόστρατος, 1995, 25-26.

⁸⁵⁰ Taine, 1921, 354.

⁸⁵¹ Georges and Daval (2006, I, 62).

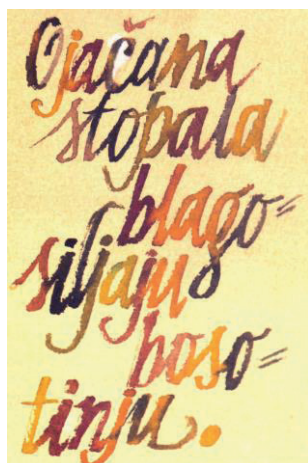
⁸⁵² Πολικлет је учио вајарску уметност код Хагеладеса.

<https://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/03/IU-4-01-vajarstvo-rana-klasika.pdf>

⁸⁵³ Стефановић, 2011, 63.

копље - рад непознатог аутора (неки сматрају да је то дело античких вајара Мирона или Онатаса)⁸⁵⁴.

Може се претпоставити да не изненађује чињеница што је публика имала задовољство да гледа такмичења најбољих атлета - *летиx и увежбаниx тела* како се кроз пѠтос боре за победу, са великим поносом и узбуђењем због онога што је то за њих саме представљало. Јер, ни једно друштво, пре, или после тога, није тако отворено славило лепоту људског тела, са толиким одсуством стида. Прави показатељ, колико су данашњи погледи далеко од тога, је тај што се спортисти налазе у различитим спортским опремама, које су првенствено у функцији постизања успеха.

Сл. 42 Калиграфски исписане речи (аутор, мр Радомир Левајац) за мото „ојачана стопала благосиљају босотињу“ (Стефановић, 1994, 28).

Нагост тела подразумевала је да су атлете били и *босоноги*. У књизи *Хвалоног Стефановић* пише да „ојачана стопала благосиљају босотињу“,⁸⁵⁵ те се намеће питање – није ли здравије за атлету да се у појединим периодима припреме за такмичење креће „природно обувен“? Позитиван одговор може се наћи управо у забележеним списима и делима вајарске и сликарске уметности из периода античке Грчке.

Древно украшена бронзана *ситула* (сл. 43) приказује спортску сцену рвања из античке Грчке. Музејска драгоценост ове ситуле огледа се у томе што је украшена са рељефима „који се крећу“ око посуде сликовито описујући почетак и саму *борбу нагих рвача*. Може се приметити да стил саме технике резбарења и куцања у метал открива идеју уметника – да што природније, односно веродостојније прикаже догађај борбе двојице нагих рвача⁸⁵⁶.

⁸⁵⁴ Старогрчка рестаурирана скулптура пронађена у мору код рта Артемисион.
<https://antickagrckablog.wordpress.com/skulptura-anticke-grcke-umetnosti/>

⁸⁵⁵ Стефановић, 1994, 28.

⁸⁵⁶ Могло би се рећи да је то у неком смислу претеча данашњих кинограма који детаљно и сукцесивно приказују кретне активности спортиста (прим. аутора).

Сл. 43 На ситули (последња четвртине I века) сцене из узастопних фаза рвачког меча⁸⁵⁷

Иако се у овом делу рада разматра проблематика вајарских дела која приказују наго тело, кроз краћи осврт покушаће се дати тумачење *симболичке траке на глави* код оних који су могли да је носе у античкој Грчкој. Колико је трака представљала значајну вредност, може се сазнати из чињенице да је дефинисала ону личност која је имала част да је носи, а може се сагледати и кроз следећи пример. Тако се међу вредним и интересантним за посетиоце Народног археолошког музеја у Атини налазе вредна *уметничка дела из вајарства* која имају уметничко дејство, смисао и значење за палеоспорт у које се убраја и *бочица за уље*.

Сл. 44 Бочица за уље у облику атлете победника, керамика, око 590-530. пре Хр. (Атина, Музеј античке агоре)

На Слици 44 приказана је глинена бочица за уље у облику *нагог атлете* која потиче из античке Грчке⁸⁵⁸ и има наговештај победника – везивање траке око главе.

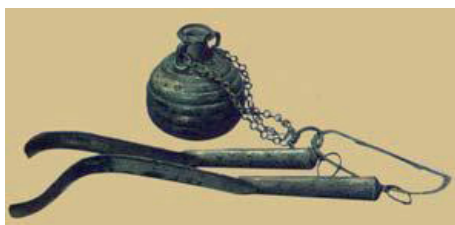
⁸⁵⁷ „Scenes from successive phases of a wrestling match, as depicted a situla dating the last quarter of the 1 st c. AD. Los Angeles. J. Paul Getty Museum“ (Valavanis, 2004, 427).

⁸⁵⁸ Σπαθάρη, 1997, 227; Georges and Daval, 2006, 30.

С обзиром да атлета клечи, вероватно је порука аутора садржала и верски карактер (треба да се моли богу клечећи за победу на такмичењу). Можда је уметник желео симболично да мотивише власника те бочице да тренира тако, како би постао победник на спортском такмичењу, или је постојала могућност да треба припадати само победнику (прим. аутора).

5.5. „Чисто тело“

Сваки атлета је носио уље у бочици (сл. 45), која се називала *аривалос* (грч. *αρίβαλλος*) и *закривљене стлегиде*⁸⁵⁹. Пронађене бочице, у које се сипало уље за мазање атлета, представљају вредан историјски материјални доказ. Оне су имале, не само употребну, већ и уметничку вредност што се може расудити на основу пронађених и сачуваних различитих облика бочица.

Сл. 45 Бочица с уљем и сребрне стлегиде⁸⁶⁰

Треба имати у виду чињеницу да је у античкој Грчкој једним делом култура била усмерена на *културу тела* и сложене ритуале везане за њега. Тако је забележено да су се атлете пре и после вежбања, праши, мазали уљима и парфемисали своја тела⁸⁶¹. Пријатан мирис тела сматран је божанским знаком.

Читаво тело би затим било посуто прашином, као што се препоручивало у древним текстовима. Прашину је требало посипати лаким покретима руке са раширеним прстима, тако да се прашина претворила у облак и прекривала читаво тело попут нежног паперја. Жута прашина је била омиљена пошто је давала сјај и било је задовољство да се гледа на *пропорционално грађеном нагом телу*⁸⁶².

После телесног вежбања/агоне атлете су чистили (уклањали, „стругали“) са *нагом тела* мешавину зноја, уља и прашине путем *стлегиде* (грч. *στλεγγίδες*), или *стригила* (лат. *strigilis*)⁸⁶³, да би се након тога окупали и намазали миришљавим уљем. На Слици 46

⁸⁵⁹ Γουόφ, 2000, 7.

⁸⁶⁰ Γουόφ, 2000, 7.

⁸⁶¹ И данас је присутна аналогија са античким атлетама - спортисти мажу делове тела специјалним мастима, кремама и слично, пре и после вежбања – прим. аутора).

⁸⁶² Γουόφ, 2000, 7.

⁸⁶³ Гианакис даје следеће значење за стлегиду: „Стлегис - најстарији назив 'стругала', којим спортисти, углавном у рвачким такмичењима, '...стружу помешано уље и прах са коже пре купања.'” – („στλεγγίς-ίδος, ή, το αρχαιότερο όνομα της 'ξύστρας', με την οποία οι αθλητές κυρίως των παλαιστικών αγωνισμάτων '...απέξυον το έλαιον μετά του κονιορτού από του δέρματος προ του λουτρού.'“ - (Γιαννάκης, 2000, 147).

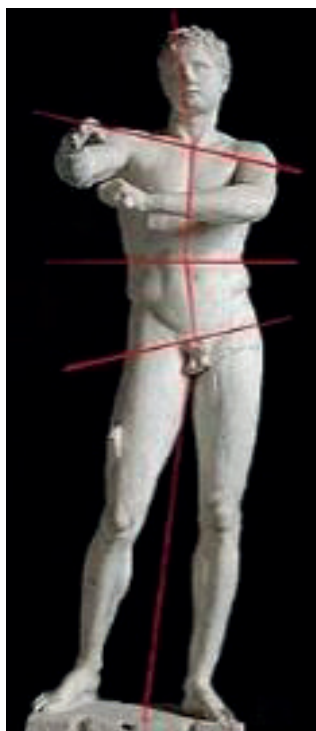
<https://sh.wikipedia.org/wiki/Strigil>

приказани су различити облици стлегида које су биле у облику српа са удубљењем у средини (налик ножу) и прављене од драгоцених материјала (сребра, бакра) или трске⁸⁶⁴.

Сл. 46 Стлегиде. Музеј у Олимпији.

Стлегида није био ретки мотив код вајара античке грчке уметности. Тако је Лисип извајао врло познату скулптуру *Стругач* (*Апоксиомен*) која се и данас сврстава у ремек-дела античке грчке вајарске уметности.

Сл. 47 Лисип, *Апоксиомен*. Римска мраморна копија бронзаног оригинала из 320. пре Хр., висока 2,05 m. Ватикански музеј у Риму⁸⁶⁵.

⁸⁶⁴ Аралоγιάννη, 2001, 388.

⁸⁶⁵ <https://umetnostosmica.files.wordpress.com/2020/03/grcka-skulptura-arhajskog-klasic48dnog-i-helenistic48dkog-perioda.pdf>

На слици 47 приказан је дијаграм става *контрапоста* на примеру античког грчког кипа *Апоксиомена*⁸⁶⁶. Лисип је унео свој нови уметнички стил, *канон нових пропорција*, у којима је решавао изглед и површине људске фигуре - руке опружене хоризонтално испред тела, продор у простор и неусиљеност. То је остварио у свом делу *Стругач* - представља кип лепо грађеног *нагог тела атлете*. Приказана је сцена како млади атлета после тренинга у палестри чисти своје тело са стлегилом. Има пружену десну руку напред са које струже уље, праšину и зној левом савијеном руком испред тела, у којој се налази стлегида. Тиме је дао и димензију дубине, којом је употпунио (освежио) дотадашње скулптуре из хеленистичког периода.

Дакле, овим делом Лисип је унео *новину у вајарству*, јер су се обе руке налазиле знатно напред испред тела, што је било веома тешко направити у бронзи, или у камену, чиме је показао и наметнуо своју тежњу ка слободи уметниковог изражавања и противљење да се ствара по дотадашњим начелима вајарске уметности. Тако је: „У вајарству границу први је прешао Лисип, који је тврдио да су његови претходници људе моделовали онакве какви су, а он први онакве какви се чини да јесу“.⁸⁶⁷

Сл. 48 Атлете чисте тело са стлегилом после трке

На бази од мермера (за фигуру на Акропољу) рељеф (сл. 48) види се мотив који је повезан са свакодневним животом атлете - илуструје сцену *нагих и лепо грађених пет атлета* како *чисте тело са стлегилом* после трке. Лаци каже да су тела мршава, храпава и затегнута, а главе мале у односу на тело, што сведочи о Лисиповим начинима изражавања, а да положај сваког од атлета, као и њихова међусобна интеракција показују разноликост у исказивању и савршено познавање предмета⁸⁶⁸.

Претпоставка је да ова сцена није случајно приказана на исклесаном камену на Акропољу – највећем и најпрепознатљивијем симболу античке Грчке, јер се може наслутити да је имала ритуални карактер и због чега је нашла своје место у центру културе античке Грчке – на Акропољу (прим. аутора).

⁸⁶⁶ <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82>

⁸⁶⁷ Tatarkjevič, (1980, 90).

⁸⁶⁸ Λάτση, 1989, 183.

Сл. 49 Бронзани стригил са дршком у облику девојке. Лондон, Британски музеј. (Valavanis, 2004, 309)

На Слици 49 приказан је бронзани *стригил* са дршком мање фигуре у облику девојке која и сама држи *стригил*, и да је, поред мушких такмичења у Немеји, било такмичења и за девојке - око 300. пре Хр.⁸⁶⁹

На овом уметничком делу, може се наслутити да је непознати аутор имао идеју да изрази нешто што је било врло битно за сваког посматрача који угледа овај стригил. Наиме, претпоставка је да ако фигура наге девојке, која се налази на врху *стригила*, не би имала у руци *стригил*, посматрач би могао разумети да је био у власништву неког атлете, који је волео да га поседује са фигуром лепо обликованим нагим телом девојке, за уклањање зноја и прашину са тела после тренинга или такмичења. Међутим, зато што је вајар овој малој фигури лепо обликованог *нагог женског тела* додао и *стригил* у руци, вероватно је тиме желео нагласити да се разуме да је у питању онај који је користила само девојка после тренинга, или такмичења (прим. аутора).

Сл. 50 Камеја - атлета чисти тело са стлегилом⁸⁷⁰.

⁸⁶⁹ „Bronze strigil with the handle in the form of a girl who herself holds a strigil. In addition to the men’s events at Nemea, there were also contests for girls - about 300 BC. London, British Museum“. (Valavanis, 2004, 309).

⁸⁷⁰ D' Hancarville, 2004, 422.

Неопходно је нагласити да Д' Ханкарвил приказује само уметничка дела без улажења у неку анализу⁸⁷¹. Али, то не искључује могућност да се прикажу неки погледи на приказану камеју. На камеји елипсоидног облика (сл. 50) приказано је лепо грађено тело атлете како на десној потколеници *стлегидом* скида уље, прашину и зној после тренинга. Да би нагласио витко и мишићаво цело тело атлете, аутор је направио добру композицију - осмислио је да се атлета сагиње бочно у десну страну. Приказао је тренутак контакта *стлегиде* са задњим делом потколенице десне ноге, док се цело тело налази у једном лучном, хармонијском положају, које прија погледу посматрача.

На основу приказаних материјалних доказа (историјских докумената), може се рећи да су вајари античке Грчке често имали *атлету* и *стлегиду* као тему коју су приказивали у облику кипа, скулптуре, рељефа, фигуре или камеје. То наводи на закључак да су била присутна више простора о којима су изизетно много водили рачуна – морфолошки лепо грађено тело (последича вежбања), чисто тело (хигијена тела) и здраво тело (здрави биће са аспекта онтологије). С обзиром да баштина ремек-дела вајарске уметности античке Грчке, која се односи на тело атлета, и данас има изузетно јако дејство на посматраче, то се не може негирати чињеница да није имала и у оно време када су дела настајала, јер је то био саставни део њихове културе (*арете, калокагатија*).

5.6. Скулптуре и портрети победника

С обзиром да су вајари античке Грчке богове замишљали и представљали у људском облику доказују и њихова реме-дела. То то доказује да је аналогија постојала између спортског догађаја и бога/богиње коме су Игре биле посвећене.

Стефановић објашњава да су *Игре* имале улогу духовног синкретизма свих Хелена и да је постојала, као што и данас постоји, директна веза између религије и спорта. Мишљења је, да је величање победника постало пандан величању богова, јер је победник – „изабраник богова“, представљао оваплоћење воље богова. Наводи да је награда за победнике била победничка трака и маслинова гранчица, и да су у својим градовима слављени као полубогови, а највећа част је било право да поставе *свој кип* у светилишту Олимпије, на простору Алтиса⁸⁷².

5.6.1. Ефим из Локра

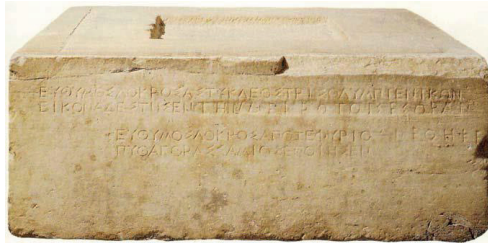
Забележено је да је Ефим из места Локра (предео око рта Зефирија – Италија) победио у боксу на *Свечаним играма* у Олимпији 484, 476. и 472. пре Хр. На *постољу од чистог мермера* (88x86x33 cm) *Ефимовог кипа*⁸⁷³, пронађеног у Олимпији (сл. 51), постоји уклесани натпис:

⁸⁷¹ D' Hancarville, 2004, 422.

⁸⁷² Стефановић, 2011, 200.

⁸⁷³ Стефановић (2011, 73) данас поставља питање: „Зашто постоље за кип представља изузетно значајан симбол у спорту“? На то питање нуди одговор: „Синкретизам данашњег пењања/постављања спортисте на победничко постоље и постављања античког атлете на постоље у облику кипа, ствара узвишеност - 'првог међу једнакима'.“

„Ефим из Локра, син Астиклов, пошто је *три пута победио* у Олимпији⁸⁷⁴, поставља овај кип да задиви смртнике. Ефим из Локра Епизефирских посвећује. Питагора са Сама направио“.⁸⁷⁵ („*Εὔθυμος Λοκρός Αστυκλῆς τρίς Ὀλύμπι' εἰκόνα/ εἰκόνα ἔστησεν τήνδε βροτοῖς ἔσορᾶω. / Εὔθυμος Λοκρός ἀπὸ Ζεφυριό ἀνέθηκε. Πυθαγόρας Σάμιος ἐποίησε*“.)⁸⁷⁶

Сл. 51 Постоље кипа Ефима из Локра, троструког олимпијског победника у боксу, (око 470. пре Хр.) Музеј у Олимпији

Дакле, приказана врло вредна баштина из античке Грчке – постоље на коме се налазила скулптура Ефима из Локра, приписује се *веродостојном творцу* - *вајару Питагори са Самоса*. Интересантан је опис догађаја који је утицао да Ефим не освоји и четврту победу на *Свечаним играма* у Олимпији. Паусанија је записао:

„На 74. *Свечаним играма* у Олимпији (484. пре Хр.) победио је у боксу, али на следећим није могао поновити исти успех. Наиме, Теаген из Таса, желећи да на истим Играма однесе победу у боксу и у панкратиону, савладао је Ефима у боксу, али није могао да задобије венац од дивље маслине у панкратиону, јер је био исцрпљен од претходне борбе с Ефимом.

Осим тога, судије казне Теагена да плати један таленат као посвету богу, а други таленат одштете Ефиму, јер им се чинило да се такмичио из пакости према њему. Због тога су пресудили да посебно обештети Ефима.

Седамдесет и шесте Олимпијаде Теаген је исплатио у сребру оно што је дуговао богу, а за накнаду Ефиму, није се појавио као такмичар у песницењу (прим. аутора – Теаген је на тим 76. Играма победио у панкратиону). И на тим и на следећим *Свечаним играма* у Олимпији победнички венац у боксу добио је Ефим“.⁸⁷⁷

⁸⁷⁴ Тен објашњава да се телесно савршенство сматрало за божанско својство код античких Грка. Од лепог тела направила свој узор тако добро, да су га претворили у идол, славили га на земљи, а на небу претварали у божанство. Сматра да се из овог схватања *родило вајарство* тако да се могу обележити сви тренуци његова расцвета. Заступа становиште да једном овенчан атлета, има право на кип, а ако је овенчан три пута, на *кип-икону*, то јест на *лик који је његов портрѐ*. Каже да, с друге стране, пошто богови нису друго него људска телеса, ведрија и савршенија од осталих, сасвим је природно да буду приказани киповима: „*Лик од мрамора* или туча није алегорија, него *тачна слика*. Он не дају богу мишице, кости и тешку одећу коју он нема, него представља пут, који га покрива, и живи облик који му је суштином. Да буде *истинит портрѐ*, довољно је да буде најлепши од свих и да представи бесмртни мир којим се богови дижу изнад нас“ (Тен, 1921, 60-61).

⁸⁷⁵ Записано да су у исто време живела четири човека по имену Питагора, не много удаљени један од другога по времену. Један је био из Кротона, човек са склоностима тиранина; други из Флијунта, атлета (неки кажу да је обављао посао мазача уљем); трећи из Закинта; четврти, који је открио тајне филозофије и да неки кажу да је живео још један Питагора, вајар из Регија, за кога се мисли да је први пронашао законе 47 ритма и симетрије; још један *вајар са Самоса*; затим један лош беседник; један лекар који је писао о кили, а написао је нешто у вези с Хомером; затим још један који је, према причању Дионизијевом, писао о дорским старинама (Laertije, 1979, 46, 47; 279).

⁸⁷⁶ Палахаτζή, 2002, VI, 6, 4-11, 338-339.

⁸⁷⁷ Паусанија, 1994, том II, VI, 6.

5.6.2. Сатирос из Елиде

Силанион (*Σιλανίων*) је био најпознатији грчки вајар портрета који је стварао током IV века пре Христа⁸⁷⁸. Вероватно је имао идеју да што реалније прикаже стварност у боксу на значајним култним такмичењима.

Сл. 52 Глава Сатироса - олимпијског победника у боксу 328. пре Хр., бронза (Атина, Национални археолошки музеј) © 1990, Photo Scala, Florence⁸⁷⁹

На Слици 52 приказана је глава победника у боксу са *Свечаних игара у Олимпији* (пронађена у Олимпији)⁸⁸⁰ која импресивно делује на посматрача. У наглашеној коврцавој коси види се *отисак од победничког венца или траке*. Ово дело приписује се вајару Силаниону из Атине⁸⁸¹, који је на лицу боксера успео да прикаже све карактеристике тога спорта: спљоштен и сломљен нос, ожиљци на лицу од претходних борби, подливи од удараца после борбе и деформисане уши⁸⁸².

Вероватно је Силанион имао идеју да одабере за тему - најважнији, а уједно и најосетљивији део тела – *главу* код боксера, као *део тела*, зато што је на њој могао да прикаже главна обележја последица борбе у боксу, која су била слична и борби у рату, а са друге стране, сцене на античким вазама приказују ударца боксера који су најчешће усмерени у главу, а много ређе у стомак противника (прим. аутора). Како вели Ернст Мах, аустријски филозоф и физичар: „Ваља открити цео низ чињеница између *физике израза лица и покрета*, и *осета и мисли*, с друге стране“.⁸⁸³ То би се у наведеној парадигми могло учинити разумљивим као упечатљиво дејство лица боксера током и после борбе са низом

⁸⁷⁸ <https://en.wikipedia.org/wiki/Silanion>.

⁸⁷⁹ Bernand, 2004, 237.

⁸⁸⁰ Χρόνις, 2000, 91.

Према листи победника на такмичењу у Олимпији Сатирос Илиос (Σάτυρος Ηλείος) био је победник у боксу

на 113-ој Олимпијади, 328. г. пре Хр. (Χρόνις, 2000, 239).

⁸⁸¹ Αραπογιάννη, 2001, 378-379.

⁸⁸² Дурандо (Durando, 1999, 57) из свог угла тумачи изглед перципиране главе: „Портрет атлете јесте ’застрашујуће лице пуно шака’, избраздано отеклинама, борама те куштравом и густом брадом изразито реалистичког израза“.

Лукијан (Λουκιανός 1992b, 269) је записао да су боксери на шакама носили кожане траке од воловске коже (грч. δέρμα βοδιού), које су почели да користе од VI века пре Хр., тако да су ударци у главу остављали видљиве трагове на њиховом лицу (ожиљци, сломљен нос, расечене обрве – тзв. повреда „аркаде“, натечени подливи - хематоми око очију...).

⁸⁸³ Mach, 1984, 40.

чињеница (чињеничног стања) на посматрачеву отвореност за емоције и чула – спој естетске осетљивости и аналитичке свести.

5.6.3. Возач победничке кочије - Делфи

Сл. 53 Возач победничке кочије.
(Делфи, Археолошки музеј).

Сл. 54 Глава са фокусираним очима.

Бронзани кип *Кочијаш*, грчки *Хниохос* (*Ηνίοχος*, држач узде), у природној величини (висок 1,80 m), најпознатији кип у Делфима, пронађен је 1896. у Аполоновом светилишту у Делфима и налази се у Археолошком музеју у Делфима (сл. 53). Направљен је у част *победа у трци кочија* 478. и 474. пре Хр. Полизалоса, брата Гелона и Хијерона, тиранина из Сиракузе. Да би овековечио своју победу, Полизалос је светилишту посветио велики кип који је припадао кочији са четири коња⁸⁸⁴. Оригинални кип у бронзи сачуван је у целини, осим што му недостају леви подлакат, неки детаљи на глави, укључујући бакарне уметке на уснама, већина сребрних трепавица и траке за главу. Када је откривен, кип се састојао из три дела - глава и горњи део торза, доњи део торза и десна рука⁸⁸⁵.

Испружене руке држале су узде. Он није приказан током такмичења, јер би тада требало да се налази у интензивнијем положају, али после победе, као, миран и срећан, прави тријумфални круг на хиподрому. Стајао је у својој кочији носећи дугачку тунику до глежњева стопала - *хитон* (грч. *χιτώνας*). Широки појас везивао је тунику високо изнад струка, док су две траке испод пазуха прелазиле дијагоналне преко лопатица и додатно учвршћивале хитон, спречавајући да се не разнесе (лепрша) на ветру и омета ток трке кочије⁸⁸⁶.

Јансон наводи да у поређењу с архајском драперијом набори тунике изгледају мекши и савитљивији; осећа се (вероватно први пут у историји приказаних кипова) да се на њима огледа понашање стварне одеће. Каже да није само тело, већ да је и одећа била

⁸⁸⁴ Valavanis, 2004, 227.

Натпис на подлози кипа показује да га је посветио Полизалус, тиранин из Геле, грчке колоније на Сицилији, као почаст Аполону, јер му је помогао да победи у трци кочија. Натпис, који је написан у хексаметрима гласи: „посвећено мени ...посвећено. Учини га да напредује, часни Аполоне“. (...Πολύζαλος μ'ἀνέθηκ[ε... τ]ὸν ἄεξ εὐόνομ'Απόλλων) - <https://hmn.wiki/hr/Polyzalus>.

⁸⁸⁵ <https://hmn.wiki/hr/Polyzalus>.

⁸⁸⁶ <https://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/03/IU-4-01-vajarstvo-rana-klasika.pdf>

преображена захваљујући новом схватању функционалних односа, тако да је сваки набор уобличен снагама које делују на њу – тежом која вуче надоле, обликом тела испод одеће, раменима и копчама који пресецају њен пад⁸⁸⁷.

Дубоки вертикални набори на дну његове тунике наглашавају његов чврсти оквир, подсећајући на ребра јонског стуба. На горњем делу тела, међутим, набори су таласести, коси или закривљени. Овај контраст у приказу одевног предмета прати уравнотежено држање тела, тако да кип не показује никакву укоченост, већ делује потпуно покретно и готово стварно, на достојан начин изражава унутрашњи етос спортисте⁸⁸⁸.

Иза раздвојених, меснатих усана слабо се виде четири сребрна зуба. Кретање је тренутно, али и вечно. И поред велике победе нема комешања, већ мирне унутрашње снаге. На лицу и телу нису урезане карактеристике бахатости, већ смиреног самопоуздања⁸⁸⁹.

Његове очи, направљене од полудрагог камења, преносе оно што су Грци класичног периода звали етос и равнотежа. Његов покрет је истовремено непосредан и вечан. Упркос његовој великој победи, нема бахатости, само самопоуздања⁸⁹⁰.

Помиње се да је вајар Лисип био аутор више статуа победника Олимпијских игара⁸⁹¹. Недавно откривени папирус из Египта говори да је Мирон израдио *статуе атлете Тимантеса, победника у Олимпији* 456. пре Хр. и *Лицинуса, победника* 448. и 444. пре Хр. из кога се сазнаје да је био нешто старији савременик Фидије и Поликлета⁸⁹².

Из немало веродостојних писаних докумената и вредних археолошких налаза из простора вајарства, који се чувају за будућа времена у музеју места Олимпија, може се закључити да су *Свечане игре у Олимпији* пружале могућност да само победници могу добити епитет полубогова и да направе свој кип у Алтису. Овој чињеници треба додати и умне речи Тена:

„Грчко вајарство није направило само најлепше људе, него и богове, који су по мишљењу свих људи Старога века, били ремек-дела. Са дубоким осећањем за телесно и атлетско савршенство спајало се, за јавност и за мајсторе, самоникло верско осећање, појам о свету који је дан-данас нестао, и нарочити начин схватања, поштовања и обожавања природних и божанских сила. Треба себи представити ту посебну врсту емоција и веровања, када се жели продрети у душу и генија Поликлета, Агоракрита или Фидија“.⁸⁹³

⁸⁸⁷ Janson, 1975, 104.

⁸⁸⁸

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%82_\(%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%86%CE%AE%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%B7\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%82_(%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%86%CE%AE%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%B7))

⁸⁸⁹

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%82_\(%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%86%CE%AE%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%B7\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%82_(%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%86%CE%AE%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%B7))

⁸⁹⁰ <https://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/03/IU-4-01-vajarstvo-rana-klasika.pdf>

⁸⁹¹ <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BF>

⁸⁹² <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BD>.

⁸⁹³ Taine, 1921, 358.

5.7. Вајарско ремек-дело атлете из античке Грчке

Вредно пажње је мишљење које Фајерабенд износи у *Живописима славних архитеката, вајара и сликара* када Вазари, и сам сликар и архитект, о напретку каже: „Чини ми се да је у особености и нарочитој *природи уметности* да се, полазећи од нижег почетка, све више побољшавају и најзад доспевају до врхунца савршенства“.⁸⁹⁴ Даље каже:

„Вазари даје квалитативан приказ појма *напретка* – не увећава се напросто број ствари, већ он мења њихове особине. Квалитативна идеја је у историји наука, такође имала важну улогу, чак се може рећи да се основне научне расправе не односе на број предвиђања, већ на постојање, или непостојање, извесних веома општих особина. Квалитативан – особине чије настојање важи као напредак немају апсолутну вредност, већ *имају вредност у односу на одређене традиције*, а безвредне су, или можда чак одбојне, у односу на друге. Ако се изгубе све традиције сем једне, што је током развоја културног подручја чест случај, онда, дакако, постоји само једна врста *вредносних судова*. Међутим, то те преостале вредности судова не чини апсолутним, већ их само чини популарним“.⁸⁹⁵

Квалитативно значење појма *напредак* у вајарској уметности управо се може уочити код скулптуре Мироновог *Баџача диска*, јер постоји вишевековна, све већа заинтересованост за анализу, истраживања, „оживљавање“ скулптуре, тежња да могућим постојећим средствима комуникације ово ремек-дело више приближи публици и сл.

Краћа студија случаја Мироновог *Баџача диска* илуструје анализу кроз уметничке, филозофске и спортске аспекте. Мирон (*Μίρων*), родом из Елеутерије, Атика (средина V в. пре Хр.) био је одличан познавалац анатомије тела. Мотиве је налазио у палестрама, а сачувана дела су у копијама.

Врло је препознатљив вајар из античке Грчке по свом делу *Баџач диска* (*Дискоболос*), које има неколико реплика различитог степена верности оригиналу. Бронзани оригинал *Баџача диска* је нестао, али постоји сачувано више мермерних копија из римског доба. Његова најпознатија копија, коју су у мермеру, тачно по оригиналу, израдили римски вајари, данас се налази у Националном музеју у Риму. Од давнина постоје описи овог вајарског ремек-дела. Тако, на пример, кроз краћи дијалог Лукијан даје детаљан опис Мироновог *Дискоболоса*:

„О којој статуи говориш?

– Зар нисте видели статуу која стоји у дворишту, рад вајара Деметрија?

– Мислите на баџача диска, који се савија у ставу онога који се спрема да баци, лица окренутог ка руци која држи диск, супротног колена благо савијеног док изгледа да ће устати и бацити га?

- Не, не тај; статуа коју описујете је једно од дела Мирона, *Дискоболос*“.

⁸⁹⁴ Fejerabend, 1984, 86-87.

⁸⁹⁵ Фајерабенд, 1984, 87, 91, 92.

Када говори о Кантовом гледишту у вези принципа рефлектирајуће моћи суђења Хегел износи Кантово тумачење – да принцип *рефлектирајуће моћи суђења* представља сврховитост у себи: и да је то оцењивање *естетичко*, и *телеолошко*; тако да је она сврховитост *субјективна* сврховитост, а ова *објективна*, логичка. Даље наводи Канта који каже да је леп сваки онај предмет чија се форма оцењује као основ задовољства на представи таквог једног објекта (Hegel, 1970, 3, 470).

Штавише, статуе које су препознате као реплике *Дискоболоса* су толико различите од стојећих мушких актова који чине већи део древних мушких статуа, па је, као и Лукијанов опис, та сумња искључена⁸⁹⁶.

Један од описа статуе из данашњег времена има следећу садржину - Мирон је статуом *Бацач диска* представио мушки акт у тренутку највеће физичке напетости и менталне концентрације пред одбацивање диска. Трајност и бројност покрета заустављеног у тренутку, је описана великом лучном линијом, која почиње диском у десној руци, а завршава врхом пете леве ноге, и посматрача оптички поново враћа на диск. Тело, нагнуто улево, пуно израза и живота прати диск, својим увртањем. Узимање замаха види се у напетости и затегнутости свих мишића. Лева нога је потпуно ослобођена, а десна је у грчу. Насилни трзај торза доводи руке у исту линију са ногама у покрету, што ствара фигуру у савршеној равнотежи у покрету. Изгледа као да бацач диска задржава и дах и покрет, да би прикупио сву снагу и што даље бацио диск. *Глава* је приказана *хладно, смирено*, идеализовано и уопштено, што указује на остатак архаике⁸⁹⁷.

Ђурић објашњава како из свог угла види скулптуру Мироновог *Дискоболоса*:

„Приказан је ефеб који, наслањајући леву руку на десно колено, хоће да баци дискос издалека замахнутом руком; у замаху цело тело ослања се на десну ногу, док лева једва додирује тле. Тај замах и снага напрегнутог тела даће диску крила да одуји, а лева нога из свога дотадашњег положаја коракнуће напред и вратиће дискоболу равнотежу“.⁸⁹⁸

Зашто је глава *Дискоболоса* приказана хладно и смирено? Одговор на постављено питање можда се може добити кроз размишљање које нуди (непотписани) аутор у чланку у којем пише да многи замерају Мирону што је своју чувену статуу направио са грешком. Тако је *Дискоболос* направљен готово савршено и на његовом телу се види напор који је неопходан да би атлета, бацач диска, бацио свој атлетски реквизит што даље и постао олимпијски шампион, али се на његовом *лицу* не види грч, већ читава *мирноћа*⁸⁹⁹. Непотписани аутор каже:

⁸⁹⁶ „What statue are you talking about? – Haven’t you seen a statue standing in the courtyard, the work of the sculptor Demetrios? – You mean the discus-thrower, bending in the attitude of one about to throw, his face turned to the hand holding the discus, his opposite knee slightly bent as he seems about to rise and cast it? – No, not that one; the statue you describe is one of the works of Myron, the *Diskobolos*”. Further more the statues recognized as replicas of the *Diskobolos* are so different from the standing male nudes that make up the greater part of ancient masculine statuary, and so like Lucian’s description, that doubt is excluded (Georges, Daval, 2006, 60-61).

⁸⁹⁷ <http://www.artnit.net/razglednica/item/1384-miron-diskobol.html>

⁸⁹⁸ Ђурић, 1977, 47.

⁸⁹⁹ Треба имати у виду чињеницу да је тадашњи диск имао знатно већу тежину (1.3-6.6 kg) и облик округле, равне плоче (Christopoulos, Bastias, 1976, 188), док данашњи има знатно мању тежину (1 kg за жене, 2 kg за мушкарце и аеродинамички облик - испупчење са тзв. трбухом у средини диска - према Међународним атлетским правилима). Да би бацио („из места“) релативно тежи диск од данашњег, атлета је за кретну активност морао да користи знатно већу *снагу*, него данашњи дискаш, који баца диск „из окрета“, а да би био успешан, мора да поседује, поред *снаге*, *брзину* и *координацију* при окрету тела. Ове чињенице наводе на реалност, тј. да је атлета античке Грчке при бацању (покрету избачаја) релативно тежег диска имао знатан напор, што се у реалним условима може видети и на лицу које се напреже у тренутку избачаја диска и код данашњих дискаша. Али, с обзиром да је *Дискоболос* приказан у крајњој тачци замаха диска уназад, *када је сваки дискаш миран и фокусиран на следећу фазу активности* – избачај диска, може се закључити да је Мирон, обилазећи палестре и гимназије, имао у виду тачне ефекте на лицу приликом замаха диска уназад и

„Мислим да је баш у тој чињеници и највећа порука коју је Мирон желио да пошаље својим посматрачима. Наиме, олимпијски шампиони су у Грчкој сматрани полубоговима и верујем да је Миронов *Бацач диска* један од античких олимпијских шампиона, а то значи истовремено и полубог. А какав би то полубог био ако би имао грч на лицу приликом напора који је неопходан да се освоји шампионски ловор? Верујем да је Мирон напор исказао складношћу тела и мишића, а полубожанство *миром лица* које бацач диска показује на чувеној скулптури“.⁹⁰⁰

Могло би се рећи да та мирноћа на лицу представља „савршени баланс“ - „тишину“ у којој смо освестили нашу везу са Универзумом. Тај „савршени баланс“ записан је и у Делфима: „Клеобул - 'Најбоља је мера' и Периандар – '*Најлепша ствар на свету је смиреност*'“.⁹⁰¹ Записане мисли Клеобула наводе на умереност, како се сматра, једну од темељних врлина грчке филозофије, врлину која је, на овај или онај начин, била укључена у готово све античке филозофске системе.

Миронов *Бацач диска* може да буде интересантан за разматрање и са филозофског аспекта, који је представљен у *тренутку непокретности* – прелазак из покрета припреме до коначног бацања. За сваког посматрача, овај тренутак садржи у себи и почетне и завршне покрете. Али, ово динамичко схватање времена и покрета (кретања), у коме је значење времена само прелаз, а не прави издвојени тренутак, води изван *Зенових парадокса*⁹⁰².

То може да усмери читаоца на размишљање Хартмана који каже:

„Хитац, и с њим фаза кретања бацача, бесмислени су ако их доведемо у везу с музејским простором у коме фигура стоји. За хитац је потребан широки простор, њему треба палестра, он припада палестри. Палестра се, дакле ту са-појављује. У иреалном античком слоју уметничког дела нису, дакле само кретање и живот оно што се појављује, већ и посебан простор који уз то иде; и можда се сме рећи да се појављује цели део оног света од кога је неодвојив гимнастички живот античке атлетике“⁹⁰³.

Хартман је својевремено поставио питање - како је могуће да се кретање и живот појављују у непокретној и мртвој творевини? Каже да је загонетка тиме само прикривена, не и решена, јер остаје при том да реално постоји само обликовани камен у својој

да је до танчина реално приказао мирноћу лица. Можда је порука те мирноће лица била сигурност атлете победника коју је уочио на *Свечаним играма у Олимпији*. Наиме, због чињеница да је био аутор више статуа победника у Олимпији, наводи на логично размишљање – морао је бити присутан више пута том панхеленском спортском догађају и трудити се да уочи сваки детаљ кретне активности атлете током бацања диска.

⁹⁰⁰ <https://press.co.me/zimske-olimpijske-igre-u-pekingu-istorija-olimpizma-zaceta-jos-u-antici/>

⁹⁰¹ <https://nebojsaozismic.wordpress.com/2015/03/19/izreke-u-delfima/>

⁹⁰² Delius at all, 2000, 8.

У чувеном мисаоном експерименту, у коме је поставио Ахила да се трка са једном корњачом, Зенон је упутио на тешкоће разумевања појма кретања и време (у времену), којим је желео да покаже да иако у нашем искуству стварности постоје кретање и промене, ми уистину нисмо у стању да их разумски, тј. логички појмимо (Коларић, 2004, 60; Papadogeorgos, 2003, 35). Зенон је вероватно хтео да покаже да се наше искуство о разноликости у кретању базира на логичкој контрадикцији. Објашњење треба да доведе до схватања да је *истинито нешто једино неизменљиво*, што је у овом случају управо приказано на скулптури Мироновог *Бацача диска* (прим. аутора).

⁹⁰³ Hartman, 1979, 114-115.

непомичности; остаје при том да се кретање, живот и смисаоно извршење акције и даље налазе у иреалном, али остаје и то да се кретање, живот и извршење посматрају у пуној конкретности, дати су, дакле на свој начин, и нипошто се не морају мишљењем придодати, комбиновати, или закључити. Додаје да уз то долази и то да посматрач и једно и друго, иако их види уједно, ипак јасно разликује, нипошто их не замењује и не брише границу између реалног и појављивајућег⁹⁰⁴.

Сматра да се постављено питање може ако не решити, онда ипак за један корак приближити решењу и да како је човеково виђење у животу прилагођено схватању предмета, удова и ликова који се крећу, у животу се увек сагледава и *живост*, мада она није видљива. Наводи да пластика то искоришћује тако што фазу кретања заустављену у статичкој просторној форми пружа чулном виђењу. Каже да је ми, посматрачи, познајемо из сопственог живота, али је непознајемо као мирујућу, већ само као фазу кретања и да увек сагледавамо један део самог кретања. Објашњава да ако гледамо тако, чулним виђењем, фазу кретања, онда тиме изнутра истовремено сагледавамо цело кретање, или бар његов део, план, *хитац*, јахање, тако да смо у посматрању увучени у појављујући свет покретног, живог, људског. Закључује да је то бар онда тако ако је у обликовању камена фаза кретања захваћена и фиксирана пластично и животно истинито, када је интуиција разазнаје као такву и да тада кажемо за *вајарско дело*: „Убедљиво је“⁹⁰⁵. Каже да ми тиме управо мислимо на снагу која омогућава појављивање, само што ми не знамо да је она то на шта мислимо, јер она нам се наговештава само у *пријатности гледања*⁹⁰⁶. Заступао је становиште да уколико се кретање, живот, иреални простор, чак цели свет у исечку са својим збивањем, појављују само у ћутљиво-каменој форми материје, сме се назвати *уметничким делом њихово пластично обликовање*⁹⁰⁷.

Кларк⁹⁰⁸ је заступао становиште да би сви требали имати приступ великој уметности, док су његова ученост и мишљења издржали тест времена. У чланку се наводи да се приказани *Бацач диска* управо спрема да баца диск „пуком интелигенцијом“. Говори се да је Кларк приметио у *The Nude*, како је „Мирон створио трајни образац атлетске енергије и да је предузео тренутак акције тако пролазан да студенти атлетике још увек расправљају како је то изводљиво, док му је дао потпуност камеје“. Даље се наводи како овако ухваћен тренутак у статуи, пример је *ритма*⁹⁰⁹, *хармоније* и *равнотеже*, што се често приписује Мирону, да је био први вајар који је овладао овим стилем. Такође су врло мало емоције приказане на лицу бацача диска, и како Кларк примећује, „модерном оку може изгледати да га је Миронова жеља за савршенством натерала да превише ригорозно потискује осећај напрезања у појединачним мишићима“, док се други заштитни знак

⁹⁰⁴ Hartman, 1979, 113.

⁹⁰⁵ Управо наведено тумачење потврђују и дела вајара из античке Грчке који су за тему изабрали живот спортиста/атлета за време, или после, спортске активности: Поликлетов *Копљоноша (Дорифорос)*, Миронов *Бацач диска (Дискоболос)*, Лисипов *Стругач (Апоксиомен)* – прим. аутора.

⁹⁰⁶ Hartman, 1979, 115.

⁹⁰⁷ Hartman, 1979, 115.

⁹⁰⁸ Kenneth Mackenzie Clark, Baron Clark (1903–1983) био је британски историчар уметности и директор музеја. https://bahasa.wiki/bs/Kenneth_Clark

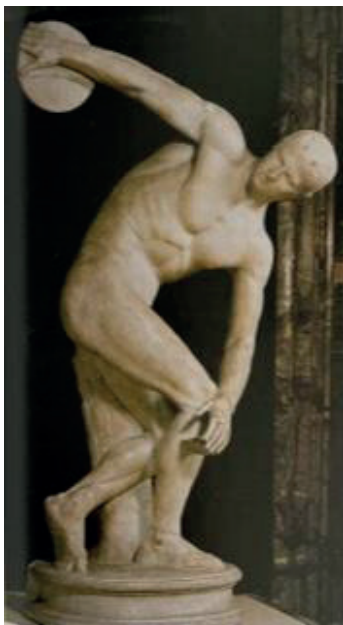
⁹⁰⁹ На вазама античке Грчке постоји више приказа сцена како атлете вежбају, или се такмиче, у бацању диска уз помоћ музике. На основу опште познатог начела да музика у спорту, на пример, уметничко клизање, или синхронно пливање, значајно утиче на ритам и хармонију кретне активности спортисте, то се у овом случају може говорити о аналогiji, али с једином разликом што је код бацања диска подстицај музичким инструментом (аулос/диаулос) био усмерен и на већу дужину хица (прим. аутора).

Мирона, оличен у овој скулптури, огледа у доброј *пропорцији* и *симетрији тела*. Објашњава се да је, као и увек у грчкој атлетици, *Дискоболос потпуно наг*⁹¹⁰.

За позу *Дискоболоса* кажу да је неприродна за човека и да се данас сматра *прилично неефикасним начином бацања диска*⁹¹¹. На основу разматрања уметничких дела из простора вајарства код античких Грка може се рећи да се њихова сврха огледа у томе да се битно својство потпуније и јасније истакне, него што се у стварности догађа (испољава).

Претпоставка је да би своју идеју остварио антички вајар је стварни предмет (тело атлете) морао трансформисати у својство према својој замисли. На тај начин он је стварао прелаз из стварног у идеал. То је управо присутно код Мироновог *Бацача диска*. Али, треба имати у виду чињеницу да се при томе могу појавити и поједине „нелогичности“ које могу да окарактеришу вајара, само као уметника, који није, или јесте, довољно близак природном (истинском) догађају, јер можда не жели да буде сувише упућен у „потпуни идеал“ кретне активности бацања диска. Без обзира што вајар мења догађај бацања диска према својој мисли, истовремено он систематски мења природне односе њихових делова, како би то својство учинио видљивијим и наглашено истакао његову превласт, или недостатак, који се могу уочити *код реплика* Мироновог *Бацача диска*.

Тако посматрајући реплике скулптуре *Бацача диска* на Слици 55 може се уочити да је глава, тј. *поглед бацача усмерен уназад*, док на другој Слици 56 *усмерен унапред на тло*, испред себе. Које су предности, или недостаци, у реалном догађају бацања диска код ових, наведених реплика античких атлета?

Сл. 55 Миронов *Дискоболос*, Палата Вечео, Фиренца Сл. 56 Миронов *Дискоболос*, Музеј у Ватикану, Рим⁹¹²

Прво треба имати у виду чињеницу да је наука из простора данашње биомеханике људских кретања утврдила законитост – уколико су више актуелних мишића (тзв. агониста) укључени при избачају диска, којима је претходило веће истезање (деловање

⁹¹⁰ https://bahasa.wiki/bs/Kenneth_Clark

⁹¹¹ https://bahasa.wiki/bs/Kenneth_Clark

⁹¹² Georges, Daval, 2006, 61.

мишића на дужем путу) то ће хитац бити дужи. Практично би се могло објаснити – уколико се глава налази у продужетку трупа и обоје се више ротирају у страну, да би остварили покрет „засука“ трупа, тј. већег истезања, то ће хитац бити дужи⁹¹³.

Дакле, користећи наведену законитост, може се наслутити блискост истине – да је на Слици 55 приказана реплика *Баџача диска* веродостојнија оригиналу, него на Слици 56.⁹¹⁴ Наиме, логично је расудити да је Мирон имао у виду и овај важан детаљ положаја главе код баџача, јер је тада могуће даље бацити диск, односно извести дужину хица. Чињеница је да само једно детаљно истраживање по овом питању може да помогне да се утврди колика би квантитативна разлика у бацању диска постојала у реалним условима када би се диск бацао на два начина – први, да је код замаха диском уназад и глава усмерена ка назад и други, да је код замаха руком уназад глава усмерена унапред са погледом на тло.

Закључак би могао готово сам да се изведе на основу логично постављеног питања (само кроз квалитативни опис) – ако су вајари имали идеју да истакну битне ствари на телу баџача, рвача, боксера и других атлета који карактеришу одређену спортску активност (дисциплину), зашто би се истицало нешто што умањује њихове способности, у овом случају нешто што ускраћује дејство на дужину хица?

Али, са друге стране може се размотрити и контра аргумент. Наиме, уочиљиво је на Слици 54 да је приказан мањи (лакши) диск, у односу на Слици 55, који је знатно већи и тежи. У стварном догађају лакши диск омогућава већу амплитуду „засука“ трупа (што се види на Слици 54, у односу на исту кретну активност са држањем већег (тежег) диска (сл. 55)). Из овог следи закључак да су обе реплике *Баџача диска* пратиле истинитост опонашања стварног догађаја (природно понашање кретања тела) приликом бацања диска, иако су се амплитуде „засука“ трупа разликовале.

Посебно је интересантна чињеница да се код скулптуре *Баџача диска* на Слици 55 боље види истренирана, можда чак и наглашено приказана морфолошка грађа горњег дела тела, у односу на скулптуру реплике приказаној на Слици 56.

Следећи, такође важан детаљ код реплика Мироновог *Баџача диска* је да се на обема наведеним сликама (сл. 55 и 56) види начин на који се баџач диска левом ногом ослања о тло - преко прстију стопала. Уколико се анализира детаљ - положај стопала леве ноге код Мироновог *Баџача диска* који је приказан на Слици 57, може се уочити да контакт са тлом остварује преко *предње (горње) стране фаланги прстију стопала*. У реалним условима такав положај фаланги прстију стопала представља болни, врло нелагодни, тренутак тако да атлета не би могао да изведе готово никакав хитац, јер би га бол спречавао (прим. аутора).

Сл. 57 Контакт левог стопала с тлом⁹¹⁵

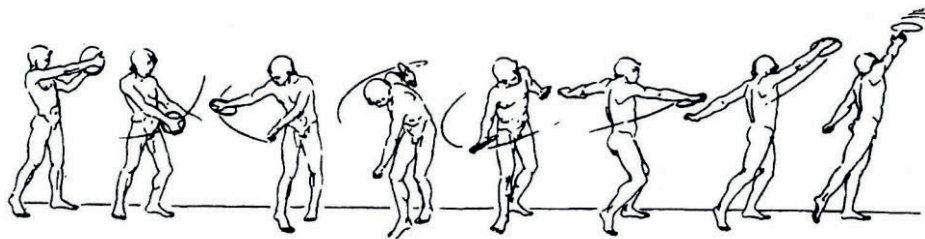
⁹¹³ Стефановић, 1992а, 191.

⁹¹⁴ У сагласју је са претходно наведеним мишљењем Лукијана у опису Мироновог *Дискоболоса* (Georges, Daval, 2006, 60-61).

⁹¹⁵ <https://chedana.blogspot.com/2015/03/diskobol-diskobolus.html>.

На Слици 57 може се уочити да бацач диска левом ногом остварује контакт са тлом преко *врхова прстију стопала* који је аналоган кретним активностима у балету. У стварности догађаја, припрема за бацање диска се изводи кроз тзв. замах руком уназад са диском у руци, док се контакт левог стопала са тлом остварује преко предњег дела стопала, јер је тада стабилност тела највећа.

Немало истраживача бавило се решавањем загонетке – на који начин су атлете бацале диск у античкој Грчкој. Многобројни аутори су покушали да објасне речима (Gardiner, 1910; Christopoulos, Bastias, 1976; Γιαννάκης, 1998...), док малобројни (Bravo, 1986; Σλαθάρη, 1997...) путем тзв. кинограма (сл. 57).

Сл. 58 Техника бацања диска у облику кинограма, према реконструкцији⁹¹⁶

Четврта секвенца кинограма (сл. 58) представља тренутак који је Мирон увековечио на скулптури *Бацач диска*. Резултати истраживања су показали да су атлете из античке Грчке бацали диск из места, са малим полуокретом (ротацијом трупа и главе, са лучним замахом уназад руке с диском).

Дакле на основу природног, рационалног, односно истинитог кретања атлета у бацању диска, и приказана два начина ослањања левог стопала са тлом (сл. 55 и сл. 56) може се рећи да се у овом случају, Мироновог *Бацача диска*, минимално одступило од реалног догађаја. Уколико би се користила једна од наведене две варијанте контакта левог стопала са тлом код бацања диска, у реалним условима било би присутно негативно дејство на дужину хица.

Могло би се рећи да се на тај начин (посредно), лепо и снажно тело атлете „унижава“, што је у супротности са идејом агоналног такмичења, чији је циљ победа. Вероватно су различити аутори реплика Мироновог *Бацача диска* покушали да код овог једног истог предмета разматрања прикажу неко посебно својство, које понекад може да има и негативну конотацију реалног догађаја. Задатак у овом сегменту рада био да се кроз критички став открију још нека посебна својства која могу да уводе посматрача у простор идеалних облика настајања овог савршеног уметничког вајарског дела.

Дакле, лепо тело младог *Бацача диска* приказано је у покрету, а „замрзнуто“ у времену. Претпоставка је да Мирон није желео у целости да копира покрет, јер би тада скулптуру могли идентификовати са живим бићем човека, већ је уношењем значајних детаља, избегао ту замку. Различити приступи у објашњавању *Бацача диска* говоре да још увек постоји простор за нова истраживања како би се у некој мери могло приближити мислима Мирона у току стварања овог реме-дела, за које није знао да ће данас постати

⁹¹⁶ Σλαθάρη, 1997, 111.

символ спорта. Закључак је – Миронов *Баџач диска* био је и биће увек актуелан, и код истраживача, и код публике, и код спортиста.

Овде се ради о разјашњењу „неких противречности“ - колико је Мирон био близак, или удаљен, од природног (стварног) тренутка положаја тела атлете који баца диск. Ту се могу појавити немало питања за размишљање. Чињеница је да вајар не мора да прикаже своје дело у стварности догађаја, већ да истакне поједине елементе који ће указати на неке битне факторе које он сматра да треба да се прикажу публици. Претпоставља се да би било интересантно спровести једно компаративно истраживање које би са једне стране приказивало скулптуру „идеалног“ (стварног) покрета избачаја диска и са друге, реплике Мироновог *Баџача диска*, а затим извршити анкету и интервју са испитаницима (посматрачима) у циљу добијања одговора на различита питања оствареног утиска на њих. Питања би била тако дефинисана да би се кроз одговоре могла добити мишљења публике, која би вероватно могла помоћи да се што приближније одреди размишљање Мирона по питању свог дела *Баџач диска*. Другим речима, суштина је да се из разилажења у мишљењу добију неки заједнички ставови који би могли представљати што приближнији облик сазнања шта је аутор имао на уму док је стварао ово ремек-дело.

Бацање диска није било само актуелно у палестрама, гимназијама и на стадионима, већ се ценило и у друштву, јер је добило своје место и на кованом новцу. Дакле, сцена припреме атлете да баци диск, није била само актуелна код вајара који су правили кипове, већ и код уметника који су претварали своје идеје у знатно мања по волумену дела. Ипак, тема је остала иста – приказ тренутка када се атлета припрема да баци диск.

На сребрном новчићу од три драхме (сл. 59) десно је приказан у лучном положају млади наги атлета како баца диск. Аутор се потрудио да прикаже кретање тела у најкритичнијем тренутку, када спортиста баца диск. У пољу лево је треножац – *трипод* (*τρίποδας*)⁹¹⁷, а десно натпис КОС. Означени круг окружује сцену⁹¹⁸.

Сл. 59 Сребрни тридрахмон (τρίδραχμον), око 480-450. пре Хр. са острва Коса. Тежина 16,35 г. Атина, Нумизматички музеј 1903/4. КТХ' 1⁹¹⁹.

⁹¹⁷ Трипод је мао више функција у различитим периодима. Додељиван је као награда на такмичењима везаним за верске празнике који су посвећени многим боговима - у Олимпији богу Зевсу, у Делфима богу Аполону, у Истмији богу Посејдону и др. (https://en.wikipedia.org/wiki/Sacrificial_tripod).

⁹¹⁸ Оиковоцидου, 1996, 228.

⁹¹⁹ Оиковоцидου, 1996, 117.

5.8. Тело атлете у дигиталном окружењу и спортском маркетингу

Претпоставка је да су вајари античке Грчке добили идеју да стварају скулптуре које су подстицале посматраче да почну размишљати о *обликовању свога тела*, као и обликовању околине у правцу *здравог начина живота*. Они који се баве истраживањима из области вајарства, не труде се само да опишу оно што је видљиво, већ и да открију истине о неопажљивим (невидљивим) ентитетима⁹²⁰.

У интердисциплинарном истраживању из различитих научних области (палео спорт, историја уметности, дигитални уређаји – нова технологија и нови информациони системи у простору бизниса) постојала је заједничка интеракција⁹²¹. У настојању да се превазиђу границе научних дисциплина, била је присутна тежња да се створе нови начини размишљања о теми овога рада, као и да се унапреде постојећи начини истраживања. Наведено објашњење је у сагласју са данашњим трендом у науци. То се може видети кроз пример научног часописа *Journal of Complexity*. Теорија сложености је доживела метеорски успон у литератури о *менаџменту и друштвеним наукама*⁹²². Теорија сложености је предодређена да буде доминантни научни тренд. Ова револуционарна техника може да објасни било коју врсту комплексног система⁹²³. Као приступ истраживању у настајању, наука о сложености је проучавање система. То није једна теорија, већ збирка теорија и концептуалних алата из низа дисциплина⁹²⁴.

Дакле, ова веза интеракције – интеграције, о којој се говори, усмерена је на стварност спортског догађаја који се описује са различитих аспеката. Кроз много векова укрштају се разноврсности у разним областима људског деловања - у политици, култури, језику, уметности, вајарству, спорту..., на добробит, што би се могло назвати *хармонија различитости*,⁹²⁵ на коју се жели указати да је присутна и у овом раду⁹²⁶.

Може се рећи да наведени интердисциплинарни приступ тематици рада на одређени начин представља покретаче преображаја науке. Разлог је тај што долажење до знања на много различитих начина повећава свест о остварењу људских потенцијала. Уместо самоувереног, стручног гледишта, плуралистички приступ нуди комплементарно „тело знања“ које омогућава *обнављање, ширење и критичку свест*. Треба имати у виду чињеницу да људски ум мора стално да носи нешто од аутентичности и могућности да се нешто развија, што је управо било присутно од давнина, нарочито код скулптора античке

⁹²⁰ Stefanović, 2022, 93.

⁹²¹ Stefanović, 2022, 93.

⁹²² Morrison, 2010, 385.

⁹²³ Manson, 2001, 405.

⁹²⁴ Paley & Gail, 2011, 270.

⁹²⁵ Петровић (2005, 22) каже да је Лаза Костић створио код нас прву филозофију и прву критичку, неопозитивистичку науку, а посебно први прави покушај да се у нас успостави *филозофија и наука хармоније*, која ће, осавременујући античко искуство, природу поимати у категоријама *хармоније и симетрије*.

Корисно би било почути и мудре мисли Петровића по питању Костићевог стваралаштва: „Костић жели да копа по слојевима знања и времена да би наишао на *'сачувани остатак старог, здравијег, светлијег погледа на свет'*. Предлаже скидање нових да би се дошло до старих, изворних сазнања и порука са *'истрајном подлогом'*.“ (Петровић, 2005, 53). Управо је у овом раду присутна аналогна идеја – да се сачува баштина вајарске уметности античке Грчке чија је тема тело атлете, у чијој позадини се налази, како рече Костић, „здравији поглед на свет“, тј. у нашем случају *здрavo и хармонијски обликовано тело* античких скулптура које асоцирају на то да и ми треба да тежимо да се приближимо том идеалу.

⁹²⁶ Stefanović, 2022, 93.

Грчке - сарадња ума и стварности. То се у овом раду односи на блиску везу скулптора са спортским догађајем. У основи тога налази се наука која се темељи на рационалности, на рационалном сазнању. Рационално сазнање и однос према свету симултано представљају и делотворан однос. Управо то показује утилитарност знања у подобној *технологији*, што се у актуелној тематици овога рада односи на *дигитални свет*⁹²⁷.

Сматра се да је *дигитални маркетинг* комплекснија форма у односу на интернет маркетинг, зато што обједињује текстуалне и мултимедијалне садржаје⁹²⁸. *Нова технологија* у дигиталном свету данас омогућава препознавање вредности културних артефаката вајарске уметности које имају своју вечност и које могу да их афирмишу. Циљ је да се једним делом остваре извесни ефекти на ширу публику, кроз дистрибуцију путем друштвених мрежа⁹²⁹.

Битно је размотрити проблематику која се односи према баштини античких храмова и скулптура, када се посматрају боје и њихова анализа путем *технологије дигиталних визуелних симулација*:

„Кад смо већ код колорита, ево још једног примера. Навикли смо да античке храмове и скулптуре посматрамо као 'племенито беле', што је чак утицало на целу класицистичку епоху осамнаестог века да развије посебне естетске дојмове. Ипак, изворно антички храмови и скулптуре били су живо бојени. Захваљујући траговима пигмената може се утврдити њихов колорит. Боје нису имале само декоративну намену, већ су припадале визуелном симболичком систему. То међутим не значи да све античке скулптуре данас зарад 'аутентичности' треба омалати. Битно је да су сачувани пигментни трагови на основу којих се, рецимо, данашњом *технологијом дигиталних визуелних симулација* и упечатљивих макета може произвести представа о њиховом изворном изгледу. А то је управо оно на шта Brandi (2007) упозорава када каже да је непоходно сачувати предмет 'без поништавања сваког трага проласка уметничког дела кроз време'."⁹³⁰

Уз помоћ дигиталних уређаја, као што су паметни телефони, таблети, лаптопови, 3Д анимације и друго, данас се могу истраживати богатства информација на интернету која се односе на баштину вајарске уметности.) каже Да би се потпуно сагледала целина једног тродимензионалног призора, није могуће постићи са једне тачке посматрања, већ је неопходно кретање око форме и унутар форме⁹³¹. Као случај наводи пример са сродним тродимензионалним медијем - *скулптуром*. Објашњава да је компјутерска 3Д анимација обликовна метода анимације. Наводи да су код ове методе покрети створени помоћу компјутера - сличицу по сличицу, кроз алгоритамско генерисање, прорачунавање и трансформације просторних облика, простора, материјализације и осветљења. Дакле, битно је да се данашњи посматрачи упознају са могућностима технолошког развоја. Они омогућавају да се још више могу приближити вредним уметничким ремек-делима вајара античке Грчке из једног новог угла. Тако се тело атлете, или део тела, нуди посматрачу у манифестацији спортског догађаја.

⁹²⁷ Stefanović, 2022, 93.

⁹²⁸ Savić & Popović Šević, 2022, 517.

⁹²⁹ Stefanović, 2022, 93.

⁹³⁰ Popadić, 2015, 112.

⁹³¹ Kekeljević, 2016, 94.

Античким Олимпијским играма данас су аналогне планетарне Олимпијске игре које покушавају, у могућем простору, да задрже симболику изворних игара. Да Миронов *Дискоболос* може и данас да „живи“ на стадиону говори оригинална идеја организатора Девог светског шампионата у атлетици (Париз, 2003), који су га, уз помоћ неколико стотина музичара „оживели“ за време свечаног отварања. Обучени у костиме у облику звезде, извођачи су истовремено произвели и звуке који су затитрали у ваздуху прелепог стадиона у Сен Денију. Гледаоцима се учинило у једном тренутку да ће бацач хитнути диск⁹³². Можда овај уметнички перформанс на планетарном спортском догађају представља једну од претеча данашњих дигиталних анимација?

Свако данашње средство дигиталне уметности има своје корене у традиционалним уметностима. Тако се корени 3Д моделинга могу наћи и у скулптури. Чињеница је да 3Д моделинг и скулптура имају директну видљиву везу, јер се изражавају кроз обликовање тродимензионалних форми у простору. Као што постоји традиционално моделовање у пластици, тако су данас присутне технике моделовања у напредним 3Д алатима. Посматрач има различите доживљаје пред скулптуралним или дигиталним делом 3Д моделинга. Претпоставка је да ће свако према свом „укусу“ имати „пуни“ утисак (доживљај) када су у питању ова два приступа посматрања скулптуре. Дигитализација има значајну улогу у заштити и очувању музејских артефаката. Али, постоји и приступ када се дигитализација користи да *оживи скулптуре* – на реалан, или иреалан, начин. Тада се примењује *стереоскопија*, као метод очувања просторности форме, који доприноси ублажавању границе стварности и филма, појачавајући доживљај који публика има гледајући филм⁹³³.

Интересантан и врло актуелан био је догађај који се десио на Изложби у београдској „Галерији 73“ 2013. године у Београду. Иако се очекивало да *вајар* Ђорђе Арнаут изложи вајарска дела, представио је *60 дигиталних колажа* да би кроз њих проговорио о овом времену у погледу стања уметности. Сматра да живимо у доба које мало погодује култури и креативном начину живота. На дигиталним колажима користио је цитате сликара, писаца, великих уметника и стваралаца који су се, свако у свом времену, обраћали јавности покушавајући да укажу на проблеме, пре свега на однос према култури, а проблема је увек било и увек ће бити, јер на тасу духовног и материјалног, превагу увек однесе ово друго, иако би требало да је обрнуто. Пажљивим ишчитавањем и сагледавањем дигиталних принтова, Арнаут је покушао да уведе посетиоце у својеврсни времеплов културе⁹³⁴. За наведени догађај могло би се рећи да представља својеврсни, неочекивани, оригинални приступ коришћења дигиталних колажа у функцији „времеплова културе“, односно наслеђених културних вредности прошлих времена.

Дигитализација има значајну улогу у заштити и очувању музејских артефаката. Али, постоји и приступ када се дигитализација користи да *оживи скулптуре* – на реалан, или иреалан, начин. Тада се примењује *стереоскопија*⁹³⁵, као метод очувања просторности форме, који доприноси ублажавању границе стварности и филма, појачавајући доживљај који публика има гледајући филм⁹³⁶.

⁹³² Стефановић, 2011, 256.

⁹³³ Kekeljević, 2016, 1.

⁹³⁴ <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/16/kultura/1255326/digitalni-kolazi-jednog-vajara.html>

⁹³⁵ Стереоскопија је слика која приказује неки простор у три димензије, односно ствара илузију дубине. (<https://hr.wikipedia.org/wiki/Stereoskopija>).

⁹³⁶ Kekeljević, 2016, 1.

Треба истаћи да 3Д анимација не мора да опонаша стварне објекте, стварни простор, материјале и осветљење, већ ови елементи могу бити аутономне ауторске творевине. Тако на пример, за анимирани филм *Јалетова Венера* каже да осликава специфичности кроз примену *скулптуралних форми* да се исприча одређени наратив уместо дигиталних клонова стварних људи⁹³⁷. Кекелјевић наводи да се све то догађа симултано уз фазе покрета које нису могуће у стварности, као и кроз морфовање фигура на месту временских елипси. Каже да је специфичност медија додатно наглашена и кроз примену *стереоскопије*, техником која у извесној мери чува тродимензионалност објеката и простора⁹³⁸.

Има и овај пример - ако су у питању данашње *коњичке трке*, није неупутно да се не могу приказати неки догађаји из античке Грчке, на пример, у облику *галерије фотографија* (сл. 60), који неће оставити равнодушним публику.

⁹³⁷ Kekeljević, 2016, 95.

⁹³⁸ Kekeljević, 2016, 95.

Сл. 60 *Кочијаш*, најпознатији кип у Делфима - галерија фотографија.

Овде се ради о новом приступу „оживљавања“ баштине вајарских ремек-дела античке Грчке, која се не мог у видети само кроз посету музеју где се налазе, већ и путем интернета. Чињеница је да постоји разлика у доживљају посматрања скулптуре када се посетилац налази у амбијенту музеја у коме је изложена и оног током посматрања галерије фотографија само са интернета. Али, и то „умањено“ дејство на посматрача, ипак има неки утицај у ширењу знања из области, не само вајарске културе, већ и културе историје уметности.

Да би се успешно организовале данашње Олимпијске игре, неопходно је да постоји знање из релевантних области: планирања, организације, координације, промоције и др., што захтева врхунски одабир компетентних личности у залагању из простора спортског менаџмента и маркетинг тима⁹³⁹. Треба имати у виду да се наведени садржај текста може односити у некој аналогној мери и на вајарску уметност (музејске поставке, разне изложбе, промоција вредности...). *Маркетинг* овог спортског догађаја је у функцији промоције и прикупљања финансија. Неће бити довољно успешан уколико непостоји адекватан разрађени маркетинг план, који је највећим делом усмерен на промоцију и односе са јавношћу путем медија⁹⁴⁰. Зато треба да постоји добра информисаност и велика подршка публике (јавности) која жели да прати овај догађај.

У оквиру управљања баштином, потребно је поставити одређене стратешке оквире, који укључују и раније присутне стручне активности, али и низ нових⁹⁴¹. Исти аутор наводи да су у *Лексикону баштинских термина* своје место нашли и *пројектни менаџмент* (управљање пројектима у области наслеђа), *stakeholders* - заинтересоване стране у реализацији пројекта, *деоници*, *буџетско пројектовање* (планска прерасподела финансијских средстава) и слично. Објашњава да је улога баштине у савременом добу веома актуелна и укључује све већи број учесника у баштинским активностима. Закључује да су у стратегије баштињења нужно укључене и оне делатности које се раније нису директно везивале за предмет баштине, попут *маркетинга*, *менаџмента* и бројних економских активности [...]. Менаџмент и маркетинг су се значајно уткали као вредности за промоцију данашње уметности⁹⁴².

⁹³⁹ Треба имати у виду да се наведени садржај текста може односити у некој аналогној мери и на вајарску уметност (музејске поставке, разне изложбе, промоција вредности...) - прим. аутора.

⁹⁴⁰ Savić & Popović Šević, 2022, 517.

⁹⁴¹ Popadić, 2015, 140.

⁹⁴² Никодијевић, 2012, 232.

Дакле, може се рећи да битни фактори, попут маркетинга и менаџмента, представљају *начин промоције* планетарног спортског догађаја Олимпијских игара. Она се остварује и *рекламирањем* - путем публиковања текстова (вести, најаве, краће приче, слике и сл.) на спортским интернет сајтовима, или у другим средствима медијског информисања, чиме се обезбеђује неретко присуство у медијама. Тако свакодневна комуникација са медијима може утицати на публицитет да добије асцедентни ток због усмерене пажње јавности. Из тог разлога неопходно је да рекламе за спортски догађај садрже неке нове информације које могу значајно да усмере пажњу јавности на њега⁹⁴³.

Значај промоције одржавања Олимпијских игара најчешће се остварује и кроз плакате, штампање серија пригодних марака, кованог новца, осликавања мајица, прављења фигурица са темама такмичарских дисциплина, а што је евидентно, увек је присутан вишевековни Мирован *Дискоболос* - *симбол спорта*⁹⁴⁴.

⁹⁴³ Skorić, 2014, 1.

⁹⁴⁴ Stefanović, 2022, 95.

6. ПОЛОЖАЈ ОСОБА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И ИНВАЛИДИТЕТОМ У АНТИЧКОЈ ГРЧКОЈ

6.1. Увод

Лаес наводи да су антички Грци располагали богатим речником за специфичне физичке сметње као што су слепило, глувоћа, немост, парализа и све врсте телесних деформитета. Каже: „Иако нам је лексикограф Полукс⁹⁴⁵ из другог века пружио пуну листу грчких термина који означавају лудост и недостатак чула, и неколико студија фокусирао на концепте лудила, поремећености ума, опседнутости или менталне ометености, древна нејасноћа у терминима и недостатак разлика остаје велики проблем за оне научнике који желе да истакну ментално хендикепиране особе у антици“.⁹⁴⁶

Појавила се потреба за историјско-филозофском разрадом и истраживања простора који се односи на особе са сметњама у развоју. У различитим временима античке Грчке постојала је и таква популација. Томе су највише допринели стални ратови. Чињеница је да у данашњој доступној литератури постоји изузетно мало записа о њима. У овом сегменту рада основни задатак неће се огледати само у навођењу историјских чињеница, већ и откривању узрока који су довели до специфичног односа према популацији особа са сметњама у развоју у античкој Грчкој. Али, неће се заобићи и задатак да се утврди да ли је постојећа пракса и теорија из прошлости извршила утицај на данашња дефектолошка размишљања, као што су, на пример, осмишљене и уведене у праксу спорта Параолимпијске игре.

6.2. Сведочења из Асклепиона у Епидаурису и других регија

Асклепије (*Ἀσκληπιός*), грчки бог лекарске вештине, поштован је као божанство од V века пре Хр. са седиштем у Епидаурису. Био је не само примарни представник божанског исцељења, већ и врло утицајан у религиозном животу каснијих векова. Захваљујући акумулацији и систематској анализи медицинског знања кроз више стотина година, *асклепиони* су имали значајан утицај, на школовање будућих лекара, али и на развој античке медицине. Болесници су у Асклепијевом храму (*Асклепиону*)⁹⁴⁷ проводили ноћи, све док им бог у сну не би донео излечење, или им открио прави лек за њихови болест.

⁹⁴⁵ Јулије Полукс (грч. Ιουλιος Πολυδευκης, II век) био је грчки научник - граматичар, лексикограф и реторичар из Наукратиса, Стари Египат. Цар Комод га је именовao за професора катедре реторике у Атини на Академији — због његовог мелодичног гласа. Полукс је био аутор Ономастикона (*Όνομαστικόν*), грчког тезауруса, или речника атичких синонима и фраза, у десет књига. То је био потпуни каталог грчког речника изведен из класичних текстова које би успешан говорник могао да употреби. Садржај је по књигама: Друга књига (*Човек, људско око, делови тела* и сл.), Шеста књига, трећи део (Градови, грађевине, новац, *игре* итд.). (https://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Pollux)

⁹⁴⁶ Laes, 2008, 90-91.

⁹⁴⁷ У саставу Асклепиона биле су и грађевине намењене за терапију, библиотека, позориште, базени за купање, често са термоминералном водом, јер се обично градио у близини извора чија се вода сматрала лековитом. Сам храм био је окружен и шумом.

<https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D0%BE%D0%BD>

Сачуване су многе *вотивне таблице* као спомен на *чудотворна излечења*⁹⁴⁸. Одабрана су три сведочења чудотворног излечења која се односе на тематику овога рада:

Прво сведочење:

„Човек чији су *прсти*, осим једног, били *парализовани*, дошао је као молилац богу. Гледајући таблице у светилишту, он је изразио неверицу у вези са лековима и подсмевао се натписима. Али у сну је видео визију. Учинило му се да се, док је играо коцкице испод храма и спремао се да баци коцку, бог појавио, скочио на његову руку и испружио своје [пацијентове] прсте. Када је бог одступио, учинило му се [пацијенту] да је (пацијент) савио руку и испружио све своје прсте један по један. Када их је све исправио, бог га је упитао да ли би још увек био неверан према натписима на плочама у светилишту. Одговорио је да неће. 'Онда си раније били неповерљиви према лековима, иако нису били невероватни, убудуће', рекао је, 'твоје име ће бити Невероватно'“.⁹⁴⁹

Друго сведочење:

„*Дечак без гласа*. Дошао је као молилац у светињу за свој глас. Када је извршио прелиминарне жртве и испунио уобичајене обреде, тада је храмски слуга који уноси ватру за бога, гледајући дечаковог оца, захтевао да обећа да ће у року од годину дана донети захвалницу за излечење ако он добио оно због чега је дошао. Али дечак је изненада рекао: 'Обећавам'. Његов отац је био запањен овим и замолио га да то понови. Дечак је поновио речи и након тога је оздравио“.⁹⁵⁰

Треће сведочење:

„Хермодик из Лампсака био је телом *парализован*. Овај, када је спавао у светињи, бог је излечио и наредио му је да изађе у светилиште да донесе у светилиште што већи камен. Човек је донео камен који сада лежи пред Абатоном“.⁹⁵¹

Познато је да су Спартанци били врло окрутни. Своју децу са психо-физичким тешкоћама бацали су са литица планинског ланца Тајгет⁹⁵². Ђурић наводи Плутарха

⁹⁴⁸ Cermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 56-57.

⁹⁴⁹ § 3 „A man whose fingers, with the exception of one, were paralyzed, came as a suppliant to the god. While looking at the tablets in the sanctuary he expressed incredulity regarding the cures and scoffed at the inscriptions. But in his sleep he saw a vision. It seemed to him that, as he was playing at dice below the temple and was about to cast the dice, the god appeared, sprang upon his hand, and stretched out his [the patient's] fingers. When the god had stepped aside it seemed to him [the patient] that he [the patient] bent his hand and stretched out all his fingers one by one. When he had straightened them all, the god asked him if he would still be incredulous of the inscriptions on the tablets in the sanctuary. He answered that he would not. 'Since, then, formerly you were incredulous of the cures, though they were not incredible, for the future,' he said, 'your name shall be Incredulous'“ (Edelstein, E. J., Edelstein, L. 1945, 1, 121; <https://topostext.org/work/648>).

⁹⁵⁰ § 5 „A voiceless boy. He came as a suppliant to the sanctuary for his voice. When he had performed the preliminary sacrifices and fulfilled the usual rites, thereupon the temple servant who brings in the fire for the god, looking at the boy's father, demanded he should promise to bring within a year the thank-offering for the cure if he obtained that for which he had come. But the boy suddenly said, 'I promise'. His father was startled at this and asked him to repeat it. The boy repeated the words and after that became well“ (Edelstein, E. J., Edelstein, L. 1945, 1, 121; <https://topostext.org/work/648>).

⁹⁵¹ § 15 „Hermodicus of Lampsacus was paralyzed in body. This one, when he slept in the sanctuary, the god healed and he ordered him upon coming out to bring to the sanctuary as large a stone as he could. The man brought the stone which now lies before the Abaton“ (Edelstein, E. J., Edelstein, L. 1945, 1, 122; <https://topostext.org/work/648>).

⁹⁵² Тајгет (грч.: Ταῦγετος, Taugetos) је планински ланац на полуострву Пелопонез у јужној Грчкој. Представља највишу планину на Пелопонезу, чији врх има надморску висину од 2407 m. Тајгет је дуг око 115 km, а у најширем делу захвата 30 km и простира се од средишта полуострва све до рта Матапан на

(Plutarh *Likurg*, gl. XVI) који је писао о Ликурговом животу, а везаном за спартанско васпитање. Наводи да васпитање није зависило само од оца да ли ће он одгајати новорођено дете, него га је морао носити на место које се звало *лесха*, где су били окупљени најстарији чланови сваке филе. Они би дете брижљиво прегледали, па ако би оно било јако и добра састава, позвали би оца да га одгаја и доделили му један део од девет хиљада делова спартанске земље; али ако би, пак, било слабо и лоша састава, наредили би да се однесе и баца у тако зване *Анофете*, тј. у дубоку јаму на гори Тајгету, јер су сматрали да чељаде које већ од рођења има слабо и кржљаво тело мора падати на терет не само себи него и држави. Објашњава да жене децу после рођења нису прале у води, него у вину, да би испитале стање њихова здравља. Јер се каже да се епилептична и иначе болешљива деца од вина онесвесте и ослабе, а здрава добију још више снаге и јачине⁹⁵³. Деца рођена са сметњама у развоју остављена су и у шуми да умру, спојених стопала како би обесхрабрили све пролазнике да их усвоје. У војном граду Спарти, напуштање „деформисане и болесне“ бебе био је законски услов⁹⁵⁴.

Агесилај II (444—360) рођен у Кирени (данашња Либија), био је краљ Спарте од 399. до 360. године који је командовао спартанском војском током већег дела периода спартанске превласти (404—371) у Грчкој. Као одличан војни тактичар, обично се наводи као оличење агресивног спартанског духа који је настојао да унапреди спартанске интересе на рачун хеленског јединства⁹⁵⁵. Агесилај је рођен *хром*⁹⁵⁶, што је требало да га кошта живота, пошто су у Спарти такве бебе бацали у провалију. Пошто није био наследник, можда је добио мало попустљивости од племенских старешина које су прегледавале мушку бебу. Са седам година, Агесилај је морао да прође кроз ригорозан образовни систем Спарте, назван *агоге*. Упркос свом инвалидитету, бриљантно је завршио обуку, што је увелико повећало његов престиж, посебно након што је постао краљ⁹⁵⁷.

Претпоставка је да ово није био једини пример у Спарти где су најстарији чланови филе одлучили да у неким случајевима буду попустљивији у оцени здравственог статуса мушких беба. То управо доказује да је личност, као што је био Агесилај, са телесним недостатком у Спарти имала изузетно велики мотив да постигне извршне резултате у обуци и рату, и да може постати чак и краљ.

Има сведочанство да су постојали глувонеми Спартанци. Тако у Новој грчкој енциклопедији у 24. Тому под терминим скитали (σκυτάλη) пише да је то „мала палица (цилиндричног облика) коју су глувонеми Спартанци користили при знаковном

крајњем југу. Име је добио по Тајгети, нимфи из грчке митологије. Доминира панорамом градова Спарта и Каламата.

<https://sh.wikipedia.org/wiki/Тajget>

⁹⁵³ Đurić, 1983, 1, XVI, 5.

⁹⁵⁴ „Остала деца рођена са сметњама у развоју остављена су у шуми да умру, спојених стопала како би обесхрабрили све пролазнике да их усвоје. У војном граду Спарти, напуштање „деформисане и болесне“ бебе био је законски услов“. („Other children born with disabilities were left in the woods to die, their feet bound together to discourage anyone passing by from adopting them. In the military city of Sparta, the abandonment of "deformed and sickly" infants was a legal requirement“).

<https://greekreporter.com/2024/02/22/spartans-throw-babies-cliff/>

⁹⁵⁵ <https://www.britannica.com/biography/Agesilaus-II>

⁹⁵⁶ Тешко је утврдити да ли је Агесилај био хром због *ишчашених кукова* (најчешћа појава код мушке популације деце - испољава се, ограниченим покретима у зглобу куку, а у неким случајевима *једна нога може бити краћа* (прим. аутора).

⁹⁵⁷ <https://greekreporter.com/2024/02/22/spartans-throw-babies-cliff/>

комуницирању“. Дакле, мала палица је имала функцију комуникације, аналогно данашњој комуникацији диригента са палицом у руци и оркестра⁹⁵⁸.

Херодот је забележио тешку судбину лидијског *краља Креза*. Из његових списа може се сазнати да је Крез имао два сина. Један се звао Атис и био је међу својим вршњацима први у свему. Крезу се предсказао сан да ће Атис погинути од баченог гвозденог копља, што се и десило у лову на дивљег вепра⁹⁵⁹. Други син био је здрав, али глувонем. Херодот пише да је Крез за њега чинио све; поред осталог, послао је изасланике у Делфе да о њему питају бога. Каже да им је Питија рекла ово:

„Кидски сине, моћни краљу и безумни Крезу,
Не жели сина говор у сјајном двору свом!
Боље ће за те бити да га не чујеш тамо;
Пустиће он глас свој на дан несреће страшне“.

Херодот описује да је за време заузимања тврђаве неки Персијанац кренуо да убије Креза, не знајући да је то он. Али, глувонем син, чим је спазио Персијанца како наваљује на Креза, од великог страха и невоље одреш се језик и повиче; „О човече, немој убити Креза!“ И тако је овај први пут проговорио⁹⁶⁰, и после тога говорио је кроз цео свој век⁹⁶¹.

Постоји прича о александријском теологу *Дидиму Слепом* (Didymus the Blind), који, иако није био урођено слеп, изгубио је вид када је, као дете (према *Historia Lausiaca* са четири године), тек почео да учи читање и писање. Као младић стигао је до високог степена знања, чак савладавајући и компликоване математичке теореме. Причало се да је овај високо учен човек успео да стекне вештину читања „петљајући“ слова, а потом и слоге, урезане у дрвене плоче. Пронашао је начине да помогне слепим људима да читају, експериментишући са резбареним дрвеним словима сличним Брајевом писму које

⁹⁵⁸ Ομάδα συγγραφέων, *Νέα ελληνική εγκυκλοπαίδεια*, 1979, 19, 568.

⁹⁵⁹ Херодот, 1988, I, 34, 22.

⁹⁶⁰ Није ово једини случај у пракси да је неко у специфичној ситуацији изненада проговорио. Можда би следећа теза „адреналинског шока“ могла да има удела у објашњењу изненадног проговарања Крезовог сина. Стефановић (2011, 46) наводи опште познату чињеницу да адреналин (епинефрин), представља хормон из реда катехоламина кога лучи надбубрежна жлезда. Име адреналин (лат. ad+renes – на бубрегу), или епинефрин (грч. еpi+perhros – на бубрегу), указује на његово порекло. Екстремни, ратни услови, у којима се нашао и глувонем син Креза, вероватно су створили изузетно јаке емоције код њега, што је представљало стимулус за повећано лучење адреналина (прим. аутора).

Објашњава да тај тзв. „адреналински удар“ представља тренутни осећај узбуђења, или моћи, који се најчешће јавља као одговор на стресну ситуацију. Опасне ситуације представљају стварни феномен који је највише присутан у рату. Наводи да је стресну ситуацију тешко контролисати због кратког временског интервала у којем се догађа, јер су базалне ганглије дубоко у мозгу задужене за одржавање константног времена. Објашњава да ослобађање великих количина хормона адреналина – „адреналински удар“ који је одговоран за хитне акције, мобилише читаво тело за борбу (савладавање противника, или природних ситуација које су екстремно опасне по учесника, или најближих њему). Током таквих, кризних ситуација, мозак је преоптерећен информацијама и има само тренутак да реагује. Кад уђе у крвоток, адреналин окида срце да брже пумпа и да се јаче контрахује. Крв, кисеоник и хранљиве материје се сјуре у мозак (да би се побољшала обрада података). Објашњава да с друге стране адреналин привремено гаси споредне системе, као што је систем за варење и опушта мишиће који су мање важни за кретање у кризним ситуацијама, тако да се више крви може усмерити на активне органе (нпр. орган чула вида – зенице ока се шире, или орган чула говора – снажно се изговара краћа реч или речи). Закључује да страх постаје човеков пријатељ, што представља парадокс, јер у таквим тренуцима опасних ситуација метаболички одговор (брзина којом организам ствара и троши енергију) може да порасте и за 80%. (Стефановић (2011, 47-48).

⁹⁶¹ Херодот, 1988, I, 85, 47.

данас користе слепи. Његово изванредно памћење у комбинацији са марљивим слушањем својих учитеља били су фактори који су допринели његовом необичном успеху. Дидим је видео кретање појединца ка врлини као резултат његове интеракције са Светим писмом Чини се да нико не пориче да је у Дидиму постојало неометано слепило у његовој изванредној способности да се сети светог текста⁹⁶².

У *Енциклопедија Британика* пише да је према Паладију, епископу и историчару из V века, Дидим, упркос томе што је био слеп од детињства и остао лаик целог живота, постао један од најученијих аскета свог времена. Међу онима кој и су га веома ценили били су Атанасије Велики, епископ Александрије, који га је поставио за руководиоца *Александријске школе* - прва хришћанска институција високог образовања, основана средином II века. Под својим најранијим познатим вођама (Пантаеном, Климентом и Оригеном), постао је водећи центар алегоријског метода библијског тумачења, заговарао је приближавање грчке културе и хришћанске вере и покушао да потврди ортодоксна хришћанска учења против хетеродоксних погледа у једној ери доктринарног тока⁹⁶³.

6.3. Платон и Аристотел о особама са сметњама у развоју

Бери и Петрилио кажу да се према Платону образовање не би могло одвијати без употребе вербалне комуникације. Наводе да иако је постојала чињеница да су древни лекари препознали везу између глувоће и немогућности стицања језичких вештина, сматрали су да је физичка сметња језика извор немости. Кажу да је слично томе, у римском законодавству постојала је „немост“, а не глувоћа⁹⁶⁴.

Скот наводи Аристотела који је глуве људе прогласио „глувим и немима“, јер је сматрао да су неспособни да буду поучени и да не могу да науче, или користе, разумно размишљање, у суштини „Човек не може бити предмет поучавања другачије него кроз ухо“. Кажу да је Аристотел тврдио да недостатак говора указује на поремећај у развоју когнитивних способности и да није био важан губитак слуха, већ немогућност говора⁹⁶⁵. У трактатима *О осећањима оних који опажају* и *О чулним перцепцијама и њиховим објектима*, Аристотел је писао да је говор тесно повезан са слухом, губитак слуха доводи до губитка говора, а како се говор састоји од речи, а свака реч одражава мисао, без савладаности говора немогућ је развој глувонемог, па због тога они који су рођени глуви неће моћи да говоре, а самим тим ни да се мисаоно развијају⁹⁶⁶.

Аристотел за Платона каже: „Платонов појам везе између интелигенције и способности говора додатно је ојачао стигму према глувим, узрокујући да чедоморство постане уобичајена пракса при рођењу глуве деце, или је глувим био ускраћен потпуни приступ грађанским слободама“.⁹⁶⁷

⁹⁶² Laes, 2008, 86.

⁹⁶³ https://en.wikipedia.org/wiki/Didymus_the_Blind

⁹⁶⁴ Berry, Petrillo, 2021, 15.

⁹⁶⁵ Scott, 2000, 143.

⁹⁶⁶ Ковачевић, 2020, 72.

⁹⁶⁷ Scott, 2000, 143.

У књизи *Закони* Платон пише:

„Треба ли, да и дадиље под претњом законске казне терамо да децу редовно носе на село, или у храм или богзна куда код рођака, све док деца не буду у стању да сама стоје на ногама? Па и после тога будно да пазе да се деца не би **искривили удови**⁹⁶⁸ због принудног ослањања на њих, и да се и даље излажу напорима ношења док дете не напуни три године“.⁹⁶⁹

Да ли је Платон добио идеју да напише законске казне за дадиље које не воде довољну бригу о најмлађима, због присутности наведеног феномена *ишчашених кукова* у пракси? Његови погледи у вези профилаксе наведене проблематике били су врло напредни за временски период у коме је живео и у складу су са данашњим разумевањем. Уочио је да се *дете не рађа са деформитетом*, већ да он настаје услед утицаја спољних фактора, да настаје када дете треба да *прохода*, дете до треће године не треба излагати напорима, већ га и носити, да кашњење у откривању може да има за последицу *тежак инвалидитет*. Вероватно је желео да кроз увођење законске казне смањи присутност у пракси постојећег феномена.

Раније наведени случајеви јасно показују да постоје потешкоће и изазови истраживања особа са сметњама у развоју у античкој Грчкој. Претпоставља се да је постојао велики спектар различитих врста проблема су се особе са инвалидитетом суочавале што говори, што говори о вредностима и стандардима у којима је древно античко грчко друштво било прилично другачије од данашњег. Вероватно су стални ратови имали за последицу настајање различитих повреда (психичких и физичких) о којима постоји мало података. Појединци са инвалидитетом су често коришћени у рату, али нису имале право на оружје, па су обично били убијани. Грчко друштво је инвалиде доживљавало као терет за друштво. Стога се веровало да такви појединци морају доказати да могу преживети ако им се дозволи да живе⁹⁷⁰.

Претходно разматрано усмерено је ка питању – да ли су антички Грци посвећивали довољну пажњу *процесу вежбања* особа са сметњама у развоју, као што су то чинили са

⁹⁶⁸ У данашњој литератури пише: „Урођено ишчашење кукова је једна од најдоминантнијих урођених мана коштаног-зглобног система. Према лекарским статистикама 75% урођених деформитета локомоторног система приписује се овом поремећају. Често је ишчашење кукова удружено са другим деформитетима. У основи поремећаја је неправилност у развоју зглоба кука, што у случају неадекватног третмана и кашњена са терапијом често оставља тешке последице, *тежак инвалидитет*. Деформитет кукова се касно открива, јер по рођењу није одмах уочљив као остале урођене мане. *Како се испољава?* Испољава се неједнаким браздама на ногама, ограниченим покретима у куку, а у неким случајевима једна нога може бити краћа. Поремећај је десет пута чешћи код мушке него код женске деце. *Како настаје урођено ишчашење кукова?* У већини случајева дете се не рађа са овим деформитетом, већ се поремећај манифестује приликом *проходавања*, јер ова деце два месеца касније проходају у односу на своје вршњаке. Деформитет настаје због плитке чашице и неразвијене главице зглоба кука, тако да под утицајем сопствене тежине тела приликом проходавања, кук излази из своје плитке чашице и настаје ишчашење. Очигледно је да се *дете не рађа са деформитетом*, већ да он настаје услед утицаја спољних фактора. Зато је неопходно спречити њихов утицај“.

(<https://www.stetoskop.info/zdravlje-dece/urodjeno-iscasenje-kukova>).

⁹⁶⁹ Platon, 1971, Књига VII, 789 E, 254.

⁹⁷⁰ Abulhul, 2020, 211: „Individuals with disabilities were also often used in war; however, they were made to fight without any resources, and so they were usually killed. Greek society perceived disabled individuals as a burden to society. Thus, it was believed that such individuals needed to prove that they could survive if they were to be allowed to live“.

осталим младима у палестри и гимназијама? Можда би се одговор на ово питање могао објаснити кроз мишљење које је имао Платон:

„Свакако да у државним уређењима постоје тешкоће у томе како да не буде никаквог неслагања између стварности и намере. При томе се, изгледа, дешава исто што се дешава и са телима, где *непостоји никаква могућност да се за свако појединачно тело пропише одређено држање*, а да се при том не покаже да тај исти пропис нашем телу на неки начин шкоди, а на други начин не шкоди“.⁹⁷¹

Платон је вероватно желео да каже како је тешко остварити индивидуални приступ у решавању неког недовољно доброг статуса тела које је требало побољшати. То значи да није постојао, или је постојао у некој малој мери, индивидуални приступ рада са особама са сметњама у развоју.

6.4. Параолимпијске игре

Плакона и сар.⁹⁷² сматрају да је велики полиморфни развој феномена Параолимпијских игара у времену, образовној и научној кохерентности, проблемима на релацији наука/теорија и пракса, постојећим друштвено-политичким идеологијама и др. утицао да су данас људи у свету образовани и прихватају вредности, како Олимпијских игара, тако и Параолимпијских игара.

Реч параолимпијски произилази из грачке речи *παρά* – *пород*, *за*, што значи да се оне одржавају непосредно после Олимпијских игара. Донедавни мото Међународног параолимпијског комитета – „Омогућити параолимпијским спортистима да постигну успех у спорту, надахнуће и узбуђење света“, замењен је новим „Дух у покрету“.

Чињеница је да су ратови одувек били присутни у људској цивилизацији. Како се тема овога рада односи на античку Грчку, то ће се направити мали осврт на припреме за рат. Познато је да су се у палестрама и гимназијама млади припремали за рат, било да се то односило на освајање других земаља или одбрану своје земље. Али, исто тако није забележено да су постојале установе и методи за опоравак или укључење у друштвени живот за особе које су доживеле трауме (психичког или физичког карактера). Поготово нису били укључени у простор спорта. Трбало је много времена да прође како би се створила свест у друштву да је могуће остварити услове за укључење особа са различитим врстама инвалидитета у простор спорта. Може се закључити да припрема за рат, некад и данас, представљају заједничку тангенту античке Грчке и данашње цивилизације. Али, после рата требало је омогућити онима који су доживели неку трајну повреду тела и слично, да наставе физичку активност у виду припрема за спортско такмичење, а не рат. Ипак, не може се заобићи чињеница да су антички Грци за време Олимпијских игара прекидали ратове и успоставили примирје, док то данас није случај.

Идејни творац Параолимпијских игара је др Лудвиг Гутман (Ludwig, Guttmann), неуролог. Сматрао је да је уместо седатива и лежања у кревету, физичка активност много боља терапија за физичко и ментално оздрављење и дизање нивоа самопоуздања жртава рата. Организовао је спортско такмичење за ветеране Другог светског рата са повредама

⁹⁷¹ Platon, 1971, Књига I, 636 A, 21.

⁹⁷² Plakona i sar. 2010, 46.

кичме који су се међусобно такмичили 1948. године у војној болници Стоук Мендевила (Stoke Mandeville). Прве Параолимпијске игара одржане су 1960. године у Риму, где су и добиле назив „Параолимпијске игре“. У Риму су одржана такмичења у шест дисциплина: атлетика, пливање, кошарка, стони тенис, мачевање и стреличарство⁹⁷³.

Параолимпијске игре су спортски планетарни догађај у коме учествују такмичари подељени у шест група по врстама инвалидитета:

- ампутирци - особе које су потпуно или делимично изгубиле барем један екстремитет;
- церебрални параплегичари;
- слепи и слабовиди – са оштећеним видом, од делимичног оштећења до потпуног слепила;
- особе са интелектуалним поремећајем;
- особе са повредама кичмене мождине, које су приморане да се такмиче у колицима и
- особе које не спадају ни у једну од претходних група (les autres) – као што су особе патуљастог раста или оболеле од мултиплекс склерозе⁹⁷⁴.

Параолимпијске игре представљају елитно такмичење за спортисте са различитим врстама инвалидитета. Циљ Параолимпијског покрета је да се на одређени начин што више приближе вредностима Олимпијског покрета. Треба имати у виду да је главна порука Параолимпијског покрета та да инвалидност не представља препреку у равноправном учешћу у друштву, спорту и постизању циљева. Особе са инвалидитетом су појединци са психофизичким недостацима (са којима се рађају или их стичу током живота). Ови недостаци их онемогућавају да се формирају и остваре као потпуни прихваћени чланови друштва. То нису болесне особе које треба лечити, а нису ни здраве, јер имају психофизичке недостатке.

Зато Параолимпијски покрет има за циљ да докаже и покаже да људи са различитим инвалидитетом могу равноправно да учествују у скоро свим спортским дисциплинама. Да би се остваривали врхунски резултати на Параолимпијским играма, неопходно је да се подигну услови тренирања за спортисте са инвалидитетом, образују пратећи кадрови, побољшају и усаврше средства којима се користе. Развој иновационе технологије у спорту утицао је на то да су код параолимпијаца који се такмиче у појединим дисциплинама достигнути резултати који на одређени начин представљају „немогућа остварења“.

На основу претходно разматране проблематике може се закључити да су у античкој Грчкој постојале особе са сметњама у развоју и инвалидитетом. Све особе које су у рату постали инвалиди нису биле укључене у тадашње спортске активности, јер таква идеја није постојала код античких Грка. Међутим, веза између рата и античких Олимпијских игара, иако није постојала, иницирала је на неки начин настанак данашњих

⁹⁷³ <https://www.britannica.com/sports/Paralympic-Games>.

⁹⁷⁴ <https://www.paralympic.org/classification>.

Параолимпијских игара. У суштини, могло би се рећи да су рат и опоравак инвалида после рата, изнедрили данашње Параолимпијске игре.

После анализирања наведене тематике овога дела рада могла би се испитати могућност откривања присутности одређених метода и средстава које су користили антички Грци за побољшање здравственог статуса особа са сметњама у развоју и инвалидитетом који би могли бити корисни и у данашње време. Добро би било да се чује мишљење и антрополога о овој теми.

Претпоставка је да би изазов истраживања које би се односило на различите теме (развој деце са сметњама, рад са ратним инвалидима и др.) у смислу прикупљања већег матерјала из античког периода створило јаснију слику како би се могло остварити међукултурално поређење античке Грчке и данашњих достигнућа.

7. ОБРИСИ МАТЕМАТИКЕ У ПРОСТОРУ АГОНАЛНИХ ДОГАЂАЈА АНТИЧКЕ ГРЧКЕ

7.1. Математичари у простору палеоспорта

Математика је нашла примену у готово свим наукама и технологијама, најпре у премеравању земљишта (геодезији) и физици⁹⁷⁵. С обзиром да заслужује стално проучавање, то се циљ овог дела рада огледа у прикупљању и откривању (не)познатих истина који се односе на значај коришћења математике у простору палеоспорта античке Грчке.

Досадашња проучавања Талесовог и Питагориног живота и рада, истакнутих математичара из периода античке Грчке, показала су њихову образованост и из других научних дисциплина. Код њих је био присутан мултидисциплинарни приступ изучавања појава, који им је омогућио да се искажу као признати прото научници. Поред краћег навођења заслуга из области математике, приказаће се њихова веза и са палеоспортом.

Талес из Милета (620-546. пре Хр.) био је математичар, филозоф, научник, вешт морепловац и трговац који је проучавао природу.

Талес на Играма. Забележено је да је Талес био на Панхеленским играма - у Истмији и Делфима⁹⁷⁶. То говори да је, између осталих спортских догађаја, посматрао и сам старт *трке стадион*, који ће у даљем разматрању бити актуелна тема. У античкој литератури није забележено да је Талес био на Свечаним играма у Олимпији. Али, са друге стране, прича се да је путовао у Египат, који је знатно удаљенији од Олимпије. Ове чињенице могу да усмере истраживача на питања: Да ли је Талес само два пута био на Панхеленским играма (у Истмији и Делфима)? Зашто није био на најзначајнијим Играма у Олимпији, док је на мање значајним био присутан? За Ферекида, који се дружио са Талесом и живео на острву Лезбос (у Јонском мору северно од Милета) забележено је да је био у Олимпији⁹⁷⁷. Ако су били блиски пријатељи и мењали искуство, зашто Талес није путовао заједно са Ферекидом на Игре у Олимпију?

Познавао геометрију. Талес представља личност која је одлично познавала геометрију. Памфила каже да је код Египћана учио геометрију⁹⁷⁸. Барнет сматра да је Талес био оснивач Милетске школе, а самим тим и први човек науке. Наводи да је Талес имао удела у увођењу египатске геометрије у грчку, као и мерење удаљености бродова и висина пирамиде⁹⁷⁹. Њему се приписују докази многих теорема о једнакости правих углова, затим да наспрам једнаких страница троуглова леже једнаки углови, да је у кругу периферијски угао над пречником увек прав, да су странице сличних троуглова пропорционалне итд.⁹⁸⁰

⁹⁷⁵ Кирхнер, Михаелис, 2004, 322.

⁹⁷⁶ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 1, 41, 13.

⁹⁷⁷ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 11, 116, 39.

⁹⁷⁸ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 1, 24, 8.

⁹⁷⁹ Barnet, 2004, 54, 55, 58, 59, 61.

⁹⁸⁰ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 1, 24, 7; Diels, 1983, 74, 85.

Сама реч *геометрија* дословно означава „мерење земље“ и изведена је од две грчке речи *γῆα* (геа) – „земља“ и *μετρέω* (метрео) – „мерим“.⁹⁸¹ Према Херодоту, египатска геометрија настала је због потребе да се мере земљишне парцеле, чему су Египћани морали често прибегавати због поплава Нила. Херодот о томе пише:

„За овог краља⁹⁸² кажу да је разделио цео Египат и дао сваком Египћанину један *четвороугласт* део земље и од те земље створио себи приходе, одредивши да се даје годишњи порез. Сваки коме би река однела нешто земље, морао би то одмах да јави краљу. Тада би овај послао своје *чиновнике* да прегледају и *измере* за колико се земља смањила и да према томе одреде колики ће порез убудуће плаћати. Изгледа ми да је у вези с тим пронађена и геометрија, и да је одатле касније доспела и у Хелладу“.⁹⁸³

Као што је Талес измерио висину Кеопсове пирамиде и одредио удаљеност бродова⁹⁸⁴, служећи се сличношћу *правоуглих једнакокних троуглова*, можда је уочио могућност коришћења аналогног принципа и код начина стартовања у *трци стадион*. Асоцијација би се могла односити на присутне канаве код који су затезали водоравно постављење летвице испред атлета (представљало хипотенузу у правоуглом једнакокном троуглу – прим. аутора) код стартног механизма *испликс* (сл. 69). Када човек, који држи затегнуте канаве у руци (данашњи стартер – прим. аутора), отпусти те канаве, тада летвице падну надолу, што омогућава да се уз истовремени почетак трке, претрчи иста раздаљина.

Чињеница је да су се технолошке новине у палеоспорту – старт у трчању атлета на стадиону и старт коњских трка на хиподрому, појавиле у периоду када је Талес долазио да посматра спортске догађаје током одржавања Игара на Пелопонезу. Као добар математичар, можда је имао разговоре са организаторима и конструкторима нове технологије стартног механизма. Уколико би се ова теза која заслужује проучавања, понудила научницима као тема за истраживање, можда би се могло доћи до неког дубљег сазнања, које ће потврдити, или одбацити, наведену тезу.

Био је и „*генијални практичар*“. Претпоставка је да Талес, није био само пасивни посматрач на Панхеленским играма у Истмији и Делфима, већ је налазио инспирацију и за неке нове идеје изван простора праксе палео спорта. Ту тезу можда поткрепљују речи

⁹⁸¹ Тошић, 4(2009/10) 1.

⁹⁸² Сезострис III био је пети фараон дванаесте династије, који је владао од око 1882. до 1842. г. пре Хр. Међу његовим највећим остварењима је изградња *Сезострисових канала*. Египтолози сматрају да је вероватно био најмоћнији од владара дванаесте династије. Сезострисови успешни војни походи увели су Египат у епоху мира, раста градова и економије. Био је један од ретких владара који су проглашени за божанство још за живота (sr.wikipedia.org/wiki/Сезострис_III).

Херодот објашњава зашто је Сезострис III *испресецао земљу каналима*:

„Вративши се у Египат Сезострис је мноштво заробљеника искористио: морали су [...] да ископају све канале којима је сад Египат испресецао; тиме су нехотице учинили да се сада не може јахати нити возити колима кроз Египат као раније. Отада, наиме, у Египту, иако је сав раван, због мноштва канала који пресецају земљу у свим правцима, нема ни кола, ни коња. Краљ је испресецао земљу каналима због тога што становници који не станују на обали Нила, него у градовима и унутрашњости земље, кад Нил опадне, у оскудици воде, пију воду из бунара која није за пиће. Због тога је сав Египат испресецао каналима“ (Херодот, 1988, I, Књига друга, 108, 157-158).

⁹⁸³ Herodot, 1988, I, Knjiga druga, 109, 158.

⁹⁸⁴ Laertije, 1979, Knjiga I, glava 1, 24, 8.

Аристотела: „Талес је био *генијални практичар*“.⁹⁸⁵ И градитељ, како наводи Лаертије: „[...] као савременик Крезов, коме је обећао да ће прећи реку Халис (сл. 61) не градећи мост, тако што је скренуо ток реке“.⁹⁸⁶ О томе је писао и Херодот, да је Талес око 547. пре Хр., променио ток реке Халис како би олакшао прелазак војске лидијског краља Креза⁹⁸⁷.

Сл. 61 Данашњи изглед реке Халис⁹⁸⁸

Живео је од 620. до 546. године пре Хр. - у периоду када су се појавиле велике *стартне плоче*, као и *стартни уређај (испликс)* на Панхеленским играма. Сталне полазне линије за *трку стадион* биле су урезане у камене плоче у Олимпији од V века пре Хр. Нешто касније, изграђен је и стартни механизам (*испликс*) чије постојање је потврђено ископавањима у Истмији⁹⁸⁹.

Умро на стадиону. Лаертије је записао: „Мудрац Талес умро је док је посматрао атлетску утакмицу, од врућине, жеђи и слабости, већ у годинама“.⁹⁹⁰ То говори да је, чак и у старости, био поштовалац палео спорта.

Може се закључити - неоспорна је чињеница да изложени аргументи за позицију да Талес, који је у старости умро на стадиону посматрајући спортске догађаје, и који је, поред математике, имао шири опус знања из различитих научних области, није могао нимало бити заинтересован за неку комуникацију са људима који су водили рачуна да се Панхеленске игре, на завидном нивоу постојеће технологије, успешно спроведу.

Питагора са острва Самос (582-500) је основао своју *школу у Кротону* (јужна Италија). У њој су постојали *математичари*, који би могли да се схвате као математичари у данашњем смислу речи, али првенствено као научници и истраживачи, и *акусматичари*, који су били задужени за очување старих правила питагорејског начина живота⁹⁹¹. Он је

⁹⁸⁵ Aristotel, 1984, I Knjga, glava IV, 1259a, 5-6, 19.

⁹⁸⁶ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 1, 38, 12.

⁹⁸⁷ Херодот објашњава догађај – када је Крез повео рат против Кира његова војска је наишла на реку Халис као велику препреку. Талес је решио проблем тако што је наредио да се иза логора ископа ров у облику полумесеца, што је ниво воде смањило толико да ју је лако било прегазити (Herodot, 1988, I, Knjiga prva, 75, 41-42).

⁹⁸⁸ <https://web.archive.org/web/20110629164756/http://www.livius.org/th/thales/thales.html>

⁹⁸⁹ Christopoulos, Bastias, 1976, 160.

⁹⁹⁰ Laertije, 1979, Knjiga I, Glava 1, 39, 12.

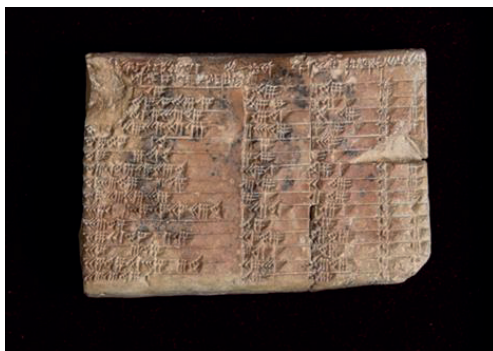
⁹⁹¹ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava I, 10, 269; Diels, I, 1983, 359.

геометрију довео до савршенства, много времена провео је проучавајући аритметику у вези с геометријом⁹⁹². Лаертије наглашава да се Питагора истицао у погледу истраживања.

Каже: „Лекар Хераклит напросто виче и прича: 'Мнесархов син, Питагора се више од свих осталих људи бавио истраживањем'."⁹⁹³

У области математике Питагора се посебно бавио *геометријом и теоријом бројева*. Њему се приписују: став о збиру унутрашњих углова троугла, I, III, IV став о подударности троуглова, ставови о разлагању равни на правилне троугаоне, четвороугаоне и шестоугаоне површи. Он је први зачео учење о паралелним правима, о пропорцијама, о сличним ликовима, о узајамном односу правих и равни и учење о полиедрима.⁹⁹⁴

Живановић објашњава да Питагорина теорема омогућава израчунавање треће непознате странице правоуглог троугла, ако су му задате друге две. Наводи да су старим Грцима посебно били занимљиви правоугли троуглови са целобројним страницама и да се називају *Питагориниом троугловима*, а одговарајуће тројке природних бројева (a , b , c) *Питагориним тројкама*. Каже да су за тројку (3, 4, 5) Египћани знали бар 2000 година пре Питагоре и да се троугао са тим страницама често назива и Египатски. Наводи како неки историчари математике тврде да је Вавилонцима било познато опште решење, овог проблема, у скупу природних бројева. Објашњава да ту претпоставку поткрепљује *глинена плоча Пимптон 322*⁹⁹⁵ пронађена у Месопотамији, која даје зачуђујуће велике бројеве као решења поменутог проблема (слика 62). Каже да су у табели дате вредности хипотенузе и једне катете⁹⁹⁶.

Сл. 62 Вавилонска глинена плоча *Пимптон 322*

Миликшић наводи како су два аустралијска математичара (Данијел Менсфилд и Норма Вајлдбергер са Универзитета Нови Јужни Велс) у журналу *Историјска математика* написали о свом открићу да је древна вавилонска глинена плоча стара око 3.700 година у ствари алатка за решавање тригонометријских проблема, 3.000 година испред свог времена, која може да се примењује на многе технике које су вавилонски

⁹⁹² Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava I, 12, 270.

⁹⁹³ Laertije, 1979, Knjiga VIII, Glava I, 6, 268.

⁹⁹⁴ <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0>

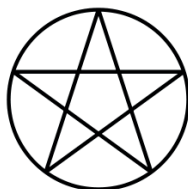
⁹⁹⁵ Вавилонска глинена плоча из око 1800. год. пре Хр., коју је пронашао амерички археолог Едгар Џемс Бенкс 1922. Године. Плочу је откупио Џорџ - Адамс Пимптон, који ју је у својој колекцији завео под редним бројем 322. Пимптон је колекцију поклонио Колумбија универзитету где се и данас чува (Живановић, 2011, 56).

⁹⁹⁶ Живановић, 2011, 56-58.

математичари усавршили. Објашњава да је та плоча, позната под називом *Пимптон 322*, откривена почетком 1900-тих година на југу Ирака и већ дуго време привлачи интересовање научника. Каже да садржи 60 бројева организованих у 15 редова и 4 колоне исписаних на комаду глине широком око 13 и високом 9 сантиметара. Једна колона садржи само бројеве редова од 1-15, док су преостале три много занимљивије. Наводи математичаре Ото Неугебауер-а и Абрахам-а Саш-а који су 1940-тих указали да су те три колоне суштински *Питагорина тројка* – уређена тројка природних бројева која задовољава једнакост $a^2 + b^2 = c^2$. Сматра да је ово значајно када се узме у обзир чињеница да је Питагора, чије име то носи, рођен много касније⁹⁹⁷.

Живановић сматра да без познавања Питагорине теореме, античке цивилизације не би могле конструисати оне монументалне грађевине које су њима биле на корист, а нама за дивљење. Заступа став да је развој науке кроз векове незамислив без геометрије, а геометрија незамислива без Питагорине теореме. Каже да Питагорина теорема представља језгро великог броја фундаменталних тврђења у разним математичким дисциплинама, а самим тим и у наукама, којима те математичке дисциплине дају основне методе научног истраживања и закључивања. Наводи да су на једној математичкој конференцији у јулу 1999. године Пол и Џек Абад⁹⁹⁸ представили своју листу 100 најзначајнијих математичких теорема. На прво место поставили су питагорјско откриће ирационалних бројева, а на четвртом месту је била Питагорина теорема⁹⁹⁹.

Геометријски симбол Питагорине школе био је *пентаграм* (троструки троугао), у коме се линије пентаграма пресецају по сразмери златног пресека (сл. 63). У питању је правилна петокрака звезда, која у свом средишту има уписан правилни петоугаоник, а њени врхови полазе из темена једног описаног правилног петоугаоника (дијагонале правилног петоугаоника дају правилну петокраку звезду). Антички Грци су веровали да свака тачка пентаграма представља елемент скупа: воду, земљу, ваздух, ватру и идеју. Пентаграм је такође настао из појмова о постојању човекових пет прстију на рукама и ногама. Али за многе грчке филозофе, петокрака је била симбол моћи, имунитета, здравља и знања¹⁰⁰⁰.

Сл. 63 Пентаграм – симбол Питагорине школе

Питагора је открио да се бројеви могу исказати у облику геометријских фигура као троугаони, квадратни и правоугаони. Прво се појавио декадни систем – у коме се представљао број десет као троугао чија се страница састојала из 4 тачке. Из њега се на први поглед види да је $1 + 2 + 3 + 4 = 10$. Ови зборови се називају „*троугаони бројеви*“ (сл. 63). Из сличних разлога, зборови низова узастопних непарних бројева – „*правоугаони*“. Ако се непарни бројеви додају у облику *гномона*, резултат је увек слична

⁹⁹⁷ Milikić M. Na ovoj drevnoj ploči nalazi se NEVEROVATNO OTKRICE. Slobodno vreme, Vesti, 31. avgust 2017. <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/vesti/na-ovoj-drevnoj-ploci-nalazi-se-neverovatno-otkrice/3xck94j>

⁹⁹⁸ Погледати на <http://blog.drscottfranklin.net/category/favorite-theorems/>.

⁹⁹⁹ Живановић, 2011, 57.

¹⁰⁰⁰ <https://www.britannica.com/topic/pentagram>

геометријска фигура, односно квадрат, а ако се додају парни бројеви, добијају се низови правоугаоника¹⁰⁰¹.

Као што је познато Питагора је најпознатији по својој теореме о односу *хипотенузе* (c) и *катета* (a , b) у правоуглом троуглу ($c^2 = a^2 + b^2$). Барнет каже: „Само име 'хипотенуза' потврђује чврсту везу између те две ствари. Тај канап који се поставља (развлачи) као гранична линија, то је сигурно канап „арпедонапта“.¹⁰⁰² Хипотенуза долази од грчке речи $\acute{\upsilon}\lambda\omicron\tau\epsilon\iota\nu\omega$ (*ипотеино*) „затезати“. Дословно значење речи $\acute{\upsilon}\lambda\omicron\tau\epsilon\iota\nu\omicron\sigma\alpha$ - је „затегнута“. Назив долази од начина конструкције правоуглих египатских троуглова помоћу затезања канапа. Еуклид је уместо термина „хипотенуза“ и писао „*страница која затеже прав угао*“.¹⁰⁰³

Може се рећи да Питагорина теорема, која говори о хипотенузи и катетама у правоуглом троуглу, има везу са палеоспортом, преко синтагме „затезати канап“ код нове технологије стартовања тркача – у облику троугла који се користио при старту тркача на Панхеленским играма. Хипотенуза („затегнути канап“) сада је представљала стартну линију тркача. На основу истинитости да је Питагора био победник у боксу на 48. Олимпијади (588. пре Хр.)¹⁰⁰⁴, може се закључити да је био присутан на Свечаним играма у Олимпији. Самим тим имао је могућност да се непосредно увери како је организационо изгледао сам старт *трке стадион* и добије идеју да се унапреди технологија стартовања тркача.

За Питагору Лаертије је записао:

„Живот је упоређивао са свечаним сабором, где неки долазе да би се такмичили за награду, а други доносе робу да би је продали, а само најбољи долазе као посматрачи; тако исто, у животу неки показују своју ропску душу, лакоми на славу и добит, а да само филозоф тражи истину“.¹⁰⁰⁵

Питагора је живот упоређивао са *свечаним сабором*, вероватно сматрајући да као што је живот најважнији, тако су и *Свечане игре у Олимпији* најважније за човека античке Грчке. А речи „да само филозоф тражи истину“ могу се тумачити „да *агона* тражи да се поштују правила“. То би могло значити да се све атлете ставе у равноправне услове на старту *трке стадион*. За време његовог периода живота појавио механизам на старту за *трку стадион* (*испликс*). Можда су његово знање из математике, искуство као такмичара и касније посматрача Игара у Олимпији могли створити услове да се и он појави као могућа саветодавна личност да се организатори и конструктори механизма за старт *трке стадион* определе за геометријски облик троугла који су творили затегнути канапи.

¹⁰⁰¹ Burnet, 2004, 127-129.

¹⁰⁰² Burnet (1920, 73) - „The very name 'hypotenuse' ($\acute{\upsilon}\lambda\omicron\tau\epsilon\iota\nu\omicron\sigma\alpha$) affords strong confirmation of the intimate connexion between the two things. It means literally 'the cord stretching over against', and this is surely just the rope of the 'arpedonapt'.”

У старом Египту, (x)*арпедонапти* (геометри) користили су конопце у чворовима, растегнутих тако да не попуштају (падају на земљу). Конкретно, користили су 3-4-5 троуглова и висак, који су и данас у употреби. У суштини били су у могућности да нацртају правоугли троугао тако што су развлачили конопац. Њихова технологија истезања ужета проширила се на стару Грчку и Индију, где је подстакла развој геометрије и математике.

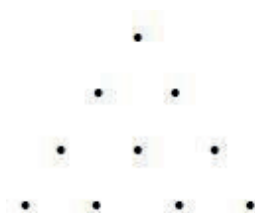
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=1526703280837414&set=a.246963992144689>

¹⁰⁰³ Тошић, 2009/10, 2.

¹⁰⁰⁴ <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>

¹⁰⁰⁵ Laertije, Knjiga VIII, Glava 1, 8, 269.

Барнет заступа став да је Питагорејско друштво постало главна научна школа античке Грчке, а извесно је да питагорејска наука сеже у ране године V века пре Христа, а самим тим и до оснивача¹⁰⁰⁶. Каже да се Аристотел позива на троугласте, квадратне и дугуљасте бројеве, а предање потврђује да је велико откриће које је Питагора дао човечанству управо лик ове врсте, *тетрактис*, којим су се питагорејци заклињали¹⁰⁰⁷.

Сл. 64 Схематски приказ *тетрактиса*

Барнет за *тетрактис* каже:

„Била је то оваква фигура: и представљала је број десет као троугао од четири. На први поглед је показало да је $1+2+3+4=10$. Спеусипос (*Speusippos*) нам говори о неколико својстава која су Питагорејци открили у декади. То је, на пример, први број онај који у себи има једнак број простих и сложених бројева. Колико од тога сеже до самог Питагоре, не можемо рећи; али вероватно имамо оправдање што му упућујемо закључак да је 'по природи' што сви Хелени и варвари броје до десет и онда почињу изнова. Очигледно је да се *тетрактис* може неограничено продужавати тако да приказује збир низа узастопних целих бројева у графичком облику, па се у овој суми сходно томе називају 'троугласти бројеви'. Из сличних разлога, збир низа узастопних непарних бројева називају се 'квадратни бројеви', а они узастопних парних бројева 'дугуљасти'. Ако се саберу непарни бројеви у облику гномона, резултат је увек слична фигура, односно квадрат, док, ако се саберу парни бројеви, добија се низ правоугаоника“.¹⁰⁰⁸

У суштини *тетрактис* означава хармонијски низ бројева 1-2-3-4 и геометријску фигуру коју чине тачке у облику троугла (на врху 1 и у задњем реду 4). *Тетрактис* је као мистични симбол користио Питагора да ученицима објасни свет. Теме тругла је *монада*, следе *дијада* и *тријада*, а све странице су *тетраде* (ватра, земља, вода и ваздух). *Тетраде* су истовремено и четири стране света¹⁰⁰⁹.

Може се поставити питање - да ли се између *тетрактиса* у математици и *тетраса* у палеоспорту може наћи аналогија?

Филострат који је живео у II веку после Хр, говори о једном новом *циклусу тренинга од четири дана (микроциклус)*, који се називао *тетрас* (грч. *тетράδες*, *тетрадес*). Каже да је тај систем трајао 500 година и да се користио до краја трајања античких Олимпијских игара. То значи да је почео да се користи од II века пре Хр. па до 393. године. Филострат објашњава:

¹⁰⁰⁶ Burnet, 1920, 69.

¹⁰⁰⁷ Burnet, 1920, 72.

¹⁰⁰⁸ Burnet, 1920, 72.

¹⁰⁰⁹ <https://sirijus.rs/glossary/tetraktis/>

„Под *тетрасом* подразумевамо низ вежбања која се истерују до краја кроз четири узастопна дана. Први дан припрема атлету, други подиже напетост, у трећем попушта рад и најзад четврти дан га држи у осредњој кондицији. Припремна вежба састоји се из покрета који су краткотрајно напорни и брзи, а који запале атлету и усмере га на предстојећи рад. Најнапорнија вежбања су неумољиво испољавање снаге која се крије у самој његовој природи, а вежба опадајуће напорности је такво кретање које враћа атлету у нормално стање. Онај дан који одржава атлету у средњој кондицији, поучава га да избегава противника, али да не дозволи да му он избегне. А они који хармонијски упражњавају целу ову методу и тако до краја извршавају ове *тетрасе*, занемарују ону науку која се стара да проучи атлету у тренингу. Јер, да ли ће штитити неко јело, пијење вина, или неки тајни начин исхране, бриге, замор и још много што шта делом је питање воље, а делом је од воље независно. Па како ћемо их лечити ако примењујемо *тетрас* и унапред утврђени начин вежбања“¹⁰¹⁰

Тетрас је имао следећу структуру:

- Први дан – припремне вежбе максималног интензитета, али краткотрајног извођења.„Који запале атлету и усмере га на следећи тренинг“;
- Други дан – вежбе великог интензитета. Циљ је био да се што дуже издрже различите вежбе под великим интензитетом оптерећења – „...напорнија вежбања су неумољиво испољавање снаге која се крије у самој његовој природи.“;
- Трећи дан – одмор; користила су се спорија кретања чији је циљ био да спортисти дају снагу после одмарања од других тренажних дана;
- Четврти дан – вежбе средњег интензитета. Највише се вежбала тактика – како да се победи противник; у рвању како да се избегне противник, у трчању промена ритма и др. – „...опадајуће напорности су такво кретање које враћа атлету у нормално стање“.¹⁰¹¹

Проучавајући литературу из периода античке Грчке и компарирајући је са данашњим сазнањима из области спортског тренинга утврђено је да се и данас најчешће примењује план и програм циклуса тренинга од четири дана (микроциклус), који се у античко време називао *тетрас*¹⁰¹². Ипак, неопходно је нагласити да су неупоредиви сегменти који се односе на коришћење тренажних метода и средстава у опсегу немало спортских области и дисциплина које нису постојале у античко време – прим. аутора. Дакле, после анализе постојећих докумената може се рећи да између *тетрактиса* у математици и *тетраса* у палеоспорту постоји аналогија, која се огледа у броју четири.

¹⁰¹⁰ Φιλοστράτος, 1992, 47, 91, 93.

¹⁰¹¹ Φιλοστράτος, 1992, 47, 91, 93.

¹⁰¹² Stefanović, Ioannidis, Kariotu, 2008, 113.

7.2. Стартни механизам на античким стадионима – допринос древној грчкој технологији

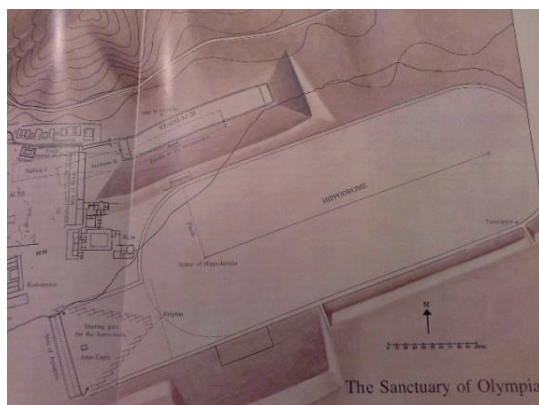
Историјски и археолошки докази о стартној линији и стартном механизму на стадионима Панхеленских игара одувек су били загонетка за истраживаче и захтевају даља проучавања.

7.2.1. Свечане игре у Олимпији

Археолошка истраживања у Олимпији показала су присутност четири стадиона. Стефоси наводи да је најстарији стадион у Олимпији постојао у периоду 776-560. пре Хр. *Стадион 1* - око 560. пре Хр., *Стадион 2* – око 500. пре Хр. и *Стадион 3* – између V и IV в. пре Хр.¹⁰¹³. За даљу анализу треба имати у виду актуелну чињеницу да су познати математичари Талес и Питагора живели у периоду када су настали *Стадион 1* и *Стадион 2*, као и велике стартне плоче са стартним уређајем (*испликс*).

Због боље организације такмичења и функционалности, током времена, мењао се положај стадиона, углавном удаљавајући од централног места - храма бога Зевса.

Валаванис сматра да су стално растући престиж и углед Олимпије у тадашњем свету довели у V веку пре Хр. до великог повећања броја ходочасника и гледалаца на играма. Објашњава да су након проширења програма такмичења Игре трајале пет дана, док је радикално редицајнирање стадиона резултирало побољшаном организацијом и садржајима за гледаоце. Наводи да би се ослободио простор за потребе светилишта и омогућило стварање већих насипа за гледаоце, стадион је померен за 75 m на исток и 12 m на север, како би заузео данашњу позицију (сл. 65). Каже да је дотадашња земљана тркачка стаза добила свој коначни облик - њена дужина била је 212 m, а раздаљина коју су тркачи требали да претрче између дрвених стубова постављених на *каменим стартним плочама* и циља износила је *600 олимпијских стопа*, односно 192,28 m¹⁰¹⁴. Милер наводи да је дужина стопала незнатно варирала: у Олимпији је износила 32,05 cm, док у Немеји 29,65 cm¹⁰¹⁵.

Сл. 65 Генерални план Олимпије – Стадиони 1, 2 и 3; и хиподром¹⁰¹⁶

¹⁰¹³ Στέφωση, 2004, 36.

¹⁰¹⁴ Valavanis, 2004, 100.

¹⁰¹⁵ Miller, 2004, 198.

¹⁰¹⁶ Christopoulos, Bastias, 1976, 100-101.

Судија задужен за старт трке (*афетес*) био је гласник или трубач¹⁰¹⁷. Он је позивао атлете да се поставе на стартна места, која су претходно одређена жребањем. Када би се сви поставили на стартну линију¹⁰¹⁸, *гласник* би дао сигнал за старт трке гласно викнувши крените (*апите*) или трубач звуком салпиге. У жељи да победе, понеки тркачи су прерано кретали у трку. Да би се то „бежање“ на старту спречило организатори Игара су осмислили посебан механизам који се назвао *испликс*.

Старт за трке је у почетку био уцртан у земљу. Атлете су заузимали стојећи положај са једном ногом напред, док су за позади постављену ногу копали упориште. У почетку је *стартно место* на стадионима било обележено са две *паралелне линије* уцртане у земљу, у облику жљеба¹⁰¹⁹.

С обзиром да су линије морале често да се обнављају, то је долазило до могућности њиховог померања. Због тога су у V веку пре Хр. направљени *паралелни жљебови* дубине 2 cm и ширине 4 cm, на међусобном растојању од 16 cm у *правоугаоним каменим плочама* у које су се постављали прсти стопала, што представља претечу данашњих стартних блокова. На сваке 4 стопе (1.25 m), налазиле су се рупе у којима су за време такмичења стајали стубићи који су одвајали такмичаре на старту (сл. 66). У Олимпији је било 20 стартних позиција¹⁰²⁰. Археолошки налази стартних камених плоча у Олимпији приказани су на Слици 66.

Сл. 66 Камене плоче за старт трке у Олимпији са рупом у облику квадрата за постављање вертикалног стубића (лична архива аутора)

Крајем V века пре Хр. појавио се праведнији начин стартовања – *испликс* (грч. *ἰσπλιξ*), стартни уређај који је приказан на Слици 67. Тај механизам имао је облик *једнокраког троугла*, који се касније користио у целој античкој Грчкој, али су ипак постојале мале разлике од места до места¹⁰²¹. У Олимпији је ова справа била постављена на линији старта и састојала се од вертикалне гредице и хоризонталне летве. За вертикалну гредицу била је причвршћена хоризонтална летва – пречага (представљала препреку) коју је задржавао у хоризонталном положају канап затегнути од стране

¹⁰¹⁷ Ćirić, 1996, 359.

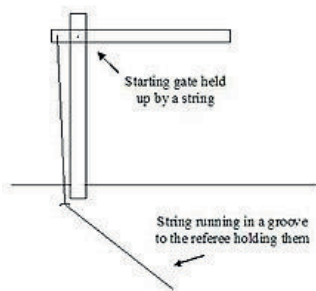
¹⁰¹⁸ Положај тркача на старту био је сличан данашњем „високом старту“ код тркача на средњим и дугим дистанцама. У атлетским спринтерским дисциплинама трчања користи се још тзв. „ниски старт“, док у штафетном трчању 4x100 m „полу високи старт“ у првој, другој и трећој измени. (Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 42, 58, 77).

¹⁰¹⁹ Μουρατιδη, 1992, 186.

¹⁰²⁰ Christopoulos, Bastias, 1976, 160.

¹⁰²¹ Μουρατιδη, 1992, 186.

стартера. Сваки тркач је стајао иза хоризонталне летве, док су сви канапи били централно повезани са стартером. Почетак трке започињао је када би стартер отпустио све канапе – последично су тада све хоризонталне летве пале надоле у исто време, омогућавајући тркачима да крену¹⁰²².

Сл. 67 Схематски приказ конструкције стартног механизма у трчању – *испликс*¹⁰²³

Познато је да се ниједна жена није такмичила на Свечаним играма у Олимпији. Али, каквог парадокса – могла је пре, или после Игара на том истом стадиону да покаже своје способности у трчању на дистанци од *5/6 стадиона*.

Сл. 68 Камена стартна линија за трку Хереја на стадиону у Олимпији (лична архива аутора)

Према Паусанију, Хиподамеја је у част богиње Хере у Олимпији организовала тзв. *Хереје* – такмичење младих девојака Елиде, прослављајући своје венчање са Пелопсом. Трчало се на дистанци од 500 стопа (160.22 m)¹⁰²⁴, што би данас више одговарало трци на 200 m. Може се уочити да је *камена стартна линија* за трку *Хереја* (сл. 68), остала очувана до данашњих дана. Чудно је да се она у литератури никада није приказала у облику фотографије (прим. аутора). Може се уочити да је линија старта била врло једноставна, од камена, природног облика и без *испликса*.

¹⁰²² <https://en.wikipedia.org/wiki/Hysplex>

¹⁰²³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Hysplex>

¹⁰²⁴ Christopoulos, Bastias, 1976, 171.

7.2.2. Игре у Истмији

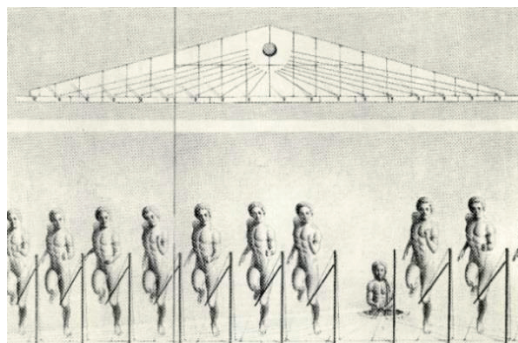
Почетни механизам (*испликс*) стазе за трчање у Истмији изграђен је у V веку пре Хр. Дрвени штап, причвршћен за конопац, држао је тркаче до знака за старт. Тада је један човек, који је стајао у јами, пустио ужад и штапови су тада пали (сл. 69). Овај механизам је био у употреби свега неколико деценија¹⁰²⁵.

Сл. 69 Археолошки налаз стартног механизма (*испликс*) у Истмији¹⁰²⁶

Христопулос и Бастијас су описали план и реконструкцију стартног механизма у Истмији у *трци стадион* (по К. Илиакису), који је приказан на Слици 70:

"То је *једнакокраки троугао* где је *хипотенуза* стартна линија. У врху троугла је округла јама у којој је стајао стартер. Дуж стартне линије су се налазиле шупљине у којима су били постављени усправни стубови за одвајање 17 *стартних позиција*. Атлете су стајале иза водоравних покретних пречки, чекајући на знак за полазак. Ове пречке су биле повезане канапима који су ишли до дна усправног стуба и даље дуж канала доведени су заједно до стартне јаме у којој је стајао стартер. По реконструкцији стартер пушта све канаве одједном, препреке изненада падају и сви тркачи стартују заједно".¹⁰²⁷

Сл. 70 Стартни уређај за *трку стадион* у Истмији (реконструкција према К. Илиакису, а наводима Christopoulos-а и Bastias-а, 1982, 158-159)

¹⁰²⁵ <http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/picEN/slides/P0423.jpg.html>

¹⁰²⁶ Λάτση, 1989, 84.

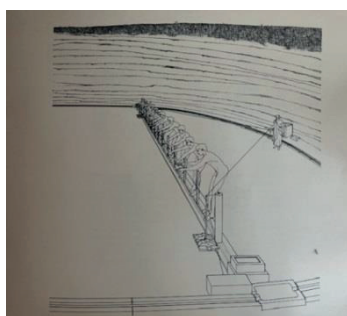
¹⁰²⁷ Christopoulos, Bastias, 1982, 158-159.

7.2.3. Игре у Немеји

На основу открића професора Паноса Валаваниса са Атинског универзитета, реконструкцију потпуно функционалног *испликса* у Немеји осмислио је Стефан Милер са Калифорнијског универзитета, професор емеритус класичне археологије на Берклију. Данашња верзија древног *испликса* је реконструисана на стадиону у Немеји 1993. године и коришћена је током оживљавања древних Немејских игара које се одржавају сваке четири године¹⁰²⁸. Главно у овом открићу била је теза професора Паноса Валаваниса да су древни писани текстови, који наводе делове *испликса*, користили исте речи као делови античког катапулта, као и камене базе на стадиону Немеја које су показивале величину и облик и међусобну повезаност разних елемената механизма¹⁰²⁹.

Древни грчки инжењери су измислили специјалну справу, названу *испликс* (*ὄσπληξ*), која се постављала на стартну линију трке како би спречила неблаговремени старт такмичара¹⁰³⁰. Проучавање овог уређаја заснива се на његовом јединственом приказу на панатенејској амфори из 344/343. пре Хр., архитектонским остацима три стадиона који се налазе на североисточном Пелопонезу (Истмија, Епидаурис, Немеја) и на тркачкој стази Коринтске агоре, као и о упућивању на *испликс* у два хеленистичка натписа са Делоса. Ови докази заједно са претпоставком да је на механизам функционисања таквог уређаја можда утицала напредна технологија каснокласичних катапулта довели су до извођења реконструкције *хисплекса*¹⁰³¹. Катапулт је измишљен око IV века пре Хр. као ратно оружје и коришћен је недуго затим за покретање тзв. *стартних капија* у атлетици¹⁰³².

Врло детаљан опис начина стартовања тркача на стадиону дао је Милер. Објашњава да су трке почињале од камене линије, *балбиса*, са два жљеба у које су спортисти постављали ножне прсте. Сматра да су ове камене линије у облику жљебова налагали спортисти да заузме исти став постављајући једну ногу у предњи, а другу у задњи жљеб. Свих 12 стартних места били су одвојени са вертикалним стубовима који су првобитно били урезани у квадратну рупу 6,5x6,5 cm обложену оловом у *балбису*. Дрвени стубови су били влажни како би се проширили на оловну облогу и задржали чврст ослонац¹⁰³³.

Сл. 71 Цртеж реконструкције *испликса* и *балбиса* коришћених у Немеји¹⁰³⁴

¹⁰²⁸ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hysplex_Foot_Race_Starting_Mechanism_in_Nemea,_Greece_%287%29.jpg

¹⁰²⁹ <https://nemeangames.org/en/hysplex/>

¹⁰³⁰ Golden, 2004, 86.

¹⁰³¹ <https://www.archaeology.wiki/blog/issue/hysplex-the-starting-device-in-ancient-greek-races/>

¹⁰³² <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

¹⁰³³ Miller, 2004, 199; <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

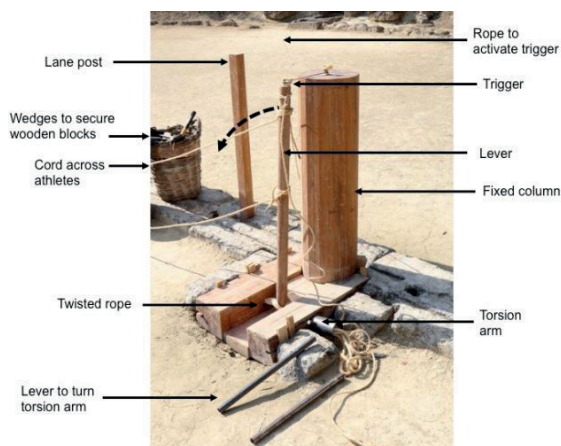
¹⁰³⁴ Miller, 2004, 202.

Истурени блокови на оба краја *балбиса* подржавали су механизам *испликса*, који је омогућавао истовремени и објективно једнак старт за све тркаче. Дрвени оквир и сидрени стуб *испликса* били су уграђени у древне камене блокове. Механизам је био заснован на технологији катапулта и а представља један од најранијих примера трансфера војне технологије у мирољубиве сврхе¹⁰³⁵.

Сл. 72. Данашњи тркачи на старој стартној линији у Немеји са реконструкцијом стартне капије која је накнадно уграђена након што је створен катапулт¹⁰³⁶.

Механизам је користио „уврнуте тетиве“, унутар оквира, које су обезбеђивале торзију за забијање стуба (или „лакта“ како су га древни звали) на земљу, када је био ослобођен од великог сидреног стуба. Торзију ове данашње реплике обезбеђивало је уплетених шест дужина ужета од *сисала*¹⁰³⁷. Доњи крај крака полуке *испликса* био је прорезан кроз ужад са три стране, тако да када би се уврнули помоћу торзионог крака, тада би натерали полуку да се ротира на под око осе ужета (сл. 73 и 74).

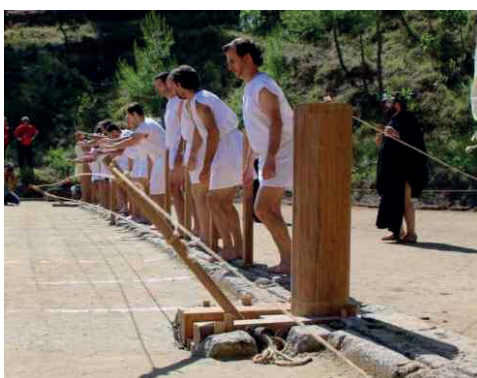
Сл. 73. Конструкција катапулта за *испликс* (почетна капија)¹⁰³⁸.

¹⁰³⁵ Miller, 2004, 199, 201.

¹⁰³⁶ <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

¹⁰³⁷ Сисал - круто влакно које се традиционално користи за израду ужади и разних других производа. <https://en.wikipedia.org/wiki/Sisal#:~:text=The%20sisal%20fibre%20is%20traditionally,and%20distilled%20to%20make%20mezcal.>

¹⁰³⁸ <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

Сл. 74. Катапулт је пуштен да падне на тло, носећи са собом два ужета која се протежу преко клизника¹⁰³⁹.

Кракови катапулта са леве и десне стране стазе су повучени нагоре, да би се конопци могли подићи од тла и налазили испред тркача. Кратак конопцац повезао је мању главну колону са врхом крака катапулта са вучним ужетом који је био развучен назад до стартера.

Његов задатак био је да га трзајем повуче како би ослободио окидач и *испликс*, који би се срушио на тло омогућио да се започне трка по меком глиновитом тлу¹⁰⁴⁰.

„Лакат“ је носио са собом два заштитна конопца, један у висини струка, а други у висини колена, што је пружало видљиву сигурност од лажних стартова. Када би конопци пали, тркачи би кренули. Они су били на таквој удаљености од *балбиса*, да је први корак атлете био краћи од доњег конопца (стопало би се налазило иза конопца на земљи – прим. аутора), а други корак иза вишег конопца. Тако би се спотакнуо о конопце онај спортиста који прерано крене¹⁰⁴¹.

Стартер који је држао ужад причвршћена за окидач, викао би следећим редоследом:

- „Стопало по стопало! - (грч. *Πόδι με τα πόδια* – подиа мета подиа);
- Спреман! (грч. *Ἐτοίμος* – етимос), и
- Иди! (грч. *Ἀλέτε* – апете) и затим извео трзај ужади да би се ослободили окидачи катапулта“.¹⁰⁴²

У сачуваним записима из Епидауруса налази се и један документ с почетка III века пре Хр., о казни коју је морао да плати Филон из Коринта због неиспуњавања уговора о обезбеђењу (или прављењу) *испликса* за тамошње такмичење.

„Натпис из Асклепијевог светилишта у Епидавру бележи следеће:

У месецу Апелају за време Тиокидског свештенства, извођач *испликса*, Филон Коринћанин, дугује Богу казну, на уговорену цену од 11.000 долара, коју су му проценили са такмичења Тритилос *агонотета*¹⁰⁴³ и Хеланодици (судије на

¹⁰³⁹ <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

¹⁰⁴⁰ <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

¹⁰⁴¹ Miller, 2004, 201.

¹⁰⁴² <https://engineeringsport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>

¹⁰⁴³ *Агонотет*, је организатор Игара, који обезбеђује да се спроведе такмичење (*ἀγωνοθέτῶ, εἶναι ἀγωνοθέτης καθιερώων διευθύνω και συγκροτώ τους αγώνες* (Γιαννακῆ, 2000, 19).

такмичењу), што је он и потврдио жалбом да праведно плаћа; од овога, са оним што му је већ исплаћено (4.000 долара) издвојено, дугује остатак [тј. 6.600 долара], плус казну од 50%, пошто уговор није испуњен, или укупно 9.900 долара; он и његов јемац Никон банкар из Коринта [су одговорни]¹⁰⁴⁴.

У Лукијаново време живота и рада литерарна употреба атлетских појмова је уобичајена и раширена. Тако Лукијан помиње *испликс* у *Тимону*, кад бог богатства, Плут, објашњава Хермесу како је хром само када га Зевс некеме шаље да га обогати. Насупрот томе додаје Плут: „Кад ми кога ваља оставити, летим као крилат, брже него снови! Тек што би се *конопац на тркалишту спустио*, већ би ме гласник оглашавао за победника: тако би *стадију* брзо прелетео да ме гледаоци не би могли ни приметити“.¹⁰⁴⁵

7.3. Математика - геометријски облици и фигуре у палеоспорту

Размотриће се и анализирати поједини случајеви геометријских фигура и облика, који су били присутни у палеоспорту. Поуздано се зна да је Питагора открио три, а по неким подацима и свих пет правилних полиедара¹⁰⁴⁶.

7.3.1. Линија

Лукијан пише да је *трчање напред – назад* било посебан облик трчања у античкој Грчкој. Користио се као погодна вежба за развијање издржљивости специфичног трчања *напред – назад*, примењиваног у борби са противником у различитим ратним ситуацијама у којима се одступало борећи се и *не окрећући леђа* да би се прелазило у контранапад и тако више пута у току битке. Трчање *напред – назад* састојало се у трчању на дистанци дугој 44 m, подељеној на деонице од по 2 m. Најпре се истрчавала дистанца у целој дужини трчећи напред, затим се трчало (у)назад, али краће за два метра (42 m), па опет напред два метра краће (40 m), па опет назад два метра краће (38 m), и тако стално напред и назад са скраћивањем по два метра док се не би стигло на средину дефинисане дистанце. Тада би се без заустављања наставило с трчањем *напред – назад*, али сада повећавајући сваку деоницу за два метра, док тркач не би достигао трчање целе деонице, чиме би ова вежба била завршена. Ово трчање је имало у суштини 44 деонице, односно 43 промене смера трчања, при чему се трчало укупно на дистанци од 1.014 m¹⁰⁴⁷.

Наведени облик трчања изводио се по *линији* где су се тачке, код којих се вршило заустављање, постепено *скраћивале* за по 2 m, док се не би стигло на средину дефинисане дистанце, а затим се продужавале за по 2 m, до почетне позиције. У суштини било је присутно спајање узастопних различитих дужи тако да су две увек биле на истој правој

У античкој Грчкој, *агономет* (старогрчки - ἀγωνοθέτης) био је председник и надзорник једне од светих Панхеленских игара. Сносио је све трошкове Игара, проверавао понашање (дисциплину) спортиста и додељивао награде победницима.

<https://digital.nls.uk/encyclopaedia-britannica/archive/192790436?mode=transcription>, str. 286.

¹⁰⁴⁴ Miller, 2004, 65.

¹⁰⁴⁵ <https://archive.org/details/worksoflucianofs01luci/page/n41/mode/2up?view=theater>

¹⁰⁴⁶ <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0>

¹⁰⁴⁷ Λουκιανός, 1992b, 54. Сличан облик трчања, данас названих *повратни спринтеви*, користе се у фудбалу, кошарци, рукомету..., али на знатно краћој дистанци (прим. аутора).

(прим. аутора). Дакле, може се рећи да су се смерови на одређеној линији мењали, док је време извођења целе кретне активности било само једно (непроменљиво).

Математичко објашњење претходно наведеног случаја може се уочити код Руђера Бошковића. У његовом промишљању може се наћи аналогија са кретањем *напред* – *уназад* младих античке Грчке током припрема за специфична кретања у ратним условима.

„Све то што је до сада речено о тачкама места да се врло лако (могу) пренети на тренутке времена, јер међу њима постоји велика аналогија. Наиме, и тачка од тачке као и тренутак од сваког одређеног тренутка има одређену удаљеност, ако се не покривају, и од те *удаљености може постојати већа, или мања*, без икаква ограничења... Ни тачка, ни део непрекидне црте ни тренутак, није део непрекидног времена, већ граница и међаш. Подразумева се да континуирана црта и континуирано време не настају понављањем тачке или тренутка, већ континуираним помицањем у којим су *једни размаци делови других*, а не само тачке или тренуци, који се континуирано помичу напред. Ту ће бити једна једина разлика, а она је у томе што ће се то помицање у простору одвијати не само у једном смеру по одређеној црти, већ у неизмерном броју смерова у равнини коју замишљамо да је настала континуираним помицањем у страну неке већ замишљене црте и исто тако у неизмерном броју праваца по телу које замишљамо да је настало континуираним помицањем већ замишљене равнине, док ће у времену постојати само једно једино кретање трајања, што ће према томе бити *аналогно само црти*“.¹⁰⁴⁸

У античкој Грчкој појавио се *геометријски стил осликавања* на вазама од X века пре Хр. у коме су тадашњи уметници при декорисању користили *лењир* и *шестар*¹⁰⁴⁹, што је подразумевало да се морало *тачно по мери* извести улепшавање. На слици 74 приказана је керамичка посуда чија се тема осликавања односи на простор геометрије и агоналног надметања за време Хомерове епохе. На „врату“ керамичке посуде осликана су *два коња* и *троножац*¹⁰⁵⁰ између њих (сл. 75), док на осталом делу површине *траке са геометријским украсима* у облику *цик-цак линија*, једноставни и тачкасти *ромбови* и друго¹⁰⁵¹. Наведена тема осликава догађај о коме је писао Хомер у *Илијади*:

„*Ахилеј поставља награде за утрку на колима*

Ахилеј онда заустави борце и у круг и поређа широк:

Из лађе награде он изнесе, *троношце, керамичке посуде*¹⁰⁵², *коње...*“.¹⁰⁵³

¹⁰⁴⁸ Вошковић, 1974, Допуна I, 10, 266-267.

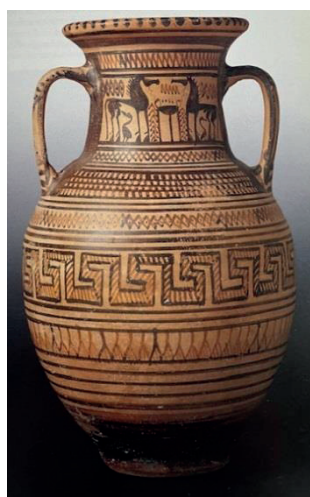
¹⁰⁴⁹ <https://pdfslide.tips/documents/anticka-grcka-565c55a499bf7.html>

¹⁰⁵⁰ *Коњ* симболизује интелект; мудрост, ум; племенитост; светлост; динамичку моћ; хитрину; спретност мисли; брзо протицање живота... (Миловановић, Гаврић, 1994, 238), а *троножац* је симбол Аполонове присутности на *такмичењу*. Према грчкој митологији Аполон је нашао аждају у пећини испод Парнаса и убио је кишом стрела. Пошто је свог љутог непријатеља сахранио испод *омфалоса*, приредио је у његову част *погребне игре*, а затим је присвојио старо Гејино пророчиште и светилишту посветио *троножац*, који од тада постаје његов симбол (Сermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 39).

¹⁰⁵¹ Λάτση, 1989, 306-307.

¹⁰⁵² Као што је познато то су биле керамичке посуде за свакодневну употребу, прилог светилиштима или награде на спортским такмичењима (Λάτση, 1989, 306).

¹⁰⁵³ Хомер, 1977а, 257-259, 543.

Сл. 75 Геометријски стил на керамичкој посуди (720-700. пре Хр.)
(Атински национални археолошки музеј)¹⁰⁵⁴

Претходно описани догађај и материјални доказ симболичког значења сцене на керамичкој посуди управо говоре о вези која је постојала између математике, односно њеног дела геометрије, са историјским догађајима у простору агоналног надметања на култним свечаностима.

Познато је да уметничка дела немају литерарно, или објективно, значење и само су симболички изрази осећања и мишљења. На средини Слике 76 приказана је сцена двојице боксера у борби, док их са стране прате двојица судија.

Бокс је био један од најстаријих спортова у Грчкој кога Хомер помиње у погребним играма одржаним у част Патрокла. Око 800. године пре Хр., у оквиру тзв. *геометријског стила у уметности*, почињу се јављати људске фигуре које се повезују у веома сложене сцене¹⁰⁵⁵, што је управо приказано на слици 75. У сцену приказа бокса уткана је и орнаментика у облику *правих* и „*цик-цак*“ *отворених изломљених и заобљених линија*.

Дакле, присутна је веза између геометрије/математике, уметности и спортског догађаја која има симболичку вредност.

Сл. 76 Сцена боксерског меча из геометријског периода приказана на *кантаросу*¹⁰⁵⁶.

¹⁰⁵⁴ Λάτση, 1989, 96.

¹⁰⁵⁵ <https://www.scribd.com/doc/158616484/ANTICKA-GRCKA-UMETNOST>

¹⁰⁵⁶ Christopoulos, Bastias, 1976, 29.

Кантарос (старогрч. *κάνθαρος*) је врста старогрчке шоље која се користила за пиће/вино.
<https://www.britannica.com/art/kantharos>.

Окршаји и *сукоби* имају своје порекло у архаичном поимању по коме ударци, такмичења, сурове игре између група повећавају, или распаљују, *свеопшту енергију*¹⁰⁵⁷. У овом случају, окршај двојице боксера као да их „буди“ да надилазе себе у моћи испољавања енергије.

У *Речнику симбола* пише: „Сукоб симболизује могућност прелаза од једне супротности на другу, једне тежње на добро или на лоше, независност-ропство, рат-мир..., то истовремено представља и симбол моралне непристојности због околности у којој се особа налази, као и психичке некохерентности“.¹⁰⁵⁸ Овде сукоб двојице боксера може да симболизује могућност прелаза од једне супротности на другу, као што је победник-губитник.

Сцена бокс меча на *кантаросу* (сл. 76) украшена је са више различитих врста линија. Њихова симболика се описује на следећи начин: „Када је *хоризонтална*, линија је привремени свет, пасивни вид; *вертикална* је духовни свет, активни вид, васељенска оса. *Таласасте линије* саопштавају идеју кретања“.¹⁰⁵⁹

Миловановић и Гаврић објашњавају са аспекта симболике да *права линија* представља бесконачно време из тачке у којој је могућно неограничено кретање напред и назад, просту неограниченост, као и могућност бесконачног протезања и слободе, стаза којом човек иде кроз живот..., назначава исправност и неодступање у понашању од одређене линије¹⁰⁶⁰.

Из те перспективе (симболике) може се успоставити аналогија са постојањем борбе отворених шака готово у свим друштвима од давнина. *Борба у боксу*, као део палео спорта, може да представља „бесконачно време из тачке у којој је могућно неограничено кретање напред“, који траје више од 2.500 година и има тенденцију даљег присуства на спортским такмичењима. Могло би се рећи да у овом случају *права линија* представља стазу којом атлета (боксер) може, и треба да иде кроз исправни живот слободе (етичких врлина), не одступајући у понашању који спортски живот захтева.

На Слици 76 приказане су *вертикалне таласасте линије* које раздвајају учеснике у боксерској борби. С обзиром да „*таласасте линије* саопштавају идеју кретања“,¹⁰⁶¹ то се можда желело у борби два боксера истаћи њихов *значај кретања*. Стално кретање, представља један напор и врсту борбе против себе и других, у којој се сваки човек креће путем „таласасте линије“, у смислу да се прилагођава променљивим условима живота. Ове вертикалне таласасте линије приказане на *кантаросу* симболизују „духовни свет“, што може да значи да се борба у боксу изводила у оквиру неког култног догађаја погребних игара, и „активни вид“ – идеју сталног кретања човека.

¹⁰⁵⁷ Миловановић, Гаврић, 1994, 74.

¹⁰⁵⁸ Миловановић, Гаврић, 1994, 456.

¹⁰⁵⁹ Миловановић, Гаврић, 1994, 281.

¹⁰⁶⁰ Миловановић, Гаврић, 1994, 281.

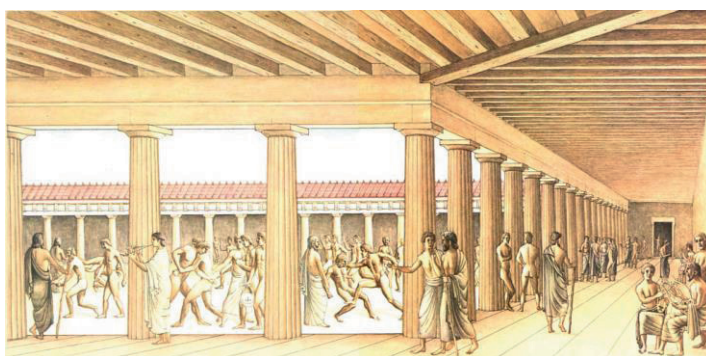
¹⁰⁶¹ Миловановић, Гаврић, 1994, 281.

7.3.2. Квадрат

Хронис је дао врло прецизан опис гимназије¹⁰⁶² у античкој Грчкој:

„Гимназија је била велика у облику *квадрата*. Са три стране је био шири ходник са наткровом, док је четврта страна била душло шири исто са наткровом (вероватно да не пада киша, а и ради боље заштите од сунца).

Била је дуга 192 m (*стадион*) и звала се *дромос* или *ксистос*, коју су користили тркачи када је било лоше време. Испред, односно изван гимназије налазила се друга стаза за трчање - *парадромис*, исто дужине 192 m (користила се за трчање када је било лепо време). Вани, мало даље се налазила палестра, а поред су се налазиле различите просторије које су имале различиту функцију“.¹⁰⁶³

Сл. 77 Реконструкција гимназије у античкој Грчкој (према К. Илиакису)¹⁰⁶⁴

На отвореном простору, у централном делу античке гимназије, која је имала облик *квадрата*, младићи су уз помоћ учитеља (педотриба) вежбали трчање, скакање са халтерима, бацање диска, копља и рвање уз пратњу музике (диаулоса – дувачког инструмента у облику двоструке флауте – прим. аутора). Гимназија је било много фреквентно место. За време одмора, између вежбања, *ефеби* су испод *ксистоса* (покривеног трема)¹⁰⁶⁵ у разговорима са филозофима, политичарима, или кроз слушање беседа, стихова и музике, стицали елементарна знања из области филозофије, уметности и културе друштва. Ипак, чешће су добијали лекције из филозофије и музике¹⁰⁶⁶.

7.3.3. Правоугаоник

Све трке у Олипији, Делфима, Немеји и Истмији су се одржавале на стадиону који је имао облик *правоугаоника* (сл. 78). *Трка стадион* је било такмичење у праволинијском трчању које је еквивалентно данашњој трци на 200 m. Сматра се да је *трка стадион* најстарија, јер потиче из култног ритуала.

¹⁰⁶² У узрастој доби од 14-те до 16-те. године атински младићи су похађали *гимназије* (Илић и Мијатовић, 2004, 34). Главни у гимназији је био *гимназиархос*. Најбољи су имали шансе да учествују на Панатинским и Панхеленским играма, а елитни среће да стану на стадион у Олимпији. Када су напунили 18 година прелазили су у ред ефеба, који је трајао до 20. године. После тога постајали су војници (Σκιαδάς, 1997, 9).

¹⁰⁶³ Ηρόνις, 2004, 48.

¹⁰⁶⁴ Christopoulos, Bastias, 1976, 56-57.

¹⁰⁶⁵ Vitruvije, 2011, 116.

¹⁰⁶⁶ Christopoulos, Bastias, 1976, 56-57.

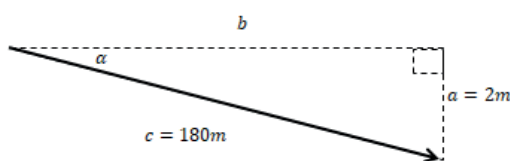
Сл. 78 Правоугаоног облика антички стадион у Олимпији (лична архива аутора)

Наиме, да би се упалила вагра на жртвенику у Олимпији морало је да се претрчи 600 стопа, односно 192.28 m ¹⁰⁶⁷. Од првих (776. пре Хр.), до тринаестих (708. пре Хр.) Свечаних игара у Олимпији једина дисциплина програма, била је трка стадион (192.28 m)¹⁰⁶⁸.

У *Енциклопедији светске историје (World history encyclopedia)* Марк Картврајт (Mark Cartwright) је написао један врло значајан податак за стадион у Немеји:

„У почетку, стадиони су биле једноставне, равне, *правоугаоне стазе*, понекад изграђене у близини природних брда како би гледаоци имали јасан поглед на догађаје. Међутим, од раног V века пре Хр. вештачки насипи су постали уобичајена карактеристика, као и цеви око стазе за одвод вишка кишнице. Стаза је такође обично била мало нагнута (2 m код *Немеје*)¹⁰⁶⁹ у ту сврху“.¹⁰⁷⁰

С обзиром да је позната дужина тркачке стазе на стадиону у Немеји - 180 m ¹⁰⁷¹ и да је била „мало нагнута - 2 m “ то значи да су атлете трчале по „мало нагнутој стази“, тј. по некој минималној косој равни, условно названој „низбрдици“. Могло би се рећи да је постојало постепено опадање нагиба стазе до нивоа од 2 m (сл. 78). Да би се израчунао *угао нагиба стазе* у Немеји чија је дужина 180 m (сл. 79, с) и висинска разлика од 2 m (сл. 79, а) у односу на хоризонталу (сл. 79, б) приступило се математичкој опсервацији:

Сл. 79 Графички приказ угла нагиба стазе за трчање у Немеји (према аутору Ђ. Стефановић)

¹⁰⁶⁷ Christopoulos, Bastias, 1976, 160.

¹⁰⁶⁸ Christopoulos, Bastias, 1976, 166.

¹⁰⁶⁹ „Стаза је била мало нагута“ – вероватно је аутор мислио на тркачку стазу, тј. тло по коме се трчало на стадиону (прим. аутора).

¹⁰⁷⁰ “Initially, stadia were simple, flat, rectangular tracks, sometimes built near natural hills for spectators to have a clear view of the events. However, from the early 5th century BCE artificial embankments became a common feature, as were conduits around the track to drain off excess rain water. The track also usually sloped a little (2 m at *Nemea*) for this purpose“.

By Mark Cartwright, published on 24 June 2012 (<https://www.worldhistory.org/Stadium/>)

¹⁰⁷¹ Στέφανου, 2004, 36.

$$\sin \alpha = \frac{c}{a} = \frac{2m}{180m} = \frac{1}{90}$$

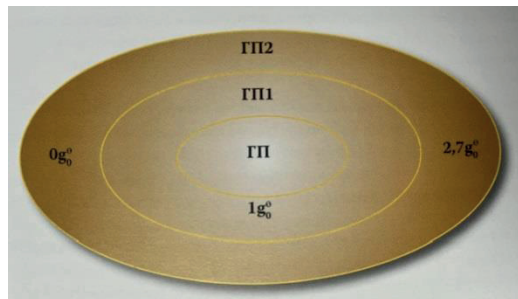
$$\alpha = \sin^{-1}\left(\frac{1}{90}\right)$$

$$\alpha \approx 0.6366^\circ$$

Дакле, добијена вредност угла нагиба стазе за трчање у Немеји износи $\approx 0.6366^\circ$, што је близу препоручених параметара данашње спорске науке за побољшање брзине трчања у тзв. „олакшаним условима“.¹⁰⁷²

У данашњој спортској пракси за „пробијање“ тзв. „брзинске баријере“ користе усмерена и специфична тренажна средства. Усмерена тренажна средства садрже такве покрете који су по структури извођења, карактеру мишићног напрезања и активности функционалног система *блиски* одређеној спортској активности – нпр. трчање на тредмилу (покретној траци), спортиста трчи закачен о моно-шину (сл. 81) и др. Специфична тренажна средства садрже такве покрете који су по структури извођења, карактеру мишићног напрезања и активности функционалног система *слични* одређеној спортској активности – нпр. трчање низбрдо (1-3° нагиб терена), трчање низ ветар и др.)¹⁰⁷³.

Шта значи тренирати у „олакшаним условима“? За људе жељних нових сазнања космос је одувек будио велико интересовање. Најновија технологија представља управо пробни камен за све чешће и студиозније преиспитивање самог смисла развоја и његове дијалектике у реалном времену и простору. Простор је све шири, и није више само глобалан, већ постепено постаје међупланетаран, космички у пуном смислу речи. Појава нове технологије комуникација (сателитска комуникација) осамдесетих и деведесетих година прошлога века, подстакла је процес промене облика данашњег спорта на глобалном нивоу¹⁰⁷⁴.

Сл. 80 Схематски приказ моделирања тренинга у условима различитих сила гравитације (микро и макро услови) у циљу проширења генетског потенцијала спортисте

Постоји моделирање тренинга у условима *различитих сила гравитације* (сл. 80). У данашњим научним прилазима моделирање је ефикасно средство сазнања и уопштености унутрашњих законитости које су својствене сложеним појавама и процесима. Како изгледа моделирање тренинга у условима различите силе гравитације у циљу проширења генетског потенцијала? Одговор је следећи - човек има одређени генетски потенцијал

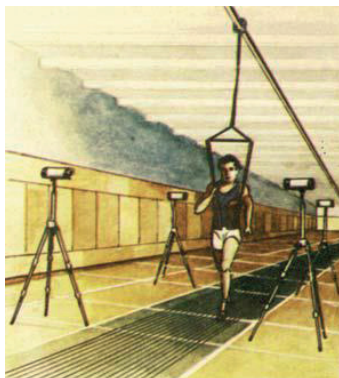
¹⁰⁷² Стефановић, 2006, 161.

¹⁰⁷³ Стефановић, 2006, 160-161.

¹⁰⁷⁴ Стефановић, 2011, 135.

(ГП). У условима свакодневног живота и рада тај потенцијал остаје готово на истом нивоу, за разлику од спортисте који га путем тренинга развија до максимално могућег нивоа (ГП1) у стандардним условима убрзања земљине теже ($1 g^{\circ}$)¹⁰⁷⁵.

Тренинг у данашњим специфичним условима земљине теже, може се, условно назвати – *тренинг у микроусловима*, где су присутне минималне разлике између олакшаних и отежаних ситуација, док у будућим, све екстремнијим условима – од бестежинског стања, па све до великог утицаја силе гравитације – *тренинг у макроусловима*¹⁰⁷⁶.

Сл. 81 Конструкција уређаја и мерних инструмената за трчање у олакшаним условима¹⁰⁷⁷

Пример тренинга у микроусловима:

- У ситуационим *олакшаним условима*: спортиста, који је закачен о моношину и трчи олакшан за 5-6 kg (сл. 81), утиче на побољшање координације – ексцитације и инхибиције мишића. Татјана Казанкина – СССР, донедавна светска рекордерка у трчању на 1.500 m и 3.000 m, и Валериј Борзов – СССР, олимпијски шампион на 100 m из Минхена 1972, тренирали су на овај начин¹⁰⁷⁸.
- У ситуационим *отежаним условима*: фудбалер, са релативно малим оптерећењем на себи, носећи прслук тежине 5-6 kg, у игри 5:3 решава техничко-тактичке задатке¹⁰⁷⁹.

Пример тренинга у макроусловима:

У центру разматрања налазе се две крајности – *космос*, где је сила гравитације једнака нули ($0 g^{\circ}$) и планета *Јупитер*, где је сила гравитације 24,79-2.70 g° (знатно већа него на Земљи)¹⁰⁸⁰. Онај спортиста који се налази у условима тренинга од 0 до $\approx 2.7 g^{\circ}$,

¹⁰⁷⁵ Стефановић, 2009, 35.

Према Међународном систему јединица (енгл. SI – The International System of Units) за стандардно убрзање Земљине теже знак је g° , а износ и јединица мере је $9,80665 m/s^2$.

¹⁰⁷⁶ Стефановић, 2011, 136.

¹⁰⁷⁷ Жуков и сар. 1985, 9.

¹⁰⁷⁸ Жуков и сар. 1985, 9.

¹⁰⁷⁹ Стефановић, 2011, 136.

¹⁰⁸⁰ <https://www.slideshare.net/slideshow/gravitacija-zanimljivosti/239180465>;

<https://eskola.zvezdarnica.hr/osnove-astronomije/suncev-sustav/onovni-fizicki-elementi-sunca-i-planeta/>

има више могућности за проширење његовог генетског потенцијала (сл. 80, ГП2), него други који тренира само у условима гравитације на Земљи (1 g°). Кроз тај интерактивни однос сукцесивно се може знатно више утицати на побољшање, између осталог, координације и снаге мишића. Међутим, уколико спортиста стално тренира у једном од ова два наведена услова, онда једнострано утиче, или на побољшање координације, или на побољшање снаге мишића, што може да има за последицу слаб успех/резултат¹⁰⁸¹. Који модел тренинга применити у зони од 0 до ≈ 2.7 g°? Колико дуго треба бити у радној зони (тонус) и релаксацији? Све су то инспиративна питања за будућа истраживања.

На основу претходног разматрања и анализе феномена трчања у „олакшаним условима“, може се закључити да су конструктори подлоге по којој су трчали такмичари у Немеји, посредно, преко нагиба терена (услед одводњавања воде), утицали да се могло „лакше“, тј. релативно брже трчати, него по водоравној подлози. Дакле, како је логично да се при неком минималном, али довољно значајном, нагибу терена брже трчи, то би се могло рећи да су антички Грци били на прагу првих идеја трчања у тзв. „олакшаним условима“, који су данас евидентно присутни у спортској теорији и пракси.

7.3.4. Круг

Бронзани диск победника у петобоју Поплија Асклепиадиса из Коринта налази се у музеју у Олимпији (сл. 82). Са обе стране постоји запис. Са једне стране захваљује се богу Зевсу, док са друге стране пише потврда главнога - алитарх Флавије Скрибонианус потврђује Публијеву олимпијску победу¹⁰⁸².

Сл. 82 Запис на диску о победи Публија Асклепијада на Олимпијским играма 241. године.

Лукијан хвали хеленску гимнастику у делу *Анахарсид*, где описује диск:

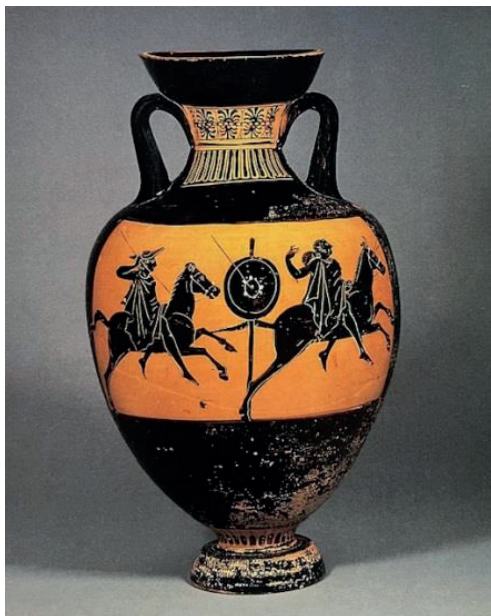
„У гимназији можеш наићи на металну направу која је округла, налик на мали штит, без дршка и ремења. Сам си га искушао и запазио да је *диск тежак*, а уз то клизав, па се не да добро придржати. Тај се *диск баца увис и у даљину*, па се такмиче ко ће га

¹⁰⁸¹ Стефановић, 2011, 136.

¹⁰⁸² „Χάλκινος αναθηματικός δίσκος του πενταθλητή Πόπλιου Ασκληπιάδη απο την Κόρινθο. Φέρει επιγραφές και στις δύο πλευρές. Η επιγραφή της μίας πλευράς αποτελεί ευχαριστήριο του αναθέτη στον Δία, ενώ στην άλλη πλευρά αναγράφεται η επικύρωση του αξιοματούχου, ο οποίος παρέλαβε το ανάθημα. Η άλλη όψη του αναθηματικού δίσκου του πενταθλητή Πόπλιου Ασκληπιάδη απο την Κόρινθο“. (Christopoulos, Bastias, 1976, 191; Λάτση, 1989, 226-227; Σπαθάρη, 1997, 112; Αραπογιάννη, 2001, 386-387).

бацити даље, премашивши супарника. Том се вежбом јачају рамена и стиче гипкост удова“.¹⁰⁸³

Победник бацања диска у висину (у гимназији) одређивао се на тај начин што се гледало чији ће диск пасти последњи на земљу после истовременог избачаја увис¹⁰⁸⁴.

Сл. 83 Бацање копља у мету (око 425. пре Хр.)
(Национални археолошки музеј, Атина)¹⁰⁸⁵

На слици 83 приказана је сцена како јахач у трку копљем гађа мету у облику круга¹⁰⁸⁶.

7.3.5. Елипса

Начин почетка *коњичких трка на хиподрому* је такође подразумевао да се примени принцип постављања такмичара у облику *једнокраког троугла* који је обезбеђивао сигуран и правилан старт коња и јахача - приказан је на Слици 65 у левом доњем углу.

Шиљак наводи да је хиподром био место за такмичења у вожњи бојних кола и осталих коњичких такмичења сличан облику „*спљоштене*“ *елипсе*, са оштрим заокретима око постављених стубова. Укупна дужина, односно један круг, износила је *четири стадија*, тј. око 780 m. То значи да су јахачи и возачи бојних кола прелазили у једном смеру два стадија (око 390 m) и у повратку још толико¹⁰⁸⁷.

¹⁰⁸³ Flander, 1975, 1, А-О, 679; Ђурић, 1998, 93-94.

¹⁰⁸⁴ Шанин, 1979, 58.

¹⁰⁸⁵ Λάτση, 1989, 96.

¹⁰⁸⁶ Christopoulos, Bastias, 1976, 201.

¹⁰⁸⁷ Шиљак, 2007, 66.

7.3.6. Лопта

Опште је познато да је *лопта* геометријско тело које је ограничено сфером. Најважније величине једне лопте су њена површина и запремина¹⁰⁸⁸. Али у спорту је важна и маса лопте (прим. аутора).

7.3.6.1. Филозофски погледи на лопту као геометријско тело

Корисно је да се размотри становиште Узелца, које има научну вредност, а односи се на тумачење питања појавне стране игре и лопте, изложеног у делу *Метафизика игре*:

„О игри као начину гледања божанског говори већ Плотин¹⁰⁸⁹ (*Енеида*, III, 8); том гледању тежи све – и човек, и сва природа и то се збива на начин игре. Посебно је важно разумети како игра потиче из тог нагона за гледањем (*theoria*)¹⁰⁹⁰, јер тек у игри (и са игром) бива јасно да човек није потпуно детерминисан, да не функционише само као део неког механизма; управо игра превазилази ограничења која намеће нужност. Ко се игра, тај хоће да буде слободан и тако се стваралачки односи спрема света - кроз потврђивање своје слободе. Онај који се игра, тај излази из света ограничености и на посве другачији начин односи се спрема света који га реално окружује. Реч је о игри могућностима о превазилажењу граница уз помоћ фантазије. Све то има у виду Никола Кузански кад пише како су 'лопта и њено кретање производ ума, да ниједна неразумна животиња не прави лопту коју би потом на одређен начин усмеравала ка циљу', те да је 'игра такво људско дело којим човек превазилази сва друга жива бића нашег света' (I, 3)¹⁰⁹¹.

Узелац постављајући питање - зашто баш *лопта* добија толико велики значај и какав се то у њој крије највиши смисао? Налази одговор код Кузанског који на такво питање одговара: „Зато што она одражава сферну округлоћу света која је невидљива, али истовремено најсавршенија“ (I, 9). Он каже да овде Никола Кузански преузима и понавља старо питагорејско учење по коме целина света (космос) јесте умна и округла (*Diog. L.*, VIII 24), а да је при томе међу чврстим телима најлепша *лопта* (сфера), а међу фигурама *круг* (*Diog. L.*, VIII, 35). Закључује да није ствар у томе што је лопта најједноставније и најсавршеније тело, већ у томе што она *симблизује космичку игру и што је израз јединства ствари, целине, израз поретка целине света*¹⁰⁹².

Даље објашњава, да ако се зна да је игра старија од сваке културе и да се у њој огледа исконски човеков начин односа спрема света, то не може изненадити ни то да

¹⁰⁸⁸ <http://ilda-matematika.blogspot.com/p/opta.html>

¹⁰⁸⁹ Плотин - хеленски филозоф из III века, тежио божанском и желео се ослободити земаљских оптерећења. Његове последње речи пред смрт, намењене пријатељу лекару Еустохоју, биле су: „Покушај Бога у себи довести до божанског у свему“ (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Plotin/>)

¹⁰⁹⁰ Шушњић, 1995, 89: „Под теоријом се подразумева низ емпиријских генерализација (односно научних закона) које су међусобно повезане у један логички непротивречан систем на чијем врху стоји неко обједињујуће начело, или претпоставка. У том смислу сама реч теорија (грч. *θεός*, теос – бог) садржи у себи *божански поглед одозго*, с висине, одакле се све појаве виде у оквиру целине, а не одвојене једна од друге, као у обичном искуству“.

¹⁰⁹¹ www.uzelac.eu, Узелач, *Метафизика игре*, 76.

¹⁰⁹² www.uzelac.eu, Узелач, *Метафизика игре*, 76.

најстарије игре имају ритуални карактер, да најстарије игре лоптом подражавају победничко кретање сунца.

Узелац се слаже са контекстом који износи и сам Кузански: „У самој ствари, форма света је невидљива округлина. Одузимајући видљиве форме свој васиони остаје само један лик (*vultus*), а управо могућност постојања, или невидљива материја, у којој како се уобичајило да се говори, пре бива сва укупност ствари; биће довољно филозофски да се допусти да се у основи пунине налази округлост“.¹⁰⁹³

Цитира Кузанског: „Треба обратити пажњу на то да је видљива лопта само лик невидљиве лопте која постоји у уму мајстора, будући да ум има способност стварања ликова; имајући у себи слободну способност мишљења, узима начин да изрази своје замисли и то је умеће које поседују сликари, скулптори и занатлије“.¹⁰⁹⁴

Као што Узелац каже да је лопта дело човека, тако се може рећи и да је дело Божије „игре“ - човек који се састоји из „лоптастог облика“ делова тела и органа: глава, очи, мозак, срце, бубрези... (прим. аутора).

Када говори о *средствима игре* Узелац поставља питање: „Чиме се човек заправо игра“? Каже да би први одговор могао бити – „он се игра са самим собом, са другима, са ванљудским творевинама, са мисаоним стварима и творевинама маште“, или, наводи, како то Финк формулише: „играч се игра средствима игре, стварима које се окрутно сударају у простору, и представама које нису нигде до у његовој глави“. Узелац даље наводи да је за игру потребно оруђе игре - играчка, а играчка може бити свака ствар која има одређену своју функцију у игри. Каже да као играчку у овој његовој игри, Никола Кузански наводи лопту. Узелац појашњава како та лопта има посебан облик: „Није реч о лопти која има савршен облик, већ о лопти с удубљењем која је посебно направљена за игру какву је замислио овај филозоф“.¹⁰⁹⁵

Он каже да Кузански говори о посебно обрађеној лопти која је резултат умећа токара (занатлије који израђује предмете од дрвета) и да се на лопти запажају велика испупчена хемисфера, и мала, удубљена; између те две неједнаке хемисфере је тело лопте које се може бесконачно мењати мењањем површина поменутих хемисфера и са сваком изменом лопта ће се кретати на нов начин.

Објашњава да је лопта савршеног облика, буде ли бачена, наставиће своје кретање праволинијски не мењајући најкраћу, идеалну путању; али лопта с две неједнаке половине, какву конструише Кузански, кретаће се завојито, спирално, кривом путањом која је *непредвидљива*. Овако конструисана лопта не може се кретати праволинијски, али ни потпуно кружно, прелазећи правилан кружни пут. Закључује да се таква лопта креће кривом путањом, али кривост те путање не може се унапред предвидети¹⁰⁹⁶.

Он улази у дискусију кроз питање: зашто је лопта коју користи Кузански "несавршена"? Сматра да би одговор могао бити следећи: савршеном лоптом може се играти само Бог, а човек, као несавршено биће способно да досегне само несавршену слику света, може у рукама имати само несавршену лопту. Оваква лопта можда је недостатак, али је истовремено и предност: *савршена лопта којом би се могао користити Бог има сасвим одрерђену, предвидљиву путању; исто тако, и стварање Божије је предвидљиво – најбоље и најсавршеније (од свих могућих)*; али, зато што је несавршен,

¹⁰⁹³ www.uzelac.eu, Uzelac, *Metafizika igre*, 79.

¹⁰⁹⁴ www.uzelac.eu, Uzelac, *Metafizika igre*, 79.

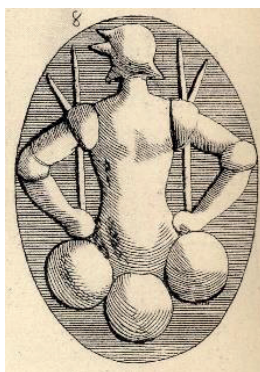
¹⁰⁹⁵ www.uzelac.eu, Uzelac, *Metafizika igre*, 80.

¹⁰⁹⁶ www.uzelac.eu, Uzelac, *Metafizika igre*, 81.

човек је непредвидљив, непредвидљив је и резултат његовог стварања. То опет, може значити да Бог нема моћ уметничког стварања у свету; његово стварање остаје увек онострано, апофатичко; човек, напротив, ствара у свету, увек с неизвесним исходом и он је једини истински уметник унутар света¹⁰⁹⁷. То наводи на закључак да Бог кроз човека ствара у овом свету (прим. аутора).

Узелац каже да управо у појму *непредвидљивости* лежи кључ за разумевање замисли Кузанског - лопта настоји да кретањем савлада оно што је противно њеној природи (I 5), да потре спољашње утицаје како би се могла кретати у својој слободи. Када говори о *онтологији игре* Узелац заступа становиште да својим кретањем лопта гради имагинарни свет игре, ствара посве другу димензију и посве други простор од оног у коме се реално налази. Каже да ће многим изгледати парадоксално то да једна лопта пребива у два света, али сматра да је то ситуација свакодневне егзистенције. Каже да људи непрестано из реалног света граде и један други имагинарни свет који не остаје нешто страни, „спољашње“ и „туђе“; већ да се „улази“ у тај други, имагинарни свет и у њему игра улога коју задаје сама игра¹⁰⁹⁸.

7.3.6.2. Дизање камених лопти (терета)

Сл. 84 Дизања терета у облику камених кугли¹⁰⁹⁹

На камеји из античке Грчке (сл. 84) приказана је интересантна сцена - подизање ногама терет у облику лопти при целом оптерећењу тела без учешћа руку. Терет су представљале *камене лопте*¹¹⁰⁰. Овај начин подизања терета припада процесу јачања ногу кроз форму извођења тзв. *получучња* - (прим. аутора).

7.3.6.3. „Загревање“ кроз игру са малом лоптом

На Слици 85 приказан је детаљ са зидног рељефа - *игра са малом лоптом* (око 500. године пре Хр.) у античкој Грчкој. Лево се може уочити ефеб у припремном положају који изводи *замах руком уназад са малом лоптом у шаци* да би је бацио у игру коју су користили рвачи у гимназији¹¹⁰¹.

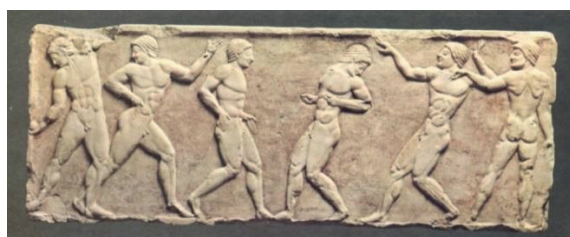
¹⁰⁹⁷ www.uzelac.eu, Uzelac, *Metafizika igre*, 81.

¹⁰⁹⁸ www.uzelac.eu, Uzelac, *Metafizika igre*, 84.

¹⁰⁹⁹ Schütze, Gisler-Huwiler, 2004, 299.

¹¹⁰⁰ Schütze, Gisler-Huwiler, 2004, 299.

¹¹⁰¹ Christopoulos, Bastias, 1976, 254.

Сл. 85 Ефеби у игри са малом лоптом¹¹⁰²

Хронис је описује следећим речима: „Добро тренирани младићи, са капом на глави, играју игру која се зове *епискирос сфера* (*επισκυρος σφαίρα*) и подељени су у две екипе по три играча. Малу лопту држи први играч са леве стране“.¹¹⁰³ Претпоставка је да су младићи морали бити врло вешти, брзи и окретни док су користили малу лопту у тој игри.

Игре с лоптом имале су своје место у систему припреме младих за агону. При томе треба имати у виду да се кроз игру с лоптом, млади најбоље могу мотивисати за све облике надметања. Али, са друге стране игра са лоптом парцијално може да се користи и за неку другу врсту кретне активности, као на пример за „загревање“ – данас се кроз форму рукометне игре „загревају“ фудбалери или кошаркаши, док су се у античкој Грчкој рвачи „загревали“ са малом лоптом кроз игру¹¹⁰⁴, што је и приказано на слици 84. Међутим, не треба изгубити из вида чињеницу да се путем игре развијају не само телесне способности, већ и менталне (брзе одлуке, брзо мишљење, брзе процене и сл.) што је било изузетно важно у припреми младих за такмичења у Олимпији и другим местима античке Грчке, као и за ратна дејства за која су се највише припремали.

Из писаних докумената може се сазнати да су антички Грци познавали феномен „загревања“ са малом лоптом. Тако је Хомер у *Одисеји* описао начин на који су се два младића „загревала“ пре него што ће да играју народно коло. Хомер каже да је Алкиној (*Αλκίνοος* - Алкинос) да би задовољио Одисеја тражио од Лаодаманта и Халија да играју коло пред њим. Пре него што ће да почну да играју коло узели су *лаку лопту, бацали је у вис и хватали*.

7.

На позив Алкинојев Лаодамант и Халија играју сами
 „370 Тада Лаодаманта и Халија позва Алкиној
 нека играју сами, јер нико их надигр’о није.
 они, дакле, узму тад у руке пурпурну лопту
 лепу, коју је за њих учинио уметник Полиб:
 један ју је свагда до облака бацао тамних
 савив се назад, а други високо скочив од земље
 лако је хваташе пре но додирне ногама земљу.
 А кад се огледају на метање лопте у ваздух,
 онда играти стану по земљи хранодавци оба
 ситно смењујућ ноге; а момци пљескаху други
 380 стојећ на игралишту, а гласан се топот разлег’о“.¹¹⁰⁵

¹¹⁰² Christopoulos, Bastias, 1976, 254.

¹¹⁰³ Χρόνης, 2004, 42.

¹¹⁰⁴ Christopoulos, Bastias, 1976, 254; Χρόνης, 2004, 42.

¹¹⁰⁵ Хомер, 1977а, VIII, 7, 370-380, 190.

7.3.6.4. Бацање округлог камена

Ликургова чаша (сл. 86, а, б) представља једно од изузетних достигнућа древне индустрије стакла. Ова, занатски савршена декорација чаше (пехара), направљене између 290. и 325. године, стаклена је посуда изванредна по начину израде, декорацији и по необичним оптичким ефектима које стакло показује.

Зашто је *Ликургова чаша* битна за даље разматрање и анализу? Првенствено зато што обухвата неколико релевантних аспеката који се огледају у мултидисциплинарном приступу анализи овог вредног уметничког дела чија се тематика односи на митологију античке Грчке. У процесу стварања *Ликургове чаше* били су присутни: *математика* (прорачуни тежинских односа различитих саставних елемената), *нанотехнологија* (интердисциплинарна наука која укључује физику, хемију, биологију, науке о материјалима, као и широк скуп инжењерских дисциплина; проучава физичке, хемијске и биолошке особине молекула и атомских честица)¹¹⁰⁶, *митологија* (Ликург, грч. λυκοῦργος, Дријасов син и краљ Едона у Тракији, познат по прогону Диониса - бога вина и винове лозе)¹¹⁰⁷, *уметност* (дубоки рељеф на стаклу)¹¹⁰⁸, *естетика* (морфолошки лепо грађено тело Ликурга) и *спорт* (техника бацања камена у облику мале лопте - асоцира на данашње бацање рукометне лопте)¹¹⁰⁹.

Сл. 86 (а и б) *Ликургова чаша*, из доба античке Грчке, у рефлектованој (а) и пропуштеној (б) светлости. Британски музеј. Висина: 16,5 cm, пречник: 13,2 cm, тежина: 700 gr.¹¹¹⁰

За начин израде може се рећи да спада у технички најсофистициранијим стакленим предметима произведеним пре Христа. *Ликургова чаша* се сврстава у ред посуда типа „кавеза“, са глатком унутрашњом површином и декоративним оквиром. Израда је због мноштва детаља била врло сложена и веома скупа. Она се од осталих издваја због посебног *оптичког феномена*. Под нормалним осветљењем има боју *зеленог жада* (сл.

¹¹⁰⁶ <https://www.rts.rs/lat/tv/rts2/3062933/nauka-50-nano.html>

¹¹⁰⁷ Cermanović-Kuzmanović, Srejović, 1992, 320.

¹¹⁰⁸ Freestone at all, 2007, 270.

¹¹⁰⁹ Стефановић, Бошњак, 2011, 17.

Шта значи појам бацити? Речју „бацити“ најчешће се означава „замахом и пуштањем из руке нечему променити место, хитнути...“ (Стевановић и сар. 1969, А-Е, 150). *Спортски лексикон* исту реч дефинише као „кретњу којом се реквизит руком баца на неку удаљеност или циљ“ (Flander, 1975, 27).

¹¹¹⁰ Freestone at all, 2007, 270.

86a) али када се светлост упери са бочне стране, чаша добија боју јарко *црвеног рубина* (сл. 86б). Честице сребра и злата тада формирају микроскопске кристале, или колоиде, који ће довести до расипања светлости. Када су у стаклу открили трагове сребра и злата у честицама величине 50 нанометара, научници су посумњали да је стакло било случајно контаминирано сребрном и златном прашином, а да то древни стаклари нису знали. Убрзо су их демантовали други пронађени комади стакла, у којима је златна и сребрна прашина била присутна у истој сразмери. Дакле, антички стаклари су много пре науке препознали ефекат *дихроизма* који се јавља када светлост погоди племенитим металима обogaћено стакло. Да би се постигао ефекат *дихроизма* потребно је добро познавати контролу концентрације метала у честицама, оксидативно стање одређених елемената, као и оптимално време, температуру и притисак током процеса загревања¹¹¹¹.

Немогућност да се овакав подвиг понови објашњава зашто та технологија није могла да се развија даље у време настанка *Ликургове чаше*, која ће заувек остати јединствен пример технички најпрефињенијег стакленог предмета пре данашњег доба. Много пре развоја нано технологије, као интердисциплинарне науке, која проучава и у технологији примењује особине молекула и атомских честица, древни народи су оставили трагове нано технолошких достигнућа. Присуство наночестица у тим материјалима, тврде историчари уметности, не значи да су древни народи познавали нанотехнологију. Ипак, не може се оспорити да су своју импресивну уметност и технологију стварали у наноскали¹¹¹².

Данашњи научници сматрају да је *Ликургова чаша* само један од случајних успешних покушаја, јер кажу да нема сумње да римски стаклари пре 1600 година то нису могли да знају¹¹¹³. Харден (Harden) и Тојнби (Toynbee) су сугерисали да је вероватно италијанске производње, иако су сматрали да је могуће да представља александријски оригинал¹¹¹⁴.

Претпоставка је да данас постоје способности производње на основу висококвалитетних аналитичких података из археолошких материјала стакла, као што је *Ликургова чаша*. То сугерише да ће научни приступи у том правцу бити настављени крос снажан допринос развоју науке. Постоји загонетка: да ли ће се у неко скорије време појавити истраживачи који би могли у нанотехнологији да направе слично стакло са темом из спортског догађаја? Или, можда непостоји заинтересованост за такав облик уметности у данашње или будуће време? Тада би *Ликургова чаша*, као културна баштина античке Грчке, остала у вечном видокругу људи, као изузетно, непоновљиво, уметничко дело у стаклу.

Украш *Ликургове чаше* чини митолошки фриз који приказује легенду о краљу Ликургу из шесте књиге Хомерове *Илијаде*. Ликови, урезани у дубоком рељефу, показују тријумф Диониса над Ликургом. Митолошке сцене на чаши приказују смрт Ликурга, краља Едона у Тракији од стране Диониса и његових следбеника.

¹¹¹¹ <https://odknjigedoduse.com/2017/01/04/likurgova-casa-cudo-nanotehnologije-iz-doba-anticke-sparte/>

¹¹¹² <https://odknjigedoduse.com/2017/01/04/likurgova-casa-cudo-nanotehnologije-iz-doba-anticke-sparte/>

¹¹¹³ <https://odknjigedoduse.com/2017/01/04/likurgova-casa-cudo-nanotehnologije-iz-doba-anticke-sparte/>

¹¹¹⁴ Freestone at all, 2007, 271.

Сл. 87 Ликург обавијен виновом лозом

Сл. 88 Дионис и Пан муче Ликурга

Ликург, човек насилне нарави, приказан је како напада Диониса бацајући камен на њега (сл. 86а,б). На Слици 87 приказана је сцена Ликурга уплетеног у винову лозу метаморфозом Амброзије¹¹¹⁵, док га Дионис (са *тирсот* у руци)¹¹¹⁶ и Пан (сл. 88) свирепо кажњавају због његовог злог понашања¹¹¹⁷.

Ликургова чаша нуди да се изврши слојевита анализа и објашњење сценског садржаја. Прво се може уочити да је Ликург приказан са изузетно лепо морфолошки грађеним телом – по начелу *калокагатиије* и обликован по пропорцијама Поликлетовог *канона*. Приказана сцена, начин на који Ликург баца камен на Диониса (сл. 86а), аналогна је данашњој техници бацања рукометне лопте на гол противника. Иако је дело настало пре око 2500 година, готово је невероватна изузетна сличност извођења кретне активности - замаха руком уназад са каменом у руци Ликурга и данашњег рукометаша који се замахујући руком уназад, спрема да баца лопту на гол противника.

Али, не треба изгубити из вида да је структура покрета руке онога који баца камен блиска кретној активности онеме који баца и копље. У време античке Грчке вештина бацања копља била је врло важна. Наиме, требало је прецизно бацити на противника, док на агоналним такмичења бацити на што већу даљину. У данашње време при обучавању вештини бацању копља постоји дидактички принцип бацања лакшег, а затим тежег спортског реквизита. У почетку се млађи узраст учи бацању тениске лоптице на даљину, затим тзв. „вортекс ракетице“ (реквизит који има аеродинамички облик сличан издуженој ракети), да би у каснијем узрасту прешли на лакше копље и на крају копље такмичарске тежине¹¹¹⁸.

¹¹¹⁵ Према једном предању Амброзија (грч. Αμβροσία) је позвала Мајку Земљу да је претвори у винову лозу, да би својим врежама сапела суровог краља Ликурга. Према грчкој митологији, била је и храна богова са Олимпа. Они су се према свим причама и легендама хранили амброзијом и пили нектар. Оваква врста исхране им је обезбеђивала бесмртност (Сermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 26).

¹¹¹⁶ Дионису је посвећен бршљен, којом је овенчана његова глава и *тирс*, штап плетен од бршљена – крунисан шишарком на врху штапа (Сermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 110; Αποστολοπουλος, 2001, 34).

¹¹¹⁷ Freestone at all, 2007, 270.

¹¹¹⁸ Стефановић и Бошњак (2011, 18-19), наводе да у данашњем спорту постоје два основна принципа код бацања:

- *Универзални принципи* – важе за сва бацања, без обзира на њихову циљну оријентацију и

Иако је Ликург приказан у *тренутку непокретности* – прелазак из покрета припреме до завршног бацања представља тренутак који садржи у себи и почетне и завршне покрете. Руђер Бошковић даје објашњење за случај где се чини да се нешто збива у једном временском тренутку, али се ипак збива сукцесивно у врло кратком временском интервалу. Износи пример када неко *држи камен у руци* и има жељу да га баци напред, тада му даје одмах и одређену брзину. Каже да је у овом случају сасвим очито да се никако непроизводи одређена брзина у једном временском тренутку. Наводи да је потребно време, ма како оно било кратко, да би кроз живце (вероватно мисли на нерве – прим. аутора) и мишиће протекли мождани импулси за напињање мишићног влакна. Сматра да би се камену дала нека осетна брзина, неопходно је прво повући назад руку и неко краће време задржати је, а затим при бацању напред стално повећава брзину руке¹¹¹⁹.

Дакле, сцена Ликурга са каменом у руци кога жели да баци напред, пружила је могућност да се оствари мултидисциплинарни приступ анализи и објашњења: са уметничког (сценског), филозофског, математичког, митолошког, естетског и спортског аспекта.

7.3.6.5. Осцилаторно кретање лопте

На Слици 89 приказана је сцена како младићи кроз спектар различитих вежби јачају своје тело у простору гимназије. Може се запазити детаљ који се односи на снажно *гурање веће кожне лопте* (данас се назива медицинка) која виси на канапу и изводи вежбу по *принципу осцилаторног кретања*. Кретна активност онога који изводи наведену вежбу има значај за холистички приступ развој тела кроз тзв. *проприоцепцијски принцип тренирања*¹¹²⁰.

-
- *Парцијални принципи* – односе се на велике групе бацања (нпр. код атлетских бацања ради остваривања што веће раздаљине или у спортским играма да се погоди циљ: кош. Гол, поље противничког терена у одбојци и сл.).

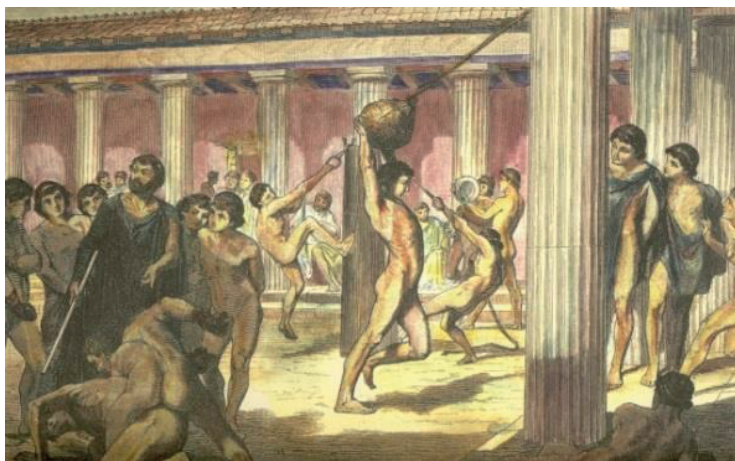
У парцијалне принципе код бацања убрајају се:

- *Принцип сукцесивних активности мишића* се односи на синтезу интерних сила трансфером угаоних момената дуж кинетичког ланца серијалном организацијом мишићних контракција. То подразумева правовремено укључивање појединих сегмената тела у покрет. Покрет бацања ради остваривања што веће дистанце/даљине почиње углавном активношћу великих и јаким мишићних група, а наставља се са слабијим, али бржим мишићима. За покрете бацања ради остваривања што веће дистанце/даљине карактеристично је успорење проксималних сегмената кинетичког ланца како момент тече дуж ланца према његовом дисталном крају. Сукцесивна активност активних мишића важна је због могућности остваривања веће силе током целог кретања.
- Принцип минимализације инерције подразумева да покрет почиње са тачним положајем зглобова који минимизирају момент инерције.
- Принцип генерисања импулса од велике је важности у бацањима ради остваривања веће даљине. Овај принцип захтева генерисање што веће силе у што краћем временском интервалу.
- Принцип максимализације акцелерацијског пута је од велике важности за бацања у даљину, јер дуже деловање на реквизит који се баца омогућује стварање веће укупне енергије која се односи на њега при деловању исте силе на дужем путу.

¹¹¹⁹ Вошковић, 1974, I deo, 46, 21.

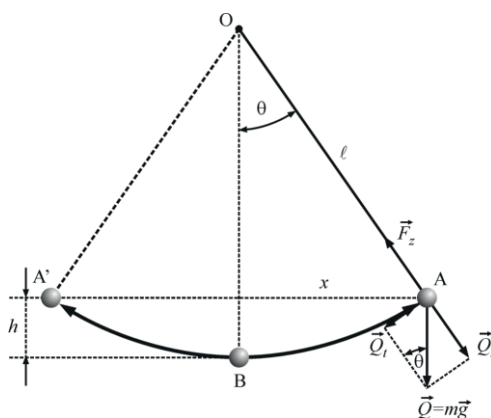
¹¹²⁰ Проприоцепција представља перцепцију позиције тела и покрета у тродимензионалном простору, а укупне проприоцепцијске перформансе су одређене квалитетом доступних проприоцепцијских информација и нивоом индивидуалних способности. Ту постоји и кинестезија као део проприоцепцијског система, а односи се на способност да се на свесном нивоу осети позиција зглоба, постојање покрета, брзина и правац (Ранисављевић, Стефановић, 2020, 184), што је управо присутно у разматраној вежби. Дакле, младеж која се

Претпоставка је да су и тада у неком опсегу познавали математичке принципе израчунавања закона одржавања механичке енергије при осциловању (збир кинетичке и потенцијалне енергије једнак је укупној механичкој енергији тела које осцилује и константан је током времена).

Сл. 89 Приказ различитих телесних вежби у гимназији античке Грчке – реконструкција према Такису Михалопоулосу (Michalopoulos, 2003, 20)

У природи честе појаве које се после неког времена понављају на исти, или сличан начин, односно да имају периодичан карактер. Кретање које се после неког времена понавља на исти начин, или приближно исти начин (што се управо догађа у наведеном случају), назива се периодично кретање, где посебну врсту представља *осцилаторно кретање* које се врши око равнотежног положаја, где је типичан представник *математичко клатно*¹¹²¹.

Сл. 90 Математичко клатно

Математичко клатно (сл. 90) представља материјалну тачку која се у пољу Земљине теже креће на сталном растојању од дате тачке (тачке ослоња).

припремала у гимназијама и палестрама античке Грчке за ратовање и агонална надметања, морала је на високом нивоу да има развијене конативне (вољне), заједно са афективним и когнитивним вредностима.

¹¹²¹ Moguš, 2017, 9-10.

$$\sin \theta = Q_t/Q = h/l \Rightarrow Q_t = -mg x/l \quad Q_t = ma = m \cdot d^2s/dt^2$$

"-" значи супротан смер силе Q_t од вектора положаја x .

Једначина кретања:

$$m \cdot d^2s/dt^2 + mg x/l = 0$$

x – хоризонтално растојање од равнотежног положаја

s – лучно растојање од равнотеже (пређени пут)

Највеће растојање тела које осцилује од равнотежног положаја назива се *амплитуда*, док се свако растојање тела које осцилује од равнотежног положаја назива *елонгација*. Трајање једне осцилације назива период осциловања (време потребно да тело из једне тачке путање доспе у ту исту тачку, при чему има исти смер брзине), а јединица је једна секунда (s). Реципрочна вредност периода назива се фреквенција, а јединица за фреквенцију је херц (Hz). Период осциловања и фреквенција су повезани релацијом:

$$v = 1/T$$

где су v – фреквенција тела које осцилује и T – период осциловања¹¹²².

7.3.7. Квадар

Дизање терета није било на програму античких Олимпијских игара. Ипак, за време Игара (ван програма) поједине атлете су се надметале у подизању терета изнад главе – претеча данашњој такмичарској дисциплини дизање камена. То је на неки начин будило пажњу публике у паузама вишедневног такмичења у Олимпији.

Сл. 91 Камен који је подигао спортиста Бибон (крај VII и почетак VI века пре Хр.) – Олимпија¹¹²³.

На Слици 91 приказан је камен од пешчара велике тежине – 143,5 kg, који је пронађен у Олимпији. На њему постоји уклесани запис да га је Бибон једном руком подигао изнад главе (крај VII и почетак VI века пре Хр.):

¹¹²² Skuban, 2012, 142.

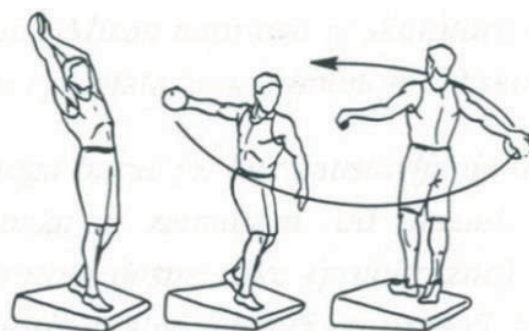
¹¹²³ Christopoulos, Bastias, 1976, 253.

„Μεταξὺ αὐτῶν ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακός εἶναι ἓνας λίθος ἀπὸ ψαμμίτη, βάρους 143,5 κιλῶν, τὸν ὁποῖο, σύμφωνα με τὴ χαραγμένη ἐπάνω του ἐπιγραφή, σήκωσε πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του με τὸ ἓνα χέρι ὁ ἀθλητὴς Βύβων (τέλη 7ου ἀρχῆς 6ου αἰ. π.Χ.)“.¹¹²⁴

Може се уочити да на великом камену, који је имао сличан облик *квадру*, постоје жљебови, који су вероватно исклесани да би спречили клизање прстију при подизању. Да ли је толико велики камен стварно било могуће подићи? Одговор на постављену загонетку може се добити кроз сагледавање аналогног примера из данашње праксе. Опште је познато да се у данашње време „најјачи људи“ такмиче у подизању терета великих тежина. Једна од дисциплина је и подизање камена. Тако постоје светска првенства у подизању камена који достижу дупло већу тежину од оних из античких времена. Шпанац из Сан Себастијана Саралеги држи светски рекорд у подизању камена. Године 2001. подигао је *правоугаони камен* са земље до свог рамена који је тежио 329 kg¹¹²⁵. Дакле, може се рећи да је истинита тврдња са записа на камену, да је Бибон једном руком подигао изнад главе камен велике тежине – 143,5 kg. То говори да су и у стара времена античке Грчке постојале атлете изузетно снажног тела.

7.3.8. Тространа призма

Бацање диска у античкој Грчкој изводило се са малог узвишења у облику *тростране призме*¹¹²⁶, које је омогућавало да се постижу веће даљине хица у односу да се бацало са равне површине.

Сл. 92 „Хеленски“ начин бацања диска са *валвиса* – реконструкција (Bravo, 1986, 104).

Када је одлучено да Атина постане седиште првих обновљених Олимпијских игара, организатори су у такмичење уврстили бацање диска на „хеленски“ начин са малог узвишења (*валвиса*) површине 0,8 x 0,7 m. Први победник био је Американац Робер Гарет са резултатом 29,15 m¹¹²⁷.

¹¹²⁴ Christopoulos, Bastias, 1976, 253.

¹¹²⁵ “He world record for the heaviest lift is held by Mieltxo Saralegi, with a lift of 329 kilograms, or 725 pounds, a feat which took place in 2001. in Lekunberri. That is, he lifted rectangular rock off the ground and up to his shoulder that weighed over 700 pounds!”

<https://buber.net/Basque/2019/05/05/basque-fact-of-the-week-stone-lifting/>

¹¹²⁶ <http://www.antonija-horvatek.from.hr/slike-geometrijskih-tijela.html>.

¹¹²⁷ Bravo, 1986, 104.

7.3.9. Ваљак и купа

7.3.9.1. Копље

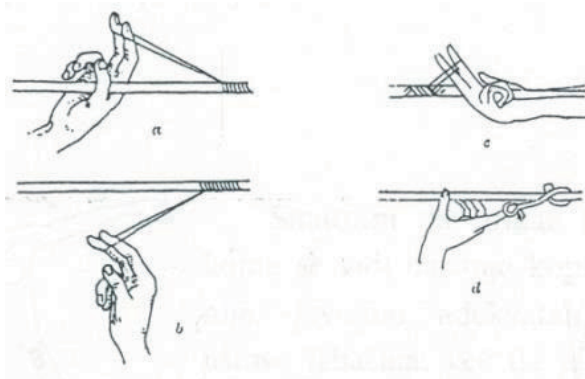
Античко, као и данашње, копље представља комбинацију геометријских фигура *ваљка* (тело копља) и *купе* (врх копља). Током еволуције користили су се различите врсте и начини бацања копља, који су имали утицаја на домет.

У античкој Грчкој копље се бацало на два начина: у *дужину* и у *мету*, која се налазила на одређеној даљини. Оба аспекта су била важна и у функцији припреме за тадашња ратовања. Бацало се из места, или залета¹¹²⁸.

Бацање копља је било укључено у програм античких Олимпијских игара у оквиру *пентатлона* (петобоја) 708. пре Хр. и представља једну од најстаријих спортских дисциплина. Копља која су атлете користили на такмичењима била су од дрвета са металним шиљком на врху¹¹²⁹. Основна разлика између античког и данашњег копља је у хваташту (прим. аутора).

Античко копље бацало се помоћу кожног ремена с омчом - *анкиле* (грч. *αγκύλη*), да не би клизило кроз шаку¹¹³⁰. Кожна трака, дужине 6-10 см, се везивала близу центра тежишта копља и кроз њу су се провлачили кажипрст, или кажипрст са средњим прстом. У тренутку избачаја копља, завршни импулс средњег прста и кажипрста преко омче и ремена давао је копљу јачи ударни импулс, што је омогућавало остваривање већег домета.

На Слици 93 приказани су различити начини везивања *анкиле*¹¹³¹. У суштини, бацало се на исти начин као и данас, али ремен га је ротирао као испаљени метак из пушке. Постоји претпоставка да је *анкила* остајала у руци атлете након избачаја, јер је тада давала бржу ротацију копља око уздужне осе и већи домет¹¹³². А познато је да је још и Архимед, старогрчки математичар, физичар и астроном из Сиракузе, на Сицилији, посматрао и наводио *својства ротационих тела*¹¹³³.

Сл. 93 Начини држања копља и *анкиле*¹¹³⁴

¹¹²⁸ Σπαθάρη, 1997, 14.

¹¹²⁹ Σπαθάρη, 1997, 14.

¹¹³⁰ Zissimou, 2002, 52.

¹¹³¹ Gardiner, 1910, 338.

¹¹³² Zissimou, 2002, 52.

¹¹³³ Архимедов вијак је допринос техници наводњавања. https://sr.wikipedia.org/sr/Arhimedov_vijak.

¹¹³⁴ Gardiner, 1910, 86.

7.3.9.2. Стуб за окрет у трчању

За трке *диаулос* (два стадиона) и *хоплитодромос* (трка са оружјем) тркачи имали сваки свој *камптир* - стуб за окрет, док је у трци *долихос* (четири стадиона) био један за све¹¹³⁵. На Слици 94 приказан је такав очувани, дубоко укопани, стуб у облику *ваљка* у Немеји, око кога су се окретали тркачи у трци *долихос*. Може се уочити да је камени стуб за окрет тркача окрзнут са стране одакле је ветар наносио песак.

Сл. 94 Очувани стуб на стадиону у Немеји за окрет у трци *долихос* (лична архива аутора)

Претпоставка је да су тадашњи изумитељи осмислили стуб за *окрет* у облику *ваљка*, како би се у највећој могућој мери смањила могућност повређивања тркача при наглој промени правца кретања, односно окретања за 180°. А са друге стране, тако масиван укопани камени стуб могао је да издржи налет већег броја тркача који су га неминовно додиривали и кочили своје кретање помоћу њега, јер нигде није записано да се није смело додиривати. Мигуће је да су творци тога стуба у облику ваљка знали да уз математичке прорачуне одреде његове димензије које су испољавале функционалност и дуговечност.

На основу истраживања Милера, а у вези *трке диаулос*, које наводи Моуратиди, атлете су имале свако своју стазу при трчању у оба правца. Трчали су у својим стазама које су биле обележене белим прахом и сваки тркач је употребио простор колико двојица у дисциплини стадион. Пошто је *диаулос* био *двоцевни музички инструмент* (два канала), то сматра да је сваки тркач имао две стазе, тј. да је место старта и финиша било различито. Поткрепљујући претпоставку трчања *диаулоса* у две стазе, Моуратиди цитира Аристотела, који каже да је била навика да атлете почну и заврше трку у различитим стазама¹¹³⁶.

¹¹³⁵ Моуратиди, 1992, 183.

¹¹³⁶ Моуратиди, 1992, 184.

7.4. Мера и мерење

Мера и мерење били су врло значајни фактори у агоналном спортском догођају Хелена, у коме су судије (*хеленодици*) имале круцијалну улогу при организацији такмичења.

7.4.1. Појам мера

У разумевању појма мера и мерење може се прићи објашњењу и са филозофског аспекта тумачења појмова за које Кирхнер и Михаелис кажу:

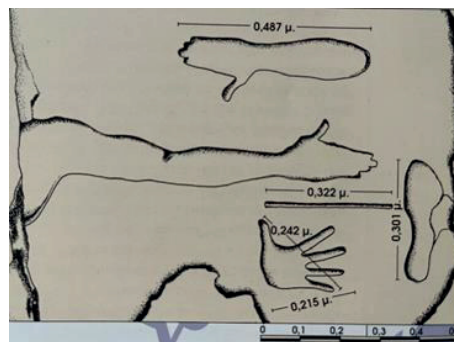
„У *математици* се *мера* примењује и као поопштавање појма мера садржаја, који је пребројив чак и у случају бесконачно много супова. У *етици* је *мера* начело за одређење неке опште мере норме или мере правила, који уравнотежује поступке између замишљених крајности (*μεσότης*), такође синоним за меру врлину и меру разборитости.

Мерење, уопште узев, представља сваки поступак којим се омогућује једнозначно придруживање неког мереног скупа изразивог у бројевима неком скупу предмета“.¹¹³⁷

Откриће јединственог „метролошког рељефа“ помогло је да се сазнају постојеће мерне јединице код античких Грка, који је био уграђен до 1985. године у капели Светог Димитрија у базилици града Саламине, а данас се налази у Археолошком музеју у Пиреју (сл. 94, а)¹¹³⁸. На слици 94, б, приказана је данашња скица описа метричких јединица¹¹³⁹.

Сл. 95 (а) „Метролошки рељеф“ из Саламине

(б) Скица описа метричких јединица

Лекакис описује „метролошки рељеф“ и каже да је реч о плочи од тврдог порозног камена, на којој су у шупљем рељефу приказане метричке јединице, већине познатих мера антропометријских јединица за дужину у античкој Грчкој:

- *оргија* (*η ὀργυία*) је износила 6 стопа, или 4 лакта, или 1,8288 m. Има меру и људску основу. Дефинише се као дужина распона руку одрасле особе, односно 1,8-1,95 m. А пошто је распон руку одрасле особе једнак њиховој висини (у усправном

¹¹³⁷ Кирхнер, Михаелис, 2004, 328.

¹¹³⁸ Steinhauer, 2001, 40.

¹¹³⁹ Βαλαβάνης, 1996, 95.

положају), то аутоматски оповргава теорију да су древни људи били ниски. Њихов просек висине тела био је 1,8-1,95 м.

- *лакат* (ο πήχυς) је било растојање од лакта до краја шаке (48,7 см).
- *пихтам* (η σπιθαμή) једнак је дужини отвора длана одрасле особе (24,2 см). Данас је то око 18 см. То указује да су антички Грци били знатно виши, него данашњи људи.
- *стопало* (ο πόυς) једнако дужини стопала (од пете до прстију) одраслог човека (30,1-30,2 см), док је такозвана „краљевска стопа“ износила 32,2 см¹¹⁴⁰.

Позната је универзално важећа изрека античког софисте Протагоре (грч. *Πρωταγόρας*) из Абдере (481-411): „Човек је мера свих ствари: оних које постоје да постоје, а оних што не постоје да не постоје“,¹¹⁴¹ један је од изворних исказа грчке филозофије који је кроз историју различито тумачен, али је ипак опстао зато што је истинит.

Фусаро ову изреку тумачи са два аспекта – *субјективно релативистички*, који су заступали Сократ, Горгија, Демокрит и други – *универзално хуманистички* коју је први подржао Хајдегер. Фусаро каже да се код оба тумачења ове изреке појављује реч „*метрон*“ – *права мера*, граница и да је мера основни критеријум на коме је читава грчка култура заснована на овој симболички изражајној и одлучујућој функцији. Закључује да је човек онтолошки мера свих ствари, јер зависи од човековог вредновања ствари¹¹⁴².

Барнет објашњава да према Хераклиту поштовање *мере* омогућава да укупна запремина сваког облика материје дугорочно остаје иста, иако се њена супстанција стално мења. Даље наводи Хераклита који каже да одређене *мере* „вечно живе ватре се увек пале, док се сличне *мере* увек гасе и да је све је *размена* за ватру и ватра за све, да Сунце неће прекорачити своје мере и да мере нису ипак апсолутно утврђене“.¹¹⁴³

У простор размишљања о „*правој мери*“ може се уврстити и *Питагорина чаша*, или *чаша умерености* - назив за посебну винску чашу која приморава кориснике да пију само умерене количине пића. Њу је изумео Питагора по коме је и добила назив. Осмишљена је тако да особи дозвољава да вино сипа до предодређене количине, која је назначена испупчењем на унутрашњости чаше. Ако се сипа тако да не прекрије избочину, особа га може *пити у миру*. Ако пак, похлепно напуни пуну чашу, механизам унутар ње, према закону спојених судова¹¹⁴⁴, просуће кроз рупу на сталку сву количину вина на корисникова крила – корисник ће бити постиђен због похлепе, а вино протраћено. На тај начин требало би да научи корисника да је најбоље да постоји умереност у пићу¹¹⁴⁵. То значи да треба да постоји *мера* и у пићу, као и у свим осталим животним околностима

¹¹⁴⁰ <http://www.arxeion-politismou.gr/2019/03/arxaia-metra-mikous-ton-Ellinon.html>

Λεκάκη, Γ.: ΠНГН: Απόλασμα από το έργο του Γ. Λεκάκη "Σύγχρονης Ελλάδος περίγρησις" / ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ. (ИЗВОР: Одломак из дела Г. Лекакиса „Турнеја модерне Грчке“ / ΑΡΧΙΒ ΚΟΛΤΟΡΕ.

¹¹⁴¹ Laertije, Књига IX, глава 8, 51, 310.

¹¹⁴² <https://diegofusarosrbija.weebly.com/protagora-i-269ovek-mera-svih-stvari.html>.

¹¹⁴³ Barnet, 2004, 183-184.

¹¹⁴⁴ Закон спојених судова дефинисао је француски математичар, физичар и филозоф Даламбер (d'Alembert). Он је 1774. Године публикавао књигу под насловом *Трактат о динамици* у којој је написао да се законе кретања тела свде на закон равнотеже. Његова изјава да „унутрашње силе инерције морају бити једнаке и супротне силама које производе убрзање“ и даље је позната као „Даламберов принцип“. Овај принцип се примењује на многе појаве, а посебно на теорију кретања флуида.

¹¹⁴⁵ https://sh.wikipedia.org/wiki/Pitagorina_%C4%8Da%C5%A1a

(исхрани, спавању, раду, одмору и сл.), како би се здрав организам могао боље супротставити свакодневним тешкоћама којима је изложен.

Онтолошки приступ овој изреци („права мера“) може се поставити и кроз питање - како су антички Грци успели да користе ову изреку у пракси током припреме за предстојећа агонална такмичења у познатим светилиштима тога времена?

Хипократ говори о *мери* када усмерава оне који треба да трче на дугим дистанцама¹¹⁴⁶. Вероватно је сматрао да се та корист за организам манифестује кроз рационалнији утрошак енергије, а самим тим и ефикасније трчање (прим. аутора). Када је ходање у питању „[...] сви они који ходају ујутру изгубе килограме“¹¹⁴⁷, можда је логички размишљао да се на тај начин тело доводи у хармонију, односно *праву меру*.

Не треба изгубити из вида чињеницу да изнад улазних врата која воде у Аполонов храм у Делфима и данас постоји исписана у камену значајна порука: „Спознај самог себе“ и „Ништа превише“. Кажу како је Аполон – Феба временом постао *бог мере*, реда, закона, позитивних стваралачких снага и уметничког надахнућа¹¹⁴⁸.

Интересантно је навести податак да су антички Грци кроз синтагму *право време* дефинисали *број седам*. Тако Аристотел наводи да је, према њима (Питагори и питагорејцима) „*право време*“ означавао *број седам*¹¹⁴⁹.

7.4.2. Мерење на агоналним такмичењима

Помоћу постојећих мера у античкој Грчкој изводило се мерење објеката (стадиони и хиподроми), уређаја за старт тркачких и коњских такмичења, реквизита (диска, копља) и постигнутих дужина (резултата) у бацању диска и копља. Мере које су користили на такмичењима биле су: *стопа*, *корак*, *стадион* (600 стопа; 192,28 m), *диаулос* (2 *стадиона*), *хиптикон* (4 *стадиона*) и *долхос* (12 *стадиона*)¹¹⁵⁰.

7.4.2.1. Бацање диска

Године 708. пре Хр. на VII Олимпијским играма у античкој Грчкој на програму је била дисциплина бацања диска у оквиру петобоја. За време такмичења употребљавала су се три диска једнаког пречника и тежине. Паусанија помиње да су у ризници Сикиоњана „налазе три иста диска која се употребљавају за такмичење у петобоју“. Њихова тежина и пречник били су мало већи од тежине дискова који су били коришћени на осталим играма. Атлете су бацале три пута диск, а место пада диска у даљину обележавало се са пободеним кочићем, стрелом или неким штапом¹¹⁵¹.

На многим такмичарским местима користили су се дискови у облику круга, различитих димензија о чему сведоче веродостојни дискови који се чувају у музејима многих градова. Пречник диска био је од 17 до 32 cm, а тежина се кретала између 1.3-6.6 kg¹¹⁵². Забележено је да је Фаилос из Кротона бацио диск 95 стопа (28.17 m), тежак 5.25

¹¹⁴⁶ Ιπλοκράτης, 1992a, 63.

¹¹⁴⁷ Ιπλοκράτης, 1992b, 62.

¹¹⁴⁸ Сermanović-Kuzmanović, Sreјović, 1992, 42.

¹¹⁴⁹ Barnet, 2004, 133.

¹¹⁵⁰ https://sh.wikipedia.org/wiki/Mјerne_jedinice_u_Anti%C4%8Dkoј_Gr%C4%8Dkoј

¹¹⁵¹ Σπαθάρη, 1997, 112.

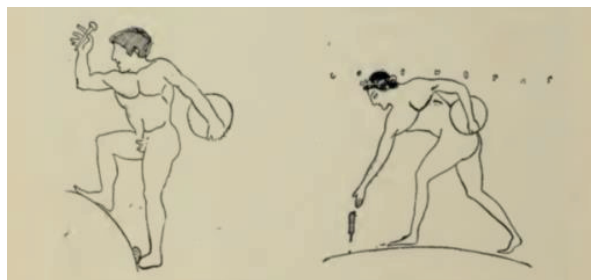
¹¹⁵² Christopoulos, Bastias, 1976, 188.

kg. На основу постојећих веродостојних дискова из периода античке Грчке, може се закључити да су такмичарски дискови имали различите тежине, пречнике, облике и структуре.

Сл. 96 Атлета баца диск на такмичењу¹¹⁵³

На Слици 96 приказана је сцена како атлета баца диск на такмичењу. Десно је музичар који даје *ритам* бачачу диска како би што даље бацио диск, док се у средини налази судија који *мери дужину хица помоћу штапа*. Овде је значајан детаљ – судија *кличећи мери*, што указује на прецизност, тј. да су водили рачуна да постоји *тачно мерење* дужине хица помоћу штапа (није позната дужина штапа, прим. аутора).

Сл. 97 Сцена мерења дужине хица код бацања диска
(а) – киликс, Чиуси (kylix, Chiusi) и (б) – киликс Вирзбург (kylix, Wuirzburg, 357, A)¹¹⁵⁴

Гардинер описује: „Место где је диск пао обележавало се клином (сл. 96, а), или стрелом (сл. 97, б), како је то описао Статиус - на вазама се види *дискоболос* у тренутку спуштања (сл. 97, а), или (пре)узимања (сл. 97, б) такве ознаке“.¹¹⁵⁵ Вероватно се то догађало на вежбалишту, када је атлета бацао диск у даљину, да би после хица отишао до места пада и забележио даљину. Нелогично је да се то догађа на такмичењу, тј. да је атлета после бацања диска дошао до места пада диска, како би поставио ознаку, јер су то чиниле судије (прим. аутора).

¹¹⁵³ Gardiner, 1910, 324.

¹¹⁵⁴ Gardiner, 1910, 320.

¹¹⁵⁵ Gardiner, 1910, 320.

Сл. 98 Црвенофигурални *киликс* (Wirzburg, 432)¹¹⁵⁶.

Начин обележавања места пада на тло диска, или копља, изводио се најчешће помоћу клина, а мерење дужине хица помоћу штапа (од линије „избачаја“ диска, или копља, до места додира са тлом).

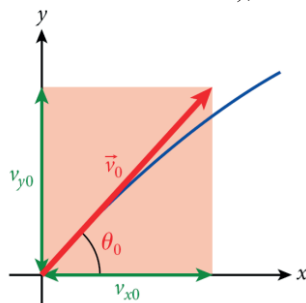
На Слици 98 види се сцена младића који мери дужину хица диска, или копља, помоћу штапа. Може се уочити мала, чврста и практична направа при врху штапа, која је закачена под углом од 90^0 у односу на штап. Вероватно је служила за прецизније и лакше извођење маркирања црта на тлу (у односу на стандардно обележавање помоћу врха штапа) током вишеструког постављања штапа, да би се измерила укупна дужина хица.

С обзиром да даљину хица не мере судије у *хитону*, већ наги младић, то указује да се мерење није догађало на такмичењу, већ на часу вежбања (прим. аутора).

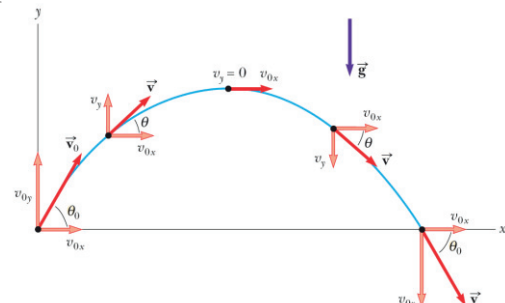
7.4.2.2. Примена закона механике код бацања диска

Закони механике користе се и у спортској дисциплини бацање диска. Тако бацање диска представља типичан пример *косог хица* о коме говори Скубан у краћем осврту:

„*Коси хитац* је димензионално (криволинијско) и сложено кретање тела у пољу силе Земљине теже са неком почетном брзином ($v_0 \neq 0$) – тело је бачено под неким углом у односу на хоризонтални правац (сл. 99). Кретање се може описати као суперпозиција два кретања – дуж x - и дуж y -координатне осе. Дуж x -осе кретање је *равномерно* – брзина је константна. Дуж y -осе кретање је *једнако-променљиво* – ако је угао избацивања позитиван, брзина дуж y -осе прво опада (вертикални хитац навише), а након достизања максималне висине, брзина мења смер и расте по интензитету (као код слободног падања); у случају негативног угла, брзина дуж y -осе стално расте (вертикални хитац наниже), што је сликовитије приказано на слици 100.¹¹⁵⁷

Сл. 99 Коси хитац са неком почетном брзином

Сл. 100 Брзина кретања дуж x и y осе

¹¹⁵⁶ Gardiner, 1910, 340.

¹¹⁵⁷ Skuban, 2012, 35.

Путања тела у косом хицу је *парабола*. Временска промена компоненти брзина и координата тела: Закон (једначина) путање $y=f(x)$ има облик:

$$y = y_0 + x \operatorname{tg} \alpha - \frac{g}{2V_0^2 \cos^2 \alpha} x^2$$

На дужину хица утичу следећи фактори: брзина избачаја, мишићна сила, аеродинамичка својства диска, угао избачаја и лета диска¹¹⁵⁸.

7.4.2.2.1. Брзина избачаја

Користећи формулу косог хица са разликом нивоа, а где је фактор ветра занемарен, може се рећи да је дужина хица управно пропорционална квадрату брзине избачаја диска. Тако повећање брзине избачаја диска за 1 m/s утиче на побољшање резултата за 4-5 m. Како се на основу постојећих података не може утврдити директан линеарни однос између брзине избачаја и дужине хица, то се на основу коришћења квадратне (експоненцијалне) регресионе анализе може много реалније открити релација између наведена два параметра. Резултати истраживања су показали да се код оптималних брзина избачаја постижу највеће дужине хитаца, а не код највећих брзина избачаја, и да та повезаност износи само $r=0.41$ ¹¹⁵⁹. Мора се узети у обзир и чињеница да се приближно исти резултат може постићи и при различитим брзинама избачаја диска. Наиме, може да се деси да је брзина избачаја диска превелика за ограничене техничко-кондицијске способности бацача диска¹¹⁶⁰.

7.4.2.2.2. Мишићна сила

У тренутку избачаја диска правац кретања је усмерен косо напред и последица је дејства импулса силе мишића, чији је интензитет већи од интензитета актуелних сила које се супротстављају том кретању (сила ваздуха и сила гравитације). Међутим, повећати брзину избачаја није тако једноставно, јер је познато да зависи од улагања мишићне силе у појединим фазама кретања. Користећи други Њутнов закон, добија се да је брзина управно пропорционална сили и времену док је маса диска постојана величина: $v = Ft/m$, где је v - брзина, F - сила, t - време и m - маса. Из формуле се види да што се већом силом дејствује на диск и што је дуже то дејство, то ће диск већом брзином да се креће. Због тога снажнији дискаши, који поседују већи распон руку показују и најбоље резултате¹¹⁶¹.

7.4.2.2.3. Аеродинамичка својства диска

Када диск напусти руку дискаша, на њега делује аеродинамичка сила (F_a), која се разлаже на две компоненте: једна је сила чеоног отпора ($F_{\check{c}}$), који се јавља у виду притиска и дејствује у смислу смањења брзине (успорава кретање), а друга се назива *сила узгона* (F_u), тј. сила која подиже диск¹¹⁶².

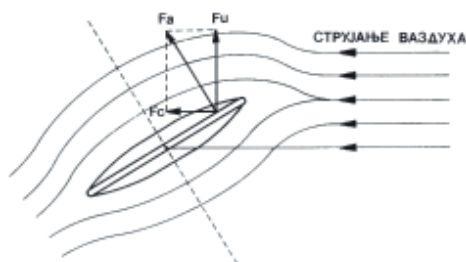
¹¹⁵⁸ О томе шире говоре Стефановић (1992, 193-196) и Стефановић, Јухас и Јанковић (2008, 167-169).

¹¹⁵⁹ Knicker, 1990, 17.

¹¹⁶⁰ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 167.

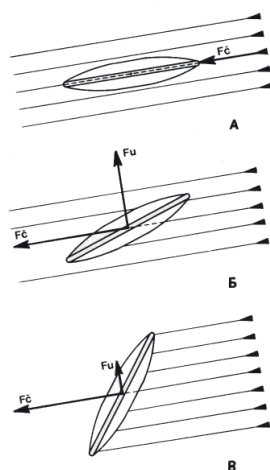
¹¹⁶¹ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 167.

¹¹⁶² Стефановић, 1992, 194.

Сл. 101 Дејство аеродинамичке силе на диск

Током фазе лета треба да се постигне оптималан положај диска, тако да сила чеоног отпора буде што мања, а *сила узгона* што већа (сл. 102). Под условом да је диск правилно избачен по мирном времену, у првој фази лета аеродинамичка сила, односно $F_z=0$,¹¹⁶³ док се F_u појављује само у другој фази лета. Значи, ако је обруч диска усмерен тачно против ваздушне масе не постоји сила узгона, а ако није онда постоји, као и нападни угао (β), који се повећава током кретања диска

Сл. 102 Сила узгона у другој фази лета (позиција Б и В)¹¹⁶⁴

При повећању нападног угла повећава се истовремено сила узгона и сила чеоног отпора. Сила узгона утиче на продужење лета диска, а тиме и на дужину хица. Најбољи услови лета диска ће бити при максималном квалитету, тј. када је сила узгона ($F_u=4 \text{ N}$) знатно већа од силе чеоног отпора ($F_z=1 \text{ N}$), при нападном углу од 10° .¹¹⁶⁵ У прво време диск лети оптималним нападним углом, тако да ваздушна средина у већој мери може да утиче на дужину хица. После, уз повећање нападног угла, ваздушна средина све мање утиче на лет диска, тако да при нападним угловима већим од 42° ваздух почиње да омета лет диска и смањује брзину.

¹¹⁶³ Диск је тело са тзв. симетричним профилем. То значи, да је смер ветра усмерен дуж диска, тако да он обилази (обдувава) диск симетрично са обе стране и као последица тога ће бити иста брзина кретања изнад и испод диска. У том случају неће бити F_u , постојаће само незнатна F_z (прим. аутора).

¹¹⁶⁴ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 168.

¹¹⁶⁵ Schluter, Nixdorf, 1984, 19; Schollhorn, 1989 215.

Утврђено је да аеродинамичка сила достиже вредност од 10 до 15 N.¹¹⁶⁶ То је довољно велика величина, ако се зна да је маса диска за мушкарца 2 kg, а за жене 1 kg. С тога је разумљиво колико аеродинамичка сила игра велику улогу на дужину лета диска.

Поставља се питање, како то да диск у ваздуху има стабилан положај? Ово се објашњава тиме што при избачају диска долази до обртног кретања око попречне осе диска током лета великом брзином, што представља својеврстан слободни гироскопски момент. Он има особину да утиче на смањивање осе обртања у простору, без обзира на постојеће разне сметње. То се објашњава законом о слободним осама, који каже да ако се тело заротира, оно тежи да се увек креће у фази лета око најкраће осе, јер пружа најмањи отпор¹¹⁶⁷.

Данашња конструкција диска утицала је на побољшање аеродинамичких својства диска, а самим тим и на већу дужину хица. Код нових дискова (*Hign spin*) 85-88% масе налази се у обручу (код дрвених дискова 65-70%), тако да је момент инерције већи, а то има за последицу да се диск окреће мањом брзином (6-8 obrta/s)¹¹⁶⁸.

Аеродинамичка својства женског диска су боља него мушког. При истој почетној брзини он лети знатно даље него мушки диск¹¹⁶⁹. Ова предност још више долази до изражаја при ветру који дува у сусрет бацачу диска¹¹⁷⁰.

7.4.2.2.4. Угао избачаја диска

Постоје три врсте углова при избачају и лету диска, који обезбеђују најповољније услове летења: *угао избачаја* – α_0 (угао између правца кретања диска и линије хоризонта), *нападни угао* – β (угао између правца кретања диска и уздужне осе диска) и *угао ребра диска* – γ (угао између уздужне осе диска и линије хоризонта)¹¹⁷¹.

Сл. 103 Углови избачаја и лета диска¹¹⁷²

С обзиром да се диск избацује са одређене висине, *угао избачаја* је мањи од идеалног угла који износи 45° за максимални домет косог хица. Угао избачаја зависи од временских услова, тј. ветра, тако да су оптимални углови 34-37° у условима бацања без

¹¹⁶⁶ Бондарчук, 1984, 237.

¹¹⁶⁷ Стефановић, Јухас и Јанковић, 2008, 168.

¹¹⁶⁸ Стефановић, Јухас и Јанковић, 2008, 168.

¹¹⁶⁹ То је један од разлога зашто жене даље бацају диск. Тако данашњи светски рекорд код жена износи 76.80 m, а код мушкараца 74.08 m. То је једина атлетска дисциплина где жене имају бољи резултат од мушкараца (прим. аутора).

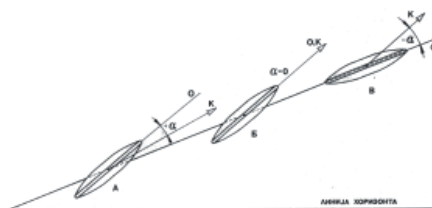
¹¹⁷⁰ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 168.

¹¹⁷¹ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 168.

¹¹⁷² Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 168.

ветра, $25-33^\circ$ када дува у груди и $38-40^\circ$ када ветар дува у правцу бацања¹¹⁷³. За сваку брзину бацања диска без присуства ветра постоји оптимални угао избачаја. Познато је да се са повећањем брзине избачаја диска, када се више испољава сила дискаша, смањује угао избачаја¹¹⁷⁴.

Нападни угао (β) такође значајно утиче на дужину лета диска. Он може да буде: позитиван, једнак нули, или негативан. То зависи од напрезања дискаша у тренутку избачаја и положаја длана¹¹⁷⁵.

Сл. 104 Нападни углови: позитивни, нулти и негативни¹¹⁷⁶

Максимална дужина хица се постиже при избачају диска са негативним нападним угловима ($-\beta$), када је угао избачаја $36-38^\circ$. За такав начин избачаја диска потребно је умеће. Лакше је да се избаци диск максималном силом који је усмерен тачно у ребро диска ($\beta=0$) и тада је мало мањи угао избачаја $32-34^\circ$. Способност избачаја диска са негативним нападним углом има предност у поређењу са бацањем у ребро диска, јер са једне стране омогућава дужи хитац око 1 m, а са друге, важније стране, смањује се губитак у резултату због могућих грешки у угловима при избачају диска¹¹⁷⁷.

7.4.2.3. Бацање копља

На Слици 105 виде се судије како гледају да ли је атлета исправно бацио копље, тј. да није направио тзв. преступ. Колики је био значај тачног извођења бацања копља по правилима и каснијег мерења дужине хице, може се уочити по броју судија – четворица (готово исти број је и данас присутан на такмичењима – прим. аутора).

Сл. 105 Судије (*хеленодици*) прате правилност извођења хица код бацача копља¹¹⁷⁸.

¹¹⁷³ Bartonietz, Borgstrom, 1995, 13.

¹¹⁷⁴ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 168.

¹¹⁷⁵ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 169.

¹¹⁷⁶ Стефановић, Јухас, Јанковић, 2008, 169.

¹¹⁷⁷ Стефановић, Јухас и Јанковић, 2008, 169.

¹¹⁷⁸ Стефановић, 1992а, 124.

На Слици 105 може се уочити учитељ телесног вежбања који држи клин у руци за маркирање отиска копља на тлу. По положају тела и руке са клином у шасти, усредсређен је да постави тачно клин на место отиска копља на тлу. Тада се могло приступити *мерењу дужине хиџа*.

Ова сцена не приказује догађај на агони, већ у гимназији, током вежбања бацања копља и скока удаљ. Наиме, на такмичењу је било присутно увек више судија, док је овде приказан само један човек, што значи да није судија, већ *педотриб* (тренер). Између двојице атлета налази се (виси) врећа са неопходним личним стварима за вежбање. Приказано је више копаља и равнаљка за песак, што указује да се током вежбања нису бацали само копља, већ су скакали и удаљ (која се увек користила код ове дисциплине – прим. аутора).

Сл. 106 Учитељ (педотриб) са клином у руци за обележавање места пада копља¹¹⁷⁹

У античкој Грчкој копље се бацало на два начина: у дужину и у мету која се налазила на одређеној даљини (у функцији припреме за тадашња ратовања). Подаци о дужини такмичарских копаља су различити: 1.85-2.40 m¹¹⁸⁰; 1.5-2 m¹¹⁸¹, што наводи на претпоставку да су атлете бирале дужину копља према својим морфолошким карактеристикама и физичким способностима.

Стациј је забележио да се копље просечно бацало у дужину око 46.22 m.¹¹⁸² Гардинер каже: „Ефекат *аментума*, тј. *анкиле* на лако копље било је доказано практичним експериментима које је спровео генерал Ефие за цара Наполеона. Утврђено је да се копље које се може бацити само 20 метара руком, после мало вежбања са *аментумом*, може бацити 80 метара“.¹¹⁸³

¹¹⁷⁹ Christopoulos, Bastias, 1976, 55.

¹¹⁸⁰ Σπαθάρη, 1997, 121.

¹¹⁸¹ Valavanis, 2004, 71.

¹¹⁸² Stacij, u *Enciklopedija fizičke kulture A-0*, ur. M. Flander. 1975, 6.

¹¹⁸³ Gardiner, 1910, 346. – „The effect of the amentum on a light javelin has been demonstrated by practical experiments carried out by General Eeffye for the Emperor Napoleon. It was found that a javelin which could only be thrown 1. 20 metres by hand could, after a little practice, be thrown 80 metres, with the helj) of an amentum“.

Сл. 107 Данашња реконструкција хвата копља с *анкилом* (према Шиљак, 2002, 177-178)

Шиљак је спровела експеримент у сличним условима које су имали античке атлете: дрвено копље од дреновине (грч. *κρανιά*, крања), дужине 2.3 m, тежине 500 g, изнад средине копља намотана кожна трака (намотавала се иза тежишта копља по произвољној процени испитаника – сл. 107), која је представљала хватиште копља и бацалиште од песка, осам корака залета – око 14 m. Испитаници су просечно бацали на даљину 38.54 m, а најбољи резултат био је 54.60 m.¹¹⁸⁴

7.4.2.4. Тркачи са тешком (ратном) опремом

На античким Олимпијским играма 520. године пре Христа уведена је *трка са ратном опремом* – *трка хоплитодромос* на дужини два стадиона (сл. 108). Порекло ове трке има корене у војничкој обуци грађана. У рату је то била тешко наоружана војна пешадија. Паусанија за трку са ратном опремом каже: „Трка за мушкарце у оклопу била је одабрана на шездесет петој Олимпијади, ради војне обуке“.¹¹⁸⁵ Сваки такмичар је носио на глави кацигу – *кранос* (κράνος), округли штит – *аспиду* (ασπίδα) и заштитник за потколеницу – *книмиде* (κνημίδα). Комплетна ратна опрема под којом су трчали се звала *паноплиа* (πανοπλία) која је била врло тешка – преко 10 kg¹¹⁸⁶.

Сл. 108 Тркачи са ратном опремом на Панатенејској амфори. Британски музеј¹¹⁸⁷.

На Слици 109 приказана је сребрна кацига – *кранос* (κράνος) из Коринта. На образини кациге пише да је она дата као заветни дар Богу Зевсу од Иерона из Сиракузе

¹¹⁸⁴ Шиљак, 2002, 177-178.

¹¹⁸⁵ Паусанија, 1994, V, 8, 381

¹¹⁸⁶ Паусанија, 1994, V, 12, 390.

¹¹⁸⁷ Gardiner, 1910, 290.

после победе против Тиринона, која је пронађена у месту Кими 474. г. пре Хр.¹¹⁸⁸ Овакви и слични модели кацига су се користили код тркача *хоплитодрома*.

Сл. 109 Кацига тркача хоплитодрома

Сл. 110 Бронзани штит из Олимпије¹¹⁸⁹

Различити облици кацига и заштитника за ноге који су сачувани у Олимпији указују на претпоставку да су представљали личну опрему сваког тркача. У Олимпији је било 25 бронзаних штитова који су се чували за тркаче ове трке (сл. 109, 110). Пausанија каже: „Ту је и двадесет пет бронзаних штитова спремних да их наоружани тркачи понесу у трци“.¹¹⁹⁰ Претпоставка је да су се на тај начин створили подједнаки услови да сваки атлета носи *штит исте тежине*. А двадесет пет бронзаних штитова указују на чињеницу да је било двадесет и пет тркача (прим. аутора).

¹¹⁸⁸ Аралоуѓάννη, 2001, 228.

¹¹⁸⁹ Аралоуѓάννη, 2001, 234-235.

¹¹⁹⁰ Паусанија, 1994, V, 12, 390.

8. ЗАКЉУЧАК

Васпитно-образовни систем младих античке Грчке омогућио је да се филозофско и техничко знање стално увећавало. То је дало посебан контекст развоју спорта, али је и знање из области спорта имало повратно дејство на развој културе античке Грчке. Друштво античке Грчке било је усмерено ка новим технологијама, стварању културног окружења са циљем очувања цивилизацијске баштине и националног идентитета. То указује да се античка Грчка није препознавала само по врло развијеном друштву и култури, већ и по свом утицају на суседне популације људи, а касније и на европску цивилизацију. Истраживање је било усмерено на разумевање постојеће еволуције и сарадње више научних дисциплина (филозофија, медицина, историја, теологија, математика, музика, педагогија, уметност) из периода античке Грчке. Разматране научне дисциплине су кроз интеракцију и размену знања утицале на препознавање фактора који су били значајни за успостављање међусобне сарадње и представљају веома важан корак у циљу добијања увида у достигнућа тадашње науке.

Физичка активност и теловежба коришћени су у *функцији здравља* код античких Грка. Записи и сведочења филозофа, лекара, учитеља телесних вежби, атлета... усмеравали су људе ка побољшању виталности кроз вежбање. Они садрже историјске чињенице које се односе на одржавање индивидуалног физичког, психичког, социјалног, емоционалног здравља кроз кретање и вежбање. До закључака о непрекидним везама непосредне физичке активности и вежбања, и телесном вежбању и здрављу, дошло се на основу коришћења више анализа (историјска, компаративна, каузална, семантичка), синтеза, као и индуктивног, дедуктивног начина закључивања.

Код препознавања и расуђивања теме, која се односи на значај физичке активности и вежбања на здравље човека у време друштва античке Грчке, *полазна премиса* била је сазнајно провокативног карактера. Односила се на извориште и корисност античке науке и праксе на данашње поимање и практиковање физичке активности и вежбања, као и телесног вежбања и здравља. Филозофи античке Грчке су сматрали да физичке активности и вежбање, само у оптималној мери, тј. „мери здраворазумске средине“ могу да имају благотворно, корисно дејство на здрав начин живота човека/атлете. Њихови чести критички погледи на одступање од здраворазумског бића према телесном вежбању и здрављу били су усмерени ка очувању добробити здравог начина живота. Сматрали су да здрав разум, представља основни аксиом за развој „практичне науке“ којом су се разумевали, решавали и усмеравали проблеми живота појединца, друштва и природе. Филозофи, лекари и учитељи телесног вежбања (*недогриби* и *гимнастес*) били су највише упућени у простор значаја здравог начина живота човека/атлете античке Грчке.

Друга премиса, која, иако се спорадично сагледавала у раду, садржи смисао и израз за провокацију савремене науке и праксе физичке активности и вежбања, као и телесног вежбања и здравља, упућује да је у току одустајање човека од здраворазумске природе вежбања зарад личне профилаксе. Закључак је да се и поред некада „агресивног“ настојања друштва да институционално преобликују физичке активности и вежбања до телесног вежбања и здравља, и даље трага за чиниоцима здравља, одрживости и опстанка (*conditio humana*).

Медицина античке Грчке развијала се од натприродних објашњења болести и њиховог лечења до разумевања утемељеног на болести као на постојећој не равнотежи у телу, са лечењем замишљеним као обнављањем поремећене равнотеже. Иако је постојало

много приступа излечењу болести унутар ове етиологије – све од купке, масаже, телесних вежби, па чак и промена климе, до дијететике – терапија лековима је била међу најважнијим.

Постојала је снажна веза између филозофа и лекара у античкој Грчкој у погледу виталности. Она се испољавала кроз достизање праксе дубоке старости. Тако је утврђено да су анализирани филозофи и лекари, који су имали додирних тачака са палеоспортом (N=15), доживели завидну старост. Девет њих доживели су дубоку старост (преко 80 година живота), док су шест остварили старост између 60 и 80 година живота. Изведен је закључак да су *знање, здраво природно окружење, исхрана и телесно вежбање* били доминантни чиниоци који су утицали на животни век филозофа и лекара античке Грчке.

Неоспорна је чињеница да су филозофи, који су били блиски палеоспорту Грчке, имали *знања из више научних дисциплина* - математика, физика, астрологија, медицина, теологија, педагогија и др. Они су волели да шире своја учења и у простору спорта. Сматрали су да он представља неку врсту мудрости коју су поредили са креативним уметностима, филозофијом или математиком.

Антички Грци су веровали да је обавеза грађана да стално развијају тело и ум. Схватили су да је било потребно да се на истом месту вежба ум и тело како би створили идеал *калокагатије*. Зато се немало филозофа налазило у просторима где се вежбало и такмичило. Постоје записи који говоре о њиховом присуству на стадионима, гимназијама, палестрама и другим местима на којима су могли да пруже корисне савете младима у циљу развијања ума. У суштини трудили су се да, кроз знање и искуство, атлетима преносе своје филозофске погледе чији је циљ био развој изврсне, целовите личности. Њихове мудре мисли и расправе, које су се односиле на теме из хоризонта спорта, могу и данас подстаћи да се изгради здраворазумско мишљење на путу надмашивања себе у стварању врлина, здравља и спортског резултата.

Филозофско и техничко знање античке Грчке било је у контексту развоја културе спорта. Али, и обрнуто, кроз спорт се остваривала практична корисност знања у развоју културе и друштва. Та чињеница до сада се није довољно разматрала кроз један холистички приступ, који је управо присутан у раду. Схватање исходишта и генезе развоја палеоспорта ствара услове да се може разумети његова постојећа веза и са другим научним дисциплинама. Томе су допринели мислиоци, лекари, математичари, историчари, уметници и други, попут Талеса, Питагоре, Платона, Аристотела, Хипократа, Галена, Хомера, Херодота, Паусанија, Фидија, Пракситела, Поликлета... Они су својим активностима и делима створили основу за појам културе. Та међузависност утицала је да се палеоспорт могао одржати близу 1.200 година. Дакле, палеоспорт је у Грчкој „живео“ веома дуго, али је и он допринео развоју филозофије, медицине, математике, књижевности, историје, историје уметности, архитектуре и др.

С обзиром да је утврђено да постоји узајамно прожимање филозофије, технике и спорта, који нису одвојене делатности, већ у њиховој интеракцији друштво постиже виши ниво демократичности, а култура поприма високе облике цивилизованости, тако је потврђена полазна хипотеза.

Прва појава везе религије и палеоспорта налази се код разних ритуалних, верских свечаности и светковина у архајском периоду античке Грчке. Примитивно обожавање природе и природних сила замењено је веровањем у богове у људском лику. На највећим агоналним такмичењима, као што су Панхеленске игре, налазила су се светилишта (грађевине које симболишу моћ) и богови којима су игре биле посвећене. Због тога,

ниједан дан такмичења није могао да прође без неке верске церемоније. Највеће и најсјајније игре свих Јелина одржавале су се у у Олимпији - имале су религиозни карактер и представљале су највиши култни обред посвећен врховном богу Зевсу. Духовна вредност игара у Олимпији огледала се кроз *успостављање примирја* (два месеца), када је престајало непријатељство између полиса. Дакле, највећа човекова спортска достигнућа у *агони* била су смештена у оквир вере. Тај „божански карактер“ упућује на закључак да се палеоспорт може посматрати и као надисторијска појава, јер тиме има *вечни карактер* (дванаест векова се одржавао у античко време, а данас преко једног века).

Дакле, како спорт није био само телесна вежба у античкој Грчкој, већ се и као духовно-телесна делатност развијао унутар филозофије живота и разумевања односа човека и света, то се потврдила општа хипотеза.

Музичко васпитање у систему образовања било је веома значајно за омладину античке Грчке. Филозоф Питагора је сматрао да *музика* има значајну улогу у образовању младих. Говорио је да може благотворно утицати на *здравље*, уколико се користи на одговарајући начин. То упућује на закључак да се користила, између осталог, и у терапеутске сврхе, односно да је имала исцелитељску моћ.

Платон је такође заступао став да *музика* представља *основу васпитања младих*. Као такмичар у рвању на играма у Истмији имао је искуство, тако да је могао меродавно говорити о значају телесног и музичког васпитања код омладине у циљу развоја врлина. Сматрао је да када се тело креће у хармонији са музиком, постаје вештије и у кретањима која су аналогна борби у рату. Објашњава да они покрети који се изводе са лакоћом уз музику, односе на народни плес, док сложенији покрети имају утицај на прилагођавање организма у циљу постизања бољег стања тела, него у претходном периоду. Они покрети који доводе до „изврсног стања тела“, назвао је „гимнастиком“ (вежбањем). Сматрао је да се *ритам* налази у оквиру система кретања тела атлете и да су зато музичари на такмичењима у скоку удаљ, бацању диска и копља подстицали атлете да повећају ритам покрета како би остварили веће даљине.

Велеки значај музике у античкој Грчкој огледао се и по томе што су постојала *музичка такмичења* у свирању флауте и лире, и певању уз пратњу лире, на играма у Делфима и Истмији, а тек касније и у Олимпији.

Култура античке Грчке једним делом се стварала и кроз *баштину вајарске уметности* која је одсликавала поједине догађаје који су се односили на лепо тело атлета, учеснике у различитим дисциплинама *агоналних* такмичења. Чињеница је да та вајарска дела представљају „трајни запис“ чија се тема односи и на догађаје везане за телесну културу атлета у периоду античке Грчке. Значајно место у вајарској уметности античке Грчке представљају *скулптуре* и *портрети* победника на играма у Олимпији, Делфима, Атини и др.

Поједини вајари били су заинтересовани да покажу своје *стваралачке вештине* које се односе на *тело атлете*. Претпоставка је да су посећивали палестре, гимназије, или стадионе, како би добили идеју за своје дело у коме су желели да прикажу неки, што упечатљивији тренутак кретне спортске активности атлете. Тело атлете (облик човековог тела) одувек је било у центру интересовања и истраживања, не само вајара античке Грчке, већ и научника из других области.

Изрази *моје тело*, *имам тело*, *снажно тело*, *атлетско тело*, *лепо грађено тело*, *хармонијски* и *симетрично грађено тело* претпостављају да постоји више приступа са којих се могу размотрити филозофска промишљања. Тако нпр. Поликлетова скулптура

Дорифорос приказује симетрију свих делова тела међусобно и добило је назив *Канон*. У античкој Грчкој постојала је и *култура тела* која се огледала у томе да су се атлете пре и после вежбања, прали, мазали своја тела смесом етеричних уља и испарљивих мирисних компонентама, где је пријатан мирис тела сматран божанским знаком.

Резултати немало истраживања показали су да *вајарска уметност* представља велику ризницу уметничких дела античке Грчке. Културни идентитет античке Грчке огледа се једним делом и кроз резултате истраживања наслеђених културних вредности прошлих времена. Они показују да култура, а у оквиру ње и вајарска уметност до данашњих дана нису изгубили признања када су у питању садржаји уметничких дела која се односе на тематику тела атлета у простору палеоспорта. Тако је и данас присутан вишевековни Мирован *Дискоболос* - симбол спорта.

У античкој Грчкој постојале су особе са сметњама у развоју и инвалидитетом. Они које су у рату постали инвалиди нису били укључени у тадашње спортске активности. Иако није постојала веза између рата и античких Олимпијских игара, ипак су рат и опоравак инвалида после рата, изнедрили данашње Параолимпијске игре.

На основу разматрања и анализе наведених случајева из античке Грчке, може се рећи да је постојала значајна веза између математике и палеоспорта. Чињеница је да су се знања из математике користила, не само у свакодневном животу, већ и у простору палеоспорта. Она су била корисна, са функционалним и организацијским карактеристикама на *агоналним* догађајима. Изумитељи су уз помоћ математике годинама осмишљавали и унапређивали дотадашње грађевине, уређаје, процесе и реквизите који су били коришћени на спортском такмичењу. Претпоставка је да су знања из простора математике увек могла да помогну у остваривању иновативних идеја и да буду у функцији унапређења палеоспорта. Древни грчки конструктори измислили су специјалну справу, названу *испликс* (*ἴσπλιξ*), која се постављала на стартну линију трке *стадион* како би спречила неблагоприятни старт такмичара. Реконструкција овог стартног механизма показала је да је ова механичка направа настала на бази напредне технологије катапулта.

Постојали су геометријски облици и фигуре који су имали везу са палеоспортом Грчке: линија, квадрат, правоугаоник, троугао, круг, елипса, лопта, квадар, ваљак, купа и тространа призма.

Откриће јединственог „метролошког рељефа“, који се данас налази у Археолошком музеју у Пиреју, помогло је да се сазнају постојеће мерне јединице код античких Грка. Они су помоћу тих мера изводили мерење спортских објеката (стадиона и хиподрома), уређаја за старт тркачких и коњских такмичења, реквизита (диска, копља) и постигнутих дужина (резултата) у скоку удаљ, бацању диска и копља. Мера и мерење били су врло значајни чиниоци на *агоналним* спортским догађајима у којима су судије (*хеленодици*) имали кључну улогу, да истинито изврше тачно *мерење* остварених резултата.

На основу претходног разматрања тематике рада може се закључити да је знање из периода античке Грчке имало снажну, непрекидну везу са двадесетпетовековним системима учења што је присутно и у данашњој науци о спорту. Доприноси које је остварила античка Грчка сагласни су са новим технологијама у спорту, као и највишим облицима савремених спортских окупљања, тако да је потврђена полазна хипотеза.

Значајан научни допринос дисертације огледа се у сагледавању утицаја филозофског и техничког знања античке Грчке на развој културе спорта, али и обрнуто. На тај начин могуће је очекивати да ће наука о спорту добити једну нову димензију, и поглед ширења знања и на друге научне дисциплине.

ЛИТЕРАТУРА¹¹⁹¹

Публикације

1. Abulhul, Z. (2020) Treatment of Individuals with Disabilities throughout History and across Religions in Libya. *Open Journal of Social Sciences*, 8, 207-218.
2. Ado, P. (2015). *Duhovne vežbe i antička filozofija*. Prevela s francuskog Suzana Bojović. Beograd: Fedon.
3. Αποστολόπουλος, Γ. Θ. (2001): *ΑΡΓΟΣ, ΝΕΜΕΑ, ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ*, Κεντρα Ολυμπιακης παιδειας, Εκδοση: Δ. ΑΡΓΟΥΣ, Δ. ΜΥΚΗΝΑΙΩΝ, ΑΡΓΟΣ.
4. Αραπογιάννη, Ξ. (2001). *ΟΛΥΜΠΙΑ – Η Κοιτίδα των Ολυμπιακών Αγώνων*. Αθήνα: ΓΕΝΟΥΣ
5. Aristotel, (1984). *Politika*. Prevela sa grčkog Dr Ljiljana Stanojević-Crepajac. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
6. Aristotel, (2000). *Retorika*. Prevod sa starohelenskog i komentari Dr Marko Višić. Beograd: ΠΛΑΤΩ.
7. Aristotle, (2017). *Protrepticus or Exhortation to Philosophy (citations, fragments, paraphrases, and other evidence)*. Edited and translated by D. S. Hutchinson and Monte Ransome Johnson. Toronto – San Dijego: DSH&MRJ.
8. Attia, P. (2023). *Nadživi, Znanost i umjetnost dugovečnosti*. Zagreb: Koncept izdavaštvo j.d.o.o.
9. Audi, R. (General Editor) (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second edition. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press.
10. Barnet, Dž. (2004). *Rana grčka filozofija*. Prevod Branimir Gligorić. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
11. Bartonietz, K. and Borgstrom, A. (1995). *Biomechanics of the throwing events*. 5th IAAF World Championships in Athletics, Goteborg, 4-13/8 1995, Fig-Karlstad, pp. 12-15.
12. Beekes, R. (2010). *Etymological Dictionary of Greek*. Volume One. Leiden · Boston: BRILL.
13. Bernand, A. (2004). *Ο δρόμος προς την Ολυμπία. Το πνεύμα Ολυμπιακών Αγώνων*. Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς. Copyright © 2003, Periplus Publishing London Ltd. Εκδόσεις Σαββάλα.
14. Berry, M. & Pretrillo, D. (2021). History of deafness from ancient Greek/Roman times to today. *Clinical Psychology Forum* 348(December, 2021.):15-20.
15. Бондарчук, А.П. и сар. (1984). *Легкоатлетические метания*. Киев: Здоров'я.
16. Bošković, J. R. (1974). *Teorija prirodne filozofije; O duši i Bogu*, Doruna I. Zagreb: Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu.
17. Bošnjak, B. (1979). Predgovor u knjizi Diogena Laertija: *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*. Beograd: BIGZ.
18. Bravo, J. (1986). *Desarrollo historico y evolucion tecnica de las pruebas de carreras, saltos y lanzamientos*. Madrid: Real Federacion Espanola de Atletismo.
19. Bura, N. (2002). *Istorija merenja vremena*. Beograd: Teovid.
20. Burnet, J. (1920). *Early Greek Philosophy*. 3rd edition. London: A & C Black.

¹¹⁹¹ Литература је сложена по азбуци и написана у оригиналном писму (ћирилица, латиница, страни језик).

21. Burghart, J. (1992). *Povest grčke kulture*. Tom II. Prevela s nemačkog Olga Kostrešević. Sremski Karlovci · Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
22. Buhvald, V., Holveg, A. Princ, O. (2003). *Leksikon pisaca, filozofa, teologa antike i srednjeg veka*. Preveo sa nemačkog Albin Vilhar. Beograd: Dereta.
23. Βαλαβάνης, Π. (1996). *ΑΘΛΑ ΑΘΛΗΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΘΛΑ*. Αθήνα: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΕΣ.
24. Valavanis, P. (1999). *Hysplex: the starting mechanism in ancient stadia – a contribution to ancient Greek technology*. Translated from the Greek and with appendix by Stephen G. Miller. Berkeley and Los Angeles: University of California Publications: Classical Studies.
25. Valavanis, P. (2004). *Games and sancturies in ancient Greece; Olympia, Delphi, Isthmia, Nemea, Athens*. Translated by Dr. David Hardy. KAPON EDITORS. Los Angeles: Getty Publications.
26. Vassilantonopoulos, S. L. and Mourjopoulos, J. (2001). Virtual Acoustic Reconstruction of Ritual and Public Spaces of Ancient Greece. *Acta Acustica united with Acustica*. August 87(5):604-609.
27. Вејн, П. (1997). *Да ли су Грци веровали у своје митове?* Превео Павле Секеруш. Нови Сад: Светови.
28. Велимировић, Н. (2002). *Речи о свечовеку*. Београд: Евро.
29. Vitruvije, (2011). *Deset knjiga o arhitekturi*. Beograd: Građevinska knjiga.
30. Влахос, Ј. (2000). У: Θ. Γκουλιώνη, *Αθλητισμός, ένας έρωτας αλλιώτικος*, 13-14.
31. Влахос, Ј. (2006). *Људско тијело, аскеза и спорт*. Превод са грчког изворника: Рашовић, М. Требиње: Видослов и Српски сабор "Двери".
32. Влахос, Ј. (2010). *Православна психотерапија: Наука Светих Отаца*. Треће, допуњено издање. С грчког превеле Антонина Пантелић и Лада Акад. Београд: Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског.
33. Vorkaric-Ferreira, C., Souza Góis, R., Gomes, L. P., Britto, A., Afrânio, B., Dantas, M., et al. (2017). Born to run: the importance of exercise for the brain health. *Rev Bras Med Esporte* 23 (06) 495–503. doi: • Nov-Dec 2017 • <https://doi.org/10.1590/1517-869220172306175209>
34. Wood, E. (1957). *Zen Dictionary*. New York: Philosophical Library.
35. Вујаклија, М. (1992). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
36. Gavela, B. (2002). *Istorija umetnosti antičke Grčke*. Beograd: Naučna KMD.
37. Γαληνός, (1965). *Υγιεινών Λόγοι Α', Β', Γ'* (Clavdii Galeni Opera Omnia). Hildesheim: έκ. C. Kuhn, VI, έκ. Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
38. Γαληνός, (1975). *Περί της διά μικράς σφαίρας γυμνασίον*. Αθήνα: Εκδ. Πάπυρος.
39. Gardiner, E.N. (1910). *Greek Athletic Sports and Festivals*. London: Macmillan
40. Georges, D., Daval, J-L. (2006). *SCULPURE 1, From Antiquity to the Middle Ages, from the Eight Century BC to the Fifteenth Century*. Köln, London, Los Angeles, Madrid, Paris, Tokyo: TASCHEN.
41. Girardi-Karšulin, M. (1984). Herman Diels, Predsokratovci, sv. I i II, Naprijed, Zagreb 1983.
42. Rad u časopisu, Objavljena verzija rada. *Izvornik: Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 10, 212–215.
43. Gzel, P. (2004). *Ogist Roden o umetnosti*. Beograd: Metaphysica.
44. Yiannakis, T. (1991). *Torchlight procession – realy race, the enternal symbol of life*. Belgrade:

45. Balkan Association for History of Physical Education and sport.
46. Γιαννάκης, Θ.Β. (2000). *ΛΕΞΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ, ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ*. Αθήνα: ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.
47. Γιάτσης, Σ.Γ. (2000). *Ιστορία της 'Αθλησης και των Αγώνων στον Ελληνικό Κόσμο κατά τους Ελληνορωμαϊκούς, τους Βυζαντινούς και τους Νεότερους Χρόνους*. Θεσσαλονίκη: Εκδόση ΔΕΥΤΕΡΗ.
48. Glesinger, L. (1978). *Povijest medicine*. Zagreb: Školska knjiga.
49. Golden, M. (2004). *Sport in the ancient world from A to Z*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
50. Голијанин, В. (2018). *У Лексикон библијске егзеgezе* (приређивачи Кубат, Драгутиновић). Београд: Библијски институт, Православни богословски факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник.
51. Гондикакис, В. (2015). *Светлост од светлости*. / Василије Ивиронски; Превод с јелинског Дејан Ристић. Призрен: Српска православна богословија Св. Кирила и Методија; Епархија рашко-призренска.
52. Γουόφ, Ρ. (2000). *ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ*. Μετάφραση: Μαρία Λεβεντοπούλου. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ.
53. De Botton, A. (2002). *Filosofske utehe*. S engleskog prevela Dušanka Nikolić. Beograd: DN Centar.
54. Delius, C., Gatzemeier, M., Sertcan, D. and K. Wünscher, (2000). *The Story of Philosophy*. Cologne: KÖNEMANN Verlagsgesellschaft mbH.
55. Демокрит у М. Јаτρού, *Πόθεν και διατί – Ειδική Εγκυκλοπαίδεια „Των ζητουμένων πρόχειρος εθποτί και των αποριών Λύσις“*, Αθήνα 1972.
56. Deretić, I. Problem lažnih uživanja u Platonovom Filebu. *OGLEDI Agrafa I*, 5/2013, 83-93.
57. Diels, H. (1983). *Predsokratovci; Fragmenti*. Zagreb, Naprijed.
58. Δημότσης, Γ. (2003). *ΟΛΥΜΠΙΑ, ΠΥΘΙΑ, ΙΣΘΜΙΑ, ΝΕΜΕΑ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΩΝ ΑΓΩΝΩΝ*. Αθήνα: Εκδόσεις ΓΕΜΑ
59. Дјурант, В. (1996). *Живот Грчке - историја грчке цивилизације од почетка и историја Блиског истока од смрти Александра до римског освајања, са уводом о праисторијској култури Крита*. Превела с енглеског Марија Ланда. Београд: Народна књига - Алфа.
60. Doherty, A., Miravalles, F.A. (2019). Physical Activity and Cognition: Inseparable in the Classroom. *Frontiers in Education* 4:105, doi 10.3389/educ2019.00105
61. D' Hancarville, P-F. H. (2004). *The Collection of Antiquities from the Cabinet of Sir William Hamilton*. Köln: TASCHEN GmbH.
62. Durando, F. (1999). *Drevna Grčka; Zora zapada*. Naslov izvornika: *ANTICA GRECIA L' ALBA DELL' OCCIDENTE*. Urednica: Nives Tomašević, prevela s talijanskoga Doroteja Rojnić. Zagreb: Mozaik knjiga.
63. Durantez, C. (1985). Η δάδα, το μεγάλο ολυμπιακό σύμβολο. *Ενημερωτικό Δελτίο Ελληνικής Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων* №36, Οκτώβριος – Δεκέμβριος, σελ. 36-37.
64. Ђурић, М.Н. (1977). *Културна историја и рани философски списи*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
65. Đurić, M. (1983). *Istorija starih Grka do smrti Aleksandra Makedonskog – u odabranim izvorima (Sparta pre persiskih ratova, Likurg str. 5 - 16) - preuzeto iz izdanja Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva*, Beograd. <https://iaspm.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Likurg.pdf>

66. Бурић, М.Н. (1998). *Изабрани огледи, III – О хеленској култури*. Ниш: Просвета.
67. Edelstein, E. J. and Edelstein, L. (1945). *Asclepius: Collection and Interpretation of the Testimonies, Volume 1*. Baltimore and London: JHU Press.
68. Elijade, M. (2003). *Istorija verovanja i religijskih ideja – 1. Od kamenog doba do Eleusinskih misterija*. Prevela biljana Lukić. Beograd: Bard-fin; Banja Luka: Romanov.
69. Живановић, М. (2011). *Доказ Питагорине теореме заснован на законима механике*. (<http://blog.drscottfranklin.net/category/favorite-theorems/>)
70. Жуков, И. Л., Шабанов, Б. В., Мехрикадзе, В. В. и Жукова, Е. М. (1985). Факторная структура тренировочных воздействий системы облегчающего лидирования. *Теория и практика физической культуры*, № 8, 8-10.
71. Zissimou, T (2002). *The Olympic Games in Antiquity*. Glyfada: autor.
72. Илић, М. (1980). *Социологија културе и уметности*. Београд: Научна књига.
73. Илић, С. (1994). *Историја физичке културе I – Старо доба и средњи век*. Београд: Факултет физичке културе.
74. Илић, С. и Мијатовић, С. (2006). *Историја физичке културе*. Београд: „D.T.A. TRADE“ d.o.o.
75. Иоаннидис, Т., Стефановић, Ђ., Кариоту, М., Шилјак, В. и Мијатовић, С. (2008). Улога и значај гимназије у припреми младих за такмичење на Олимпијским играма у античкој Грчкој. *Физичка култура*, 62(1-2), 66-83.
76. Ипλοкрáтης, (1992a). *Περί αρχαίας ιατρικής*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
77. Ипλοкрáтης, (1992b). *Περί διαίτης*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
78. Јакшевац, И. (1981). Музика и физичко васпитање. *Физичка култура*, 4, 394.
79. Јакшевац, И. (1995). *Музика и покрет*. Београд: Факултет физичке културе.
80. Jamblih, (2012), *Pitagorin život*. Prevod, Tasić, M. Beograd: Dereta.
81. Janson, H.W. (1975). *Istorija umetnosti - pregled razvoja likovnih umetnosti od praistorije do danas*. Četvrto prošireno i dopunjeno izdanje. Beograd: Izdavački zavod Jugoslavija.
82. Јевтић, Б. (2024). Светска изложба ЕХРО 2027. Предавање, Чачак.
83. Јовановић, Б. (1955). *Физичка култура кроз историју*. Београд: Спортска књига.
84. Кауа, D., Yosmaoglu, B. & Doral, M. N. (eds.). (2018). *Proprioception in Orthopaedics, Sports Medicine and Rehabilitation*. Springer, International Publishing AG.
85. Kekeljević, I. (2016). *JALETOVA VENERA - Stereoskopska 3D animirana skulptura*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet Umetnosti u Beogradu.
86. Керн, К. (2012). *Антропологија светог Григорија Паламе*. Превод са руског: Ђакон Ђорђе Лазаревић. Краљево: Епархија Жичка.
87. Кирхнер, Ф. и Михаелис, К. (2004). *Речник филозофских појмова*. Превео с немачког Александар Гордић. Београд: БИГЗ PUBLISHING.
88. Клајн, И. и Шипка, М. (2006). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
89. Knicker, A. (1990): Kinematische Merkmale des Diskuswurfes. *Die Lehre der Leichtathletik*, No. 35/36, 15-22.
90. Ковачевић, Ј. (2020). *Модели организације наставе глувих и наглувих*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, ИЦФ.
91. Koenigs, W (1984). *Die Echohalle (Olympische Forschungen)*. Berlin: W. de Gruyter.
92. Koenigs, W. (1985). Die Echohalle. *American Journal of Archaeology*, 89(4), 708-709.
93. Коларић, И. (2004). *Философија*. Пето промењено и проширено издање. Златибор:
94. Ауторово издање.

95. Κομητούδης, Δ. Α. (2004). *Η ΠΡΟΠΟΝΗΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ*. Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις.
96. Ξενοφών, (1993). *Λακεδαιμονίων Πολιτεία – Οικονομικός*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
97. Xenophon, (1994). *Memorabilia*. Translated and Annotated by Amy L. Bonnette. London: Cornell University Press.
98. Xenophon, *The Symposium*, Translation by H. G. Dakyns: <https://www.gutenberg.org/files/1181/1181-h/1181-h.htm>
99. Кубат, Р. и Драгутиновић П. (2018). *Лексикон библијске егзегезе*. Београд: Библијски институт, Православни богословски факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник.
100. Laertije, D. (1979). *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*. Са старогрчког превео Албин Вилхар. Београд: BIGZ.
101. Laes, C. Learning from Silence: Disabled Children in Roman Antiquity, in *Arctos* 42 (2008) p. 85-122. https://www.academia.edu/11459903/Learning_from_Silence_Disabled_Children_in_Roman_Antiquity_in_Arctos_42_2008_p_85_122
102. Лазаревић, З. (1994). *Антички великани у анегдотама*. Београд: Просвета.
103. Lazaridis, D. (1997). *Amphipolis*. Athens: Arhaeological Receipts Found.
104. Λάτση, Μ. (1989). *ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΟΜΑ ΟΙ ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΑΓΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ*. ΑΘΗΝΑ: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ.
105. Λεκάκη, Γ.: ΠНГН: Αλόσπασμα από το έργο του Γ. Λεκάκη "Σύγχρονης Ελλάδος περιήγησις" / ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ. (ИЗВОР: Одломак из дела Г. Лекакиса „Турнеја модерне Грчке“ / АРХИВ КУЛТУРЕ.
106. Lieberman, D. E. (2010). “Four legs good, two legs fortuitous: brains, brawn and the evolution of human bipedalism,” in In the *Light of Evolution*, ed J. C. Losos (Greenwood Village, CO: Roberts and Company, 55–71.
107. Lieberman, D. 2013 Random House Audio
108. Lieberman, D. E. (Author), Sean Runnette (Narrator), & 1 more Audiobook. (2021)
109. <https://www.britannica.com/topic/hominin>
110. Longman, D.P., Wells, J.C.K. & Stock, J.T. (2020). Human athletic paleobiology; using sport as a model to investigate human evolutionary adaptation. *American Journal of Physical Anthropology*. 171(Suppl. 70):42–59.
111. Λουκιανός, (1992a). *Απαντα 5 – Ανάχαρσις η Περί γυμνασίων*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
112. Λουκιανός, (1992b). *Απαντα 5 – Σχόλια*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
113. Μавраматаки, Μ. (1997). *Греческая мифология и религия*. Αφίνης: „ΧΑΪΤΑΛΙΣ“.
114. Manson, S. M. (2001). Simplifying complexity: a review of complexity theory. *Geoforum*, August 32(3):405-414.
115. Marić, J. (2005). *Medicinska etika*. XIV dopunjeno i prerađeno izdanje. Београд: Megrad.
116. Mach, E. (1984). *Ekonomična priroda fizikalnog istraživanja*, priredio N. Sesardić - *Filozofija nauke*. Београд: Nolit.
117. Miller, S. G. (2004). *Ancient Greek Athletics*. New Haven: Yale University Press.
118. Миловановић, К. и Гаврић, Т. (1994). *Речник симбола*. Београд: Народно дело.
119. Michalopoulos, T. (2003). *Athletics in Classical Antiquity*. Athens: Eurodimension.
120. Mišić, A. (2000). *Riječnik filozofskih pojmova*. Split: VERBUM.

121. Moguš, D. (2017). *Oscilatorno i talasno kretanje kroz računске zadatke za osnovnu školu*. Master rad. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno – matematički fakultet, Departman za fiziku.
122. Mojović, M. (2016). *Neuronske mreže; Primena računara u fizičkoj hemiji*. Beograd: Fakultet za fizičku hemiju. (<https://www.ffh.bg.ac.rs/uploads/sr/2016/10/Neuronske-Mreze.pdf>)
123. Morrison, K. (2010). Complexity Theory, School Leadership and Management: Questions for Theory and Practice. *Educational Management Administration & Leadership*. 38(3): 374–393.
124. Μουρατίδης, Ι. (1992). *Ιστορία Φυσικής Αγωγής (με στοιχεία φιλοσοφίας)*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κ. Χριστοδουλίδη.
125. Nenadović, M. M. (2007). *Medicinska etika*. Drugo prošireno i dopunjeno izdanje. Priština: Univerzitet u Prištini, Medicinski fakultet.
126. Nikodijević, D. (2012). *Menadžment i marketing u umetnosti*. Beograd. Službeni Glasnik.
127. Neal, J. (1988). Plato, Derrida, and writing. Carbondale: Southern Illinois.
128. О. Тадеј, (2005). *Духовне поуке српском народу*. Приредио Добривоје Младеновић. 4. изд. Београд: Златоуст.
129. Οικονομίδου, Μ. (1996). *Ελληνική Τέχνη – αρχαία νομίσματα*. Αθήνα: Εκδοτική Ελλάδος ΑΕ.
130. Ομάδα συγγραφέων, (1979). *Νέα ελληνική εγκυκλοπαίδεια*. Αθήνα: Χάρη Πάτση.
131. Paley, J. & Gail, E. (2011). Complexity theory as an approach to explanation in healthcare: a critical discussion. *Int J Nurs Stud*. Feb; 48(2): 269-79.
132. Papadogeorgos, G. (2003). *Prominent Greeks of Antiquity their Lives and Work*. Athens: Editions ΤΟΥΒΙ'S.
134. Παπαχατζή, Ν. (2002). *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις*. Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ.
135. Πausanías, (1965). *Ελλάδος Περιήγησις*. Αθήνα: Εκδ. Παλαζήση.
136. Паусанија (1994). *Опис Хеладе I и II*. Превод са старогрчког и коментар Љиљана Вулићевић. Нови Сад: Матица српска.
137. Πausanías, (2002). *Ελλάδος Περιήγησις; Μεσσηνιακά και Ηλιακά*. Μετάφραση Νικ. Δ. Παπαχατζή. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, Α.Ε.
138. Петровић, А. (2005). *Аналогија и ентропија: φιλοзофија природе и хармоније Лазе Костића и Косте Стојановића*. Нови Сад: Матица српска.
139. Piątkowski, J. (2015). *Stoa Echo w Olimpii: w kręgu mecenatu artystycznego Filipa II*.
140. <https://www.infolotnicze.pl/2015/10/15/stoa-echo-w-olimpiei-w-kregu-mecenatu-artystycznego-filipa-ii/>
141. Πίνδαρος, (1996). *ΟΙ ΕΠΙΝΙΚΙΟΙ ΥΜΝΟΙ*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
142. Plakona, E., Stefanović, Đ., Kasum G. & Šiljak, V. (2010). TRACK AND FIELD AT THE PARALYMPICS GAMES. (Book of abstracts). *International Scientific Conference: PHYSICAL ACTIVITY FOR EVERYONE*. Belgrade, December 10-11th, 46-47. University of Belgrade, Faculty of Sport and Physical Education.
143. Platon (1959). *Parmenid*. Sa starogrčkog prevela dr Ksenija Atanasijević. Predgovor dr Veljko Korać. Beograd: Kultura.
144. Platon, (1971). *Zakoni*. Prevod sa starogrčkog Albin Vilhar i Veljko Korać. Beograd: Beogradsko izdavačko-grafički zavod.
145. Platon (1975a). *Protagora; Sofist*. <https://pdfcoffee.com/platon-sofist-pdf-free.html>

146. Plato, (1975b). *Philebus*, Translated with Notes and Commentary by J. C. B. GOSLING FELLOW OF ST. EDMUND HALL OXFORD. London: Oxford University Press.
147. Πλάτων, (1992a). *Νόμοι*. Μετάφρασις Κουσουωέλης. Αθήναι: ΚΑΚΤΟΣ.
148. Πλάτων, (1992b). *Πολιτεία*. Αθήνα: Εκδ. Ζαχαρόπουλος.
149. Platon, (1997). *Menon*. Preveo i priredio Filip Grgii. Zagreb: KruZak.
150. Platon, (2002a). *Dela: Ijon. Gozba, Fedar, Odbrana Sokratova, Kriton, Fedon*. Prevod sa grčkog, napomene i objašnjenja Miloš N. Đurić. Beograd: Dereta.
151. Platon, (2002b). *Država*. V izdanje. Preveli Albin Vilhar i Branko Pavlović; predgovor Veljko Korać; objašnjenja i komentari Branko Pavlović. Beograd: BIGZ.
152. Πλάτων, (2002v). *Συμπόσιον*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ
153. Plutarh, (1987). *Slavni likovi antike - II deo*. Novi Sad: Matica srpska.
154. Плутарх (1990). *Путујски дијалози: филозофско-теолошке расправе*. Превела са старогрчког и коментар приредила Светлана Лома. Нови Сад: Матица српска.
155. Popadić, M. (2015). *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem; uvod u studije baštine*. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta.
156. Радојевић, Ј., Јевтић, Б. (2011). Друштво и спорт деце и омладине. У Б. Јевтић, Ј. Радојевић, И. Јухас, Р. Попрет (ед) Дечији спорт од праксе до академске области (стр. 31-44). Факултет спорта и физичког васпитањ, Београд.
157. Ranisavljev, I. i Stefanović, Đ. (2020). *Teorija i tehnologija kondicijske pripreme*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
158. Ранковић, Јб. (уредник). (2005). *Свето писмо Старог и Новог Завета: Библија*. Шабац-Ваљево-Београд: Глас Цркве.
159. Reid, H. L. (2010). *Sport, Ethics and Philosophy*, (Wrestling With Socrates', 4: 2, 157 — 169). London: Taylor & Francis.
160. Reid, H. (2022). *Dove si radicano I valori dello sport?" in Il Senso dello Sport: Valori, Agonismo, Inclusionione*
https://www.academia.edu/79052007/Dove_si_radicano_i_valori_dello_sport
161. Riedweg, C. (2005). *Pythagoras: His Life, Teachings, and Influence*, first ed., Ithaca. New York: Cornell University Press.
162. Rinela, M. A. (2010). *Pharmakon: Plato, drug culture, and identity in ancient Athens*. New York, Toronto, Plymouth: LEXINGTON BOOKS A division of ROWMAN & LITTLEFIELD PUBLISHERS, INC. Lanham Boulder.
163. Ристић, С. (1995). *Хеленски свет 1. и 2. – Богови и смртници*. Београд: DBR International Publishong.
164. Rode, E. (1991). *Psyche; kult duše i vera u mesmrtnost kog Grka*. Prevela s nemačkog Drinka Gojković (Prva knjiga), Olga Kostrešević (Druga knjiga). Sremski Karlovci • Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
165. Savić, D. & Popović-Šević, N. J. (2022). Digitalni marketing u javnim ustanovama kulture i umetnosti Republike Srbije. [Digital marketing in public institutions of culture and art of the Republic of Serbia. In Serbian]. *Vaština* 57, 507-520.
166. Савковић, Н. (2018). У *Лексикон библијске егзегезе* (приређивачи Кубат, Драгутиновић). Београд: Библијски институт, Православни богословски факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник.
167. Св. Григорије (Ниски), (2008). *О врлини*. Едиција Светоотачко богословље, књ. 5. Уредник Епископ далматински Фотије. Београд – Шибеник: Истина, Издавачка установа Епархије далматинске.

168. Св. Исак(Сирин), (2000). *Добротољубље, II том*. Света Гора: Манастир Хиландар.
169. Св. Исак (Сирин), (2000). Подвиг (аскеза) у нашем животу. Превод са грчког епископ тимочки Г. Јустин. Зајечар: Гласник Епархије тимочке.
170. Св. Јован (Лествичник), (2008). *Лествица*. Пето издање. Превео са старогрчког: Димитрије Богдановић. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
171. Св. Максим (Исповедник), (1997). *Изабрана дела; 400 глава о љубави, Подвижничко слово, Мистагогија*. Превео са грчког оригинала *епископ рашко-призренски Артемије*. Призрен: Епархија рашко-призренска.
172. *Свето писмо Старог и Новог Завета: Библија*. (2005). Уредник: Ранковић, Љ. Шабац-Ваљево-Београд: Глас Цркве.
173. Σκιαδάς, Ε. Γ. (1997). *Ολυμπιακή Φλόγα η δάδα των αιώνων*. Αθήνα: Μικρός Ρωμής ΕΠΕ.
174. Skorić, M. (2014). *Marketing sportskog događaja*. Retrived from <http://savremenisport.com/teorija-sporta/sportski-marketing/9/242/marketing-sportskog-dogadjaja>.
175. Skuban, F. (2012). *Fizika*. Novi Sad: Prirodno matematički fakultet.
176. Σπαθάρη, Ε. (1997). *Το ολυμπιακό Πνεύμα*. Αθήνα: ΑΔΑΜ.
177. Stacij, (1975). *Enciklopedija fizičke kulture A-0*, ur. M. Flander. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
178. Стефановић, М., Марковић, С., Матић, С. и Пешикан, М. (1969-1976). *Речник српскохрватског књижевног језика (I-VI)*. Нови Сад: Матица српска.
179. Steinhauer, G.. (2001). *THE ARCHAEOLOGICAL MUSEOM OF PIRAEUS*. Athens: LATSIS GROUP.
180. Стефановић, Ђ. (1992а). *Атлетика 1 – Настанак и развој атлетских дисциплина; Атлетика 2; Техника*. Београд: Самостално издање аутора.
181. Стефановић, Ђ. (1992б). *Атлетика б – Умовања о атлетици*. Београд: Факултет физичке културе.
182. Стефановић, Ђ. (1993). *Атлетски credo*. Београд: Самостално издање аутора.
183. Stefanović, D. Đ. (1994). *Hvalonog - Noge beže, ali mozak spašava*. Samostalno izdanje autora.
184. Stefanović, Đ. (2006). *Teorija i praksa sportskog treninga*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
185. Стефановић, Ђ., Јухас, И. и Јанковић, Н. (2008). *Теорија и методика атлетике*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
186. Stefanović, Dj., Ioannidis, Th. and Kariotu, M. (2008). Syncretism of coaching science in ancient Greece and modern times. *Serb J Sports Sci* 2(1-4): 111-121.
187. Stefanović, Đ. i Jakovljević, S. (2004). *Tehnologija sportskog treninga*. Beograf: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
188. Stefanović, Đ. (2006). *Teorija i praksa sportskog treninga*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
189. Стефановић, Ђ. (2009). Знање и технологија у спорту. *Зборник радова / 1. Међународни научни конгрес „Антрополошки аспекти спорта, физичког васпитања и рекреације“*, 3-4. јули, 33-40. Бања Лука: Факултет физичког васпитања и спорта.
190. Stefanović, Đ., Jakovljević, S. i Janković, N. (2010). *Tehnologija pripreme sportista*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.

191. Стефановић, Ђ. и Бошњак, Г. (2011). *Атлетика; филозофско-научне основе и примена у пракси*. Бања Лука: Факултет физичког васпитања и спорта.
192. Стефановић, Ђ. (2011). *Философија, наука, теорија и пракса спорта*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања и аутор.
193. Stefanović, Đ. (2022). The athlete's body in ancient Greek sculpture in the function of heritage transmission and cultivation el cuerpo del atleta. *Fizička kultura*, vol. 76, iss. 2, pp. 89-97.
194. Stefanović, Đ. (2023). Physical activity, from common-sense essence to ancient problematisation, definition, interpretation and guidance. *Fizička kultura*, 77(2): 113-123.
195. Στέφωση, Μ. (2004). *Στάδια και αγώνες απο την Ολυμπία στην Αντιόχεια*. Ηραάκλειο - Αθήνα: Εκδόσεις ΙΤΑΝΟΣ.
196. Scott, E. (2000). „Unpicking a Myth: the Infanticide of Female and Disabled Children in Antiquity“, in G. Davies et al. (ed.), *Proceedings of the Tenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference*, London 2000: Oxford, 143–51.
197. Schröder, B. (1927). *Der sport im altertum*. Berlin: Hans Schoetz & CO., G.M.B.H., Verlag sbuchhandlung.
198. Schütze, S. and Gisler-Huwiler, M. (2004). *The Complete Collection of Antiques from the Cabinet of Sir William Hamilton*. First Edition. KÖLN-LONDON-LOS ANGELES-MADRID-PARIS-TOKIO: TACHEN
199. Schollhorn, W. (1989). *Diskuswurf*, In: Willimczik, K. (Ed.): *Biomechanik der Sportarten*, New Studies in Athletics, Monaco, IX,3,pp.212-219.
200. Schluter, W. und E.Nixdorf, (1984). *Kinematische Beschreibung und Analyse der Diskuswurftechnik*. Leistungsport, 6, pp. 17-21.
201. Taine, H.A. *Filozofija umetnosti*, Translated by Arsen Vencelides. Beograd: Dereta, 1991. (fototipsko izdanje I. Đ. Đurđevića iz 1921).
202. Tošić, R. (2009). О poreklu nekih geometrijskih naziva. *Matematički list* 4, 0, 1-3.
203. Tasić, D. M. (2012). Pogovor u: *Jamblih – Pitagorin život*. Beograd: Dereta, 147-163.
204. Tatarkevich, V. (1980). *Umetnost. Lepo. Forma. Stvaralaštvo. Podražavanje. Estetski doživljaj. Dodatak: O savršenstvu*. Beograd: Nolit.
205. Tušak, K. (2019). *Medicina u antičkoj Grčkoj i Rimu*. Master's thesis/Diplomski rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli Filozofski fakultet.
206. Тирић, А. (1996). *Изре у Олимпију*. Београд: Време књиге.
207. Fairs, J. R. (1968). The Influence of Plato and Platonism on the Development of Physical Education in Western Culture. *Quest*, IX, 14-33.
208. Φαρούπος, Ν. (2004). ΛΕΞΙΚΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ. ΑΡΧΑΙΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ, ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ, Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ. Αθήνα: Εκδόσεις Κεδρός.
209. Фемић-Касапис, Ј. (2010). *Порекло термина φύσις, ουσία и υπόστασις и њихов семантички развој од најранијих помена до црквених отаца*. Београд: Православни богословски факултет и Институт за теолошка истраживања.
210. Ferguson, K. (2008). *The Music of Pythagoras: How an Ancient Brotherhood Cracked the Code of the Universe and Lit the Path from Antiquity to Outer Space*. Bloomsbury Publishing. ISBN 978-0-8027-7963-2.
211. Ferguson, K. (2010). *Pythagoras His lives and the legacy of a rational Universe*. London: Icon Books.
212. Feyrerabend, P. (1984). *Nauka o umetnosti*. Novi Sad: Matica srpska.

213. Φίλοστράτος, (1992). *Γυμναστικός – Ἐπιστολαί*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
214. Flander, M. (urednik) (1975). *Enciklopedija fizičke kulture (1-2)*. Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
215. Flaceliere, R. (1979). *Grčka u doba Perikla*. Prevela s francuskoga Viktorija Klaić. Zagreb: Naprijed.
216. Fojerbah, L. (1956). *Principi filozofije budućnosti*. Beograd: Kultura.
217. Freestone, I., Meeks, N., Sax, M. and Higgitt, C. (2007). The Lycurgus Cup-A Roman Nanotechnology. *Gold Bulletin*, December 40(4):270-277.
218. Hartman, N. (1979). *Estetika*. 2. izdanje, Predgovor i prevod Milan Damjanović. Beograd: BIGZ.
219. Hegel (1970). *Istorija filozofije I*. Preveo Dr Nikola M. Popović, Predgovor napisao Veljko Korać. Beograd: Kultura.
220. Heraklit, (2002). *Fragments*. Predgovor Miloš Đurić. Prema prevodu Miroslava Markovića. Nova Pazova: Bonart.
221. Herodot, (1988). *Herodotova istorija I-II*. Preveo Milan Arsenić. Нови Сад: Матица српске.
222. Herodot, (2003). *Herodotova istorija*. Preveo Milan Arsenić. Beograd: Dereta.
223. Hipokrat, (2007). *O vrstama vazduha, vode i mesta*. Novi Sad-Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
224. Hoving, T. (1999). *Art For Dummies*. New York: IDG Books Worldwide Inc.
225. Hol, M. P. (2019). *Život i filozofija Pitagore*. <https://standard.rs/2019/10/08/zivot-i-filozofija-pitagore/>
226. Хомер, (1977). *Илијада и Одисеја*. Превео Милош, Н. Ђурић. III издање. Нови Сад: Матица српска.
227. Hornblower, S. and Spawforth, A. (1999). *The Oxford Classical Dictionary*. Third edition. Oxford: Oxford University Press.
228. Χρόνις, Μ.Α. (2004). *Ολυμπιακοί Αγώνες*. Αθήνα: ΦΗΓΟΣ.
229. Cavendish, R. and Ling, T. (1982). *Mitologija – ilustrovana enciklopedija*. Zagreb: Mladost.
230. Cartwright, M. (24 June, 2012). *Nemea*. - <https://www.worldhistory.org/Stadium/>
231. Cashmore, E. (2003). *Sports Culture. An A-Z Guide*. London ad New York: Routledge
232. Sacciafoco, F.P. (2012). *Food as Therapy: Elements of the History of Nutrition in ancient Greece and Rome*. Pollenzo: University of Gastronomic Sciences.
233. Цветковић, В.Н. (2000). *Полис и филозофија; Античка филозофија и њен историјско-политички хоризонт*. Књига прва – од Талеса до Платона. Београд: Службени лист СРЈ.
234. Полис
235. Sekić, Đ. i Sekić, B. Istorija medicine: Hipokrat. *Apollinem medicum et Aesculapium*, 2002., Vol. 1, br.1, 1-6.
236. Cermanović-Kuzmanović, A. i Srejić D. (1992). *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*. Beograd: Savremena administracija.
237. Christesen, P. (2007). *Olympic victor lists and ancient Greek history*. Cambridge: University Press.
238. Christopoulos, G. and Bastias, J. (1976). *The Olympic games*. Athens: Ekdotike Athenon S.A.
239. Џонсон, М. (2008). *Археолошка теорија*, Београд: CLIО.

240. Шанин, Ю.В. (1979). *Герои античных стадионов*. Москва: Физкультура и спорт.
241. Шилjak, В. (2002). *Истраживање начина извођења атлетских дисциплина на Свечаним играма у Олимпији*. Докторска дисертација. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.
242. Šiljak, V. (2007). *Istorija sporta*. Beograd: Fakultet za menadžment u sportu Univerziteta "Braća Karić".
243. Šušnjić, Đ. (1995). *Znati i verovati: teorijske orijentacije u proučavanju religije i ateizma*. Beograd: Čigoja Štampa.
244. Šušnjić, Đ. (2003). *Sokrat: život za istinu*. Beograd: Čigoja.

Електронски извори

1. <https://www.britannica.com/topic/hominin>
2. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Larpurlartizam>.
3. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Anaksagora>.
4. <https://sr.wikipedia.org/wiki/Демокрит>
5. <https://www.britannica.com/biography/Epicharmus-Greek-poet>
6. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%95%D0%BF%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%BC>
7. <https://www.britannica.com/biography/Herophilus>
8. <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B8%D0%BB>
9. <https://medium.com/stoicism-philosophy-as-a-way-of-life/the-fighting-philosophy-of-cleanthes-of-assos-8a399416337d>
10. <https://www.visionpubl.com/en/cities/olympia/nymphaeum-herodes-atticus/>.
11. The First Olympian, 2004; Documentary film - <https://www.filmaffinity.com/us/film945372.html>
12. https://en.wikipedia.org/wiki/Belgian_Blu
13. <https://www.doktor.rs/txt/5866/zasto-je-sedenje-toliko-lose-po-zdravlje>.
14. <https://www.britannica.com/biography/Thales-of-Miletus>
15. <https://web.archive.org/web/20071227160355/>
16. <http://www.ac-nice.fr/philos/textes/Plato-Works/29-Epinomis.htm>
17. <https://www.britannica.com/biography/Thales-of-Miletus>
18. <https://www.scribd.com/document/94959352/Allen-Donald-The-Origin-of-Greek-Mathematics>.
19. <https://nemeacenter.berkeley.edu/the-ancient-stadium/>
20. <https://www.google.com/search?q=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&oq=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&aqs=chrome.69i57j69i59.1768j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
21. <https://healthandfitnesshistory.com/ancient-sports/greek-stadion-race/>
22. <https://nemeangames.org/en/track/>
23. https://www.pronews.gr/istoria/264660_ta-arhaia-stadia-tis-ellados-eikones/
24. <https://www.google.com/search?q=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&oq=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&aqs=chrome.69i57j69i59.1768j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
25. <https://www.facebook.com/426107141242298/photos/a.485932231926455/777771822742493/?type=3&theater>
26. https://en.wikipedia.org/wiki/Panathenaic_Stadium
27. <https://sciencearchives.wordpress.com/2017/07/27/%CE%B7%CF%81%CF%8E%CE%B4%CE%B7%CF%82-%CE%BF-%CE%B1%CF%84%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CF%8C%CF%83%CE%BF%CF%86%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%AD%CE%B3%CE%B1%CF%82-%CE%B5/>
28. <https://www.google.com/search?q=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&oq=dimensions+of+the+stadium+in+Epidauros%2C+ancient+Greece&aqs=chrome.69i57j69i59.1768j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
29. file:///D:/Users/Djordje/Downloads/Bartzis_Dimitrios_Sicyon_Stadium_2015.pdf
30. <https://ancient-greece.org/archaeology/dodona.html>
31. <https://www.facebook.com/groups/kokkinia1/posts/3182458165309859/> Stavros Kaplanoglou May 24, 2022.
32. <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BB%CF%89%CF%82>

33. <http://www2.egeonet.gr/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaId=7698>
34. https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Greek_Olympic_festivals
35. <https://www.math.tamu.edu/~dallen/masters/Greek/thales.pdf>
36. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Ezekija>
37. <https://en.wikipedia.org/wiki/Tenedos>
38. https://sh.wikipedia.org/wiki/Peloponeski_savez
39. <https://www.scribd.com/doc/207426473/Vil-Djurant-Zivot-Grcke#>
40. <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>
41. <https://morningside.academia.edu/HeatherReid>
42. <https://www.lekarinfo.com/pulmologija/poremeaj-funkcije-plua-u-celini/>
43. <https://www.medigroup.rs/strucni-tekstovi/suncanica-toplotni-udar>
44. <https://www.britannica.com/biography/Pherecydes-of-Syros>
45. https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Pherecydes_of_Syros
46. https://www.google.com/search?q=ferekid+biography&dq=ferekid+biog&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqBwgDECEYoAEyBggAEEUYOTIHCAEQIRigATIHCAlQIRigATIHCAMQIRigATIHCACQIRigAdIBCTIyNjE3ajBqN6gCALACAA&sourceid=chrome&ie=UTF-8
47. https://eo.wikipedia.org/wiki/Diogeno_Laertio
48. <https://zlatnipresek.com/mapa-uma-pitagora/>
49. <https://ia800704.us.archive.org/31/items/CompletePythagoras/CompletePythagoras.pdf>
50. <https://www.seminarski-diplomski.co.rs/MATEMATIKA/Pitagora.html>
51. <https://psihologijasmisla.wordpress.com/2014/09/28/apolonska-svetlosna-znanja/>
52. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD>
53. <https://www.dualsoft.rs/nikola/mitologija/apolon.html>
54. <https://galaksijanova.rs/pitagora-sin-boziji/>
55. <https://opusteno.rs/biografije-poznatih-f151/biografija-pitagora-t32282.html>
56. <https://www.vijesti.me/vijesti/82994/matematicari-koji-su-promijenili-svijet-pitagora>
57. <https://www.britannica.com/biography/Pythagoras>
58. <https://plato.stanford.edu/entries/pythagoras/>
59. <http://www.attalus.org/armenian/euseb1.htm>
60. <https://www.vijesti.me/vijesti/82994/matematicari-koji-su-promijenili-svijet-pitagora>
61. <https://www.attalus.org/translate/eusebius2.html>
62. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Bedro>
63. https://www.tertullian.org/fathers/porphyry_life_of_pythagoras_02_text.htm
64. <https://plato.stanford.edu/entries/zeno-elea/>
65. <https://plato.stanford.edu/entries/zeno-elea/>
66. <https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82>
67. https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Delium;
68. https://sh.wikipedia.org/wiki/Klisten_iz_Sikiona
69. https://en.wikipedia.org/wiki/Miltiades_the_Elder
70. <https://vdocuments.mx/platon-kratil-558495cb951111.html?page=1>
71. <https://www.google.com/search?q=what+is+socratic+elenchus>
72. <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%86%D0%B5%D1%98>
73. https://www.academia.edu/51631359/Platon_Dijalozi_Hipija_Veci
74. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Pankration>
75. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Palaestra>
76. Момчило Ђорговић, 11.12.2016). <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/dimitrije-tucovic-2-ucitelj-energije/>
77. <https://www.google.com/search?q=what+is+socratic+elenchus>
78. Reid, 2006, 76 (https://www.academia.edu/1096360/Athletic_competition_as_Socratic_philosophy?uc-gsw=108580482).
79. <https://www.roangelo.net/logwitt/xenophon.html>
80. <https://www.thecollector.com/diogenes-sinope-cynicism/>
81. https://sh.wikipedia.org/wiki/Diogen_iz_Sinope
82. https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%94%D0%B8%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD_

83. %D0%B8%D0%B7_%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%B5
84. <https://www.scribd.com/doc/269605866/28407835-Platon-Menon-pdf>
85. <https://renesansnibudilnik.wordpress.com/2020/03/07/sta-mozemo-da-naucimo-iz-dnevnog-rasporeda-u-pitagorinoj-skoli/>
86. <https://en.wikipedia.org/wiki/Monochord>
87. <https://www.scribd.com/document/375756543/Muzika-Starog-Orijenta-i-Stare-Grcke>
88. <https://hmn.wiki/sr/Reverb>
89. https://sh.wikipedia.org/wiki/Opsesivno-kompulzivni_poreme%C4%87aj
90. <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%85%D0%BE>
91. <http://griechenland.alices-world.de/olympia/echohalle.html>
92. https://wikivisually.com/wiki/Stadium_at_Olympia
93. https://en.wikipedia.org/wiki/Echo_Stoa
94. <https://nataniatravel.com/sr/olimpija-mesto-rodjenja-olimpijskih-igara/>
95. <https://www.facebook.com/praxagores/posts/2456703044421459/>
96. <https://www.fininamotaji.in.rs/Akustika-teorija.html>
97. <https://www.britannica.com/science/wave-physics>
98. Audio Group, Wire Communications Laboratory, Electrical and Computer Engineering Department, University of Patras, Greece
99. http://www.ceir.co.rs/images/stories/rit_02/rit_02_religija_i_nauka.pdf
100. <https://sr.wikipedia.org/wiki/Teorija>
101. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9F%D0%B0%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%98%D0%B0>
102. <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/miro5.htm>
103. <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82>
104. <https://www.google.com/search?q=oinochoe+vase&aq=oinochoe%2C&aqs=chrome.4.69i57j0i512l4j0i30j69i60l2.8849j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
105. <https://www.britannica.com/biography/Marsyas-Painter#ref117299>
106. <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/images6/dorifor.JPG>
107. <https://www.thecrimson.com/article/1957/5/10/clarks-analysis-of-nude-balances-real/>
108. <https://akademija.uns.ac.rs/wp-content/uploads/2020/03/IU-4-01-vajarstvo-rana-klasika.pdf>
109. <https://antickagreckablog.wordpress.com/skulptura-anticke-grcke-umetnosti/>
110. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Strigil>
111. <https://umetnostosmica.files.wordpress.com/2020/03/grcka-skulptura-arhajskog-klasic48dnog-i-helenistic48dkog-perioda.pdf>
112. <https://en.wikipedia.org/wiki/Silanion>
113. <https://hmn.wiki/hr/Polyzalus>
114. [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%82_\(%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%86%CE%AE%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%B7\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97%CE%BD%CE%AF%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%82_(%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%86%CE%AE%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%B7))
115. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BF>
116. <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BD>
117. <http://www.artnit.net/razglednica/item/1384-miron-diskobol.html>
118. <https://press.co.me/zimske-olimojske-igre-u-pekingu-istorija-olimpizma-zaceta-jos-u-antici/>
119. <https://nebojsaozimic.wordpress.com/2015/03/19/izreke-u-delfima/>
120. https://bahasa.wiki/bs/Kenneth_Clark
121. <https://chedana.blogspot.com/2015/03/diskobol-diskobolus.html>
122. https://en.wikipedia.org/wiki/Sacrificial_tripod
123. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/16/kultura/1255326/digitalni-kolazi-jednog-vajara.html>
124. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Stereoskopija>
125. <https://www.scribd.com/document/329009764/Milan-Uzelac-Metafizika-Igre>
126. <https://www.britannica.com/biography/Eusebius-of-Caesarea>
127. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Tajget>
128. <https://www.britannica.com/biography/Agesilaus-II>
129. <https://greekreporter.com/2024/02/22/spartans-throw-babies-cliff/>

130. <https://www.stetoskop.info/zdravlje-dece/urodjeno-iscasenje-kukova>.
131. <https://www.britannica.com/sports/Paralympic-Games>.
132. <https://www.paralympic.org/classification>.
133. <https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%90%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D0%BF%D0%B8%D0%BE%D0%BD>
134. <https://topostext.org/work/648>).
135. https://en.wikipedia.org/wiki/Julius_Pollux
136. https://en.wikipedia.org/wiki/Didymus_the_Blind
137. sr.wikipedia.org/wiki/Сесострис_III
138. <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0>
139. Milikšić M. Na ovoj drevnoj ploči nalazi se NEVEROVATNO OTKRICE. Slobodno vreme, Vesti, 31. avgust 2017.
140. <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/vesti/na-ovoj-drevnoj-ploci-nalazi-se-neverovatno-otkrice/3xck94j>
141. <http://blog.drscottfranklin.net/category/favorite-theorems/>.
142. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1526703280837414&set=a.246963992144689>
143. <https://sirijus.rs/glossary/tetraktis/>
144. <https://en.wikipedia.org/wiki/Hysplex>
145. <http://ancientolympics.arts.kuleuven.be/picEN/slides/P0423.jpg.html>
146. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hysplex_Foot_Race_Starting_Mechanism_in_Nemea,_Greece_%287%29.jpg
147. <https://nemeangames.org/en/hysplex/>
148. <https://www.archaeology.wiki/blog/issue/hysplex-the-starting-device-in-ancient-greek-races/>
149. <https://engineeringport.co.uk/2016/06/28/sports-engineering-is-2500-years-old/>
150. <https://en.wikipedia.org/wiki/Sisal#:~:text=The%20sisal%20fibre%20is%20traditionally,and%20distilled%20to%20make%20mezcal>.
151. <https://digital.nls.uk/encyclopaedia-britannica/archive/192790436?mode=transcription>, str. 286.
152. <https://pdfslide.tips/documents/anticka-grcka-565c55a499bf7.html>
153. <https://www.scribd.com/doc/158616484/ANTICKA-GRCKA-UMETNOST>
154. <https://www.britannica.com/art/kantharos>.
155. By Mark Cartwright, published on 24 June 2012 (<https://www.worldhistory.org/Stadium/>)
156. <https://www.slideshare.net/slideshow/gravitacija-zanimljivosti/239180465>;
157. <https://eskola.zvezdarnica.hr/osnove-astronomije/suncev-sustav/onovni-fizicki-elementi-sunca-i-planeta/>
158. <http://ilda-matematika.blogspot.com/p/opta.html>
159. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Plotin./>
160. <https://www.rts.rs/lat/tv/rts2/3062933/nauka-50-nano.html>
161. <https://odknjigedoduse.com/2017/01/04/likurgova-casa-cudo-nanotehnologije-iz-doba-anticke-sparte/>
162. <https://buber.net/Basque/2019/05/05/basque-fact-of-the-week-stone-lifting/>
163. <http://www.antonija-horvatek.from.hr/slike-geometrijskih-tijela.html>.
164. https://sr.wikipedia.org/sr/Arhimedov_vijak.
165. <http://www.arxeion-politismou.gr/2019/03/arxaia-metra-mikous-ton-Ellinon.html>
166. (Λεκάκη, Γ.: ΠΗΓΗ: Απόσπασμα από το έργο του Γ. Λεκάκη "Σύγχρονης Ελλάδος περιήγησις" / ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ. (ИЗБОР: Одломак из дела Г. Лекакиса „Турнеја модерне Грчке“ / АРХИВ КУЛТУРЕ).
167. <https://diegofusarosrbija.weebly.com/protagora-i-269ovek-mera-svih-stvari.html>.
168. <https://www.britannica.com/biography/Jean-Le-Rond-dAlembert>.
169. https://sh.wikipedia.org/wiki/Mjerne_jedinice_u_Anti%C4%8Dkoj_Gr%C4%8Dkoj
170. <https://www.britannica.com/topic/pentagram>
171. <https://archive.org/details/worksoflucianofs01luci/page/n41/mode/2up?view=theater>
172. Hipokrat o glavnim Uzročnicima Bolesti! | Zaboravljeno Znanje!
<https://www.youtube.com/watch?v=7B11tvIvJ68>
173. <https://www.astrolook.com/numerologija>
174. <https://www.britannica.com/biography/Eusebius-of-Caesarea>

175. <http://attalus.org/translate/eusebius.html>
176. <http://www.attalus.org/armenian/euseb11.htm>
177. <https://plato.stanford.edu/entries/iamblichus/>
178. Omega Wave Sport Technology System (2005): WEB SITE. www.omegawavesport.com
179. <https://www.britannica.com/topic/polis>
180. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=d11nWBk%3D&keyword=psefizma
181. <https://staznaci.com/junak>
182. <https://sr.wiktionary.org/wiki/junak>
183. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/ex-voto>
184. <https://www.olympia.gr/1608605/istoria/vrasidas-o-idiofyis-stratotikos-igetis/>
185. <https://mmasavezsrbijsr.rs/istorijat-saveza/>
186. <https://en.wikipedia.org/wiki/Arrhichion>
187. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Hesiod>
188. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Filolaj>
189. <http://www.arxeion-politismou.gr/2019/03/arxaia-metra-mikous-ton-Ellinon.html>

БИОГРАФИЈА

Ђорђе Стефановић, рођен је 19. октобра 1950. године у Београду. Завршио је XIII београдску гимназију у Београду (1969). Дипломирао је на Факултету физичке културе у Београду (1973. - студент генерације). Године 1976. магистрирао је на истом факултету у Београду, а 1980. године докторирао на Факултету физичке културе у Београду (најмлађи доктор наука из области физичке културе у Југославији). Постао је редовни члан Српске краљевске асоцијације академика и иноватора (СКАИН) - 2012. године.

Наставно искуство је остварио као асистент приправник на наставном предмету *атлетика* 1974. године, асистент (1979), доцент (1982), ванредни професор (1988) и редовни професор (1993) - *најмлађи* из области физичке културе у Југославији. Родоначелник је три наставна предмета - *теорија спорта, технологија спортског тренинга, и теорија и технологија кондиције*. Био је спољни сарадник на Факултету физичке културе у Новом Саду и Приштини, на наставном предмету *атлетика*, на United Nations University for Peace, ECPD, Beograd (*атлетика и антропомоторика*, Спортској академији у Београду (*технологија атлетике и физичка припрема*) и Вишој тренерској школи у Београду (*атлетика*).

Научну активност остварио је као научник, професор Универзитета у Београду, проналазач, предавач на светским, европским и олимпијским конгресима о темама из области филозофије и науке о спорту, беседник о здрављу и духовности човека – *You Toobe*. Имао је активности у научним дисциплинама: *филозофија* (онтологија, гносеологија, аксиологија, етика и естетика у спорту), *теологија* (православље и спорт), *медицина* (анатомија, физиологија спорта, биомеханика спорта, неуронауке), *историја* (историја математике; историја медицине; историја уметности, тело атлете у вајарској уметности античке Грчке, настанак и развој атлетских дисциплина; етимологија спортских термина).

Има два прихваћена патента. Назив првог патента: „*Преклопна препона за такмичење и тренинг*“; Број патента: 393/93,1; Датум објављивања: 30. март 1994. Савезна република Југославија, Савезно министарство за науку, технологију и развој, Савезни завод за патенте, Београд. Назив другог патента: „*Штафетна палица са периферним тежиштем*“. Број патента: 48092. Датум објављивања: 8.01.1997. Република Србија, Завод за интелектуалну својину, Београд.

Био је ментор у 15 докторских дисертација и 22 магистарска рада.

Стручно искуство остварио је као: Председник тренерске организације у Атлетском савезу Југославије (1981); Члан стручног штаба у Фудбалском савезу Југославије (1988-1995); Директор првог београдског триатлона (1992); Члан Стручног већа Универзитета у Београду за медицинске, друштвено хуманистичке и мултидисциплинарне науке (1995-2004); Члан Комисије рецензента за акредитацију високошколских установа Републике Србије (2010); Декан Факултета спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду (2011-2013).

Говори енглески, руски и грчки језик, а служи се старогрчким и латинским језиком.

Спортску активност остварио је као *спортиста*: спортска гимнастика, фудбал, кошарка, бициклизам, триатлон и атлетика (јуниорски и сениорски *рекордер* и *репрезентативац* Југославије на 400 m препоне, 400 m и штафети 4x400 m; финалиста трке на 400 m и 400 m препоне “Олимпијске наде“ – Берлин 1968; учесник на јуниорском Европском атлетском првенству – Лајпциг 1968; 3. место на Купу Европе на 400 m

препоне – 1974. - Лисабон; учесник Балканског првенства у атлетици 1972. и 1974; као јуниор и сениор бранио је боје Југославије укупно 12 пута), и као *тренер*: шест *фудбалских репрезентација Југославије, атлетика, бициклизам* (Радомир Павловић – 4. место у „Трци око Туниса“; *водени спортови*: (кану, Слободан Тошић – светски шампион у маратону, једноклек и двоклек, 2015.- Сингапур; *веслање* двојац Стојић-Беђик – 1. место на Европском првенству и 2. место на Медитеранским играма; Лука Тошић - *једрење* у класи „Ласер 4.7“ – јуниорски шампион Европе 2011. и 3. место на Светском првенству у Бразилу).

1. октобра 2018. године завршио је свој вишедеценијски (44 година) успешни рад на Факултету спорта и физичког васпитања Универзитета у Београду и сада је у пензији.

БИБЛИОГРАФИЈА (ДЕО)

- Стефановић, Ђ.** Тело атлете у вајарству античке грчке у функцији преношења и култивисања наслеђеног. *Fizička kultura*, vol. 76, br. 2, str. 89-97, **2022**. doi: 10.5937/fizkul76-44147 **(M-24)**¹
- Mišić, Ž. N., Ostojić, M., Cvetković, S., Miodragović, P., Aničić, Z., Popović, K. A., and **Stefanović, Ђ.**, Wavelet Analysis of Respiratory Muscle sEMG Signals during the Physiological Breakpoint of Static Dry End-Expiratory Breath-Holding in Naive Apneists: A Pilot Study, *MDPI Journals* **2023**, 23(16), 7200; <https://www.mdpi.com/1424-8220/23/16/7200>; **(M-21)**.
- Ostojić Mirko, Milosavljević Milan, Kovačević Aleksandra, Stokić Miodrag, **Stefanović Ђорђе**, Mandić Gajić Gordana, Jeličić Ljiljana. Promena snage površinskog elektromiograma pri zadržavanju daha. *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, vol. 148, br. 7-8, str. 440-446, **2020**. DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH191118037O> **(M-23)**.
- Остојић, М. и **Стефановић, Ђ.** Тангента опоравка респираторних мишића након задржавања даха – студија афирмације метода сазнања. *Fizička kultura*, **2020**, vol. 74, br. 1, str. 30-38. Оригинални научни чланак УДК: 616.2; doi: 10.5937/fizkul20010300 **(M-51)**
- Стефановић, Ђ. *Умеће дисања*. Приказ књиге аутора Мирка Остојића. *Fizička kultura*, **2020**, vol. 74, br. 1, str. 93-96; УДК:7612.2(049.3)
- Matic, M., Pazin, N., Mrdakovic, V., Jankovic, N., Ilic, D., **Stefanovic, Dj.** (2015). Optimum drop height for maximizing power output in drop jump: the effect of maximal muscle strength. *Journal of Strength and Conditioning Research*, (May 21. [Epub ahead of print]) (IF = 2,075). **(M21)**
- Ilić, V., Ranisavljev, I., **Stefanović, Ђ.**, Ivanović, V., Mrdaković, V. (2015). Impact of body composition and VO₂ max of on the competitive success in top-level handball players. *Collegium Antropologicum* (in press). **(M23)**
- Ranisavljev, I., Ilić, V., Soldatović, I., & **Stefanović, Ђ.** (2014). The relationship between allometry and preferred transition speed in human locomotion. *Human Movement Science*. 34, 196-204. **(M21)**
- Ranisavljev, I., Ilić, V., Marković, S., Soldatović, I., **Stefanović, Ђ.**, & Jarić, S. (2014). The relationship between hip, knee and ankle muscle mechanical characteristics and gait transition speed. *Human Movement Science*, 38, 47-57. **(M21)**
- Стефановић, Ђ.** (2011). *Философија, наука, теорија и пракса спорта*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања, и аутор (А4, с. 537).
- Стефановић, Ђ.** и Бошњак, Г. (2011). *Атлетика; философско-научне основе и примена у пракси*. Бања Лука: Факултет спорта и физичког васпитања (А4, с. 320).
- Стефановић, Ђ.**, Јаковљевић, С. и Јанковић, Н. (2010). *Технологија припреме спортиста*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања (А4, с. 200).

¹ Од 2022. године према Категоризацији домаћих научних часописа за *Науку о спорту* Републике Србије из категорије М-51 прешао у категорију М-24.

- Стефановић, Ђ.**, Јухас, И. и Јанковић, Н. (2008). *Теорија и методика атлетике*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања (А4, с. 244).
- Стефановић, Ђ.** (2006). *Теорија и пракса спортског тренинга*. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања (Б5, с. 208).
- Стефановић, Д. Ђ.** (1994). *Ноге беже, али мозак спашава*. Самостално издање аутора (Б5, с. 80).
- Стефановић, Ђ.** (1994). *Корачаји*. Самостално издање аутора (А5, с. 64).
- Стефановић, Ђ.** (1993). *Атлетски credo*. Самостално издање аутора (Б6, с. 96).
- Стефановић, Ђ.** (1992). *Умовања о атлетици*. Самостално издање аутора (Б5, с. 48).
- Стефановић, Ђ.** (1992). *Атлетика 1; Настанак и развој атлетских дисциплина*. Београд: Самостално издање аутора (Б5, с. 144).
- Stefanovic, Dj.**. Sport in a new cognitive context. *The 50th Annual International Association for the Philosophy of Sport Conference*. Split, September 19-22. **2023**.
file:///D:/Users/Djordje/Downloads/2023%20IAPS%20Split%20Croatia%20Draft%20Programme%202%20(1).pdf
- Стефанович, Ђ.** (2019) Методологија истраживања у теологији. *Вестник обједињених православних учених - Међународни НАУЧНИ ВЕСТНИК*. № 2 (22) април–јуни, 45–52. Межрегионална просветитељска организација „Обједињених православних учених“ Издање регистровано у Управљенију Федералне службе по надзору у сфери вези, информационо-технолошких и масовних комуникација у Вороњешкој области (Роскомнадзор). Рег. сведетелство ПИ № ТУ36-00450 од 23.09.2014.
- Стефановић, Ђ.** (2016). Епитимија и спорт – погледи. Предавање по позиву. *VI Симпозијум иновационог истраживања „СИНОВИС – 2016“*. Уредници: Биљана Радоичић и Ђорђе Стефановић, Зборник радова, стр. 341–348. Београд: Српска краљевска асоцијација академика, иноватора и научника – СКАИН.
- Стефановић, Ђ.** (2016). Вера и спорт у функцији друштвено-економског развоја Србије са акцентом на Нови Сад и Војводину. *Међународна конференција „Друштвено-економски развој Србије са акцентом на Нови Сад и Војводину 15–16. април*. Фрушка Гора, Конгресна сала, Хотел „Норцев“. ЦЕСНА Б, Центар за стратешка истраживања националне безбедности, Београд.
- Стефановић, Ђ.** (2016). *Побожност врхунских спортиста у Православној цркви*. Трибина Православног спортског друштва „Света Србија“. Нови Бановци: Културни центар, 17. април.
- Stefanović, Đ.** i Janković, N. (2015). Značaj teoloških aspekata kulture tela sportiste. *Religija i tolerancija*. Časopis Centra za empirijska istraživanja religije. Novi Sad, Vol. 13, No 23, str. 87–101.
- Стефановић, Ђ.** (2015). Врлине православних светих ратника у функцији васпитања младих спортиста. Међународна научна конференција „Ефекти примене физичке активности на атрополошки статус деце, омладине и одраслих“. *Тематски зборник радова*. Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд, 11–12 децембар, 2014, стр. 392–396.
- Стефановић, Ђ.** (2013). Антрополошки и теолошки аспекти духа и тела спортисте. Међународна научна конференција „Ефекти примене физичке активности на антрополошки статус деце, омладине и одраслих“. *Тематски зборник радова*. Универзитет у Београду, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд, 11–12 децембар, 2012, стр. 35–41.
- Стефановић, Ђ.** (2013). *Улога спорта у хришћанском животу*. Предавање у Парохијском дому. Вршац, 26. фебруар.
- Стефановић, Ђ.** (2013). *Теолошко антрополошко погледа на спорт*. Предавање у оквиру циклуса „Православље и спорт“ 23. април. Општина Чачак.

- Стефановић, Ђ.** (2012). *Православље и спорт*. Трибина Православног спортског друштва „Лепа Србија“, 25. децембар. Београд: Храм Светог Саве – парохијски дом.
- Стефановић, Ђ.** (2012). Светосавље и српски спорт у међународном окружењу. Међународна научна конференција „*Међународна заједница и перспективе Србије*“ – Пожега 12–13. октобра. Циклус конференција „Безбедност у постмодерном амбијенту“. Центар за стратешка истраживања националне безбедности. *Зборник радова*, књига XVI.
- Стефановић, Ђ.** (2012). Религија и спорт у контексту светских интеграција. Међународна научна конференција „*Православље и мондијализам*“ – Манастир Чокешина (код Шапца). Циклус конференција „*Безбедност у постмодерном амбијенту*“. Центар за стратешка истраживања националне безбедности. II Издање. *Зборник радова*, књига XIV, стр. 60–66.
- Стефановић, Ђ.** (2012). Српске духовне вредности у спорту. I. „*Свесрпски симпозијум СДЕВ*“ – *српске духовне и еколошке вредности*. Зборник радова, Књига 1, стр.107–114.
- Стефановић, Ђ.** (2012). Српске духовне вредности у спорту. I. „*Свесрпски симпозијум СДЕВ*“ – *српске духовне и еколошке вредности*. Зборник радова, Књига 1, стр.107–114.
- Стефановић, Ђ.** (2002). Онтолошки аспекти спорта младих. *Годишњак*, 11. Београд: Факултет спорта и физичког васпитања. стр. 44–56.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: **Ђорђе Стефановић**

Број индекса: **148 / 2019.**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Филозофско и техничко знање античке Грчке у контексту развоја културе спорта

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 03.02.2025.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: **Ђорђе Љ. Стефановић**

Број индекса: **148 / 2019.**

Студијски програм: **Историја и филозофија природних наука и технологије**

Ментор/и: **проф. др Александар Петровић, проф. др Владимир Илић**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 03.02.2025.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Филозофско и техничко знање античке Грчке у контексту развоја културе спорта

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

Потпис аутора

У Београду, 03.02.2025.